

Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:28

Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti

Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmä

Sosiaali- ja terveysministeriö

ISBN PDF: 978-952-00-7164-6
Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Sosiaali- ja terveysministeriö	4.9.2020
Tekijät	Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmä	
Julkaisun nimi	Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:28	
ISBN PDF	978-952-00-7164-6	ISSN PDF 2242-0037
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7164-6	
Sivumäärä	246	Kieli suomi
Asiasanat	Lastensuojelu, sijaishuolto, koulukodit, päihde- ja mielenterveystyö	
Tiivistelmä	<p>Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 14.3.2019 työryhmän uudistamaan lastensuojelulainsäädäntöä siten, että lastensuojelun sijaishuollon sisältö ja rakenne vastaisivat paremmin vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeisiin. Työryhmän tehtävänä oli selvittää: 1) tarvittava monialainen sijaishuollon kokonaisuus ja rakenne erityisen vaativaa tukea tarvitsevien lasten hoidossa, huolenpidossa ja itsenäistymisen tukemisessa sekä sijaishuollon liittyminen palvelurakenteen muutokseen ja uudistamiseen; 2) miten varmistetaan sijaishuoltoon sijoitettujen lasten mielenterveys- ja päihdepalvelut ja tarvittava muu sosiaali- ja terveydenhuollon tuki; 3) rajoitustoimenpiteiden tarkoitus, tavoitteet ja muutostarpeet lastensuojelulaissa; 4) sijaishuollon rooli ja tuki lapsen peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen suorittamisessa ja työelämään kiinnittymisessä.</p> <p>Työryhmän esitys vastaa pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti vähimmäishenkilöstömitoituksen säätämisestä lastensuojeluun sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten moniammatillisten palvelujen turvaamisen. Lisäksi esitys sisältää hallitusohjelman mukaisesti ehdotuksia lapsiperheiden palvelujen parantamisesta, lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen saamisen kynnyksen madaltamisesta, alaikäisten päihdetyön palvelujen turvaamisesta ja jälkihuollon kehittämisestä. Lisäksi työryhmä on huomionnut eduskunnan pöytäkirjan (EV 317/2018 vp – HE 237/2018 vp, LA 86/2018 vp) ja arvioinut sijaishuollossa olevien lasten oikeutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä lastensuojelulakiin sisältyvien rajoitusten käyttöä.</p> <p>Työryhmän muistion liitteenä on tehtävänannon mukaisesti hallituksen esitysluonnos lastensuojelun uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi. Hallituksen esitysluonnos sisältää muun muassa ehdotukset laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä lain valtion lastensuojelulaitoksista ja sitä täsmentävän asetuksen.</p>	
Kustantaja	Sosiaali- ja terveysministeriö	
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Social- och hälsovårdsministeriet	4.9.2020	
Författare	Arbetsgruppen för reformen av krävande vård utom hemmet		
Publikationens titel	Slutrapport av arbetsgruppen för reformen av krävande vård utom hemmet		
Publikationsseriens namn och nummer	Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2020:28		
ISBN PDF	978-952-00-7164-6	ISSN PDF	2242-0037
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7164-6		
Sidantal	246	Språk	finska
Nyckelord	barnskydd, vård utanför hemmet, skolhem, alkohol- och drogarbete, mentalvårdsarbete		
Referat	<p>Den 14 mars 2019 tillsatte social- och hälsovårdsministeriet en arbetsgrupp med uppgift att reformera barnskyddslagstiftningen så att innehållet i och strukturen på barnskyddets vård utanför hemmet bättre kan tillgodose behoven hos barn i behov av krävande särskilt stöd. Arbetsgruppen hade till uppgift att utreda 1) hurdan sektorsövergripande helhet och struktur barn i behov av krävande särskilt stöd behöver inom vården, omsorgen och stödjandet av självständigheten samt hur vården utanför hemmet anknyter till en förändring och reform av servicestrukturen, 2) hur man ska säkerställa mentalvårds- och missbrukartjänster och annat behövligt stöd från social- och hälsovården för barn som är placerade i vård utanför hemmet, 3) de begränsande åtgärdernas syfte, mål och behov av ändringar i barnskyddslagen, 4) den roll som vården utanför hemmet har och stödet från denna när barnet genomgår grundskolan och utbildning på andra stadiet och etablerar sig i arbetslivet.</p> <p>Arbetsgruppens förslag gäller i linje med statsminister Sanna Marins regeringsprogram att fastställa en minimigräns för dimensioneringen av personalen inom barnskyddet och att förbättra tjänsterna för barnfamiljer, sänka barns och ungas tröskel att söka sig till mentalvårdstjänster, trygga alkohol- och drogtjänsterna för minderåriga och att utveckla eftervården. Dessutom har arbetsgruppen beaktat riksdagens kläm (RSv 317/2018 rd – RP 237/2018 rd, LM 86/2018 rd) samt utvärderat den rätt till en balanserad utveckling och välfärd som barn i vård utanför hemmet har och användningen av de begränsningar som ingår i barnskyddslagen.</p> <p>I enlighet med uppdraget har arbetsgruppen bifogat ett utkast till en regeringsproposition om lagstiftningen gällande reformen av barnskyddet. Utkastet till regeringspropositionen innehåller bland annat förslag till ändringar av barnskyddslagen samt till lagen om statens barnskyddanstalter och den förordning som preciserar den.</p>		
Förläggare	Social- och hälsovårdsministeriet		
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Social Affairs and Health		4.9.2020
Authors	Working group appointed to reform demanding substitute care in child welfare		
Title of publication	Final report of the working group appointed to reform demanding substitute care in child welfare		
Series and publication number	Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2020:28		
ISBN PDF	978-952-00-7164-6	ISSN PDF	2242-0037
Website address URN	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7164-6		
Pages	246	Language	Finnish
Keywords	child welfare, substitute care, reform schools, substance abuse services, mental health services		
<p>Abstract</p> <p>The Ministry of Social Affairs and Health appointed a working group on 14 March 2019 to reform the child welfare legislation so that the contents and structure of substitute care in child welfare would better meet the needs of children who require demanding special support. The task of the working group was to examine: 1) the entity and structure of multisectoral substitute care and support for independence for children in need of particular demanding support as well as for linking substitute care to the changes and reform concerning the service structure for children and families with children; 2) measures necessary to ensure the mental health and substance abuse services and other necessary healthcare and social welfare support for children placed in substitute care; 3) the purpose and objectives of restrictive measures and the needs to change them in the Child Welfare Act; and 4) the role and support of substitute care when children complete their comprehensive school education and upper secondary education and enter working life.</p> <p>In line with the Programme of Prime Minister Sanna Marin's Government, the working group's proposal responds to the need to lay down provisions on minimum staffing levels for child welfare services and secure multidisciplinary services for children in need of special support. The working group also proposes that measures be taken to improve services for families with children, lower the threshold for children and young people to access mental health services, secure preventive substance abuse services for minors and further develop after-care as outlined in the Government Programme. In addition, the working group took account of Parliament's resolution (parliamentary reply EV 317/2018 vp – government proposal HE 237/2018 vp, Member of Parliament's legislative motion LA 86/2018 vp) and assessed the right of children placed in substitute care to balanced development and wellbeing and the use of restrictive measures laid down in the Child Welfare Act.</p> <p>The draft government proposal for legislation on the reform of child welfare services is appended to the working group memorandum as agreed in the working group's mandate. The draft government proposal includes a bill amending the Child Welfare Act, a bill on child welfare institutions run by the State and a decree specifying it.</p>			
Publisher	Ministry of Social Affairs and Health		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtionevosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

1	SIJAISHUOLLON NYKYTILA.....	11
1.1	Sijaishuolto.....	11
1.2	Vaativa sijaishuolto.....	13
1.3	Rajoitukset: yleisyys, seuranta ja valvonta.....	14
1.4	Nykytilan haasteet.....	16
2	TYÖRYHMÄN MUUTOSEHDOTUKSET	19
2.1	Yhteenveto	19
2.2	Keskeiset lainsäädännön muutosehdotukset.....	20
3	TYÖRYHMÄN KÄSITTELEMIÄ MUITA ASIOITA	35
4	KUSTANNUKSET	38
	Lähteet.....	44
	Liite 1.	47
	Liite 2.	48

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖLLE

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän toimikaudeksi 14.3.2019–30.6.2020 uudistamaan lastensuojelulainsäädäntöä siten, että lastensuojelun sijaishuollon sisältö ja rakenteet vastaisivat paremmin vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeisiin. Uudistustyö liittyy lastensuojelun sekä lasten ja lapsiperheiden palvelurakenteiden kehittämiseen.

Työryhmän tuli tarkastella sijaishuollon sekä erityisen huolenpidon sisältöä, tarkoitusta ja tarvetta erityisen vaativaa tukea tarvitsevien lasten hoidossa ja huolenpidossa sekä itsenäistymisen tukemisessa; sijaishuollon antamaa tukea lapsen perusopetuksen ja toisen asteen tutkinnon suorittamisen varmistamisessa; valtion ja yksityisten ylläpitämien koulukotien palveluja ja roolia erityisen vaativaa tukea tarvitsevien lasten hoidossa, huolenpidossa ja opetuksessa; lastensuojelulain rajoitustoimenpiteiden suhdetta perustulain 124 §:n mukaiseen julkisen vallan ja merkittävän julkisen vallan käyttöön sekä kehitteillä olevan osaamis- ja tukikeskuksen roolia sijaishuollon laadun ja osaamisen turvaamisessa.

Työryhmän tehtävänä oli selvittää 1) tarvittava monialainen sijaishuollon kokonaisuus ja rakenne erityisen vaativaa tukea tarvitsevien lasten hoidossa, huolenpidossa ja itsenäistymisen tukemisessa sekä sijaishuollon liittyminen palvelurakenteen muutokseen ja uudistamiseen; 2) miten varmistetaan sijaishuoltoon sijoitettujen lasten mielenterveys- ja päihdepalvelut ja tarvittava muu sosiaali- ja terveydenhuollon tuki; 3) rajoitustoimenpiteiden tarkoitus, tavoitteet ja muutostarpeet lastensuojelulaissa; 4) sijaishuollon rooli ja tuki lapsen peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen suorittamisessa ja työelämään kiinnittymisessä. Lisäksi työryhmän tehtäväksi asetettiin laatia edellä mainittuun selvitykseen perustuva esitys hallituksen esityksen muotoon.

Työryhmän esityksessä on huomioitu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman kirjaukset:

- ”Lapsiperheiden tukemiseksi toteutetaan hyvinvointia edistäviä sekä ongelmia ehkäiseviä ja korjaavia toimia. Madalletaan lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden saamisen kynnyksiä, parannetaan oikea-aikaisuutta ja saatavuutta osana peruspalveluja. Tiivistetään niiden yhteyttä olemassaoleviin lasten ja perheiden palveluihin ja muihin palvelurakenteisiin. Turvataan alaikäisten päihdetyön palvelut alueellisesti ja kielellisesti. Tiivistetään eri hallinnonalojen yhteistyötä ja turvataan tiedonkulku.”
- ”Hyvän elämän tarjoaminen jokaiselle lapselle on laajasti jaettu yhteiskunnallinen tavoite. Tästä huolimatta palvelut tai tuki eivät aina tavoita lasta, nuorta ja perhettä ajoissa. Lastensuojelu on maassamme tarpeeseen nähden aliresursoitu. Haavoittuvimmassa asemassa olevien lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin turvaamiseksi säädetään asteittain kiristyvä vähimmäishenkilöstömitoitus lastensuojeluun niin, että mitoitus on 30 asiakasta ammattilaista kohden. Vuonna 2022 mitoitus on 35. Lastensuojelu yksin ei pysty vastaamaan paljon tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden tarpeisiin. Turvataan erityistä tukea tarvitsevien moniammatilliset palvelut ja levitetään eri alojen ammattilaisten yhteistyöhön perustuvaa tiimimallia.”

Lisäksi työryhmä on huomionnut eduskunnan pöytäkirjan (EV 317/2018 vp – HE 237/2018 vp, LA 86/2018 vp) ja arvioinut sijaishuollossa olevien lasten oikeutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä lastensuojelulakiin sisältyvien rajoitusten käyttöä.

Työryhmän puheenjohtajaksi nimettiin neuvotteleva virkamies Annika Parsons ja varapuheenjohtajaksi sosaalineuvos Marjo Malja (14.3.2019–4.9.2019) ja sosiaalineuvos Elina Palola (5.9.2019 alkaen), molemmat sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Jäseniksi nimettiin lapsi- ja perhesosiaalityön palvelualuejohtaja Jussi Björninen Vaasan kaupungista, hallitusneuvos Anne-Marie Brisson opetus- ja kulttuuriministeriöstä, lasten- ja oikeuspsykiatrian erikoislääkäri Liisa Eloranta Niuvanniemen sairaalasta, sosiaalityöntekijä Emmi Häyrynen (14.3.2019–4.9.2019) ja sosiaalityöntekijä Juhon Suortti (5.9.2019 alkaen), molemmat Jyväskylän kaupungista, kehitysjohtaja Jussi Ketonen Perhekuntoutuskeskus Lausteelta, tiimivastaava Kari Lindberg Kymenlaakson sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksesta, erikoisasiantuntija Tuija Muurinen Rikosseuraamusvirastosta, asiantuntija Katriina Nokireki Pesäpuu ry:stä, opetusneuvos Jussi Pihkala opetus- ja kulttuuriministeriöstä, erityisasiantuntija Aila Puustinen-Korhonen Kuntaliitosta, valtion koulukotitoiminnasta vastaava johtaja Matti Salminen Terveystieteiden tutkimuskeskuksesta sekä Kaarlo Simojoki, lääketieteellinen johtaja A-klinikka Oy:stä ja päihdelääketieteen työelämäprofessori Helsingin yliopistosta. Pysyviksi asiantuntijoiksi nimettiin erityisasiantuntija Susanna Hoikkala (13.4.2019–4.9.2019) ja toiminnanjohtaja Hanna Heinonen (5.9.2019 alkaen), molemmat Lastensuojelun Keskusliitosta, hallitusneuvos Jaana Huhta sosiaali- ja terveysministeriöstä,

johtaja Anna-Maija Kujala Vuorelan koulukodista, sosiaalineuvos Elina Palola (4.9.2019 saakka) sosiaali- ja terveysministeriöstä, esittelijäneuvos Tapio Rätty ja vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Riikka Jackson, molemmat eduskunnan oikeusasiamiehen toimistosta ja erityissosiaalityöntekijä, valtiotieteen lisensiaatti Päivi Sinko.

Asiantuntijasihteeriksi nimettiin neuvotteleva virkamies Kirsi Ruuhonen (13.4.2019–4.9.2019) ja neuvotteleva virkamies Susanna Hoikkala (5.9.2019 alkaen), molemmat sosiaali- ja terveysministeriöstä. Tekniseksi sihteeriksi nimettiin Anna-Maria Jalo (13.4.2019–4.9.2019) ja hallinnollinen avustaja Tiina Judén (5.9.2019 alkaen), molemmat sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmä kokoontui yhteensä 12 kertaa. Se on kuullut Helsingin kaupungin asiakasohjauksen päällikkö Juha Jokista, lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarista, palveluvastaava Jukka Sirtamoja Perhekuntoutuskeskus Lauste ry:stä, opetusneuvos Anne Mårtenssonia opetus- ja kulttuuriministeriöstä, valtion koulukotien johtava rehtori Tiina Korpela-Liimataista Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta, tutkimusprofessori Tarja Heinoa Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksesta. Lisäksi sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet ovat kuulleet Nuorten Ystävät ry:n koulukoti Pohjolakodin edustajia (24.3.2020), Valtion koulukotien johtajia (17.3.2020), HALI ry:n jäseniä (29.5.2020), Talentia ry:n edustajia (1.6.2020), aluehallintoviraston edustajia (2.6.2020), lastensuojelun kokemusasiantuntijoita (3.6.2020) sekä Helsingin Diakonissalaitoksen edustajia (3.6.2020).

Sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet vierailivat työryhmätyön aikana Perhekuntoutuskeskus Lauste ry:ssä, Sairilan koulukodissa, Sippolan koulukodissa, Limingan koulutuskeskuksessa, A-klinikkasäätiön Stopparissa Haminan toimipisteessä ja Helsingin kaupungin Naulakallion lastenkodissa.

Saatuaan työnsä valmiiksi, työryhmä jättää loppuraporttinsa sosiaali- ja terveysministeriölle.

Helsingissä 4. päivänä syyskuuta 2020

Annika Parsons

Elina Palola

Jussi Björninen

Anne-Marie Brisson

Liisa Eloranta

Jussi Ketonen

Kari Lindberg

Tuija Muurinen

Katriina Nokireki

Jussi Pihkala

Aila Puustinen-Korhonen

Matti Salminen

Kaarlo Simojoki

Juho Suortti

1 SIAISHUOLLON NYKYTILA

1.1 Sijaishuolto

Lastensuojelun sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai lastensuojelulain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella.

Lastensuojelun avohuollossa olleiden lasten ja nuorten määrä kasvoi runsaasti vuoteen 2015 saakka, jolloin voimaan tulleen sosiaalihuoltolain myötä merkittävä osa avohuollon asiakkaista siirtyi sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen piiriin. Vuonna 2019 lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 52 852 lasta ja nuorta. Lastensuojelun sijaishuoltoon ohjautuneiden määrä on kasvanut siten, että vuonna 2010 kaikkien 0–20 vuotiaiden sijoitettujen määrä oli 17 203 ja vuonna 2019 18 928. Kiireellisesti sijoitettiin 4 522 lasta (kasvu 4 prosenttia edellisestä vuodesta). Huostassa olleita lapsia oli yhteensä 11 178 lasta (kasvu 1 prosentti vuodesta 2018). Vuonna 2019 kaikista sijoitetuista oli poikia 53 prosenttia (9 997) ja tyttöjä 47 prosenttia (8 931). Poikien osuus kaikista sijoitetuista lapsista ja nuorista on pysynyt tyttöjä suurempana 1990-luvulta lähtien. (Forsell ym. 2020.)

Sijaishuoltoa järjestetään perhe- ja laitoshoidon. Toimeksiantosuhteinen ja ammatillinen perhehoito ovat olleet ensisijaisia laitoshoidon nähden vuodesta 2012 (laki lastensuojelulain 50 § muuttamisesta 316/2011). Perhehoidon osuus korostuu pitkäaikaisissa sijoituksissa. Vuoden 2019 lopussa huostassa olleista lapsista yli puolet (57 prosenttia) oli sijoitettu perheisiin, ja näistä joka seitsemäs (765) sukulaisten ja läheisten perheisiin. Laitoshoidon osuus (40,5 prosenttia vuonna 2019) korostuu kaikkia sijoituksia tarkasteltaessa. Lastensuojelun sijoitusten kestot vaihtelevat muutamista päivistä vuosiin (Forsell ym. 2020, 8), jopa koko lapsuusaikaan.

Sijoitettujen lasten taustalla on esimerkiksi perheen matalaan sosioekonomiseen asemaan ja yksinhuoltajuuteen liittyviä tekijöitä, uupumista ja päihde- ja mielenterveysongelmia. (Esim. Heino ym. 2016; Ristikari ym. 2018.) Lapsen kotiolot ovat saattaneet olla kaltoinkohtelevat ja väkivaltaiset. Lapsilla itsellään voi olla tunne-elämän ja käyttäytymisen ongelmia, päihteidenkäyttöä, koulunkäymättömyyttä, karkailua ja kiinnittymättömyyttä sekä epäsosiaalista, väkivaltaista ja rikollista käyttäytymistä. (Heino ym. 2016; Pietilä 2017.) Lapsi saattaa käyttäytyä väkivaltaisesti itseään kohtaan myös sijaishuollon aikana ja ajautua hyväksikäytön kohteeksi. (Esim. Pekkarinen 2017; Wennberg ym. 2020.) Huostaanoton tai muiden sijoitusten taustalla olevia syytietoja

ei kerätä kansallisesti systemaattisesti, jonka takia kuva sijaishuoltoon ohjautuvien lasten tilanteista on vaillinainen.

Sijaishuollon vaikuttavuudesta tiedetään kokonaisuutena vähän, mutta esimerkiksi kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista vain alle puolet suorittaa toisen asteen tutkinnon. Tutkinnon puuttuminen vaikeuttaa merkittävästi itsenäistä selviytymistä aikuisena. Sijoitettujen lasten koulutukselliset puutteet ovat tulleet selkeästi esiin vuosina 1987 ja 1997 syntyneiden kohorttitutkimuksissa. Etenkin teini-ikäisinä lastensuojelun laitoshuoltoon sijoitetut ja sieltä itsenäistyvät nuoret siirtyvät ikätovereitaan harvemmin koulutuksen ja työllisyyden uralle (38 prosenttia vähemmän ikäryhmään verrattuna). Sen sijaan heillä on enemmän varhaista vanhemmaksi tuloa (14 prosenttia enemmän ja etenkin naisilla) sekä pitkäaikaisia taloudellisen tuen ja työttömyyden ketjuja (21 prosenttia). (Kääriälä ym. 2019.)

Tällä vuosituonnilla sijaishuollon tarve on kasvanut erityisesti teini-ikäisillä, ja heitä sijoitetaan kiireellisesti ja huostaanotetaan suhteessa enemmän kuin nuorempia ikäryhmiä. Heinin ym. (2020b) mukaan vuonna 1997 syntyneiden kohortin pitkittäis seurannassa teini-ikässä sijoitettuja oli yhteensä 2 560, ja 60 prosentilla heistä on kasautuneita riskitekijöitä kolme tai enemmän. Nuorten vaikeudet liittyivät erityisesti koulunkäyntiin, mielenterveyteen ja päihteiden väärinkäyttöön. Yli 60 prosentilla peruskoulun todistuksen keskiarvo oli 6 tai alempi, ja joka viidennen keskiarvo oli 4–5. Yli 70 prosenttia teini-ikässä sijoitetuista oli asioinut mielenterveyspalveluissa, ja heillä oli erikoissairaanhoidon käyntejä. Kun väestön 17 -vuotiaista vain yksi prosentti oli saanut rikotaomion, sijoitetuista tuomion oli saanut 12 prosenttia, ja 22 prosenttia oli saanut rangaistusmääräyksen (vertailuryhmän nuorista 11 prosenttia).

Kustannukset ja sijaishuollon järjestäminen

Kodin ulkopuolelle sijoittamisen kustannukset ovat kaksinkertaistuneet vuodesta 2006. Vuonna 2010 laitos- ja perhehoidon käyttökustannukset olivat lähes 620 miljoonaa euroa, vuonna 2016 750 miljoonaa euroa ja vuonna 2018 jo 881 miljoonaa euroa. Kuuden suurimman kaupungin vuoden 2019 aikaiset sijoituskustannukset olivat lähes 318,6 miljoonaa euroa. Sijoitettuna ollutta lasta kohden kuutoskaupunkien kustannukset olivat keskimäärin 56 749 euroa. (Lastensuojelun Kuusikko-työryhmä 2020.)

Lastensuojelun sijaishuoltopaikkojen järjestämisestä, kokonaismäärästä ja palvelujen laadusta ei ole kansallisesti vertailukelpoista tietoa. (Esim. Porko ym. 2018.) Kunta voi sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain ja kuntalain mukaan hankkia yksityisiä sosiaali- ja terveyspalveluita järjestämisvastuunsa piiriin kuuluvista tehtävistä huolehtimiseksi. Julkisen sektorin palvelutuotannon merkittävä väheneminen on tarkoittanut sijaishuoltokentän voimakasta yksityistymistä. Laitoshoidon palvelujen tuottajista jo yli 80 prosenttia on yksityisiä toimijoita (Porko

ym. 2018).¹ Valtion koulukodit ja yksityiset koulukodit ovat erikoistuneet tuottamaan palvelua, jossa sijaishuolto ja erityisopetus muodostavat integroidun kokonaisuuden.

1.2 Vaativa sijaishuolto

Sijaishuollon laitoshoidon palvelut on porrastettu kuntien järjestämis- ja hankintakäytännöissä lasten tarpeiden mukaan perus-, vaativan- ja erityistason palveluiksi. Käytännössä eritasoiset palvelut eroavat mitoituksen, henkilöstömäärän ja tarjottavan palvelun sisällöllisen erikoistumisen suhteen sekä kustannuksiltaan. Esimerkiksi valtion koulukodeissa tuotetaan vaativaa laitoshoidoa osastoilla, joilla on noin neljä paikkaa, peruslaitoshoidoa suurempi henkilöstöresurssi ja intensiivinen työskentelymalli.

THL:n ympärivuorokautisten lastensuojelulaitosten kyselyyn vastanneista (N=217) 35 prosenttia määritteli yksikkönsä perustason, 53 prosenttia erityistason ja 5 prosenttia vaativan erityistason lastensuojeluyksiköksi. (Heino & Weckroth 2020a.) Vastaajien (N=99) mukaan yksikkö oli erikoistunut useimmiten neuropsykiatriisiin oireisiin tai käytösongelmiin, traumaattisiin kokemuksiin sekä lasten- tai nuorisopsykiatriseen hoitoon. Vastanneista noin viidesosa ilmoitti yksikkönsä erikoistuneen joko väkivaltaiseen käyttäytymiseen tai päihdekuntoutukseen. Noin joka kymmenennen vastaajan yksikkö oli erikoistunut päihdekatkaisuun. (Emt.)

Vaativalle sijaishuollolle ei ole määritelty lainsäädännössä sisältöä. Vaativalla tai erityistason laitoshoidolla tarkoitetaan käytännössä sijaishuollon palvelua, johon ohjautuu enemmän tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria, kuin muuhun laitoshoidon. (Esim. Pekkarinen 2017.) Vaativa sijaishuolto sisältää lastensuojelulain mukaisen erityisen huolenpidon (EHO). Vaativan sijaishuollon palvelu voi tarkoittaa lapsen pysyvää sijaishuoltopaikkaa tai sijaishuollon aikaista intensiivistä EHO-jaksoa.

Lainsäädännössä EHO on lastensuojelulain mukainen rajoitustoimenpide eikä sisällöllisesti määrittyvä sijaishuollon palvelumuoto. Se on rajattu yli 12-vuotiaiden nuorten palveluksi. Nuori voidaan sijoittaa EHO-jaksolle 30 vuorokaudeksi päätöksellä, jonka tekemiseksi tarvitaan kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemukseen perustuva arvio. Sijoitusta voidaan tarvittaessa jatkaa enintään 60 vuorokautta. EHO:n toteuttamisen edellytyksenä on, että laitoksella on käytettävissä riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus. Sitä järjestetään tarkoitukseen perustetuilla osastoilla ja yksiköissä pääasiassa

¹ Lisäksi on tunnistettu vajeita palvelujen hankintaosaamisessa sekä haasteita siinä, miten palvelun laadulliset ominaisuudet saadaan hankinnassa hintaa määräävämmäksi tekijäksi. (Esim. Hoikkala & Lavikainen 2016.)

valtion ja yksityisissä koulukodeissa, mutta myös yksittäisissä kunnallisissa lastensuojelulaitoksissa ja yksityisellä sektorilla. EHO-jaksoja on järjestetty myös lapsen omassa sijaishuoltopaikassa.

30 nuoren palvelupolkuja asiakasasiakirja-aineiston ja ammattilaisten haastatteluiden perusteella läpikäyneiden tutkijoiden mukaan EHO-jaksojen tyypillisimmät perusteet olivat päihteidenkäyttö, rajaton käytös ja karkailu, jotka olivat vaarantaneet lapsen kasvun ja kehityksen. (Wennberg ym. 2020.) Lapsilla saattoi olla myös koulunkäymättömyyttä, väkivaltaisuutta, itsetuhoisuutta ja mielenterveyden ongelmia. Lapsilla oli takanaan yleensä jo pitkä lastensuojelun asiakkuus, sijoitus laitoshoidossa ja usein vaihtuneet eri tasoiset sijaishuoltopaikat. Haasteiden päällekkäisyys ja runsaus erottavat EHO-jaksoille ohjautuvat lapset muista sijaishuollon piirissä olevista lapsista. Pie-nellä joukolla lapsia haasteet ovat niin suuria, etteivät EHO-yksikötkään ota heitä vastaan. EHO-jaksojen kysyntä ja tarve ovat nousseet viime vuosina. Selvityksessä haastateltujen lastensuojelun ammattilaisten mukaan kyse on siitä, että entistä suurem-malla osalla asiakkaista ongelmat ovat yhä vaikeampia ja monisyisempiä, jolloin kevy-emmat hoitomuodot eivät riitä. (Emt.)

Pietilä (2017) päätyi tutkimuksessaan siihen, että noin joka kymmenes Helsingissä 17-vuotiaana sijoitettu oli vakavasti vaaraksi muille ja läheisilleen, ja usein kysymys oli nuorten väkivaltaisuudesta. Jos tämä arvio suhteutetaan tilastovuonna 2018 kaikkiin sijoitettuina olleisiin teini-ikäisiin (5 236), ikäryhmän vaativan sijaishuollon vuosittainen asiakasmäärä olisi keskimäärin 520 (Heino 2020). Wennberg ym. (2020, 10) arvioivat EHO-jaksoilla olevien lasten vuosittaiseksi määräksi noin 300.

1.3 Rajoitukset: yleisyys, seuranta ja valvonta

Lastensuojelun sijaishuollon rajoituksista eli yhteydenpidon rajoittamisesta ja rajoitus-toimenpiteistä on säädetty lastensuojelulain (417/2007) 11 luvussa. Niiden käyttöä koskevaa kansallista ajantasaista ja määrällistä tietoa ei ole saatavilla. Hajanaisten määrällisten selvitysten perusteella lapsen kiinnipidot, henkilönkatsastukset, henkilön-tarkastukset ja liikkumisvapauden rajoittamiset ovat yleisimpiä rajoitustoimenpiteitä.² THL:n ympärivuorokautiseen lastensuojelulaitoskyselyyn (Heino & Weckroth 2020a) vastanneista asuinyksiköistä (N=201) ilmoitti tehneensä vuoden 2019 aikana lastensuojelulain mukaisia rajoituksia seuraavasti: yhteydenpidon rajoittaminen 875, omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen 2062, henkilönkatsastus (esim. huume-seula, puhallutukset) 5411, henkilöntarkastus

² Tarkkinen & Forsberg 2013; Etelä-Suomen Aluehallintovirasto 2013, Stenroos 2015; Valvira 2013.

2664, liikkumisvapauden rajoittaminen 2847, kiinnipito 2883 ja eristäminen 271 kertaa.

Olemassa olevan tiedon pohjalta voidaan päätellä, että rajoitustoimenpiteet kohdistuvat tiettyihin ilmiöihin, kuten päihteidenkäyttöepäilyihin ja fyysistä interventiota edellyttäviin käyttäytymisen muotoihin, ja niiden käyttö kasautuu pienelle osalle lapsia³. Systemaattinen kokemuspohjainen tieto rajoituksista on vähäistä.⁴

Rajoitustoimenpiteiden seuranta ja valvonta tapahtuu osana sijaishuollon ohjausta ja valvontaa. Aluehallintovirasto tai Valvira myöntää lastensuojelulaitoksille toimiluvat sekä toimii ohjaus- ja valvontaviranomaisena. Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa viranomaistoiminnan lainmukaisuutta. Sijaishuoltoa tarjoavan palveluntuottajan tehtävänä on varmistaa lasten tarpeisiin vastaava ja lainmukainen kohtelu sekä kuvata rajoitustoimenpiteiden käytön periaatteet omavalvontasuunnitelmassa ja lasten hyvää kohtelua koskevassa suunnitelmassa. Lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden ja aluehallintovirastojen erityisenä tehtävänä on valvoa rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja toimeenpanoa sijaishuollon aikana. Sijaishuoltopaikan ja lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on huolehtia, että lapsille annetaan riittävästi ja heille ymmärrettävällä tavalla tietoa oikeusturvakeinoista. Lasta tuetaan auttaa muistutuksen tai kantelun tekemisessä sosiaalitoimeen, aluehallintovirastoon, Valviraan tai eduskunnan oikeusasiamiehelle.

Lapsi- ja sijaishuoltopaikkakohtainen seuranta ja valvonta eivät toteudu kaikilta osin systemaattisesti, mikä saattaa vaarantaa sijoitettujen lasten oikeuksien ja tarpeen mukaisen sijaishuollon toteutumisen. Laillisuusvalvonnassa on todettu sijaishuollossa olevien lasten oikeuksien loukkauksia, epäasiallisia ja lainvastaisia menettelyjä. Lapsia saatetaan rajoittaa perusteetta ja lainvastaisesti, eivätkä lapset ole aina tietoisia, miksi heitä rajoitetaan. Joissakin sijaishuoltoyksiköissä saattaa vallita lapsia väärin perustein kontrolloiva ja korostuneen rajoituskeskeinen toimintakulttuuri. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisessa on myös havaittu puutteita.

³ Ks. myös Hoikkala 2014 kiinnipitoratkaisujen osalta (N=260)

⁴ Ks. kuitenkin esim. Elina Ekholm (2013) sekä Maarit Valkonen ja Timo Pasanen (2012)

1.4 Nykytilan haasteet

Palvelujärjestelmän toimimattomuus

Ensisijaiset yleiset sosiaali- ja terveystalvetut sekä ennaltaehkääsevät lasten ja perheiden talvetut eivät tavoita riittävästi lapsia ja nuoria tai ne eivät vastaa lasten ja perheiden tuen tarpeisiin. Perusterveydenhuollosta puuttuvat usein lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut. Opiskeluhuollossa tunnistetaan paljon mielenterveysongelmia, mutta vaikuttavia menetelmiä ja resursseja niihin vastaamiseksi ei ole käytettävissä.

Lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuuksien tarkastelussa kodin ulkopuolelle sijoitetuista 13–17 vuotiaista 53 prosenttia oli nuorisopsykiatrian asiakkaana (Heino ym. 2018, 3). 60 prosentilla koulukotiin sijoitetuista on psykiatrinen diagnoosi, kun ikätovereiden vastaava luku on 7 prosenttia.

Psykiatrisen osastohoidon ja pitkäaikaisen kuntouttavan psykiatrisen hoidon talvetut ovat vähentyneet, ja osastohoidot muuttuneet lyhyiksi kriisijaksoiksi. Pidempiaikainen kuntouttava psykiatrinen hoito on riittämätöntä. Kuntaliiton selvityksessä on kartoitettu lasten- ja nuorisopsykiatrian asiakasvirtoja ja kustannuksia.⁵ Selvityksessä tarkasteltiin myös psykiatrisen sairaalahoidon ja lastensuojelun sijoitusten suhdetta: samaan aikaan kun huostaanotot ja laitossijoituksen ovat lisääntyneet, psykiatrisessa sairaalahoidossa on tapahtunut vastaavansuuruinen vähennys (LIITE 1). Kuntaliiton arvion mukaan viidennes huostaanotoista voisi jäädä tekemättä, jos psykiatrinen hoito järjestäisi joko avo- tai sairaalahoitona.

Apulaisoikeuskansleri on ratkaisussaan (Dnro OKV/657/1/2018) kiinnittänyt kahden sairaanhoitopiirin huomiota niiden velvollisuuteen järjestää lastenpsykiatrista osastohoitoa tilanteessa, jossa lastensuojelu joutui paikkaamaan osastohoidon alkamisen venymistä lapsen avohuollon sijoituksen keinoin. Tilanteessa lapsen avohuollon sijoitus johtui lapselle tarpeelliseksi arvioidulle osastohoitojaksolle pääsyn viivästymisestä. Ratkaisussaan apulaisoikeuskansleri totesi, että laillisuusvalvontakäynneillä saatujen tietojen perusteella lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille, joilla on mielenterveysongelmia, ei ole saatavissa riittävästi asianmukaista lasten- ja nuorisopsykiatrista hoitoa eikä heille myöskään ole tarjolla heille soveltuvia sijaishuoltopaikkoja.

⁵ Kuntaliiton erityisasiantuntijan ja työryhmän jäsenen Aila Puustinen-Korhosen työryhmälle toimittama materiaali.

Sijoitettujen lasten ja nuorten lasten- ja nuorisopsykiatrisen sekä psykoterapeuttisen hoidon järjestämisen haasteet sekä niihin liittyvät suuret alueelliset erot todettiin myös Valviran vuonna 2019 sijaishuoltoyksiköihin kohdistetussa kyselyssä. (Valvira 2019.)

Suomessa on kaksi erityisen vaikeahoitosille lapsille tarkoitettua psykiatrista yksikköä: erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatrisen tutkimus- ja hoitoyksikkö (EVA) Tampereen yliopistollisessa sairaalassa ja erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten tutkimus ja hoito-osasto Kuopion Niuvanniemessä (NEVA). NEVA-osastolla hoidossa olleiden lasten tilanteissa ovat tulleet esille sekä lastensuojelun tukitoimien riittämättömyys että erikoissairaanhoidon lyhytaikaiset ja riittämättömät hoitointerventiot. Sekä lastensuojelussa että erikoissairaanhoidossa toimintaa ovat ohjanneet liian usein hätäratkaisut, kuten sijaishuoltopaikkojen pikaiset muutokset yhä vankempiin yksiköihin tai siirtymät hoidosta toiseen. NEVA-osastolla näkyvät seuraukset siitä, että lasten- ja nuorisopsykiatriassa on lakkautettu pitkäaikaisia hoito-osastoja. Sairaanhoidopiirien interventiot eivät ole aina olleet riittäviä tai lasta auttavia, ja osaamisessakin on nähtävissä puutteita.

EHO-selvityksen (Wennberg ym. 2020) mukaan EHO-jaksoja koskevissa lasten asiakirjoissa tulee esille, että kyseinen jakso on ollut välttämätön, koska psykiatrian palveluja ei ole ollut saatavilla tai nuorta ei ole saatu niihin sitoutumaan. EHO-jaksojen taustalla on usein lasten ja perheiden ongelmien ohella palvelujärjestelmän epäonnistumista ja toimimattomuutta. EHO-jaksoille päätyvillä nuorilla on yleensä taustalla pitkä lastensuojelun asiakkuus, ja samalla nuorella on voinut olla jo useita EHO-jaksoja. Nuorella on tyypillisesti diagnosoitu tai diagnosoimaton neuropsykiatrisen sairaus tai hänen kognitiiviset taitonsa ovat selkeästi ikätasoa heikommat. Useilla lapsilla on takanaan pitkä laitokierre, jossa lasta on siirretty laitoksesta toiseen. Sopivaa sijaishuoltopaikkaa ei ole löytynyt tai lapsi on siirretty esimerkiksi kevyempää palvelua tarjoavaan laitokseen, joka ei ole ollut toimiva ratkaisu.

Lastensuojelun ja vammaispalvelujen yhdyspinnalla olevat, erityisesti neuropsykiatrisesti oireilevat lapset, ovat usein väliinpuotoajia. Lapset ja perheet eivät saa riittävää tai sopivaa varhaista tukea yleisistä sosiaalipalveluista, vammaispalveluista tai lastensuojelun avopalveluista. Perheille tarjotaan lastensuojelun perhetyötä, missä ei usein ole neuropsykiatrista osaamista. Neuropsykiatrisesti oireilevat lapset saattavat jäädä kokonaan ilman tukea. Kun vammaiset lapset ja heidän perheensä eivät saa tarvitsemaansa apua, perheet uupuvat ja lapset ajautuvat lopulta lastensuojelun asiakkaaksi.

Pienen osan tarpeisiin nykyiset sijaishuoltoratkaisut eivät ole riittäviä. Kategorinen palvelujärjestelmä ei tue riittävästi välimuotoja ja räätälöityjä lapsikohtaisia ratkaisuja. Sekä sijaishuollon kokemusasiantuntijat että ammattilaiset ovat tuoneet esiin, ettei päihteitä käyttävien lasten tarpeisiin pystytä nykyisin palvelurakentein ja -käytännöin riittävästi vastaamaan. Heille ei ole tarjolla riittävästi palveluja, jotka mahdollistaisivat

tarpeenmukaisen akuutin vaiheen päihdekatkaisun ja pitkäaikaisen päihhteettömyyteen kuntouttavan työskentelyn. Lapsen oikeus tarvitsemaansa päihdehoitoon ei nykytilanteessa aina toteudu. Vastaavia haasteita on mielenterveysongelmista kärsivien lasten sekä vammaisten lasten sijaishuoltoratkaisuissa.

Myös lastensuojelutyön osaamisessa on puutteita ja lasten ja perheiden asiakkuudet ovat pitkiä, mikä osaltaan lisää erilaisten vaativien palvelujen kysyntää. Osaamisen ongelmat liittyvät sekä kouluttautumiseen ja toiminnan kehittämiseen että yleiseen määrittelyyn siitä, mitä vaikutuksia palveluilla tavoitellaan. Hypoteesina on, että sijaishuollon kasvavia kustannuksia selittää palvelujen heikko vaikuttavuus. Osaavan ja ammattitaitoisen työskentelyn avulla voitaisiin vähentää palvelutarpeita ja edistää perheiden jälleenyhdistämistä.

Lastensuojelun sosiaalityön ja sijaishuollon toteuttaminen

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät vaihtuvat usein ja rekrytoinnissa on haasteita. Sosiaalityöntekijät ovat usein ylikuormitettuja, mikä heikentää laadukkaan lastensuojelutyön toteutumista. Sosiaalityöntekijätilanne ja kuormittuneisuus näkyvät sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä eikä sijaishuollon aikainen valvonta siksi aina toteudu lain edellyttämällä tavalla.

Toimivan sijaishuollon keskeisiä edellytyksiä ovat lapsen palvelutarpeen huolellinen määrittely ja sen mukaisen sijaishuoltopaikan valinta, sijaishuoltopaikan pysyvyys sekä luottamussuhteet. Asiakassuunnitelma on keskeinen lastensuojelun asiakirja lapsen tarpeiden ja niihin vastaavien tukitoimien määrittelyssä. Selkeä tavoitteiden asettelu ja keinot niiden saavuttamiseksi sekä tavoitteiden saavuttamisen arviointi huolellisen dokumentoinnin avulla systematisoivat sijaishuollon prosessia. Sijaishuollon toteuttamiseen liittyy olennaisesti perheen kanssa työskentely ja se tulee huomioida sisältö- ja toteuttamiskeskustelussa. Asiakassuunnitelmia ja niitä konkretisoivia hoito- ja kasvatussuunnitelmia tehdään kuitenkin kirjavasti.

Sijaishuollon sisällöt ja laatu vaihtelevat paljon, eivätkä lapset välttämättä ohjaudu heille sopiviin sijaishuoltopaikkoihin. Lapsen sijaishuoltopaikassa ei välttämättä ole tarvittavaa erityisosaamista, jolloin lapsi saatetaan siirtää sijaishuoltopaikasta toiseen. Siirtymät sijaishuoltoon ja sijaishuollosta eivät aina toimi suunnitellusti, ja tiedon siirtymisessä on puutteita. Esimerkiksi THL:n ympärivuorokautisen lastensuojelulaitoskyselyn (Heino & Weckroth 2020a) mukaan vain 28 prosentilla vastaajista (N=216) on yleensä aina käytössään lapsen terveystarkastustiedot heti sijoituksen alkaessa, 33 prosentilla jokseenkin aina ja 39 prosentilla tuskin koskaan. Hoitamattomat ongelmat usein kasautuvat ja pahenevat, mikä puolestaan entisestään lisää vaativan sijaishuollon palvelujen tarvetta. Lisäksi sijaishuoltotyön vaikuttavuutta osoittava seurantatieto on vähäistä.

2 TYÖRYHMÄN MUUTOSEHDOTUKSET

2.1 Yhteenveto

Työryhmän ehdotus vastaa pääministeri Marinin hallitusohjelman mukaiseen kirjaukseen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmitoituksen säätämisestä ja erityistä tukea tarvitsevien lasten moniammatillisten palvelujen turvaamisesta. Työryhmän **pääasialliset** ehdotukset muutoksiksi ovat:

- Säädetään lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmitoituksesta 35 lasta/sosiaalityöntekijä pääministeri Marinin hallitusohjelman mukaisesti
- Tarkennetaan avohuollon palveluja ja säädetään uusi tehostettu avohuollon tukitoimi, jotta lasten sijoituksen tarpeen syntymistä voidaan vähentää
- Sijaishuoltoapaikan valintaa koskevaa sääntelyä täsmennetään ja sijaishuollon kuntouttavaa sisältöä vahvistetaan
- Vahvistetaan sijaishuoltoon sijoitetun lapsen oikeutta sosiaali- ja terveydenhuollon perus- ja erityispalveluihin
- Määritellään vaativa sijaishuolto
- Lastensuojelulaitoksen henkilökunnan ammatillisia osaamisvaatimuksia tarkennetaan ja määritellään henkilöstöresurssit erityisen huolenpidon asumisyksiköihin
- Selkeytetään erityisen huolenpidon jakson hoidollista ja kuntouttavaa sisältöä
- Erityisen huolenpidon jakso voitaisiin tehdä kerralla 90 vuorokaudeksi ja sitä voitaisiin jatkaa erityisistä syistä 90 vuorokautta
- Erityisen huolenpidon jakson järjestäminen keskitetään valtion lastensuojeluyksiköihin, yksityisiin koulukoteihin sekä kunnan ja maakunnan omistamiin lastensuojelulaitoksiin
- Rajoitustoimenpiteissä huomioidaan perustuslain 124 §:n mukainen julkisen vallan ja merkittävän julkisen vallan käyttö
- Säädetään rajoitustoimenpiteistä, joilla suojellaan päihteitä käyttävän lapsen henkeä, terveyttä ja kehitystä
- Täsmennetään lastensuojelun jälkihuollon sisältöä
- Säädetään uusi laki valtion lastensuojelulaitoksista, ja täsmennetään valtion lastensuojeluyksiköiden tehtäviä vaativan sijaishuollon ja perusopetuksen integroituna palveluna.

Esityksen tavoitteena on parantaa vaativaa tukea tarvitsevien lasten huolenpitoa ja kuntoutusta ja siten vähentää lasten sijaishuoltoapaikkojen siirtoja, pienentää palvelujen saatavuuden alueellisia eroja, lyhentää pitkäaikaisten sijoitusten kestoa ja edistää perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksia.

Sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta vähentää se, että he voivat keskittyä lastensuojelun palveluja tarvitsevien lasten asioihin asiakasmäärää rajaamalla. Laadu-

kas ja vaikuttava lastensuojelutyöedellyttää, että asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksien tai vammaisuuden selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut sekä mielen-terveys- ja päihdepalvelut on järjestettävä viivytyksettä.

Myös kodin ulkopuolelle sijoitetulla tai jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella tai nuorella on oikeus saada hänen tarvitsemansa sijaishuollon tai jälkihuollon järjestämisen kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut sekä päihdehoito ja -kuntoutus.

2.2 Keskeiset lainsäädännön muutosehdotukset

Lastensuojelun järjestäminen

Lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon tarkoitusta selkeytetään erotuksena perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten käytöstä.

Kunnan lastensuojelulla tulisi olla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua sekä jälkihuoltoa järjestettäessä käytettävissään sosiaalityön, lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantunte- musta. Samalla selkeytettäisiin eri viranomaisten monialaista yhteistyövelvoitetta, jolla voidaan varmistaa, että lapsi saa tarpeisiinsa vastaavan avun.

Avohuollon tukitoimien vahvistaminen

Esityksessä tarkennetaan avohuollon tukitoimien tarkoitusta ja selkeytetään, että niillä pyritään poistamaan tai vähentämään lapsen kasvuolosuhteista, lapsen huolenpidon puutteista tai lapsen käyttäytymisestä aiheutuvaa vaaraa lapsen terveydelle tai kehitykselle. Avohuollon tukitoimilla tuetaan lapsen myönteistä kehitystä sekä vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskäytäntöjä ja -mahdollisuuksia. Avohuollon tukitoimilla ehkäistään myös tarvittava lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämiseen kodin ulkopuolella. Avohuollon tukitoimia ei kuitenkaan tule toteuttaa tai jatkaa, jos ne eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, riittäviä tai mahdollisia.

Ehdotuksen mukaan lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä koordinoi ja sovittaa yhteen lapsen ja perheen tarvitseman tuki- ja palvelukokonaisuuden siten, että kokonaisuus vastaa lapsen ja perheen tarpeisiin. Säännöksen tarkentaminen on yhdenmukainen sosiaalihuoltolain 41 §:n (moniammatillinen yhteistyö) sekä sosiaalihuoltolain 42 §:n (omatyöntekijä) kanssa. Sosiaalityöntekijällä on toimivalta päättää vain sosiaalipalvelujen järjestämisestä.

Tukitoimet perustuvat asiakassuunnitelmassa lapselle, lapsen vanhemmille, huoltajille tai muille lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaaville henkilöille kirjattuihin yksilöllisiin tarpeisiin. Avohuollon tukitoimille on määriteltävä tavoitteet, intensiteetti ja arvioitu kesto. Niiden sopivuutta ja intensiteettiä tulee arvioida säännöllisesti asetettuihin tavoitteisiin nähden. Avohuollon tukitoimien arvioinnin yhteydessä lapsen terveydentila on tutkittava, ellei sitä ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin tai muusta syystä ei ole käytettävissä riittäviä terveydentilan tietoja lapsen avohuollon palvelujen järjestämiseksi tai se on muusta syystä tarpeetonta.

Esityksen mukaan lapselle on turvattava mahdollisuuksien mukaan toistuvissa avohuollon sijoituksissa sijoituspaikan pysyvyys, jos se on lapsen edun mukaista.

Voimassa oleva kiireellisen avohuollon tukitoimea koskeva säännös tulisi kumota. Lastensuojelun järjestäminen ja toteuttaminen perustuu asiakassuunnitelmaan, jossa arvioidaan lapsen tuen tarpeet ja se, mitkä toimenpiteet turvaavat parhaiten lapsen edun. Kiireelliset avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole luonteensa vuoksi suunnitelmallisia, eikä kiireellisessä tilanteessa välttämättä voida arvioida niiden sopivuutta ja riittävyttä lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi. Kiireellinen avohuollon tukitoimi on voitu mieltää virheellisesti toimeenpiteeksi, joka ei edellytä asianosaisten suostumusta.

Tehostetun avohuollon tukitoimen perusteella voidaan järjestää moniammatillista kuntouttavaa tukea lapsen vanhemman tai muun läheisen kanssa. Tehostetun avohuollon aikana olisi lapselle ja hänen vanhemmilleen tai muille läheisille järjestettävä tarpeenmukaiset, asiakassuunnitelmaan perustuvat ja tarvittaessa moniammatilliset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Säännös mahdollistaisi lapsen tarpeisiin räätälöidyn intensiivisen avohuollon nykyistä paremmin ja voisi vähentää sijaishuollon tarvetta. Lapselle, lapsen huoltajalle ja muulle läheiselle on selvitettävä ennen tehostetun avohuollon tukitoimien aloittamista edellytykset niiden järjestämiselle sekä viranomaisen vaihtoehdot asiassa. Mikäli sijaishuollon edellytykset täyttyvät ja sen järjestäminen on lapsen etu, ei sitä voida korvata avohuollon tukitoimilla.

Sijaishuollon aikaisten tukitoimien vahvistaminen

Sijaishuollon aikaisia tukitoimia vahvistetaan lapsen yksilölliset ja lapsen perheen kuntoutukselliset tarpeet huomioiden. Sijaishuollon aikana lapsella ja hänen vanhemmallaan, huoltajallaan tai muulla läheisellään on oikeus sijaishuollon tarkoituksen edellyttämiin, tarvittaessa moniammatillisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin.

Esityksessä vahvistetaan lapsen ja hänen vanhempansa, huoltajan tai muun läheisen oikeutta tarpeenmukaisesti palveluihin tukemaan lapsen palaamista sijaishuollosta kotiin. Väliaikaista sijoitusta kotiin voidaan esityksen perusteella jatkaa kuusi kuukautta, jos se on lapsen edun kannalta perusteltua.

Vaativan sijaishuollon määrittely

Työryhmä esittää vaativan sijaishuollon sisällöstä, tarkoituksesta ja järjestämisestä säättämistä. Vaativaa sijaishuoltoa tarvitsevat lapset, joilla on erityinen tai monialaisen tuen tarve. Usein lapsella on useita toisiinsa linkittyviä tuen tarpeita sekä haasteita koulunkäymisessä. Osalla lapsista on diagnosoituja tai diagnosoimattomia kehitysviiveitä tai oppimisvaikeuksia. Hyvin usein taustalla on vakavia haasteita perhe-suhteissa. Erityinen tai monialainen tuen tarve edellyttää suunnitelmallista ja tehostettua vaativaa erityisosaamista, monialaista sosiaali- ja terveydenhuollon ammatilliseen osaamiseen perustuvaa kuntouttavaa työskentelyä sekä intensiivistä ammatillisesti koulutetun aikuisen läsnäoloa.

Vaativan sijaishuollon tavoitteita edistää esitykseen sisältyvä vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten sijaishuollon riittävän osaamisen, laadun ja henkilöstöresurssien varmistaminen. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää enemmän huomiota lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja sijaishuoltopaikan erityisosaamiseen, jotta lapsi saa viivytystä tarvitsemansa tuen häntä vahvistavassa ympäristössä. Vaativan sijaishuollon aikana on huolehdittava myös lapsen vanhemmille annettavan tuen järjestämisestä.

Esityksen tavoitteena on luoda kokonaisuus, jolla vahvistetaan toiminnallisesti integroitua sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä vaativan lastensuojelun parantamiseksi. Vaativaa sijaishuoltoa järjestetään lastensuojelulain nojalla lastensuojelun laitoshoidona, kiireellisenä vastaanotto- ja arviointipalveluna, perusopetuksen ja sijaishuollon integroituna palveluna, päihdehoidon vieroitushoito- ja kuntoutuspalveluna sekä sijaishuollon integroituna palveluna, lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä sijaishuollon integroituna palveluna ja vammaispalvelujen ja lastensuojelun integroituna palveluna. Määrittelemällä vaativa sijaishuolto vahvistetaan vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten palvelujen laatua ja vaikuttavuutta. Samalla täsmennetään valtion lastensuojeluyksiköiden tehtäviä vaativan sijaishuollon järjestämisessä. Vaativan sijaishuollon muutosesityksillä tavoitellaan myös erityisen huolenpidon jakson tarpeen vähentämistä.

Erityisen huolenpidon jakson määrittäminen ja järjestäminen

Erityinen huolenpito (EHO) -jakso esitetään siirrettäväksi sijaishuoltoa koskevaan lukuun ja samalla sen hoidollista, huolenpidollista ja kuntouttavaa luonnetta korostetaan. EHO-jakso tarkoittaa kokonaisvaltaista hoitoa, kasvatusta ja huolenpitoa lapsille ja nuorille, joiden toiminta erityisen vakavasti vaarantaa heidän henkeään, terveyttään tai kehitystään. EHO-jakson tavoitteena on turvata lapsen tarpeisiin vastaava, erityisosaamiseen perustuva integroitu mielenterveys- ja päihdetyö sekä kuntoutus.

EHO-jakson järjestämisen edellytyksenä on, ettei lapsen hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen ole mahdollista järjestää muulla tavoin. EHO-jaksoa ei järjestetä mielenterveyslain ja mielenterveyshoidon sijasta tai akuuteissa mielenterveysongelmissa, eikä se korvaa sairaalahoitoa. EHO-jaksoja voitaisiin esityksen mukaan järjestää lastensuojelun ja perusopetuksen integroitua laitoshoidon järjestävässä sekä kunnan tai maakunnan omistamassa lastensuojelulaitoksessa, joissa on lapsen henkeä, terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan käyttäytymisen katkaisemiseen riittävät resurssit, integroitu sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillinen erityisosaaminen sekä kuntoutusosaaminen ja terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat. Työryhmä esittää EHO-palveluun lupamenettelyä.

Esitys vahvistaa EHO-jakson tavoitteellisuutta ja hoidollisuutta, jota tulisi seurata säännöllisesti asetettuihin tavoitteisiin peilaten. Sosiaalityöntekijän olisi kuultava ja tavattava lasta, lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavia henkilöitä säännöllisesti EHO-jakson aikana.

EHO-jaksojen keskeisimmät tavoitteet liittyvät kriisiytyneen tilanteen pysäyttämiseen, karkailun ja päihteiden käytön lopettamiseen sekä koulunkäynnin edistämiseen. Tarve nykyistä pidempien EHO-jaksojen toteuttamiseen joidenkin lasten kohdalla on todettu mm. EHO-selvityksessä ja nykyisen 30 + 60 vuorokautteen jakautuvan rakenteen on koettu olevan ongelmallinen (Wennberg ym. 2020). EHO-jaksosta tehtäisiin esityksen mukaan enintään 90 vuorokautta kestävä päätös, jota voitaisiin jatkaa erittäin painavilla syillä enintään 90 vuorokautta, jos jatkaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä ja perusteet sille ovat edelleen olemassa. Päätöksen EHO-jakson järjestämisestä ja jatkamisesta tekisi 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian.

Moniammatillinen työryhmä tekisi arvion EHO-jakson järjestämistä varten. Arvioon olisi kirjattava sosiaali- ja terveydenhuollon perusteet ja tavoitteet erityiselle huolenpidolle, arvioitava lapsen moniammatillinen tuki ja kuntoutustarve sekä se, miksi sijaishuoltoa ei ole mahdollista järjestää muulla tavoin. Terveys- ja huollon ammattilaisen

olisi annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä kirjallinen arvio siitä, miksi terveydenhuollon palvelujen ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen. EHO-jakso ei voi korvata välittömän sairaalahoidon tarvetta.

EHO-jakso olisi lopetettava välittömästi, jos se osoittautuu tehottomaksi sille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tai kun sen tarvetta ei enää ole. Lopettamisesta päätäisi 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Asiakassuunnitelma olisi tarkistettava EHO-jakson päättyessä, ja lapsen asiakirjoihin olisi kirjattava, kuinka erityinen huolenpito on vastannut asetettuihin tavoitteisiin. Lisäksi ennen EHO:n päättymistä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän olisi arvioitava yhdessä lapsen, vanhempien, tulevan sijaishuoltopaikan ja erityisen huolenpidon asumisyksikön henkilökunnan kanssa lapsen sijaishuollon järjestämistä ja hänen tarvitsemaansa tukea, jotta turvataan hoidon ja huolenpidon jatkuvuus. Tarvittaessa olisi kuultava myös monialaista asiantuntijaryhmää tai muita asiantuntijoita. Näin varmistettaisiin EHO-jakson aikana saavutettujen tulosten jatkuvuus ja riittävät tukitoimet myös jakson jälkeen.

Rajoitustoimenpiteiden täsmentäminen

Perustuslain 124 §:n mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla ja vain, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä ei ole mahdollista antaa muille kuin viranomaisille. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että merkittävää julkisen vallan käyttöä on itsenäiseen harkintaan perustuva voimakeinojen käyttö tai muu merkittävä puuttuminen yksilön perusoikeuksiin. Perustuslakivaliokunta on todennut lausunnossaan, että esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuva oikeus puuttua merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin on merkittävää julkisen vallan käyttöä (PeVL 28/2001 vp, s. 5 ja PeVL 62/2010 vp, s. 6).

Perustuslakivaliokunta on kuitenkin tapauskohtaisesti pitänyt voimankäyttöoikeuden antamista muulle kuin viranomaiselle mahdollisena, jos voimakeinojen käyttö tapahtuu tarkasti rajatussa tilassa tai tilanteessa ja silloin, kun on kysymys tilapäisluonteisesta tarpeesta saada ulkopuolista apua (Ks. PeVL 23/2014 vp, PeVL 22/2014 vp, s. 2, PeVL 48/2005 vp, s. 4/I, PeVL 49/2004 vp, s. 2–3, PeVL 20/2002 vp, s. 3/II). Yksityiselle toimijalle ei tällöinkään voida antaa itsenäiseen harkintaan perustuvaa oikeutta tehdä merkittävän julkisen vallan toimenpiteitä.

Yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekee esityksen mukaan 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija voimassa olevan lain mukaisesti. Lastensuojelulaitoksissa voitaisiin jatkossa tehdä päätös vain kiireellisestä ja välittämästä yhteydenpidon rajoituksesta, joka voi kestää enintään 7 vuorokautta. Lisäksi laitoksen

johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön on annettava päätös välittömästi tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa lieventämällä rajoitusta tai lakkauttaa sen.

Aineiden ja esineiden haltuunoton osalta laitoksen johtajan tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön on välittömästi tehtävä haltuunotosta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa tai lakkauttaa päätöksen.

Liikkumisvapauden rajoituksen voi tehdä vain lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Jatkopäätös voidaan esityksen mukaan tehdä erityisistä syistä enintään 60 vuorokaudeksi, jos se on päihdekuntoutuksen varmistamiseksi tai lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Muu lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätön rajoitustilanne voi esimerkiksi olla sellainen, jossa lapsi toistuvasti karkailee tai on tilanteessa, jossa häntä pahoinpidellään tai käytetään seksuaalisesti hyväksi. Liikkumisvapauden rajoituksen voisi jatkossa tehdä laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö vain kiireellisessä tapauksessa enintään 7 vuorokaudeksi. Johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan on välittömästi tehtävä liikkumisvapauden rajoittamisesta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa lieventämällä päätöksen tai lakkauttaa sen. Rajoituksen aikana on varmistettava lapsen oikeus perusopetukseen tai muuhun opetukseen, ulkoiluun laitoksen alueella sekä mahdollisuuksien mukaan turvattava harrastukset tai muu mielekäs tekeminen.

Eristäminen on hyvin pitkälle menevää puuttumista yksilön henkilökohtaiseen vapautteen ja kyse on merkittävän julkisen vallan käytöstä. Esityksen mukaan eristäminen on mahdollista toteuttaa vain kiireellisessä tapauksessa sen lisäksi, että se on lapsen tai muiden hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristäminen voi kestää vain välttämättömän ajan, kuitenkin yhtäjaksoisesti enintään neljä tuntia. Tämä mahdollistaa eristämisen toteuttamisen jatkossakin myös yksityisissä lastensuojelulaitoksissa.

Henkilöntarkastusta esitetään täsmennettävän niin, että lapsi ja hänen mukanaan olevat tavarat voidaan tarkastaa metallinilmaisinta tai muuta sellaista teknistä laitetta käyttäen sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole mukanaan vaarallisia esineitä ja ainetta. Tarkastuksen tulee perustua perusteltuun syyhyn epäillä lapselta löytyvän kyseisiä vaarallisia esineitä.

Esityksessä korostetaan kiinnipidon lyhytaikaisuutta. Kiinnipitämisen tulee perustua hengen, terveyden, turvallisuuden tai merkittävään omaisuuden suojaamiseen ja sen

tulee olla viimeisin ja samalla äärimmäisin keino rauhoittaa lapsi. Kiinnipidolla ei katsota olevan hoidollista ja huollollista luonnetta. Kiinnipitotilanteista tulee antaa selvitys lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Lisäksi sosiaalityöntekijän on arvioitava ja tehtävä suunnitelma yhdessä lapsen ja sijaishuoltopaikan sekä mahdollisuuksien mukaan vanhempien kanssa, millä tavoin kiinnipidot olisivat vältettävissä lapsen edun huomioivalla tavalla, jos kiinnipitoon joudutaan turvautumaan toistuvasti.

Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamista koskevan sääntelyn tarkoitusta selkeytetään. Laitos vastaa ensisijaisesti toimenpiteistä tilanteessa, kun lapsi on kauteissa ja laitoksen tulee välittömästi aktivoitua itse asiassa. Laitos ilmoittaa asiasta lapsen sosiaalityöntekijälle ja mikäli tätä ei saada kiinni tarvittaessa sosiaalipäivystykseen. Lisäksi lasta kuljettava henkilö saisi tehdä lapselle 66 §:ssä säädetyin edellytyksin ja tavoin henkilöntarkastuksen kuljetukseen käytettävän auton lisäksi myös erityisesti syystä auton välittömässä läheisyydessä, jos se on välttämätöntä kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi.

Esityksen mukaan EHO-jakson aikana käytettävistä rajoituksista tulisi tehdä erilliset päätökset. Lapsen liikkumista voitaisiin rajoittaa EHO-jakson ajaksi eli 90 vuorokaudeksi. Päätöstä voitaisiin jatkaa enintään EHO-jakson jatkon ajaksi 90 vuorokautta, jos jatkaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta edelleen välttämätöntä. Sen lisäksi mitä 65 §:n 3 momentissa säädetään, voitaisiin EHO-jakson ajaksi ottaa laitoksen haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen itseään vakavasti vahingoittavan käyttäytymisen katkaisemiseksi välttämätöntä.

Lapsen eristämisestä on esityksen mukaan viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Lisäksi lastensuojelulaitoksen on toimitettava aluehallintovirastolle kahden viikon välein ilmoitus lasten eristämisistä. Aluehallintovirastolle tehtävässä ilmoituksessa on mainittava lapsen tunnistetiedot, tiedot toimenpiteestä ja sen syystä sekä toimenpiteestä päättäneen henkilön nimi. Aluehallintoviraston tulisi hävittää lasta koskevat tunnistetiedot kahden vuoden kuluttua tietojen saamisesta. Sääntely vastaa mielenterveyslaissa säädettyä ilmoitusvelvollisuutta.

Alaikäisten päihdehoidon ja -kuntoutuksen varmistaminen

Pieni osa nuorista kärsii vakavasta päihdeongelmasta. Nämä nuoret ovat yleensä lastensuojelun piirissä olevia 12–17 -vuotiaita nuoria. Nuori itse ei välttämättä koe päihdeiden käyttöä ongelmaksi, ja päihdeiden käytön katkaiseminen ja päihdeongelman hoito tapahtuu yleensä tahdonvastaisesti. Esityksen mukaan sekä päihdekatkaisu että päihdekuntoutus järjestetään sosiaalihuollon palveluna lastensuojelussa tilanteissa, jotka eivät edellytä sairaalahoitoa. Terveysturvallinen osaaminen on välttämätöntä

näissä sijaishuoltoapaikoissa. Lapsikohtaisesti tulee arvioida, voidaanko päihdeettömyyttä tukea lapsen omassa sijaishuoltoapaikassa vai edellyttääkö se jaksoa päihdepalveluja tarjoavassa lastensuojeluyksikössä.

Paljon päihdeitä käyttävien lasten sijaishuolto edellyttää mahdollisuutta katkaista päihdekierre joko lääkkeettömästi tai lääkkeellisenä. Riittävän pitkä kuntoutusaika on keskeinen päihdeettömään elämään motivoitumisen, psyykkisen voinnin vakauttamisen ja perhesuhteiden edistämisen kannalta. EHO-jakson riittävän pitkä aika (90 + 90 vrk) turvaa myös pidemmän päihdekuntousjakson. Kun lapsi sijoitetaan päihdekatkaisuun erikoistuneeseen sijaishuoltoyksikköön, lapsen vakavan päihdekierteen, usein nimenomaan huumeiden käytön takia tai lapsen päihdeiden käyttöä epäillään, on lapsi usein vaikeassa vieroitusvaiheessa. Tällöin päihdehoitoon erikoistuneen laitoksen ja lapsen sijaishoitoon sijoituksen tarkoituksena on, että lapsi ei käytä huumeita, ei saa niitä käsiinsä eikä voi niitä levittää laitoksessa ollessaan. Erityiset rajoitukset päihdekuntoutuksen aikana mahdollistavat yhteydenpidon rajoituksen henkilöihin, joiden henkilöllisyyttä ei kyetä yksilöimään, kun se on välttämätöntä lapsen päihdehoidon ja kuntoutuksen varmistamiseksi. Lisäksi lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet voidaan ottaa yksikön haltuun tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen päihdeettömyyden turvaamiseksi välttämätöntä.

Lapsen perusoikeuksiin merkittävällä tavalla kajoavan kehon ulkoisen tarkastamisen eli niin sanotun riisuttamisen tulee olla sallittua ainoastaan päihdekatkaisuun ja -kuntoutukseen erikoistuneissa yksiköissä. Muissa tilanteissa tai muissa laitoksissa mahdollistettuna sen käyttö laajenisi hallitsemaattomasti ja voisi vaarantaa sijaishuollossa olevien lasten oikeuden henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Jälkikäteisellä valvonnalla ei voida riittävässä määrin puuttua mahdolliseen väärinkäyttöön laitoksessa. Tästä syystä uusi rajoitustoimenpide tulee sitoa tarkkarajaisesti vain päihdekatkaisuun ja -kuntoutukseen ja päihdeyksiköihin. Kehon ulkoisen tarkastamisen tarkoituksena tulee olla etsittävien päihdyttävien aineiden löytäminen ja sitä kautta päihdeiden ja huumeiden käytön ja niiden levittämisen estäminen laitoksessa. Tarkastus tulee tehdä lasta kunnioittavasti, mahdollisimman hienotunteisesti ja lapsen yksityisyyttä mahdollisimman vähän loukaten. Kynnys kehon ulkoiseen tarkastukseen on korkeampi kuin henkilökatsastukseen muutoin.

Päihdekuntoutuksen aikaiset rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttäminen edellyttävät erityistä päihdeosaamista sekä lupamenettelyn tarkastamista. Rajoittamisesta tekisi päätöksen 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Henkilöstön osaamisen vahvistaminen ja henkilöstöressin lisääminen

Sijaishuoltotyö on vaativaa ihmissuhde- ja muutostyötä, jota toteuttavilta ammattilaisilta edellytetään vahvoja ammatillisia ja inhimillisiä taitoja. Kyse on mitä suurimmassa

määrin myös toimintatavoista ja -kulttuurista. Ammatillisen osaamisen merkitys korostuu. Sosiaalihuollon palveluihin liittyvää tutkimusta ja systemaattista kehittämistä tarvitaan lisää. Erityisesti vaativissa palveluissa toteutettavasta kuntoutustyöstä on tehty tutkimusta, jota tulisi hyödyntää. (Esim. Honkinen & Pasanen 2011; Pasanen ym. 2015; Pasanen ym. 2017, 178–193; Timonen-Kallio ym. 2017; kansainvälisestä tutkimuksesta kootusti Eronen & Laakso 2016.)

Henkilöstön jatkuva kouluttaminen ja osaamisen vahvistaminen ovat avainasemassa laadullisesti korkeatasoisen sijaishuollon toteuttamisessa. Laadukas ja turvallinen sijaishuolto edellyttää myös riittäviä henkilöstöresursseja: sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä, turvallisen arjen takaamisessa ja asetettujen tavoitteiden saavuttamisessa tulisi olla riittävä määrä henkilökuntaa. Riittävä henkilöstömäärä mahdollistaa vaihtoehtoisten menetelmien kehittämisen pakkokeinojen käytölle ja esimerkiksi väkivaltatilanteiden turvallisen hoitamisen. (Myös esim. Kuosmanen & Laukkanen 2019.) Nuoret toivovat työntekijöiltä ymmärrystä traumaista, päihteistä, mielenterveydestä ja lastensuojelusta ja ovat tuoneet vahvasti esiin riittävän osaavan ja määrällisesti riittävän henkilökunnan välttämättömyyden hyvän sijaishuollon edellytyksinä.

Tällä hetkellä lainsäädäntö asettaa minimimitoitusvaatimuksen, ja palveluja hankkivat kunnat voivat määritellä sen ylittävän henkilöstöressivaatimuksen palvelun sisällön ja intensiteetin mukaan. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että henkilöstöressun määrityksessä minimistä muodostuu usein maksimi. Varsinkaan vaativan sijaishuollon yksiköt eivät ole aina riittävästi resursoituja lasten tarpeisiin vastaavan kuntouttavan palvelun tuottamiseksi. Esityksen mukaan erityisen huolenpidon asumisyksikössä tulisi olla vähintään 3 hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää yhtä lasta tai nuorta kohden.

Jotta tavoitteet voidaan saavuttaa, vaativan sijaishuollon laitoksella on oltava käytettävissä riittävä sosiaalityön, lääketieteen ja psykologian asiantuntemus sijaishuollon toteuttamista ja seuranta varten.

Itsenäistymisvaiheen jälkihuollon palvelut

Sääntelyä täsmennetään erottaen lapsen ja nuoren jälkihuollon sisällöt toisistaan. Lastensuojelun jälkihuollon tarkoitus on tukea lapsen tai nuoren kotiutumista lastensuojelun sijaishuollosta tai tukea nuoren itsenäistymistä. Jälkihuollon ikärajan noustua 25 vuoteen tarpeet alaikäisen tai täysi-ikäisen jälkihuollossa olevan asiakkaan kohdalla eroavat entistä selkeämmin toisistaan. Täysi-ikäisen nuoren aikuisen jälkihuoltoa järjestettäessä vanhempien tukeminen sijaishuollon päätyttyä perheen jälleenyhdistämiseksi ei ole enää jälkihuollon pääasiallinen tarkoitus. Aikuistumassa olevalla jälki-

huollon asiakkaalla voi olla jo omia lapsia ja oma perhe, jotka tarvitsevat yhdessä jälkihuollon tukea. Nuori aikuinen tarvitsee enemmän apua itsenäistymiseen, koulutukseen ja työelämään pääsyyn sekä tukea vanhemmuuteen.

Ennen sijaishuollon päättymistä on aloitettava jälkihuollon tarpeen ja tavoitteiden kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen. Jälkihuollon suunnittelun aloittaminen ajoissa on tärkeää, jotta jo sijaishuollon aikana kyettäisiin vahvistamaan nuorten toimintakykyä ja itsenäistä toimijuutta, tukea opiskelua sekä työelämään siirtymistä ja muuta integroitumista yhteiskuntaan. Onnistunut jälkihuolto vähentää syrjäytymistä ja huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta.

Lastensuojelun sosiaalityön asiakasmitoitus

Pääministeri Marinin hallitusohjelman mukaisesti lainsäädäntöehdotus sisältää sosiaalityöntekijän asiakasmitoituksen. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä voi olla enintään 35 lasta asiakkaana vuodesta 2022 lähtien. Lastensuojelun sosiaalityö edellyttää paljon laaja-alaista ja aikaa vievää verkostotyötä sekä juridista ja vastuullista päätöksentekoa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on vastata lapsen sijaishuollosta, ja hänellä tulee olla tosiasiallisesti riittävästi aikaa ja resursseja tämän vaativan tehtävän toteuttamiseen.

Muut muutosehdotukset

Esityksen mukaan mukaan sosiaalihuollon perhepalvelujen ja vammaispalvelujen on annettava asiantuntija-apua lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa. Lapsen auttamiseen kuuluu olennaisesti myös hänen perheensä tukeminen. Lisäksi lapsella on lastensuojelun asiakkaana ollessaan oikeus saada viivytyksettä myös tarvitsemansa vammaispalvelut.

Esityksessä täydennetään ilmoitusvelvollisuutta kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 17 §:ssä tarkoitetulle ryhmäkodille, tukiasuntolalle tai muulle majoituspaikalle sekä kotoutumisen edistämisestä annetun lain (1386/2010) 28 §:ssä mukaiselle perheryhmäkodille ja muulle asuinyksikölle. Samalla erotettaisiin ilmoitusvelvollisuus poliisille omaksi pykäläksi. Tällä hetkellä ilmoitus poliisille voi jäädä tekemättä, kun näitä kahta asiaa ei ymmärretä erillisiksi toimiksi.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on pidettävä rekisteriä lastensuojeluilmoitusten lisäksi myös ennakkollisista lastensuojeluilmoituksista.

Esityksessä määritellään lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulo voimassa olevan lastensuojeluasian vireille tulon sijasta. Lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittäminen tulee arvioida yhdessä lapsen ja hänen läheistensä kanssa ja palvelutarpeet tulee määritellä asiakaskeskeisesti. Esitys sisältää säännöksen siitä, että palvelutarpeen arviointia ei voi hankkia yksityiseltä palveluntuottajalta tai muulta toimijalta.

Esityksen mukaan tuomioistuimen luvalla on mahdollisuus lapsen tutkimiseen myös, jos tutkimus on lastensuojelun palvelujen järjestämiseksi välttämätöntä. Muutos mahdollistaa tutkimuksen tekemisen lastensuojelun asiakkuuden aikana ja lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle muulloinkin kuin vain huostaanotettuna.

Esitys sisältää säännöksen lastensuojelun asiakkuuden päättymisestä. Perusteet lastensuojelun palvelujen ja tukitoimien tarpeen päättymiselle tulisi kirjata lasta koskeviin asiakirjoihin. Tiedot on annettava välittömästi myös lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen, muulle lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavalle henkilölle.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla. Tapaamisten määrän tai tiheyden osalta olisi huomioitava myös lapsen tilanne, kuten esimerkiksi sijaishuoltopaikan muutos, lapsen terveydentila tai perhetilanne. Asiakasmitoituksen säätäminen edesauttaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia tosiasiasa tavata lasta tarvittaessa useamminkin.

Asiakassuunnitelmaan on kirjattava lapsen mielipide sekä hänen kanssaan sovitut tapaamiset. Suunnitelma olisi lähetettävä tiedoksi asiaan osallisille. Lapsen itsensä osallistaminen, kuunteleminen ja kuuleminen on palvelujen vaikuttavuuden kannalta ratkaisevan tärkeää. Mikäli lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, on asiakassuunnitelma lähetettävä ilman aiheetonta viivästystä lapsen sijoituspaikalle. Merkitykselliset hoitoon ja huolenpitoon vaikuttavat tiedot, kuten esimerkiksi lapsen terveydentilaan, oppimiseen ja koulukäyntiin tai vakaviin traumoihin sekä perhe- ja läheissuhteisiin liittyvät tiedot on annettava kuitenkin heti lasta sijoitettaessa.

Sijaishuoltopaikan tulee yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa täydentää asiakassuunnitelmaa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. Hoito- ja kasvatussuunnitelma on tarkistettava aina tarvittaessa, kuitenkin vähintään kaksi kertaa vuodessa. Se on tarvittaessa laadittava myös avohuollon sijoituksen aikana. Sosiaalityöntekijän on kirjattava lapsen asiakirjoihin miksi lapsi, lapsen vanhempi, huoltaja, muu lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaava henkilö tai edunvalvoja ei ole osallistunut neuvotteluihin.

Tilanteessa, jossa lapsen hoito ja huolenpito on järjestetty kodin ulkopuolisen sijoituksen sijasta läheisverkoston kartoituksen perusteella huoltajuus- tai oheishuoltajuusmääräyksellä muun kuin biologisen vanhemman luona, tulisi lasta hoitavalle henkilölle maksaa perhehoitolain (263/2015) 16 §:n mukainen hoitopalkkio, 17 §:n mukainen kulukorvaus ja 18 §:n mukainen käynnistämiskorvaus.

Kiireellisen sijoituksen perusteena on tarkoitettu tilannetta, jossa lapsi on välittömässä vaarassa kasvuolosuhteen tai lapsen huolenpidon puutteen taikka oman käyttäytymisensä vuoksi. Säännöksen selkeyttäminen suojaa lasta itseään samoilta syiltä, jotka voivat olla huostaanoton perusteena ilman, että täytyisi spekuloida aiheuttaako tilanne välittömän vaaran terveydelle tai kehitykselle. Säännös ei alentaisi kynnystä kiireelliselle sijoitukselle.

Huostaanoton ja sijaishuollon valmistelua ei voida ulkoistaa yksityiselle toimijalle. Lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää koskevan säännöksen tarkoituksena on ollut osaltaan turvata lastensuojelun työskentelyn pitkäjänteisyys ja lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen henkilösuhteiden jatkuvuus. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työparina voi toimia toinen sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojeluun perehtynyt työntekijä, joka osallistuu myös lasta koskevien päätösten valmisteluun ja käyttää julkista valtaa osallistuessaan asian ratkaisemista väittömästi palveleviin valmistelutoimiin. Työparin tehtävä on luonteeltaan sellainen, että se edellyttää virkasuhdetta ja siihen liittyvää virkavastuuta.

Esityksessä laitoshuolto korvataan ilmaisulla laitoshoido. Laitoshoido kuvaa paremmin sijaishuollon tarkoitusta hoitavana toimenpiteenä eikä niinkään laitokseen sijoittamisena. Käsittemuutos olisi yhdenmukainen perhehoidon käsitteen kanssa.

Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee erityisesti kiinnittää huomiota huostaanoton syihin, kuten esimerkiksi lapsen itseään vaarantavaan käyttäytymiseen tai elinoloihin ja vanhemmuuteen liittyviin puutteisiin. Huostaanoton syiden lisäksi sijaishuoltopaikan valinta tulee kytkeä vahvasti lapsen asiakassuunnitelmaan. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee aina arvioida yksilöllisesti lapsen etu, hänen tarpeitaan vastaava kuntoutuksellinen osaaminen sekä varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja muun opetuksen ja siihen tarvittavan tuen varmistaminen.

Sosiaalityöntekijän on viipymättä toimitettava sijaishuoltopaikkaan riittävät ja tarpeelliset tiedot lapsen tarkoituksenmukaisen hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseksi. Lapsen tarpeisiin ei kyetä vastaamaan riittävästi, jos sijaishuoltopaikassa ei ole tarvittavia tietoja esimerkiksi lapsen sairauksista, perhesuhteista, sijoituksen perusteesta tai koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Lapsen oikeutta yleisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin myös sijaishuollon aikana vahvistettaisiin ja sijaishuollon ammatillista ja kuntouttavaa työskentelyä painotettaisiin.

Ehdotuksen mukaan yhteistyövelvoitteen tulee koskea myös perheen jälleenyhdistämisen edistämistä, kun se on lapsen edun mukaista.

Sivistyksellisten oikeuksien osalta lakiin lisätään viittaus valmisteilla olevaan oppivelvollisuuslakiin, jonka mukaan oppivelvollisuusikä korotetaan 18 ikävuoteen.

Nykyiset valtion ja yksityiset koulukodit ovat vaativan sijaishuollon laitoksia, joissa järjestetään perusopetuksen ja sijaishuollon integroitua laitoshoidtoa. Nykyisistä valtion koulukodeista on olemassa laki Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä. Esitetyn uuden valtion lastensuojelulaitoksia koskevan lain mukaan, valtion koulukodit olisivat jatkossa nimeltään valtion lastensuojeluyksiköitä. Yksityisten koulukotien osalta ei ole voimassa olevaa sääntelyä, ja niiden asema perustuu historialliseen lastensuojelun kehitykseen sekä lupamenettelyyn. Muita laitoksia ovat käytännössä erilaiset lasten- ja nuorisokodit, joilla on toisistaan poikkeavia, nimiä sekä perhekuntoutusyksiköt.

Valtion lastensuojeluyksiköissä ja yksityisissä koulukodeissa voitisiin järjestää perusopetuksen intervallijaksoja lastensuojelulain 36 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisena koulunkäynnin tukena lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille. Kun koulukotien erityisopetuksen erityisosaaminen saadaan hyödynnettyä, voidaan parhaimmillaan estää lapsen koulunkäynnin ongelmiin perustuva sijoitus.

Esityksen mukaan kunnan ilmoituksesta on ilmentävä sijoitusperuste, lapsen erityinen tarve palveluihin, sijoituspaikka, sijoittajakunnan toimivaltaisen viranhaltijan yhteystiedot, koulunkäyntiä koskevat yhteystiedot sekä muut palvelujen tai valvonnan järjestämiseen vaikuttavat välttämättömät tiedot.

Muutoksenhakuoikeuden osalta esitetään lisättäväksi, että lapsen vanhempi ja huoltaja sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, saa hakea itsenäisesti muutosta myös erityistä huolenpitoa koskevassa asiassa. Lisäksi esitetään lisättävän mahdollisuus hakea muutosta myös erityisten rajoitustoimenpiteiden osalta.

Muutoksenhaussa hallinto-oikeuteen esitetään lisättävän, että sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan tekemään päätökseen on myös erityistä huolenpitoa koskevassa asiassa sekä erityisiä rajoitustoimenpiteitä koskevissa asioissa mahdollista hakea valittamalla muutosta suoraan hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään.

Muutoksenhaussa korkeimpaan hallinto-oikeuteen esitetään lisättävän mahdollisuus hakea muutosta hallinto-oikeuden päätökseen korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten

kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään myös 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista ja 69 ja 72 §:n 2 momentissa tarkoitettua liikkumisvapauden rajoittamista koskevassa asiassa. Lisäksi on mahdollisuus hakea valittamalla muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta ilman valituslupaa myös erityistä huolenpitoa koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä.

Esityksen mukaan sijoitetulla lapsella sekä jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella ja nuorella, on oikeus saada hänen tarvitsemansa ja sijoituksensa, hoitonsa ja huoltonsa kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut sekä apuvälineet viivytyksettä. Lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen toimintarajoitteen selvittämiseen liittyvä arviointi ja palvelut on järjestettävä viivytyksettä. Terveys- ja huollon on annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä tutkimukseen perustuva kirjallinen arvio, mikäli sen palvelujen ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen. Lisäksi sijoituskunnan tai sen sairaanhoitopiirin, johon sijoituskunta kuuluu, on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lastensuojelutyössä tarvittavaa lapsen ja nuoren terveydentilan edellyttämää asiantuntemusta. Kun lapselle järjestetään lastensuojelulain mukaista vaativaa sijaishoitoa laitoksessa tai erityisen huolenpidon jakso, tulee kunnan terveydenhuollon asianomaisten yksiköiden tai sen sairaanhoitopiirin osallistua hoidon ja huolenpidon antamiseen kyseisessä yksikössä.

Sosiaalihuoltolakiin esitetään lisättäväksi uusi perhekuntoutusta koskeva säännös. Perhekuntoutuksella tarkoitetaan esityksen mukaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa kuntouttavaa toimintaa koko perheelle suunnitellusti ja tavoitteellisesti. Perhekuntoutuksen tavoitteena on lasten kasvuolosuhteiden turvaaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja perheen omien voimavarojen sekä vuorovaikutuksen vahvistaminen. Säännös selkeyttäisi kotiloissa tapahtuvan lastensuojelun intensiivisen avohuollon tukitoimen ja laitospäihdytyksenä järjestettävän perhekuntoutuksen välistä eroa.

Laki valtion lastensuojelulaitoksista

Valtion koulukodit ovat erikoistuneet tuottamaan palvelua, jossa sijaishuolto ja erityisopetus muodostavat integroidun kokonaisuuden. Palvelun keskeisinä sisältöinä ovat lapsen kehitystason ja tarpeiden mukainen kasvatusta ja ohjausta, erityisopetus, terveen psyykkisen kasvun tuki, perhetyö ja tarpeen mukaan mm. päihdetyö. Valtion koulukodit järjestävät erityisen huolenpidon jaksot (EHO), jolla voidaan turvata kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa olevien ja haastavimmin oireilevien lasten ja nuorten hoito, huolenpito ja opetus. Käytännössä perhehoito on jäänyt muiden palveluntuottajien tehtäväksi.

Valtion koulukoteihin sijoitettavien lasten yleisin sijoituksen taustalla oleva syy on useamman vuoden ajan jatkunut päihdeiden käyttö, jonka lisäksi on usein karkailua ja

psykkistä oireilua. Viimeisten vuosien aikana koulukotien EHO-osastojen käyttöaste on ollut 100 prosenttia ja paikkojen kysyntä on ylittänyt tarjonnan. Valtion kouluko-deissa voidaan voimassa olevan lain mukaan antaa myös mielenterveyslaissa tarkoi-tettuja mielenterveyspalveluja lukuun ottamatta tahdosta riippumatonta hoitoa. Käy-tännössä koulukotiin ei ole sijoitettu lapsia mielenterveyslain perusteella, mutta 60 prosentilla koulukotiin sijoitetuista on psykiatrinen diagnoosi.

Työryhmä esittää säädettäväksi uuden lain valtion lastensuojelulaitoksista, jota sovel-letaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisiin valtion lastensuojeluyksiköihin ja vankilan perhe-osastoon. Vanhahtava nimitys koulukoti muuttuu valtion lastensuojelu-yksiköksi.

Valtion lastensuojeluyksikön tehtävänä olisi vaativan sijaishuollon ja perusopetuksen integroidun palvelun, erityisen huolenpidon sekä lastensuojelun jälkihuollon järjestä-minen. Valtion lastensuojeluyksikkö järjestäisi edellä mainittuja toiminnallisesti integ-roituja palveluja, kun lapsi tarvitsee sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Valtion las-tensuojeluyksikössä voidaan järjestää erityisistä syistä määräaikaista perusopetuksen interventiojaksoja lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille. Lisäksi valtion lastensuo-jeluyksikkö voisi toteuttaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa lastensuojelu-yksiköiden toimialaan kuuluvaa kehittämis- ja tutkimustoimintaa.

Lapsi voidaan sijoittaa, kuten tälläkin hetkellä, vankilan perheosastolle vankeusran-gaistustaan suorittavan tai tutkintavankeudessa olevan vanhempansa luo siten kuin lastensuojelulaissa säädetään. Perheosasto tukee vanhempia vanhemmuudessa ja elämänhallinnassa. Tavoitteena on lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen tukemi-nen sekä fyysisesti ja psyykkisesti turvallisen arjen luominen lapselle.

Valtion lastensuojeluyksiköiden tehtävien selkeyttäminen ja täsmentäminen edellyttää nykyisten koulukotien henkilökunnan osaamisen vahvistamista ja toiminnan määrätie-toista kehittämistä erillisen kehittämisohjelman avulla.

Valtion lastensuojeluyksiköiden johtokunta esitetään muutettavaksi neuvottelukun-naksi, jonka tehtävistä säädetään asetuksella. Neuvottelukunnan tehtävänä olisi 1) seurata valtion lastensuojelulaitosten toimintaa; 2) tehdä aloitteita valtion lastensuoje-lulaitosten toiminnan ja toimintaedellytysten kehittämiseksi; 3) käsitellä valtion lasten-suojelulaitosten talousarvio, tilinpäätös ja toimintakertomukset ja -suunnitelmat sekä muut toiminnan kannalta laajakantoiset ja olennaiset sekä taloudellisesti merkittävät asiat; 4) käsitellä valtion lastensuojelulaitosten toiminta- ja vuosikertomus; ja 5) tehdä esityksiä lastensuojelun kehittämisestä kansallisella tasolla. Esitys selkeyttää THL:n tulosohjaus- ja työnjohto-oikeutta ja neuvottelukunnan tehtävää lastensuojelun ja val-tion yksiköiden toiminnan kehittäjänä ja seuraajana.

3 TYÖRYHMÄN KÄSITTELEMIÄ MUITA ASIOITA

Työskentelynsä aikana työryhmä tunnisti asioita, joiden jatkokäsittelyä se pitää välttämättömänä sijaishuollon laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi.

Liian vähäisen henkilökunnan arvioidaan olevan yksi syy palvelujen huonoon vaikuttavuuteen, joka johtaa lasten siirtymiseen yhä kalliimpiin palveluihin. Työryhmän näkemyksen mukaan sijaishuollon yleinen henkilöstömitoitus laitoshoidossa tulisi nostaa vähintään 1,3 työntekijään/lapsi. Nykyinen minimihenkilöstömitoitus on 1 työntekijä/lapsi. THL:n lastensuojelutilaston mukaan vuoden 2018 lopussa oli laitoshoitoon sijoitettuna 4305 lasta. Yleisessä laitoshoidossa ovat muut, kuin vaativan sijaishuollon ja EHO:n piirissä olevat lapset ja nuoret. Mitoituksen nostoon tarvittaisiin 946,5 uutta työntekijää, jolloin kustannusvaikutus olisi 56,2 miljoonaa euroa. Tämän lisäksi työryhmä arvioi vaativan sijaishuollon henkilöstömitoituksen tarpeeksi vähintään 2 työntekijää/lapsi, jolloin vaativan sijaishuollon mitoituksen nostoon tarvitaan 700 uutta työntekijää ja sijaistarve on 133 htv. Korotuksen kustannusvaikutus olisi 41,6 miljoonaa euroa. Nykyisen henkilöstömitoituksen vaativissa palveluissa arvioidaan olevan keskimäärin 1,3 työntekijää/lapsi. Kustannusvaikutus on laskettu uuden ja nykyisen mitoituksen erosta * lasten määrästä poikkileikkausajankohdassa * vuosipalkka v. 2021 tasolla (ml. sijaiskustannuksia 19 %, koska mitoitus on sitova).

Yleisen laitoshoidon sekä vaativan sijaishuollon henkilöstömitoituksen uudistamistarpeen vuoksi tarvittaisiin 1646,5 henkilön lisäys. Tavoitteena on, että työntekijät ovat AMK-tasoisia, joten eniten tarvittaisiin sairaanhoitajia ja sosionomeja. Myös esimerkiksi lähihoitajia käytetään kuitenkin edelleen. Henkilöstötarve on otettava huomioon, kun arvioidaan mitoituksen voimaantuloaikataulua. Esimerkiksi uusien työntekijöiden koulutus vie useita vuosia. Uudistusta valmisteltaessa tulee pyytää OKM:n arvio siitä, miten paljon näiden ammattien koulutuspaikkoja olisi mahdollista lisätä ja mitkä olisivat kustannukset. Kustannusten suuruusluokka nähdään ns. hoitajamitoituksen arvioista, jota varten OKM arvioi, että 526 sairaanhoitajan koulutuspaikkaa maksaisi 14,7 miljoonaa euroa vuoden 2020 kustannustasolla. Sosiaali- ja terveysalan henkilökunnan koulutuspaikat lisääntyvät joka tapauksessa tulevina vuosina väestön ikääntymisen vuoksi. Normaalin kasvun päälle tulevat lisäksi lähivuosina ns. vanhustenhuollon hoitajamitoituksen vuoksi tehtävät koulutuspaikkojen lisäykset; sairaanhoitajien koulutuspaikkoja ollaan lisäämässä noin 500–700 ja lähihoitajien 5300.

Sosiaalityöntekijöiden asiakasmitoituksen lasku 30 lapseen jokaista sosiaalityöntekijää kohden on työryhmän näkemyksen mukaan välttämätöntä. Asiakasmitoituksen laskemista tältä osin voitaisiin tarvittaessa myöhentää, jotta vaativan sijaishuollon ja erityisen huolenpidon muutokset olisi mahdollista toteuttaa nopeasti. Lastensuojelun avo-, sijais- ja jälkihuollon asiakkaita oli vuonna 2019 yhteensä 71 786. Kun otetaan

huomioon vuoden 2020 alusta voimaan tullut jälkihuollon pidennys, asiakasmääräksi voidaan arvioida noin 74 000. Nykyinen työntekijöiden määrä on noin 2000, joten asiakassuhteen muuttaminen 35 asiakkaasta 30 asiakkaaksi / työntekijä vaatisi 353 uutta työntekijää (kustannukset 21,2 miljoonaa euroa). Tämä tulisi siis aiemmin ehdotetun kiristyksen (asiakassuhteen muuttaminen 35:ksi) lisäksi.

Toiminnallisesti integroidun vaativan sijaishuollon palvelun kehittäminen olisi välttämätöntä. Tähän tarkoitukseen olisi tarpeen kohdistaa kehittämisrahoitus.

Jatkotyötä ja kehittämistä vaativia asioita ovat toimeksiantosuhteisen ja ammatillisen perhehoidon sekä niiden ohjauksen ja valvonnan kehittäminen sekä perustason lastensuojelulaitosten osaaminen ja henkilöstömitoitus. Myös jälkihuollon kehittämistä tulee jatkaa pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti.

Myös alaikäisten vankien sijoittamiseen liittyvät ongelmat on pyrittävä ratkaisemaan. Suomessa on vuosittain alle 10 alaikäistä vankeusvankia. Nuorten osastoilla Turussa, Vantaalla (tutkintavankila) ja Helsingissä (2 osastoa) on tällä hetkellä alle 18–29 -vuotiaita vankeja. Alaikäisille vangeille ei ole olemassa omia osastoja tai riittäviä kuntoutuksen palveluja vankeusrangaistuksen ajalle. Rikosseuraamuslaitoksella on mahdollisuus sijoittaa alle 18 -vuotias ulkopuoliseen lastensuojelulaitokseen tai sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja tuottavaan laitoksikseen (vankeuslaki 8 luku 9 §:n 2 mom.). Sijoittamista harkittaessa on tehtävä yhteistyötä vangin asuinkunnan lastensuojeluviranomaisten kanssa. Lastensuojelussa ei kuitenkaan ole tarjolla alaikäisten vankeusvankien tarpeisiin vastaavia laitoksia. Vanki on mahdollista sijoittaa määräajaksi ulkopuoliseen laitokseen päihdehuoltoon tai hänen selviytymismahdollisuksiin parantavaan muuhun tavoitteelliseen toimintaan. Muutamia onnistuneita sijoituksia päihdehoitoon on tehty rangaistuksen aikaisena kuntoutuksena (vankeuslaki 8 luku 9 §). Luvan edellytyksenä on, että vanki on toiminnallaan osoittanut olevansa sitoutunut ja on halukas sijoitukseen. Alaikäisen vangin sijoituksen edellytyksenä on lisäksi, että vankila, sijoituspaikka, vanki sekä lastensuojelu ovat tehneet kirjallisen sijoitussopimuksen.

Opetushallituksen määrityksen mukaan *oppivelvollisuusikäisten vankilaopetuksesta vastaa se kunta, jossa vankila sijaitsee*. Käytännössä opetus toteutuu omatoimisena etäopiskeluna eli kunnasta toimitetaan vankilaan ainoastaan oppilaan tehtävät. Päivittäinen tuki opiskelulle puuttuu lähes täysin, eikä erityisopetukseen ole riittävä mahdollisuutta. Päihdehoidon toteutuminen on vankilassa alaikäisten kohdalla haastavaa, koska heidät on pidettävä erillään aikuisista, eikä ulkopuolisena sijoituksena toteutettu päihdehoito yleensä takaa riittävää valvontaa (karkailut).

Lastensuojelulaitoksessa työskentelevien tai konsultoivien lääkärien kirjaamat lasten terveystiedot eivät siirry tällä hetkellä Kantaan, koska lastensuojelu on sosiaalihuollon

palvelu. Lasten jatkohoidon kannalta on kuitenkin välttämätöntä, että kaikki terveydetidot siirtyisivät Kantaan.

Työryhmä pitää erittäin ongelmallisena, että kaikki sijaishuollossa olevat eivät saa suoritettua peruskoulua 18 ikävuoteen mennessä. Tämä johtuu osittain kuntien erilaisista maksukäytännöistä, koska osa kunnista ei sitoudu maksamaan oppivelvollisuutensa päättäneen alaikäisen peruskoulusta aiheutuvia kustannuksia. Erilaiset menettelyt asettavat lapset eriarvoiseen asemaan, eivätkä ne tue lapsen oikeuksien toteutumista. Opetus- ja kulttuuriministeriössä valmistellaan hallitusohjelman mukaista esitystä oppivelvollisuuden laajentamisesta 18 ikävuoteen. Oppivelvollisuuden suorittaminen ja sen laajentaminen edellyttää riittävän tuen takaamista sekä perusopetukseen että jatko-opintoihin.

Työryhmässä keskusteltiin tarpeesta järjestää perusopetusta lastensuojelun asiakkaana olevalle oppilaalle erityisistä syistä myös nykyisissä koulukodeissa, vaikka lapsi ei ole sijoitettuna sinne. Jokaisella lapsella on oikeus saada perusopetusta jokaisena koulupäivänä, aina kun se oppilaan terveydentila huomioon ottaen on mahdollista. Yksilöllisten ja tarpeenmukaisten koulupalvelujen järjestäminen on keskeistä vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten sivistyksellisten oikeuksien toteutumiseksi. Koulunkäynnin jatkuvuuden turvaaminen osalle lastensuojelun asiakkaana lapsista edellyttää hyvin erityistä osaamista, jota ei aina ole kunnallisesta koulujärjestelmästä saatavilla ja osaamisen kehittäminen koulujärjestelmään voi kestää vuosia. Mikäli koulukotijärjestelmässä olevaa erityisosaamista ei hyödynnetä, jää kohderyhmään kuuluva pieni osa lapsia käytännössä ilman peruskoulun päättötodistusta. Osa heistä joudutaan sijoittamaan lastensuojelulaitokseen koulunkäynnin ongelmista johtuen. Koulukodeille ei kuitenkaan ole enää myönnetty perusopetuksen opetuslupia siten, että niissä voitaisiin järjestää perusopetusta muille kuin koulukotiin sijoitetuille lapsille.

Työryhmä pitää tärkeänä lastensuojelulaitosten laitoslupamenettelyn yhdenmukaistamista siten, että se ulotettaisiin myös julkisen sektorin ylläpitämiin luvanvaraisiin sijaishuoltopalveluihin. Myös vaativan sijaishuollon yksiköille tulee luoda lupakäytännöt.

Lastensuojelupalvelujen kehittämiseen ja innovaatiotoimintaan tulisi panostaa nykyistä enemmän. Tällainen kehittämistehtävä sopisi THL:lle ja sen alaisille lastensuojeluyksiköille. Lisäksi hankinnassa ja kehittämisresurssien allakoinnissa tulisi kiinnittää huomiota uusien innovatiivisten toimintatapojen tukemiseen vaikuttavampien palvelujen tuottamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa paitsi erilaisia sisällöllisesti uusia palveluja, myös uusia järjestämisen tapoja.

4 KUSTANNUKSET

Esityksen tavoitteena on täsmentää vaativan sijaishuollon tarkoitusta ja sisältöä niin, että sijaishuolto pystyisi paremmin vastaamaan myös vaativaa tukea tarvitsevien lasten huolenpitoon ja kuntoutukseen. Tavoitteena on laadukkaiden ja lasten tapeeseen vastaavien sosiaali- ja terveystapalvelujen varmistamisen lisäksi pitkäaikaisten sijoitusten vähentäminen, sijoitusaikojen lyheneminen, lasten sijaishuoltopaikkojen siirtojen väheneminen, kilpailutuksesta aiheutuvien alueellisten erojen pienentäminen sekä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuden edistäminen. Esityksen tavoitteena on myös vähentää lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta.

Lyhyellä aikavälillä kustannukset todennäköisesti nousevat intensiivisiä palvelua järjestettäessä. Sen sijaan pidemmällä aikavälillä on nähtävissä huomattavaa säästöpotentiaalia, jos pitkäaikaista sijaishuoltoa pystytään esitetyillä toimenpiteillä vähentämään ja sijoitusten kestoja lyhentämään. Toisaalta laadun ja vaikuttavuuden parantaminen mahdollistaa pitkäaikaisen elämänlaadun parantumisen ja ehkäisee syrjäytymistä. Kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain mukaan uusien ja laajentuvien tehtävien aiheuttamat lisäkustannukset korvataan kunnille sataprosenttisesti siten, että tarvittava lisärahoitus lisätään kuntien peruspalvelujen valtionosuuksiin. Vuosittain tehtävässä kustannusten jaon tarkistuksessa laskennalliset kustannukset korjataan vastaamaan toteutuneita kustannuksia. Uudistusten säästövaikutukset sijoittuvat pääasiassa uudistuksen voimaantulon jälkeisille vuosille, joten ne tulevat huomioiduksi kustannusten jaon tarkistuksessa.

Lastensuojelun kehittämisen ja syrjäytymisen ehkäisyn säästöpotentiaalista

Lastensuojelun laitos- ja perhehoidon, lastensuojelun avopalveluiden ja muiden lasten ja perheiden palvelujen osuus tästä oli 1,49 mrd. euroa eli 7 % kokonaiskustannuksista. Esimerkiksi erikoissairaanhoidon osuus oli 37 % ja perusterveydenhuollon osuus oli 18 % käyttökustannuksista. Koko sosiaali- ja terveystoimen ulkoiset käyttökustannukset (=toimintakulut+vyörytyskulut+poistot ja arvonalentamiset) olivat vuonna 2018 21,71 mrd euroa.

Kunnat käyttivät vuonna 2018 lastensuojelun laitos- ja perhehoitoon ja avopalveluihin sekä muihin lasten ja perheiden avopalveluihin 245 euroa asukasta kohden. Vastaaavat asukaskohtaiset kustannukset olivat erikoissairaanhoidon osalta 1248 euroa/asukas, perusterveydenhuollon osalta 603 euroa/asukas, ikääntyneiden palvelujen osalta 643 euroa/asukas ja vammaispalvelujen osalta 344 euroa/asukas.

Tarkasteltaessa kuntien ja kuntayhtymien asiakaspalvelujen ostoja yksityisiltä palveluntuottajilta sekä asiakasmaksuja, havaitaan, että lastensuojelupalvelujen ja muiden

lasten ja perheiden avopalvelujen ostot olivat suhteellisesti suurimmat, sillä 44,9 % palveluista ostettiin yksityisiltä palveluntuottajilta vuonna 2018. Seuraavaksi eniten ostoja yksityisiltä palveluntuottajilta tehtiin päihdehuollon erityispalveluissa (41,2 %) ja vammaispalveluissa (41,2 %). Asiakasmaksujen osuus palvelujen kustannuksista puolestaan oli alhaisin lastensuojelupalvelujen ja muiden lasten ja perheiden avopalvelujen kohdalla (vain 1,7 %). Asiakasmaksujen osuus kustannuksiin suhteutettuna oli korkeimmillaan suun terveydenhuollossa (26,7 %) ja ikääntyneiden palveluissa (14,8 %).

Lastensuojelun laitos- ja perhehoidon käyttökustannukset olivat vuonna 2018 noin 881 miljoonaa euroa ja lastensuojelun avohuollon osalta noin 306 miljoonaa euroa. Menot ovat kasvaneet voimakkaasti viime vuosina ja jatkavat kasvuaan, kasvavat jatkuvasti, mutta palvelujen laatu ja vaikuttavuus eivät ole parantuneet samassa suhteessa. Työryhmän esitys sisältää vaativan sijaishuollon laadun ja vaikuttavuuden pitkäjänteisen kehittämisen, jossa onnistumalla on mahdollista saavuttaa huomattavia kustannussäästöjä.

Lastensuojelun avohuollon kustannukset olivat vuonna 2018 kuuden suurimman kaupungin osalta keskimäärin noin 4000 euroa avohuollon asiakasta kohti. Sijaishuollossa kustannukset olivat keskimäärin noin 50 000 euroa vuodessa ja laitoshoidossa vielä selvästi enemmän, noin 70 000 euroa vuodessa. Hajonta on kuitenkin suurta, riippuen mm. palvelutarpeesta ja kestosta. Jos ongelmiin pystytään puuttumaan varhemmin ja näin välttämään kalliit sijaishuollon palvelut, voidaan saavuttaa merkittäviä kustannussäästöjä. Esimerkiksi 10 prosenttia vähemmän sijoituksia tarkoittaisi koko maan tasolla noin 80 miljoonan euron säästöpotentiaalia vuodessa. Toisaalta, jos vastaava kustannus kohdennettaisiin avohuoltoon, voitaisiin palkata jopa 1600 uutta työntekijää tai kustantaa avohuollon palvelut noin 20 000 lapselle.

Sijoitusajan lyhentymisellä voisi saavuttaa kustannussäästöä. Perhehoidossa hoitopäiviä kertyy keskimäärin 271 vuorokautta vuodessa ja laitoshoidossa 176 vuorokautta vuodessa. Lasten ja nuorten laitoshoidossa vuoden 2018 vuorokausikustannukset vaihtelevat kuuden suurimman kaupungin vertailussa melko paljon (280–404 €). Laskennassa voidaan käyttää keskimääräistä kustannusta 315 euroa/vuorokausi. Esimerkiksi yhden lapsen osalta esimerkiksi 30 vuorokautta lyhyempi laitossijoitus laskisi kustannuksia keskimäärin 9 450 euroa ja 1000 lapsen osalta 9 450 000 euroa vuodessa.

Syrjäytyminen on inhimillisen kriisin ohella suuri taloudellinen haaste yhteiskunnalle ja uhka yhteiskunnan koheesiolle. Arvioiden mukaan peruskoulun varaan jäävästä henkilöstö aiheutuu hänen elinajaltaan noin 295 000 euron menetys julkishallinnolle. Jos tarkastelemme esimerkiksi vuonna 1987 syntyneitä, kun he täyttivät 30 vuotta, ei 7

903 henkilöllä ollut perusasteen jälkeistä tutkintoa. Tästä seuraa yllä mainitun laskelman perusteella yhteiskunnalle yhteensä 2,3 miljardin euron kustannukset elinkaaren aikana (ks. Hilli ym. (2017): http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135714/YP1706_Hilliym.pdf?sequence=2&isAllowed=y). Kustannukset syntyvät menetetyistä tuloveroista ja maksetuista työmarkkina-, asumis- ja toimeentulotuista. Lukua voidaan pitää minimikustannuksena, sillä siitä puuttuvat esimerkiksi kulutusverot, työttömien aktivointitoimenpiteet, erikoissairaanhoido, työkyvyttömyyseläkkeet yms. Kodin ulkopuolelle on sijoitettuna noin 18 500 lasta ja heistä noin puolet eli 9 250 jää vaille toisen asteen tutkintoa. Toimenpiteet, joilla onnistutaan ehkäisemään pitkäaikaista asiakkuutta lastensuojelussa ja tukemaan koulussa suoriutumista ja sitä kautta ehkäisemään syrjäytymistä sisältävät huomattavan potentiaalin alentaa yhteiskunnallisia kustannuksia.

Vahvalla monialaisella tuella voidaan vahvistaa lasten ihmis- ja perusoikeuksia sekä vähentää syrjäytymistä, inhimillistä kärsimystä ja niistä aiheutuvaa turvallisuusriskiä sekä kasvavia taloudellisia kustannuksia. Kokonaisvaltainen ja koordinoitu tuki tuottaa merkittävän taloudellisen säästön. Aiheesta on olemassa systemaattista näyttöä. Esimerkiksi intensiivinen, yksilöllisesti määrittyvä ja joustava jälkihuollon tuki kahtena ensimmäisenä vuotena sijoituksen päättymisen jälkeen siihen asti, kun nuori täytti 25 vuotta, tuotti merkittävää säästöä verrattuna siihen, että jälkihuollon tukea ei järjestetty. Säästöt suhteutettiin työttömyydestä, rikollisuudesta, sairaudesta, asumisesta ja lastensuojelusta aiheutuviin menoihin. Lapsiin vaikuttavat toimenpiteet, joilla saavutetaan pitkäaikaisasiakkuuden vähentämistä tulevat suurella todennäköisyydellä olemaan olemaan julkistaloudellisesti kannattavia. (STM 2019, 12.)

Ehdotettujen toimenpiteiden kustannusvaikutukset

Erityisen huolenpidon jakson jatkomahdollisuus

Esityksen mukaan EHO-jaksoa voitaisiin jatkaa erityisillä syillä 90 vuorokautta. Ilman EHO-jakson jatkomahdollisuutta nämä lapset olisivat todennäköisesti perustasoa kalliimmassa laitoshoidossa. ITLA:n selvityksen (Wennberg ym. 2020) mukaan tyypillisimmät perusteet EHO-jaksolle ovat karkailun ja vakavan päihteidenkäytön ohella koulunkäynnin ongelmat. Esim. täysi-ikäisyyttä lähestyvien nuorten peruskoulun suorittaminen on usein peruste EHO-jaksolle.

Tutkijoiden arvio EH -jaksojen vuosittaisesta kokonaistarpeesta on 300 lapselle vuodessa. EHO-hoitopaikan keskimääräinen painotettu hoitopäivän kustannus on 583 €. Lasten ja nuorten laitoshoidossa vuoden 2018 vuorokausikustannukset vaihtelevat kuuden suurimman kaupungin vertailussa melko paljon (280–404 €). Laskennassa voidaan käyttää keskimääräistä kustannusta 315 euroa/vuorokausi. Näin ollen EHO-

paikan ja keskimääräisen laitospaikan kustannusero olisi noin 268 euroa hoitopäivältä. Arviolta 60 % nuorista eli 180 lasta tarvitsisi EHO-jakson jatkon, jolloin kustannuslisäys olisi (180 lasta*90 vrk*268 €) = **4,3 miljoonaa €**.

EHO-yksiköiden henkilöstömitoitukseksi esitetään 3 työntekijää/lapsi. Nykyinen mitoitustilanne valtion ja yksityisten koulukotien (jotka järjestävät valtaosan EHO-palveluista) EHO-palveluissa on keskimäärin 2,3 työntekijää/lapsi. EHO:lla olevien lasten määräksi poikkileikkaustilanteessa arvioidaan 150, mikä on 3,5 % kaikista laitoshoidossa 31.12.2018 olleista sijoitetuista lapsista ja nuorista (N=4305). Kustannusvaikutus: uuden ja nykyisen mitoituksen ero * EHO:lla olevien lasten määrä poikkileikkausajankohdassa * vuosipalkka v. 2021 tasolla (ml. sijaiskustannuksia 19 %, koska mitoitustilanne on sitova), kun käytetään lisättävien työntekijöiden koulutuksena AMK sosionomi tai sairaanhoitaja ja palkkana näiden keskiarvo. Kustannusvaikutus = $0,7 * 150 * 59408 =$ **6,2 miljoonaa €** ja mitoituksen nostoon tarvitaan **105 uutta työntekijää**, joista osa on löydettävissä jo olemassa olevista työntekijöistä.

EHO-palvelujen tuottajien muutos

Esityksen mukaan vuodesta 2022/2023 lähtien EHO:a voitaisiin järjestää vain koulukodeissa tai kuntien tai maakuntien yksiköissä. Nykyään EHO:a järjestetään koulukodeissa sekä yksittäisissä kuntien ja yksityisten laitoksissa. Tarvitaan luultavasti lisäkapasiteettia, koska EHO-paikkoja ei ole tällä hetkellä riittävästi.

Intensiivisen avohuollon palvelujen käyttö vaihtoehtona sijaishuollolle

Avohuollon tukitoimien ensisijaisuus on jo olemassa olevan lainsäädännön mukaista. Avohuollon tukitoimia tulee järjestää jo nyt, joten kunnille ei aseteta uusia tehtäviä eikä valtionosuutta lisätä. Uudistuksessa lainsäädäntöä täsmennetään, jotta palvelun järjestäjät käyttäisivät tätä vaihtoehtoa rohkeammin lainsäädännön alkuperäisen tarkoituksen edellyttämällä tavalla. Avohuollon tukitoimien käyttö voi olla kustannustehokasta, jos lapsen ja perheen tarpeet huomioidaan nykyistä paremmin.

Intensiivisen avohuollon palvelujen käyttö vaihtoehtona sijaishuollolle olisi todennäköisesti kustannustehokas esitys. Intensiivinen avohuolto voi aluksi lisätä kustannusvaikutuksia jonkin verran eli tehostetun avohuollon kustannukset miinus perusavohuollon tukitoimien kustannukset (yleensä lapsi saisi joka tapauksessa avohuollon tukitoimia). Sijaishuollossa olevan lapsen kotiin paluun mahdollistaminen tehostetun tuen avulla on kustannusvaikutuksiltaan säästöä tuova eli sijoituksen kustannukset miinus tehostetun avohuollon kustannukset. Jos tehostetun avohuollon asiakaskohtaiset kustannukset olisivat noin 10 000 euroa ja sijoitetuista noin 10 prosenttia saisivat näitä palveluja, kustannus olisi noin 18 miljoonaa euroa. Jos esimerkiksi tätä kautta pystytään

vähentämään 10 prosenttia sijoituksista vuodessa, voisi vuosisäästöolla noin 60–70 miljoonaa euroa.

Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen hallinnolliset kustannukset

Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen hallinnolliset kustannukset ovat oletettavasti kustannusneutraaleja. Laitosten on ilmoitettava rajoitustoimenpiteistä jo nyt lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärän rajaus kattaa sosiaalityöntekijään kohdistuvien kirjaamisten ja päätösten hallinnolliset kustannusvaikutukset.

Aluehallintovirastojen valvonnan lisääntyminen

Eristyksen täytäntöönpanon valvonta tuottaa arviolta 0,5 htv verran lisätyötä jokaiselle AVI:lle, josta puolet olisi substanssiylitarkastajan ja puolet sihteerin työpanosta. Vuoden 2019 alussa lastensuojelun valvontaan on jo lisätty AVEille 6 htv lisäresurssit. Lisätyöstä aiheutuvat kustannukset voitaisiin kattaa näillä lisäresursseilla.

Sosiaalityöntekijöiden asiakasmitoitus

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärä rajataan 35 asiakkaaseen vuoden 2022 alusta lähtien. Lastensuojelun avo-, sijais- ja jälkihuollon asiakkaita oli vuonna 2019 yhteensä 71 786. Kun otetaan huomioon vuoden 2020 alusta voimaan tullut jälkihuollon pidennys, asiakasmääräksi voidaan arvioida noin 74 000. Nykyinen työntekijöiden määrä on noin 2000, joten asiakasuhteen muuttaminen nykyisestä (37 asiakasta / työntekijä) 35 asiakkaaksi / työntekijä vaatisi 115 uutta työntekijää (kustannukset 6,9 miljoonaa euroa). Vuoden 2022 mitoitukselle valtiontalouden kehyksissä on varattu **9 miljoonan € lisäys** vuodesta 2022 lähtien.

Henkilöstön saatavuus ja koulutuspaikkojen lisäystarve

Uudistuksen vuoksi tarvitaan 105 henkilön lisäys EHO:n henkilöstöön, joista osa on löydettävissä jo olemassa olevista työntekijöistä. Tavoitteena on, että työntekijät ovat AMK-tasoisia, joten eniten tarvittaisiin sairaanhoitajia ja sosionomeja. Myös esimerkiksi lähihoitajia käytetään kuitenkin edelleen.

Sosiaali- ja terveysalan henkilökunnan koulutuspaikat lisääntyvät joka tapauksessa tulevana vuosina väestön ikääntymisen vuoksi. Normaalin kasvun päälle tulevat lisäksi lähivuosina ns. vanhustenhuollon hoitajamitoituksen vuoksi tehtävät koulutuspaikkojen lisäykset; sairaanhoitajien koulutuspaikkoja ollaan lisäämässä noin 500–700 ja lä-

hihoitajien 5300. Sairaanhoidajien tarvetta lisäävät myös lähivuosille suunnitellut hoitotakuun kiristys ja saattohoidon kehittäminen. Syksyllä 2019 tehdyn Ammattibarometrin mukaan lähi- ja sairaanhoidajista oli pulaa lähes kaikkialla Suomessa. Sairaanhoidajia valmistuu vuosittain 3 500, joten meneillään olevien muiden uudistusten ja tämän uudistuksen tarvitsema sairaanhoidajien lisäys koulutuspaikkoja lisäämällä saattaa olla vaikea toteuttaa (hakijoita ei välttämättä riitä, vaikka koulutuspaikkoja lisättäisiinkin).

Palkkakustannusten laskeminen

Palkkatietona on käytetty Tilastokeskuksen Kuntasektorin palkkatilaston ammattikoh-
taisia kokonaiskuukausiansioita syksyllä 2019. Niihin on lisätty sivukulut (24,66 %) ja lomarahat (5 %) sekä vuosien 2020 ja 2021 palkankorotukset, jotta ne saatiin nostet-
tua vuoden 2021 tasoon. Erityisen huolenpidon henkilöstölisäysten kustannusten las-
kennassa on käytetty sosionomi AMK:n ja sairaanhoidajan palkan keskiarvoa.

Lähteet

Ekholm, Elina (2013) "Mä en olisi tässä nyt". Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. HDL raportti 1/2013. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos.

Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2016) Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntoutukselliset orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin. Työpäpaperi 44/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131499/URN_ISBN_978-952-302-780-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Etelä-Suomen Aluehallintovirasto (2013) Selvitys kunnallisista lastensuojeluyksiköistä. Henkilöstön koulutus ja määrä sekä yksikön käyttämät rajoitustoimenpiteet. Julkaisematon koonti.

Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2020) Lastensuojelu 2019. Tilastoraportti 28/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla, Kuronen, Mikko, & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportteja 3/2016. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130536/URN_ISBN_978-952-302-644-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Heino, Tarja & Forsell, Martta & Eriksson, Pia & Känkänen, Päivi & Päivi Santalahti, Päivi & Tapiola, Mia (2018) Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. Päätösten tueksi 50/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137068/THL_PT_50_2018_verkkoon.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Heino, Tarja & Weckroth, Niina (2020a) Julkaisematon väliaikatieto (16.6.2020) kansallisesta kyselystä ympärivuorokautisesti toimiville lastensuojeluyksiköille.

Heino, Tarja toim. (2020b) Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. (julkaisematon, tulossa THL Raportteja-sarjaan)

Hilli, Petri & Ståhl, Timo & Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina (2017) Syrjäytymisen hinta – case investoinnin kannattavuuslaskelmasta. Yhteiskuntapolitiikka 82 (6), 663–675. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135714/YP1706_Hilliymp.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville (2016) Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
<https://www.iskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Sattumuksia-vai-suunnitelmallisuutta.pdf>

Hoikkala, Susanna (2014) Kiinnipito lastenkodissa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

Honkinen, Anna & Pasanen, Timo (2011) Intensiivihoidon sijoitettujen lasten psyykinen oirehdinta ja sen muuttuminen hoidon aikana. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (3), 251–263. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102860/honkinen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kuosmanen Lauri & Laukkanen, Emilia (2019) Pakon käytön vähentäminen psykiatriassa sairaalahoidossa. *Duodecim* 135 (10), 925–931. <https://www.duodecim-lehti.fi/lehti/2019/10/duo14927>

Kääriälä, Antti & Haapakorva, Pasi & Pekkarinen, Elina & Sund, Reijo (2019) From care to education and work? Education and employment trajectories in early adulthood by children in out-of-home care. *Child Abuse and Neglect* (98), <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104144>

Lastensuojelun Kuusikko-työryhmä (2020) Kuuden suurimman kaupungin Lastensuojelun palvelut ja kustannukset vuonna 2019. Kuusikko työryhmän julkaisusarja 1/2020. https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/20_06_11_Kuusikko_Lastensuojelu_2019.pdf

Pasanen, Timo & Katajamäki, Kati & Martikainen, Sinikka & Valkonen, Maarit & Leppänen, Leena toim. (2017) Turvallista liikettä rajapinnoilla. Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidon. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2018/01/Helsingin-Diakonissalaitos-julkaisuTurvallista-liikett%C3%A4-rajapinnoilla.pdf>

Pasanen, Timo & Katajamäki, Kati & Martikainen, Sinikka & Åstedt, Tuija (2015) Lastensuojelun erityisyksikköön sijoitettujen lasten psykiatrinen oirehdinta, tarkkaavaisuus ja toimintakyky. Intensiivihoidojakson jälkeen kotiin palaavien ja sijaishuollossa jatkavien lasten ryhmien vertailu. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (4), 349–364. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129559/pasanen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pekkarinen, Elina (2017) Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävistä. *Julkaisuja* 187. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/koulukoti_muutoksessa.pdf

Pietilä, Niina (2017) Hallitsemattomasti nuori. Miksi 17 vuotta täyttäneitä sijoitetaan kodin ulkopuolelle? Ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=812c53eb-336a-47b8-997a-b6adb476fe15>

Porko, Petta & Heino, Tarja & Eriksson, Pia (2018) Selvitys yksityisistä lastensuojeluyksiköistä. Työpöytä 21/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136436/THL_TYO_21-2018_korj.111119_net.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ristikari, Tiina & Keski-Säntti, Markus & Sutela, Elina & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Pekkarinen, Elina & Kääriälä, Antti & Aaltonen, Mikko & Huotari, Tiina & Merikukka, Marko & Salo, Jarmo & Juutinen, Aapo & Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018). Suomi lasten kasvuympäristönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. *Raportteja* 7/2018. Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137104/URN_ISBN_978-952-343-152-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STM (2019) Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti: Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:43. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161637/STM_Rap_2019_43_Lastensuojelun_jalkihuollon_uudistamistyoryhman_loppuraportti.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Stenroos, Marja-Leena (10.11.2015) Valvonnan ja lupahallinnon havaintoja sijaishuollosta. Esitys Lastensuojelun Keskusliiton lastensuojelun neuvottelukunnan kokouksessa.

Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele (2013) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. Yhteiskuntapolitiikka 78 (6), 661–669. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116036/tarkkinen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeut-tisen laitospalveluksen mallinnus. Työpäpaperi 23/2017. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132319/Tyo%cc%88pa-peri_2017_23_netiti%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo (2012) Nuorten kokemuksia Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Yhteiskuntapolitiikka 77 (3), 302–309. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102865/valkonen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

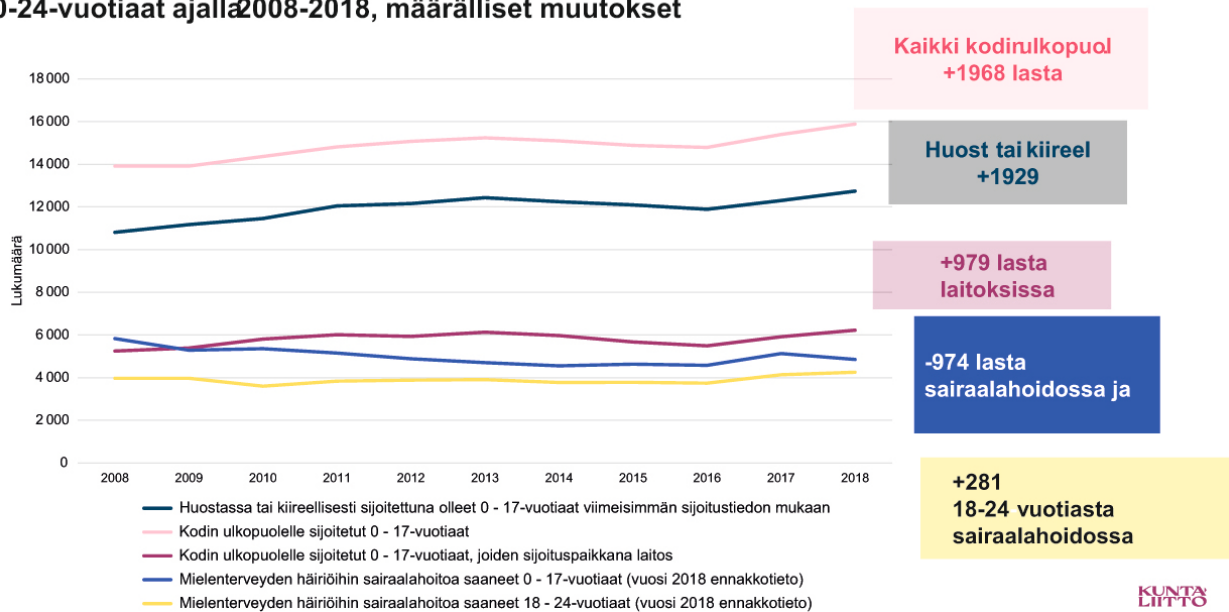
Valvira (2019) Sijoitettujen lasten ja nuorten oikeuksien toteutuminen ja pääsy lasten- ja nuorisopsykiatrian alojen palveluihin. https://www.valvira.fi/documents/14444/1835702/Lasten_ja_nuorten_oikeuksien_toteutuminen.pdf/2254ee98-f685-be57-e200-3d2f1b7236e7?t=1570601952640

Valvira (2013) Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Helsinki: Valvira.

Wennberg, M., Rausmaa, S. & Kortelainen, J. (2020) Erityisen huolenpidon nuorten palvelupolut. Itlan raportit ja selvitykset 2020:3. Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr.

LIITE 1.

Kaikki kodin ulkopuolelle sijoitetut, huostassa tai kiireellisesti sijoitetut, lastensuojelulaitoksiin sijoitetut ja psykiatrista sairaalahoitoa saaneet 0-24-vuotiaat ajalla 2008-2018, määrälliset muutokset

Kuva 1.

Lastensuojelun laitos- ja perhehoidon ja psykiatrisen hoidon panostukset kansallisella tasolla

Koko maa yhteensä	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Lastensuojelun laitos- ja perhehoidon käyttökustannukset yhteensä, euroa/asukas	103	112	115	123	132	136	136	136	136	144	160
Psykiatrisen erikoissairaanhoidon kustannukset euroa/asukas	135	130	133	135	137	139	137	137	140	139	

Kasvu yli 55 % lastensuojelussa, reaalin kasvu 35 %

Kasvu alle 3 % psykiatriassa, reaali muutos -9 %

Tosiasiasa psykiatrian panostukset ovat vähentyneet 10 vuodessa johtuen mm. palkkojen ym. kustannustason noususta.

Kuva 2.

Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelun vaativaa sijaishuoltoa koskevaksi lainsäädännöksi

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki valtion lastensuojelulaitoksista sekä muutettavaksi lastensuojelulakia, terveydenhuoltolakia ja sosiaalihuoltolakia. Laki Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä sekä asetus valtion koulukodeista kumottaisiin.

Esityksen tavoitteena on helpottaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta sekä tehostaa lastensuojelun avohuollon ja sijaishuollon laadukkaita palveluja ja siten ehkäistä lapsen sijoituksen tarpeen syntymistä, lyhentää sijoituksen pituutta, vähentää lapsen sijaishuoltopaikkojen siirtoja, pienentää kilpailutuksesta aiheutuvia alueellisia eroja sekä edistää perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksia. Esityksellä vahvistetaan sijaishuoltoon sijoitettujen lasten oikeutta tarvitsemiinsa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja samalla vähentää erityisen huolenpidon jaksojen tarvetta puuttumalla ongelmiin mahdollisimman varhain. Esityksen tavoitteena on turvata erityisen huolenpidon jakson riittävän pitkä aika, jotta lasten itseään vahingoittava käyttäytyminen ja vakava päihdeongelma saataisiin katkaistua ja aloitettua suunnitelmallinen kuntoutus.

Esityksessä säädetään lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mitoituksesta siten, että yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä voi olla enintään 35 lasta asiakkaana. Esityksen mukaan lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksien tai vammaisuuden selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut sekä mielenterveys- ja päihdepalvelut ja vammaispalvelut olisi järjestettävä viivytyksettä. Kodin ulkopuolelle sijoitetulla tai jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella tai nuorella olisi oikeus saada hänen tarvitsemansa sijaishuollon tai jälkihuollon järjestämisen kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut.

Esityksellä selkeytettäisiin lapsen sosiaalihuollon asian vireille tuloa ja lastensuojelulain mukaisten palvelujen tarpeen arviointia sekä säädettäisiin lastensuojelun asiakkuuden päättymisestä. Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulisi tavata lapsi asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla niin, että tapaamisten osalta olisi huomioitava myös lapsen tilanne. Asiakassuunnitelmaan olisi kirjattava lapsen mielipide sekä sovitut tapaamiset lapsen kanssa ja suunnitelmat olisi lähetettävä tiedoksi asiaan osallisille. Esityksen mukaan sijaishuoltopaikan tulisi täydentää yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa asiakassuunnitelmaa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, joka olisi tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kaksi kertaa vuodessa. Hoito- ja kasvatussuunnitelma olisi tarvittaessa laadittava myös avohuollon sijoituksen aikana.

Avohuollon tukitoimille olisi määriteltävä lapsen asiakassuunnitelmassa tavoitteet, intensiteetti ja arvioitu kesto. Tehostettua avohuollon tukitoimea koskevan säännöksen perusteella lapselle voitaisiin järjestää moniammatillista kuntouttavaa tukea kotioloissa lapsen vanhemman tai muun läheisen kanssa.

Lakiesityksessä säädetään vaativan sijaishuollon sisällöstä, tarkoituksesta ja järjestämisestä. Lastensuojelulaitoksen henkilökunnan ammatillisia osaamisvaatimuksia tarkennetaan ja määri-

tellään henkilöstöresurssit erityisen huolenpidon asumisyksiköihin. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee aina arvioida yksilöllisesti kyseessä olevan lapsen etu, lapsen tarpeita vastaava kuntoutuksellinen osaaminen ja lapsen varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja muun opetuksen sekä siihen tarvittavan tuen varmistaminen. Erityisen huolenpidon jakson hoidollista ja kuntouttavaa sisältöä selkeytetään ja jaksoa voi esityksen mukaan jatkaa erityisillä syillä. Erityisen huolenpidon jakson aikana rajoitustoimenpiteistä tulee tehdä erilliset päätökset. Erityisen huolenpidon järjestäminen keskitetään valtion lastensuojeluyksiköihin, yksityisiin koulukoteihin sekä kunnan ja maakunnan omistamiin lastensuojelulaitoksiin.

Rajoitustoimenpiteissä huomioidaan perustuslain mukainen julkisen vallan ja merkittävä julkisen vallan käyttö ja vahvistetaan lapsen oikeusturva. Rajoitustoimenpiteitä täsmennetään huomioiden erityisesti lasten päihteiden käyttöön liittyvät haasteet sekä muutoin lapsen hengen, terveyden ja kehityksen suojeleminen.

Lastensuojelun jälkihuollon sisältöä täsmennetään vastaamaan 18-25 -vuotiaiden jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten aikuisten tarpeita.

Laissa valtion lastensuojelulaitoksista säädettäisiin valtion lastensuojeluyksiköiden ja vankilan perheosaston tehtävistä. Valtion lastensuojeluyksiköiden tehtävänä olisi vaativan sijaishuollon ja perusopetuksen integroidun palvelun, erityisen huolenpidon sekä lastensuojelun jälkihuollon järjestäminen.

Esitys sisältää pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti lapsiperheiden palvelujen parantamisen, lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen saamisen kynnyksen madaltamisen, alaikäisten päihdetyön palvelujen turvaamisen, vähimmäishenkilöstömitoituksen säättämisen lastensuojeluun sekä jälkihuollon kehittämisen. Lisäksi esityksessä on huomioitu eduskunnan ponsi ([EV 317/2018 vp – HE 237/2018 vp, LA 86/2018 vp](#)) ja arvioitu sijaishuollossa olevien lasten oikeutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä lastensuojelulakiin sisältyvien rajoitusten käyttöä.

Esitys liittyy valtion vuoden 2022 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2022.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	48
PERUSTELUT	52
1 Asian tausta ja valmistelu	52
1.1 Tausta	52
1.2 Valmistelu	53
2 Nykytila ja sen arviointi.....	54
2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö.....	54
2.1.1 Perusoikeudet	54
2.1.2 Julkisen vallan käyttö ja virkavastuu	59
2.1.3 Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen ja tuottaminen.....	61
2.1.4 Yksityisten palveluntuottajien asema.....	64
2.1.5 Sosiaalihuollon toimintaedellytykset ja henkilöstön asema.....	64
2.1.6 Sosiaali- ja terveydenhuollon valvonta	67
2.1.7 Asiakkaan ja potilaan asema ja oikeudet.....	70
2.1.8 Lastensuojelu	71
2.1.9 Vammaispalvelut	80
2.1.10 Lasten ja nuorten terveydenhoito	84
2.1.11 Lastensuojelun valvonta.....	92
2.1.12 Virka-apu	95
2.2 Alaikäisen asema ja itsemääräämisoikeuden rajoitukset	96
2.2.1 Rajoitustoimenpiteet lastensuojelun sijaishuollossa	97
2.2.2 Laillisuusvalvojen käytäntöä rajoitustoimenpiteiden käytöstä	100
2.2.3 Muita selvityksiä rajoitustoimenpiteiden käytöstä.....	104
2.3 Kansainvälinen kehitys ja vaikutukset kansalliseen lainsäädäntöön.....	105
2.3.1 Euroopan neuvosto.....	105
2.3.2 Euroopan unioni.....	108
2.3.3 Yhdistyneet kansakunnat	108
2.4 Nykytilan arvio	112
3 Tavoitteet	123
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	125
4.1 Keskeiset ehdotukset.....	125
4.2 Pääasialliset vaikutukset.....	136
4.2.1 Vaikutukset lapsen asemaan lastensuojelussa.....	137
4.2.2 Yhteiskunnalliset vaikutukset	138
4.2.3 Vaikutukset viranomaisten toimintaan.....	138
4.2.4 Sukupuolivaikutukset.....	139
4.2.5 Kielelliset vaikutukset.....	140
4.2.6 Vaikutukset lastensuojelulaitospalvelujen tuottajien toimintaan	140
4.2.7 Henkilöstövaikutukset.....	140
4.2.8 Taloudelliset vaikutukset	141
5 Muut toteuttamisvaihtoehdot	144
5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset.....	144
5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot	145
6 Lausuntopalaute	158

7 Säännöskohtaiset perustelut.....	158
7.1 Lastensuojelulaki	158
7.2 Laki valtion lastensuojelulaitoksista	188
7.3 Terveydenhuoltolaki	192
7.4 Sosiaalihuoltolaki.....	193
8 Lakia alemman asteinen sääntely	193
8.1 Sosiaali- ja terveysministeriön asetus valtion lastensuojeluyksiköistä	193
9 Voimaantulo	195
10 Toimeenpano ja seuranta	195
11 Suhde muihin esityksiin.....	195
11.1 Esityksen riippuvuus muista esityksistä.....	195
11.2 Suhde talousarvioesitykseen	195
12 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys	196
12.1 Sijaishuollossa olevan lapsen perusoikeudet.....	196
12.2 Ehdotuksen kannalta keskeiset perusoikeussäännökset	196
12.3 Hallintotehtävän antaminen muulle kuin viranomaiselle.....	202
LAKIEHDOTUKSET	216
lastensuojelulain muuttamisesta.....	216
valtion lastensuojelulaitoksista.....	240
terveydenhuoltolain muuttamisesta.....	243
sosiaalihuoltolain muuttamisesta	244
LIITE	245
VALITSE KOHDE.....	245
Sosiaali- ja terveysministeriön asetus valtion lastensuojelulaitoksista	245

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

1.1 Tausta

Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän ([STM raportteja ja muistioita 2013:19](#)) saamassa palautteessa lastensuojelujärjestelmän toimivuutta koskevaa kritiikkiä kohdistettiin mm. lastensuojelun toimintatapojen byrokraattisuuteen, asiakkaiden osallisuuden puutteisiin ja heikkouksiin (kuulluksi tuleminen ja toimiva vuorovaikutus), riittämättömään lasten kanssa työskentelyyn, työntekijöiden vaihtuvuuteen, ehkäisevien palvelujen toimimattomuuteen ja palvelujen kokonaisuuden koordinoinnin puutteellisuuteen. Viesti sijoitettujen lasten vanhemmilta oli, että nuoren tarvitsemaa apua ja hoitoa ei heidän näkökulmastaan sijaishuollossa pystyttykään aina järjestämään tai että sijaishuoltopaikoilla oli vaikeuksia asettaa nuorille rajoja. Myös sijaishuoltopaikkojen työntekijät kokivat, että heillä ei ole riittävästi välineitä puuttua vaikeasti oireilevien nuorten tilanteeseen. Tilanne on monilta osin edelleen hyvin samanlainen ja vastaavat ongelmat nousevat esiin mm. valvontaviranomaisten tarkastuksilla ja kokemusasiantuntijoiden kertomuksissa.

Suomen hallitus pyysi vuonna 2016 lastensuojelun sijaishuollossa kaltoin kohdelluilta anteeksi. Valtiolta osoitti anteeksipyyntöä, että yhteiskunnalla on kyky kuunnella ja kuulla sellaisia lapsia ja aikuisia, jotka harvoin esittävät vaatimuksia tai kritiikkiä ja jotka ovat riippuvaisia viranomaisten hyvästä tahdosta ja ammattitaidosta. Valvontaviranomaisten ja eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastuksissa on kuitenkin kuluvaan vuoteen saakka tullut esiin lasten kaltoin kohtelua sijaishuollossa. Kaltoin kohtelu liittyy pääsääntöisesti lasten perusoikeuksien rajoitukseen ilman lain hyväksymää perustetta tai ilman lain edellyttämää päätöstä. Sijaishuollossa olevien lasten oikeutta perusopetukseen on rajoitettu sijaishuollon rajoituksilla tai lapsia on saatettu alistaa ja nöyryyttää. Sijaishuoltopaikassa on saatettu riisuttaa lapsi tai tutkia hänen kehonsa onkaloita ilman laissa olevaa valtuutusta. Lasten perusoikeuksia saatetaan rajoittaa ilman lain edellyttämää päätöstä. Kokemusasiantuntijoiden mukaan laitoksissa esiintyy edelleen väärinkäytöksiä sekä lapsen perusoikeuksia loukkaavia laitossääntöjä.

Selvityshenkilö Aulikki Kananojan mukaan lapsen ja nuoren tuen tarve tulee tunnistaa nykyistä aiemmin. Kananojan työn lähtökohtana oli selvittää, miten voidaan vähentää lastensuojelutyön kuormitusta. Hän ehdottaa (<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161379>), että lastensuojelun avohuollossa perheiden tukea pitää vahvistaa niin, että lasten kodin ulkopuolelle sijoitusten tarve vähenee. Moniammatillisuuden pitäisi toteutua lastensuojelun sisällä sen sijaan, että asiakkaan pitää siirtyä muualle saadakseen päihde- tai mielenterveystyön tai nuorisotyön palveluja. Erityisesti nuorille suunnattuja intensiivisen ryhmätyön muotoja ja toiminnallisia lähestymistapoja tarvitaan lisää.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä (21.1.–19.4.2019) selvitti, kuinka lastensuojelun jälkihuoltoa tulisi uudistaa aikuistumisen tueksi. Työryhmä ehdotti, että lastensuojelun jälkihuoltoa uudistettaisiin tavoitteelliseksi ja räätälöidyksi nuorten aikuistumisen ja itsenäistymisen tueksi ja että nykyinen jälkihuollon taloudellinen tuki arvioitaisiin ja uudistettaisiin nuorten aikuistumisen taloudelliseksi tueksi (<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161637>).

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 20.4.2017 työryhmän tekemään ehdotuksensa asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamista sekä päihde- ja mielenterveyspalveluja koskeviksi säännöksiksi. Työryhmälle asetettiin jatkotyöryhmä ajalle 15.8.2017–28.2.2018. Työryhmällä oli alatyöryhmiä, joissa yhdessä käsiteltiin lastensuojelua. Lastensuojelulain muutosesitys

irrotettiin omaksi hallituksen esitykseksi ja lastensuojelulain muutokset hyväksyttiin eduskunnassa keväällä 2019. 1.1.2020 voimaan tulleet lastensuojelulain muutokset (542/2019) vahvistivat lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten perusoikeuksia ja jälkihuollon ikärajaa nostettiin 25 ikävuoteen. Lastensuojelulain muutoksilla vahvistettiin kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen oikeutta hyvään kohteluun, huolenpitoon, valvontaan sekä ihmisarvoa kunnioittavaan kohteluun. Lisäksi tarkennettiin rajoitusten käytölle asetettavia yleisiä edellytyksiä, kuten välttämättömyys- ja suhteellisuusvaatimusta sekä täsmennettiin rajoitustoimenpiteiden kirjaamisvaatimuksia. Muutosten painopiste oli ennakkolisissa keinoissa, joiden avulla on tarkoitus ehkäistä haastavien tilanteiden syntyä ja rajoitustoimenpiteiden tarvetta. Lainmuutoksen hyväksyessään eduskunta edellytti ([EV 317/2018 vp – HE 237/2018 vp, LA 86/2018 vp](#)), että sijaishuollossa olevien lasten oikeutta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä lastensuojelulakiin sisältyvien rajoitusten käyttöä arvioidaan ja selkeytetään osana asiakkaan ja potilaan itsemääräämistä koskevan lainsäädännön valmistelua.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän (14.3.2019–30.6.2020) uudistamaan lastensuojelulainsäädäntöä siten, että lastensuojelun sijaishuollon sisältö ja rakenteet vastaisivat paremmin vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeisiin. Työryhmän tehtävänä oli selvittää:

- 1) tarvittava monialainen sijaishuollon kokonaisuus ja rakenne erityisen vaativaa tukea tarvitsevien lasten hoidossa, huolenpidossa ja itsenäistymisen tukemisessa sekä sijaishuollon liittyminen palvelurakenteen muutokseen ja uudistamiseen;
- 2) miten varmistetaan sijaishuoltoon sijoitettujen lasten mielenterveys- ja päihdepalvelut ja tarvittava muu sosiaali- ja terveydenhuollon tuki;
- 3) rajoitustoimenpiteiden tarkoitus, tavoitteet ja muutostarpeet lastensuojelulaissa;
- 4) sijaishuollon rooli ja tuki lapsen peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen suorittamisessa ja työelämään kiinnittymisessä.

Sanna Marinin hallitusohjelman mukaan Marinin hallituskaudella parannetaan lapsiperheiden palveluja ja toimeentulon turvaa, lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen saamisen kynnyksiä madalletaan ja alaikäisten päihdetyön palvelut turvataan alueellisesti ja kielellisesti. Lisäksi hallitusohjelmassa todetaan, että säädetään asteittain kiristyvä vähimmäishenkilöstömitoitus lastensuojeluun niin, että mitoitus on 30 asiakasta ammattilaista kohden vuonna 2024, vuonna 2022 mitoitus on 35. Hallitusohjelmassa todetaan, että lastensuojelu ei pysty yksin vastaamaan paljon tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden tarpeisiin ja turvataan erityistä tukea tarvitsevien moniammatilliset palvelut. Lisäksi hallitusohjelman mukaan kehitetään lastensuojelun jälkihuoltoa ja annetaan nuorelle riittävä tuki matkalla aikuisuuteen.

1.2 Valmistelu

Esitys valmisteltiin sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa työryhmässä (14.3.2019–30.6.2020), jonka tuli tehdä uudistusehdotukset lastensuojelulainsäädäntöön siten, että lastensuojelun sijaishuollon sisältö ja rakenteet vastaisivat paremmin vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeisiin. Työryhmä kokoontui yhteensä 12 kertaa. Työryhmä kuuli Helsingin kaupungin asiakasohjauksen päällikkö Juha Jokista, lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarista, palveluvastaava Jukka Sirtamo Perhekuntoutuskeskus Lauste ry:stä, opetusneuvos Anne Mårtenssonia opetus- ja kulttuuriministeriöstä, valtion koulukotien johtava rehtori Tiina Korpela-Liimataista Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta ja tutkimusprofessori Tarja Heinoa Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksesta.

Sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet kuuluivat Nuorten Ystävät ry:n koulukoti Pohjolakodin edustajia (24.3.2020), HALI ry:n jäseniä (29.5.2020), Talentia ry:n edustajia (1.6.2020), aluehallintoviraston edustajia (2.6.2020), lastensuojelun kokemusasiantuntijoita (3.6.2020) sekä Helsingin Diakonissalaitoksen edustajia (3.6.2020). Sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet vierailivat lisäksi työryhmätyön aikana Perhekuntoutuskeskus Lauste ry:ssä, Sairilan koulukodissa, Sippolan koulukodissa, Limingan koulutuskeskuksessa, A-klinikkasäätiön Stopparissa Haminan toimipisteessä ja Helsingin kaupungin Naulakallion lastenkodissa.

Työryhmän asettamispäätös ja valmisteluasiakirjat löytyvät Valtioneuvoston hankeikkunasta ([STM026:00/2019](#)).

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1 Perusoikeudet

Suomen perustuslaki tuli voimaan 1.3.2000. Perusoikeusuudistukseen johtaneen perusoikeussäännösten muuttamista koskevan hallituksen esityksen ([HE 309/1993 vp](#)) mukaan uudistuksella pyrittiin lähentämään sisällöllisesti toisiinsa kotimaista perusoikeusjärjestelmää ja kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita.

Uudistuksen tärkeimpänä tavoitteena oli laajentaa ja vahvistaa yksilön oikeuksien perustuslaintasosta turvaa. Uudistuksella pyrittiin parantamaan yksilön oikeusturvaa niin perinteisten vapausoikeuksien kuin taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien alalla sekä luomaan edellytykset ihmisten lisääntyville vaikutusmahdollisuuksille itseään ja ympäristöään koskevissa asioissa. Uudistuksen tavoitteena oli myös lisätä perusoikeuksien suoraa sovellettaavuutta tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa.

Perusoikeudella tarkoitetaan perustuslaissa säädettyä yksilölle kuuluvaa oikeutta. Perusoikeuksista on säädetty perustuslain 2 luvussa. Perusoikeuksien tulkintaan vaikuttavat ihmisoikeusvoimielinten päätökset ja perustuslakivaliokunnan lausunnot. Lainsäädäntöön nyt ehdotettavien muutosten kannalta erityisesti huomioitavia perusoikeuksia ovat yhdenvertaisuus (6 §), oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), liikkumisvapaus (9 §), yksityiselämän suoja (10 §), omaisuuden suoja (15 §), sivistykselliset oikeudet (16 §), oikeus sosiaaliturvaan ja välttämättömään huolenpitoon (19 §), oikeusturva (21 §) ja julkisen vallan velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen (22 §). Muita keskeisiä säännöksiä ovat valtiosääntö (1 §), kansanvaltaisuus ja oikeusvaltioperiaate (2 §), asetuksen antaminen ja lainsäädäntövallan siirtäminen (80 §), valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävät (108 ja 109 §), vastuu virkatoimista (118 §) sekä hallintotehtävän antaminen muulle kuin viranomaiselle (124 §).

Perustuslain 1 §:ssä todetaan, että Suomen valtiosääntö on vahvistettu perustuslaissa. Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Säännöstä voidaan pitää lähtökohtana julkisen vallan velvollisuuksien sisällön arvioimiselle. Se vaikuttaa myös arvioitaessa perusoikeuksien rajoitusten sallittavuutta. Yksilön vapauden ja oikeuksien turvaamisen piiriin kuuluu säännöksen perustelujen mukaan monien muiden oikeuksien käytön perustana oleva yksilön itsemääräämisoikeus.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Pykälän 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa muihin nähden eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Yhdenvertaisuusperiaatteeseen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Yhdenvertaisuusperiaate ulottuu myös alaikäisiin, sillä perustuslain 6 §:n 3 momentti velvoittaa kohtelevaan lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä. Toisaalta lapset tarvitsevat vajaavaltaisina ja aikuisia heikompana ryhmänä erityistä suojelua ja huolenpitoa.

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Yksilön oikeus elämään kattaa tietyissä tilanteissa myös erityisvelvollisuuden suojan antamiseen. Viranomaisen laiminlyönti toteuttaa vaaran torjumiseksi siltä olosuhteiden valossa edellytettäviä toimenpiteitä voi merkitä mainitun oikeuden loukkausta. Henkilökohtainen vapaus on yleisperusoikeus, joka suojaa fyysisen vapauden ohella tahdonvapautta ja itsemääräämisoikeutta.

Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa henkilöön käyviä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. Pykälän 2 momentin mukaan ketään ei saa kiduttaa eikä muutenkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Pykälän 3 momentin mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Vapaudenmenetyksen laillisuus tulee voida saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Säännös turvaa kyseisiä oikeushyviä julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta, mutta edellyttää valtiolta myös säädössuojaa oikeuksien turvaamiseksi ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Erityisesti henkilökohtainen turvallisuus korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavaroitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta.

Vapaudenriiston hyväksyttäviä perusteita ei ole lueteltu perustuslain 7 §:ssä. Osaltaan tästä syystä 7 §:n 3 momenttiin on sisällytetty mielivaltaisen vapaudenriiston kieltö. Vapaudenriistolla tarkoitetaan säännöksen perustelujen mukaan järjestelyjä, joilla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä rajatusta olinpaikasta. Vapaudenriistoon oikeuttavia perusteita ovat esimerkiksi mielenterveyslain tahdosta riippumaton hoito ja tartuntatautilain mukainen eristäminen. Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 19/1990, Euroopan ihmisoikeussopimus) 5 artiklan 1 kappaleessa on sen sijaan rajattu tilanteet, joissa vapauden rajoittaminen on mahdollista. Vapaudenriisto voi tapahtua ainoastaan lain määräämässä järjestyksessä, kun 5 artiklan 1 kappaleessa mainitut edellytykset täyttyvät. Artiklassa tarkemmin määritellyn laillisen ja oikeudenmukaisen vangitsemisen lisäksi henkilön vapaus voidaan riistää tartuntataudin leviämisen estämiseksi, henkilön heikon mielenterveyden, alkoholismien, huumeidenkäytön tai irtolaisuuden vuoksi. Lisäksi alaikäiseltä voidaan riistää vapaus hänen kasvatuksensa valvomiseksi. Säännöksen luettelo on tarkoitettu tyhjentäväksi.

Vaikka perustuslain 7 §:ään ei sisälly vastaavasti eriteltyjä vapaudenriiston edellytyksiä, ei perusoikeuksien hyväksyttävillä rajoituksilla voida loukata ihmisoikeusvelvoitteita, ja säännös rajautuu kansainvälisoikeudellisen velvoitteen kautta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan sisältämiin edellytyksiin ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 26.27/2016) 14 artiklan edellytyksiin. Vammaisyleissopimuksen 14 artiklan 1 kohta turvaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen mahdollisuuden nauttia oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Sen mukaan sopimuspuolten tulee turvata, etteivät vammaiset henkilöt joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Mahdollisen vapaudenriiston tulee tapahtua lainmukaisesti. Vammaisuus ei itsessään missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.

Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, on todettu perusoikeusuudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Sen voidaan katsoa kuuluvan osana perusoikeusjärjestelmäämme huolimatta siitä, ettei sitä nimenomaisesti mainita perustuslaissa. Itsemääräämisoikeus voidaan ymmärtää osaksi yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Se liittyy kiinteästi myös perustuslain 10 §:n säännöksiin yksityiselämän suojasta. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta säädetään tarkemmin laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), jäljempänä sosiaalihuollon asiakaslaki. Sosiaalihuollon asiakaslain mukaan asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

Perustuslain 9 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Liikkumisvapaus tulee yksilön itsemääräämisoikeuden kannalta ajoittain arvioitavaksi henkilökohtaisen vapauden rinnalla. Liikkumisvapauden ja henkilökohtaisen vapauden raja ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä. Yksilön toimintamahdollisuuksien kannalta kyse on usein vain aste-erosta. Henkilökohtaisen vapauden ydinalue perusoikeutena liittyy vapaudenriistoon ja eräisiin muihin itsemääräämisoikeuden esteisiin. Yksittäistapauksessa konkreettinen liikkumisvapauden rajoittaminen saattaa puuttua yhtä voimakkaasti yksilön perusoikeuksiin ja itsemääräämisoikeuteen kuin välitön vapaudenriisto.

Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Yksityiselämän suojan lähtökohta on yksilön oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista siihen. Yksityiselämään kuuluu myös yksilön oikeus määrätä itsestään ja ruumistaan. Yksityiselämä on henkilön yksityistä piiriä koskeva yleiskäsite. Yksityiselämän suoja on osin päällekkäinen henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden sekä kunnian ja kotirauhan suoja koskevien perusoikeussäännösten kanssa.

Perustuslaissa tarkoitetun kotirauhan suojan ydinalueena on perustuslakivaliokunnan omaksuman tulkinnan mukaisesti henkilön asunto, vaikka tämä suoja sinänsä ulottuu myös eräisiin muihin tilanteisiin. Kotirauhan suoja on siis huomioitava myös esimerkiksi silloin, kun potilas tai asiakas on pitempiaikaisesti sijoitettuna laitokseen.

Korkein hallinto-oikeus on vuosikirjaratkaisussaan KHO 2002:75 käsitellyt asumispalvelujen järjestämistä yksityiselämän suojan näkökulmasta. Sen mukaan tiloja arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä yleiset asumisen vaatimukset että asukkaiden perusoikeudet kuten yksityisyyden suoja. Ratkaisun mukaan kodinomainen asuminen edellyttää, että asukkaalla on käytettävissään oma huone. Jokaisen perusoikeutena asumismuodosta riippumatta on turvattu oikeus yksityisyyteen.

Perustuslain 10 §:n 2 momentin mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Säännös suojaa henkilöä kirjeiden tai muiden suljettujen viestien avaamiselta tai hävittämislähtöiseltä sekä puhelujen kuuntelemiselta tai nauhoittamiselta. Kaikki viestit ovat luottamuksellisia riippumatta niiden välittämiseen käytettävästä menetelmästä.

Perustuslain 10 §:n 3 momentin mukaan lailla voidaan säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä. Lailla

voidaan säätää lisäksi välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen muun muassa vapaudenmenetyksen aikana. Vapaudenmenetykseksi on yleisestä jäsentelystä eroten katsottu niin tahdosta riippumaton hoito psykiatrisessa sairaalassa ja vastaavissa laitoksissa kuin myös lastensuojelutoimenpitein toteutettu huostaanotto. Viestin salaisuuden rajoittaminen voi ilmetä puhutun viestin kuuntelemisena, nauhoittamisena ja tallentamisena, postilähetyksen tai muun kirjallisen viestin avaamisena ja lukemisena, viestiä koskevien tunnistetietojen luovuttamisena ja velvollisuutena esittää hallussa oleva luottamuksellinen viesti.

Perustuslain 15 §:n 1 momentin mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. Omaisuudensuojaa voidaan pitää sekä itsearvoisena perusoikeutena että yhtenä tärkeänä edellytyksenä muiden perusoikeuksien toteutumiselle. Säännöksen keskeisenä tarkoituksena on suojata ihmisiä ja heille kuuluvia varallisuusetuja. Omaisuuden suojan piiri kattaa lähtökohtaisesti kaiken, mikä on luonnehdittavissa yksilön omaisuudeksi. Luonnollisten henkilöiden ohella myös yksityisten oikeushenkilöiden on katsottu voivan päästä osalliseksi omaisuuden perustuslainsuojasta ainakin välillisesti. Puhtaasti julkisoikeudelliset oikeushenkilöt jäävät perustuslain 15 §:n soveltamisalan ulkopuolelle, mutta niiden omaisuus ei silti jää kokonaan vaille laillista suojaa.

Omaisuudensuojan suhteellisuutta korostaa se, että tämä perusoikeus voi käytännön soveltamistilanteissa tulla punnittavaksi vastakkain hyvin monen tyyppisten ja ennalta määrittelemättömien julkisten ja yksityisten etujen kanssa. Omaisuudensuojasäännöstä ei voida soveltaa samalla tavalla kaikenlaisissa oikeudellisissa harkintatilanteissa, vaan tilannekohtaiselle sovittamiselle tulee jättää riittävästi tilaa.

Lainsäädännöllä on tärkeä merkitys omaisuudensuojan horisontaalisen ulottuvuuden toteuttamisen kannalta. Lainsäätäjän tehtävänä on varmistaa, että yksilöiden omaisuutta suojataan riittävän tehokkaasti paitsi julkista valtaa, myös erilaisia yksityisestä toiminnasta aiheutuvia uhkakelijöitä vastaan. Tätä velvollisuuttaan lainsäätäjä voi toteuttaa esimerkiksi kriminalisoimalla toiselle kuuluvan omaisuuden anastamisen tai oikeudettoman vahingoittamisen.

Perustuslain 19 §:ssä säädetään oikeudesta sosiaaliturvaan ja välttämättömään huolenpitoon. Pykälän 1 momentti on muista perusoikeuksista poiketen kirjoitettu subjektiivisen oikeuden muotoon. Subjektiivisella oikeudella tarkoitetaan yleensä etuutta, jonka jokainen säädetyt edellytykset täyttävä on oikeutettu saamaan. Viranomaisen ei siten voi itsenäisesti päättää velvoitteen toteuttamisesta, sisällöstä tai alasta. Subjektiivinen oikeus on periaatteessa suojattu taloudellisista suhdanteista johtuvilta tulkintojen heilahduksilta. Säännöksen mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon on viimesijainen vähimmäissuoja, joka yhteiskunnan on kaikissa olosuhteissa taattava. Säännös edellyttää myös ihmisarvoisen elämän edellytykset turvaavien palvelujen järjestämistä. Kyse on julkiseen valtaan kohdistuvasta yksilöä koskevasta vastuusta.

Perustuslain 19 §:n 3 momentti velvoittaa julkista valtaa turvaamaan, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistämään väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Palvelujen riittävyttä arvioitaessa lähtökohtana pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Riittävät palvelut eivät perustuslain 19 §:n 3 momentissa tarkoitettussa mielessä samaistu kuitenkaan 19 §:n 1 momentissa tarkoitettuun viimesijaiseen turvaan. On tärkeää havaita, että jos asiakkaan tai potilaan sosiaali- tai terveydenhuolto toteutetaan niin, että se vastaa hänen yksilöllistä tarvettaan, voidaan välttää myös rajoitustoi-

menpiteiden käyttöä. Huomiota on kiinnitettävä kommunikaation, tilaratkaisujen ja yksikön varustuksen sekä henkilöstön erityisosaamisen merkitykseen. Perustuslain 19 §:n 2 ja 4 momentit sääntelevät perustoimeentulon turvaamista ja asumista.

Perustuslain 21 § sisältää oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja hyvän hallinnon takeita koskevat perussäännökset. Pykälän 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsiteltyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Jokaisella on myös oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet tulee turvata lailla. Perustuslain esitöiden mukaan käsitteellä muu riippumaton lainkäyttöelin tarkoitetaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen asettamat oikeussuojavaatimukset täyttävää toimielintä ja käsittelyprosessia. Pääsy tuomioistuimeen on taattava esimerkiksi silloin, kun on kyse Euroopan ihmisoikeussopimuksessa tarkoitettusta vapaudenriistosta.

Edelleen perusteluissa todetaan, että säännöstä läheisesti vastaavia säännöksiä ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen ja kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976) 14 artiklan 1 kappaleen määräykset oikeudesta oikeudenkäyntiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on useissa tapauksissa tulkinnut Euroopan ihmisoikeussopimuksen edellä mainitun säännöksen koskevan myös hallintoviranomaisten päätöksiä.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkiselle vallalle asetettu turvaamisvelvollisuus korostaa perusoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen merkitystä. Säännös suojaa yksilöä myös suhteessa kolmansiin. On syytä huomata, että perus- ja ihmisoikeuksien rajoittaminen ei välttämättä edellytä viranomaisilta aktiivisia toimenpiteitä tai tarkoitusta puuttua kyseisiin oikeuksiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan viranomaisten puuttumattomuus henkilön pitämiseen sellaisissa olosuhteissa, joita ei voitu hyväksyä, nöyryytti ja halvensi henkilöä ja rikkoi siten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklaa, jonka mukaan ketään ei saa kohdella epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Artiklan rikkominen ei tältä osin edellyttänyt viranomaisten tarkoitusta nöyryyttää tai alentaa valittajaa (Peers v. Kreikka 19.4.2001, kohdat 74 ja 75).

Perustuslain 108 ja 109 §:n perusteella valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa lain noudattamista julkisissa tehtävissä riippumatta siitä, missä organisaatiossa näitä tehtäviä hoidetaan. Säännöksissä heidän velvollisuudekseen on erikseen säädetty valvoa perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Laillisuusvalvojien käytössä olevista reaktiokeinoista on säädetty valtioneuvoston oikeuskanslerista ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetuissa laeissa.

Perustuslain 118 §:än sisältyvät virkavastuuta koskevat säännökset. Säännökset täydentävät perustuslain 2 §:n 3 momenttia, jonka mukaan kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Perustuslain 118 §:n 1 momentissa säädetään virkamiehen vastuusta omien virkatoimiensa lainmukaisuudesta ja 2 momentissa esittelijän vastuusta. Perustuslakia koskevan hallituksen esityksen perustelujen mukaan säännösten tarkoittama virkamiesten ja esittelijöiden vastuu toteutuu muussa lainsäädännössä olevien säännösten kautta. Sovellettaviksi voivat tulla muun muassa rikoslain 40 luvun virkarikossäännökset. Perustuslain 118 §:n 3 momentissa säädetään rikosoikeudellisesta ja vahingonkorvausoikeudellisesta vastuusta julkista tehtävää hoidettaessa. Säännöksen mukaan jokaisella, joka on kärsinyt oikeudenloukkauksen tai vahinkoa

virkamiehen tai muun julkista tehtävää hoitavan henkilön lainvastaisen toimenpiteen tai laiminlyönnin vuoksi, on oikeus vaatia tämän tuomitsemista rangaistukseen sekä vahingonkorvausta julkisyhteisöltä taikka virkamieheltä tai muulta julkista tehtävää hoitavalta sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään. Yksilön oikeus ei riipu siitä, onko tehtävää hoitanut virkamies tai viranomaiskoneiston ulkopuolinen. Rikosoikeudelliseen virkavastuuseen sovelletaan rikoslain 40 lukua. Vahingonkorvausvastuuseen ja sen jakaantumiseen toisaalta työnantajan ja julkisyhteisön ja toisaalta työntekijän ja virkamiehen välillä sovelletaan vahingonkorvauslakia (412/1974).

Perustuslain 121 §:n 1 momentin mukaan Suomi jakaantuu kuntiin, joiden hallinnon tulee perustua kunnan asukkaiden itsehallintoon. Kuntien hallinnon yleisistä perusteista ja kunnille annettavista tehtävistä säädetään pykälän 2 momentin mukaan lailla.

Perustuslain 124 §:ssä todetulla tavalla julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla ja vain, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.

2.1.2 Julkisen vallan käyttö ja virkavastuu

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Perustuslain 124 §:ssä säädetään niistä edellytyksistä, joita on noudatettava annettaessa julkinen hallintotehtävä muulle kuin viranomaiselle. Säännöksen mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia.

Julkisen hallintotehtävän käsite on julkisen vallan käyttöä laajempi käsite, joka viittaa verraten laajaan hallinnollisten tehtävien kokonaisuuteen, johon kuuluu esimerkiksi lakien toimeenpääntöön sekä yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen oikeuksia, velvollisuuksia ja etuja koskevaan päätöksentekoon liittyviä tehtäviä. Tavanomaisessa potilaan tai sosiaalihuollon asiakkaan hoidossa tai huolenpidossa ei käytetä julkista valtaa. Korkein hallinto-oikeus on kuitenkin katsonut ratkaisussaan KHO:2012:63, että mielenterveyslain mukaisen tarkkailulähetteen laatiminen sisältää julkisen vallan käyttöä.

Julkista hallintotehtävää ei pääsääntöisesti saa antaa muulle kuin viranomaiselle. Hallituksen esityksen ([HE 1/1998 vp](#), s.179) mukaan tämä korostaa julkisia hallintotehtäviä hoitavien henkilöiden asiantuntemuksen ja koulutuksen merkitystä sekä sitä, että näiden henkilöiden julkisen valvonnan on oltava asianmukaista. Kun julkisia hallintotehtäviä hoitavat viranomaiset ja virkamiehet, voidaan lähtökohtaisesti yleensä olettaa, että näillä on asianmukainen koulutus ja tehtävän edellyttämä pätevyys. Tästä voidaan kuitenkin poiketa säätämällä tehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle perustuslain 124 §:n mukaisilla edellytyksillä.

Julkisen hallintotehtävän siirron tarkoituksenmukaisuus on siirron oikeudellinen edellytys, jonka täytyminen arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Tarkoituksenmukaisuusarvioinnissa tulee kiinnittää erityistä huomiota yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen tarpeisiin hallinnon tehokkuuden ja muiden hallinnon sisäisiksi luonnehdittavien tarpeiden ohella. Myös siirrettävän hallintotehtävän luonne on arvioinnin kannalta merkityksellinen ([HE 1/1998 vp](#) s. 179 II).

Perustuslakivaliokunta on korostanut, että myös uskottaessa hallintotehtävä suoraan laissa tai lain nojalla muulle kuin viranomaiselle, tulee säännösperusteisesti taata oikeusturvan ja hyvän

hallinnon vaatimusten noudattaminen tässä toiminnassa. Siltä osin kuin tällainen hallintotehtävä saattaa pykälän rajoissa merkitä julkisen vallan käyttämistä on erityisesti varmistuttava siitä, että valtaa käyttävät ovat virkamiehiä rikoslain mielessä ([PeVM 10/1998 vp](#)).

Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan antaa vain viranomaiselle. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että merkittävää julkisen vallan käyttöä on itsenäiseen harkintaan perustuva voimakeinojen käyttö tai muu merkittävä puuttuminen yksilön perusoikeuksiin. Perustuslakivaliokunta on todennut lausunnoissaan, että esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuva oikeus puuttua merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin on merkittävää julkisen vallan käyttöä ([PeVL 28/2001 vp](#), s. 5 ja [PeVL 62/2010 vp](#), s. 6). Perustuslakivaliokunta on katsonut lausunnoissaan [PeVL 11/2016 vp](#) (s. 5) ja [PeVL 26/2006](#) (s. 3), että karanteeniin määrittämisen kaltainen vapaudenriisto on hyvin pitkälle menevää puuttumista yksilön henkilökohtaiseen vapauteen ja siksi kyse on merkittävän julkisen vallan käytöstä.

Perustuslakivaliokunta on kuitenkin tapauskohtaisesti pitänyt voimankäyttöoikeuden antamista muulle kuin viranomaiselle mahdollisena, jos voimakeinojen käyttö tapahtuu tarkasti rajatussa tilassa tai tilanteessa ja silloin, kun on kysymys tilapäisluonteisesta tarpeesta saada ulkopuolista apua (Ks. [PeVL 23/2014 vp](#), [PeVL 22/2014 vp](#), s. 2, [PeVL 48/2005 vp](#), s. 4/I, [PeVL 49/2004 vp](#), s. 2–3, [PeVL 20/2002 vp](#), s. 3/II). Lisäksi perustuslakivaliokunta on katsonut lausunnoissaan [PeVL 46/2001 vp](#) ja [30/2010 vp](#), että muulle kuin viranomaiselle voidaan antaa merkittävän julkisen vallan käyttöön liittyvä tehtävä, jos tehtävä on luonteeltaan viranomaista avustava ja avun käyttäminen on tarkoituksenmukaista tehtävien hoitamisen edellyttämän erityisosaamisen takia. Yksityiselle toimijalle ei tällöinkään voida antaa itsenäiseen harkintaan perustuvaa oikeutta tehdä merkittävän julkisen vallan toimenpiteitä.

Julkisen vallan käyttöön liittyvät linjaukset ovat muuttuneet perustuslain voimaantulon jälkeen. Oikeus- ja viranomaiskäytännössä esimerkiksi mielenterveyslakia on viime vuosina sovellettu aikaisemmasta vakiintuneesta tulkinnasta poiketen niin, että eräitä nykyisin julkisen vallan käytöksi tulkittuja mielenterveyslain mukaisia lääkärin tehtäviä saa hoitaa ainoastaan virkasuhteen lääkäri.

Kunnissa ja kuntayhtymissä on sekä virkasuhteista että työsuhteista henkilöstöä. Kuntalain (410/2015) 87 §:n 2 momentin mukaan tehtävää, jossa käytetään julkista valtaa, hoidetaan virkasuhteessa. Kunnassa ja kuntayhtymässä on terveydenhuoltolain (1326/2010) 57 §:n 3 momentin mukaisesti oltava tarpeenmukainen henkilöstö terveydenhuollon toimintayksikölle kuuluvia julkista valtaa sisältäviä tehtäviä varten. Henkilön, jonka tehtäviin kuuluu julkisen vallan käyttäminen, on oltava virkasuhteessa kuntaan tai kuntayhtymään.

Edellä mainitut virkasuhteen käyttöalaa koskevat yleissäännökset ohjaavat palvelussuhteen lajin valintaa kunnassa tai kuntayhtymässä. Niistä on kuitenkin mahdollista poiketa säätämällä tällaisesta poikkeuksesta erikseen laissa. Koska kyse on samalla julkisen hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle, sääntely on täytettävä perustuslain 124 §:n mukaiset edellytykset.

Kunnille ja kuntayhtymille on kuntalaisia ja sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetussa laissa (733/1992) nimenomaisesti annettu mahdollisuus käyttää myös yksityisten tuottamia palveluita. Rajoja kunnallisesti järjestetyn sosiaali- ja terveydenhuollon ulkoistamiselle asettaa kuitenkin perustuslain 124 §:n säännös julkisen hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle. Yksityisen palveluntuottajan henkilöstö on aina työsuhteista. Sen palveluksessa olevat eivät voi käyttää julkista valtaa, eivätkä he toimi virkasuhteella, ellei laissa ole säädetty toisin. Sama koskee itsenäisiä ammatinharjoittajia.

Perustuslain 118 §:ssä säädetään virkatoimia koskevasta vastuusta. Virkavastuu sisältää sekä vahingonkorvausoikeudellisen että rikosoikeudellisen vastuun. Rikosoikeudellisesta virkavastuusta säädetään rikoslain 40 luvussa. Se, keitä on pidettävä virkamiehinä, ja muut virkarikos-säännösten soveltamisalaan kuuluvat henkilöryhmät määritellään 40 luvun 11 §:ssä. Luvun 12 §:n 1 momentin mukaan virkamiestä koskevia säännöksiä sovelletaan myös julkista valtaa käyttävään henkilöön. Julkisyhteisön työntekijään sovelletaan saman pykälän 2 momentin perusteella luvun 1–3, 5 ja 14 §:n säännöksiä, viraltapanoseuraamusta lukuun ottamatta. Julkisyhteisön työntekijällä tarkoitetaan rikoslain 40 luvun 11 §:n 3 kohdan mukaan henkilöä, joka on työsopimussuhteessa valtioon, kuntaan tai kuntayhtymään taikka muuhun pykälässä mainittuun julkisyhteisöön tai laitokseen. Jos julkisyhteisön työntekijä käyttää tehtävässään julkista valtaa, häntä pidetään julkista valtaa käyttävänä henkilönä ja häneen soveltuvat julkista valtaa käyttävää henkilöä koskevat säännökset.

Julkisen vallan käsitettä käytetään useissa eri laeissa, ja käsitteen merkityssisältö voi jonkin verran vaihdella johtuen lain tavoitteesta. Rikoslain 40 luvun 11 §:n 5 kohdan mukaan julkista valtaa käyttävällä henkilöllä tarkoitetaan sitä, jonka tehtäviin lain tai asetuksen nojalla kuuluu antaa toista velvoittava määräys tai päättää toisen edusta, oikeudesta tai velvollisuudesta taikka joka lain tai asetuksen nojalla tehtävässään tosiasiallisesti puuttuu toisen etuun tai oikeuteen ja sitä, joka lain tai asetuksen nojalla taikka viranomaiselta lain tai asetuksen nojalla saadun toimeksiannon perusteella osallistuu edellä tarkoitettujen päätösten valmisteluun säännöksessä kuvatuin tavoin. Määritelmän piiriin kuuluu myös tosiasiallinen julkisen vallan käyttö niin, että henkilö lakiin tai asetukseen perustuvien oikeuksien tehtävissään tosiasiallisesti puuttuu toiseen etuun tai oikeuteen. Koska julkista valtaa käyttävään henkilöön sovelletaan virkamiestä koskevia säännöksiä, häntä voidaan syyttää muun muassa virkasalaisuuden rikkomisesta ja virka-ase-man väärinkäyttämisestä sekä virkavelvollisuuden rikkomisesta ja tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta.

Vahingonkorvauslain 3 luvun 2 §:n säännöstä julkisen vallan käyttäjän tuottamuksesta sovelletaan paitsi julkisyhteisöihin myös muihin yhteisöihin, kun ne lain, asetuksen tai lakiin sisältyvän valtuutuksen perusteella hoitavat julkista tehtävää ja tässä tehtävässä käyttävät julkista valtaa. Säännöksen mukaan julkisyhteisö on velvollinen korvaamaan julkista valtaa käytettäessä virheen tai laiminlyönnin johdosta aiheutuneen vahingon. Korvausvelvollisuus toteutuu kuitenkin vain, milloin toimen tai tehtävän suorittamiselle sen laatu ja tarkoitus huomioon ottaen kohtuudella asetettavia vaatimuksia ei ole noudatettu.

2.1.3 Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen ja tuottaminen

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen on säädetty kuntien tehtäväksi, joten niillä on vastuu perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetyn velvoitteen toteuttamisesta käytännössä. Kunnallishallinnossa tehtävien hoidossa käytetään yleisesti käsitettä järjestämisvastuu. Järjestämisvastuun käsitteellä vastuun sisältö halutaan erottaa palvelujen tuottamisesta tai hoitamisesta. Järjestämisvastuuseen kuuluu, että väestön tarpeenmukaisia palveluja on saatavilla. Järjestämisvastuu on osin liian yleinen käsite kuvaamaan niitä erilaisia vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia, joita kuntalaisen, kunnan ja kuntayhtymän välille sosiaali- ja terveydenhuollossa muodostuu. Järjestämisvastuuseen sisältyy kunnan vastuu kuntalaisille siitä, että laissa turvattu ja muita palveluja on saatavilla ja että kuntalaiset saavat nämä palvelut lain turvaamalla tavalla. Järjestämisvastuuseen kuuluu myös vastuu palvelujen järjestämisestä, joka voi toteutua omana tuotantona, yhteistoimintana tai ostopalveluina. Vastuuseen kuuluu lisäksi vastuu palvelujen rahoituksesta ja riittävien voimavarojen varaamisesta palvelujen järjestämiseen. Kunnan tehtäviä voi lain ja sopimuksen nojalla hoitaa myös kuntayhtymä.

Sosiaalihuollon järjestämisvastuusta säädetään edelleen vuoden 1982 sosiaalihuoltolaissa. Uudella sosiaalihuoltolailla (1301/2014), jäljempänä *uusi sosiaalihuoltolaki*, kumottiin suurin osa vuoden 1982 sosiaalihuoltolaista, mutta sosiaalihuollon hallintoa ja järjestämistä koskevat vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 2 luvun säännökset jäivät kuitenkin muutamien muiden säännösten lisäksi voimaan uuden sosiaalihuoltolain rinnalla. Vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 5 §:n mukaan kunnan on pidettävä huolta sosiaalihuollon suunnittelusta ja toteuttamisesta sen mukaan kuin sosiaalihuoltolaissa tai muutoin säädetään. Uuden sosiaalihuoltolain 12 §:ssä säädetään lisäksi, että jokaisella kunnassa oleskelevalla henkilöllä on oikeus saada kiireellisessä tapauksessa yksilölliseen tarpeeseensa perustuvat sosiaalipalvelut siten, ettei hänen oikeutensa välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muussa kuin kiireellisessä tapauksessa henkilöllä on oikeus saada riittävät sosiaalihuollon palvelut kotikuntalaisissa (201/1994) tarkoitettulta kotikunnaltaan tai siltä kuntayhtymältä, johon kotikunta kuuluu, ellei muualla laissa toisin säädetä.

Vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 6 §:n perusteella sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvista tehtävistä sekä niistä tehtävistä, jotka muussa laissa säädetään sosiaalilautakunnan taikka muun vastaavan toimielimen tehtäväksi, huolehtii yksi tai useampi kunnan määräämä monijäseninen toimielin. Kuntayhtymän huolehtiessa kahden tai useamman kunnan koko sosiaalihuollosta sen on asetettava vastaava toimielin yhteisesti jäsenkuntia varten.

Vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen laissa säädettyä päätösvaltaa ja oikeutta puhevallan käyttämiseen voidaan johtosäännöllä siirtää laissa tarkemmin säädettyin edellytyksin toimielimen alaisille viranhaltijoille henkilön tahdosta riippumatonta huoltoa koskevia päätöksiä lukuun ottamatta. Sosiaalityöntekijällä, jonka toimielin on tehtävään määrännyt, on lain 12 §:n nojalla oikeus toimielimen vahvistamien perusteiden ja yleisten ohjeiden mukaisesti toimielimen puolesta päättää myös kiireellisissä tapauksissa tahdosta riippumattoman huollon antamisesta ja siihen liittyvistä muista toimenpiteistä ja näissä tapauksissa käyttää toimielimen puhevaltaa itse tai asiamiehen välityksellä.

Kunnalliseen sosiaalihuoltoon sovellettavassa uudessa sosiaalihuoltolaissa säädetään hyvinvoinnin edistämisestä, sosiaalipalveluista, sosiaalihuollon toteuttamisesta, palvelujen laadun varmistamisesta sekä muutoksenhausta sosiaalihuoltoa koskeviin päätöksiin. Lain tarkoituksena on siirtää painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin, vahvistaa asiakkaiden yhdenvertaisuutta ja tiivistää viranomaisten yhteistyötä. Asiakaskeskeisyyden vahvistamiseksi laissa määritellään tuen tarpeet, joiden perusteella sosiaalipalveluja ja muuta sosiaalihuoltoa järjestetään. Laissa määritellään lisäksi keskeisiä kunnissa jo käytössä olevia sosiaalipalveluja, kuten asumis- ja laitospalvelut.

Lastensuojelulain 11 §:n mukaan kunnan on huolehdittava, että ehkäisevä lastensuojelu ja lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi, kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Sosiaalihuoltolain 6 §:n mukainen toimielin vastaa kunnassa lastensuojelun toimeenpanoon liittyvistä tehtävistä.

Vammaispalvelulain 3 §:n mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että vammaisille tarkoitettut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa säädetään erikseen kehitysvammaisten erityishuollon hallintorakenteista. Kehitysvammaisten erityishuollon järjestämisen osalta maa on jaettu kehitysvammalain perusteella erityishuoltopiireihin. Erityishuollon järjestämisvelvollisuus kuuluu lain 6 §:ssä tarkoitetuille erityishuoltopiirien kuntayhtymille, mutta myös yksittäiset kunnat voivat järjestää erityishuoltoa.

Kunnan järjestäessä erityishuoltoa erityishuoltoviranomaisena toimii sosiaalihuollosta vastaava toimielin. Kunnan kuulumisesta erityishuoltopiiriin säädetään valtioneuvoston asetuksella (1045/2008). Valtioneuvoston asetuksen mukaan erityishuoltopiirejä on 15. Muut erityishuoltopiirit paitsi Helsingin erityishuoltopiiri ovat kuntayhtymiä. Kärkulla samkommun -kuntayhtymä vastaa piirijaosta huolimatta ruotsinkielisen väestön erityishuollon järjestämisestä.

Kuntien velvoitteesta järjestää terveydenhuollon palveluja säädetään kansanterveyslaissa (66/1972), erikoissairaanhoidolaissa (1062/1989) ja mielenterveyslaissa (1116/1990). Terveydenhuoltolakia sovelletaan kansanterveyslaissa ja erikoissairaanhoidolaissa säädetyn kunnan järjestämisvastuuseen kuuluvan terveydenhuollon toteuttamiseen ja sisältöön, jollei muussa laissa toisin säädetä. Terveydenhuoltoon sisältyvät terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, perusterveydenhuolto ja erikoissairaanhoido. Käytännössä kansanterveyslain ja erikoissairaanhoidon mukaiset palvelut on eroteltu perusterveydenhuolloksi ja erikoissairaanhoidoksi. Kansanterveyslain mukaisia palveluja tai kunnan erikseen päättämiä kansanterveystyöhön kuuluvia tehtäviä varten kunnalla tai kuntayhtymällä on oltava terveyskeskus. Perusterveydenhuollolla tarkoitetaan kuntien lähinnä terveyskeskuksissa järjestämiä palveluja. Terveyskeskuksilla voi olla useita eri toimipaikkoja eli terveysasemia tai sairaaloita.

Kuntien vastuulla on huolehtia myös siitä, että asukkaat saavat tarpeellisen erikoissairaanhoidon. Erikoissairaanhoidon järjestämistä varten maa on jaettu 20 sairaanhoitopiireihin. Järjestämisvastuunsa toteuttamiseksi kunnan on kuuluttava johonkin sairaanhoitopiiriin kuntayhtymään. Kunta voi itse päättää siitä, mihin sairaanhoitopiiriin se haluaa kuulua. Erikoissairaanhoidossa kunta on velvoitettu osallistumaan sairaanhoitopiiriin hallintoon ja hoitamaan laissa säädettyt erikoissairaanhoidon tehtävät sen kautta.

Ahvenanmaalla sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen kuuluu maakunnan lainsäädäntövaltaan. Sen perusteella sekä perusterveydenhuollon että erikoissairaanhoidon järjestämisestä vastaa Ahvenanmaan maakunnan hallituksen alainen Ahvenanmaan maakunnan terveys- ja sairaanhoitoviranomainen (Ålands hälso- och sjukvård). Sosiaalihuollon puolestaan järjestävät Ahvenanmaalla kunnat. Kehitysvammaisten erityishuollon palvelut tuottaa kuntayhtymä, Ålands Omsorgsförbund, johon kaikki Ahvenanmaan kunnat kuuluvat.

Sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain 4 §:n nojalla kunta voi järjestää sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluvat tehtävät hoitamalla toiminnan itse, sopimuksin yhdessä muun kunnan tai muiden kuntien kanssa sekä olemalla jäsenenä toimintaa hoitavassa kuntayhtymässä. Tehtävien hoitamisessa tarvittavia palveluja kunta voi hankkia valtiolta, toiselta kunnalta, kuntayhtymältä tai muulta julkiselta taikka yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Lisäksi palvelujen käyttäjälle voidaan antaa palveluseteli, jolla kunta sitoutuu maksamaan palvelun käyttäjän kunnan hyväksymältä yksityiseltä palvelujen tuottajalta hankkimat palvelut kunnan päätöksellä asetettuun setelin arvoon asti.

Meneillään olevassa Sote-uudistuksessa koko julkista sosiaali- ja terveydenhuoltoa kehitetään vastaamaan yhteiskunnan muutoksiin. Uudistaminen tehdään palvelut edellä, ihmiskeskeisesti. Uudistuksessa siirretään sosiaali- ja terveydenhuollon painopiste peruspalveluihin ja varhaiseen ongelmien ehkäisyyn. Tavoitteena on myös nopeuttaa hoitoon pääsyä. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskuksista tarvitsemansa avun saa yhdellä yhteydenotolla. Palveluja kehitetään ja sovitetaan yhteen katkeamattomiksi palveluketjuiksi ja kokonaisuuksiksi. Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset ohjaavat ihmisen sellaisiin palveluihin, joista hän saa tarvitsemansa yksilöllisen avun oikea-aikaisesti.

Sote-uudistus sisältää palvelujen kehittämisen lisäksi rakenteiden uudistamisen. Nykyisin kunnat järjestävät sosiaali- ja terveyspalvelut sekä pelastustoimen. Tulevaisuudessa niistä vastaavat

kuntaa suuremmat itsehallinnolliset alueet. Hallintorakenne uudistetaan, jotta hyvinvointi voidaan taata Suomessa myös tulevana vuosikymmeninä. Tulevat maakunnat tuottavat palvelut pääosin julkisina palveluina. Yksityiset toimijat ja kolmas sektori täydentävät niitä. Kunnat vastaavat edelleen terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä. Päivähoito, opetus, liikunta ja kulttuuri pysyvät jatkossakin kunnilla.

2.1.4 Yksityisten palveluntuottajien asema

Kunta voi sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain ja kuntalain mukaan hankkia myös yksityisiä sosiaali- ja terveystalouksia järjestämistä vastaavaksi piiriin kuuluvista tehtävistä huolehtimiseksi. Yksityisten palveluiden käyttöä rajoittaa kuitenkin julkisen vallan käyttöön liittyvä sääntely.

Lähtökohtaisesti vain virkasuhteessa olevalla henkilöllä on oikeus käyttää julkista valtaa. Julkisen vallan käyttöä sisältävien tehtävien antaminen muun kuin viranomaisen hoidettavaksi edellyttää sitä, että tämä on mahdollistettu lain tasolla. Samalla tulee säätää näihin tehtäviin liittyvästä virkavastuusta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta annetun lain 4 §:n 3 momentissa veloitetaan kunta tai kuntayhtymä varmistumaan siitä, että hankittavat palvelut vastaavat sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta. Kun kunta järjestää vastuulleen kuuluvaa sosiaali- ja terveydenhuoltoa hankkimalla palveluja yksityiseltä palveluntuottajalta, vahingonkorvausvastuussa on kyseinen yksityinen yhteisö eikä kunta. Jos ostopalveluihin sisältyy julkisen vallan käyttöä, kolmannelle osapuolelle aiheutuneeseen korvausvastuuseen voidaan soveltaa myös vahingonkorvauslain 3 luvun 2 §:ä. Yksityisten sosiaalipalvelujen tuotanto on määrällisesti 2,6 kertaistunut 2000-luvulla (Lith 2019, s. 5).

Yksityiset järjestöjen ja yritysten tuottamat sosiaalipalvelut muodostavat tärkeän osan kunnan järjestämistä palveluista olevien palvelujen kokonaisuudesta. Yksityiset palvelujen tuottajat tuottavat noin kolmasosan sosiaalipalveluista. Sosiaalipalvelujen tuotettujen palvelujen arvo oli 12,1 miljardia euroa vuonna 2017, josta yksityisen toiminnan osuus oli 37 prosenttia (järjestöt 15 prosenttia ja yritykset 22 prosenttia). Yksityisten sosiaalipalveluntuottajien merkittävin asiakas ovat kunnat, jotka ostavat valtaosan sekä yritysten että järjestöjen tuottamista sosiaalipalveluista. Lasten ja nuorten laitoshuollon palvelut olivat eniten kuntayhteisöille myytyjä palveluja. Lastensuojelun ympärivuorokautinen palveluntuotanto on yksityistynyt lyhyessä ajassa. Yksityisten yritysten osuus oli vuonna 2018 noin 80 prosenttia lastensuojelulaitospalvelujen tuotannosta (Porko, Heino & Eriksson 2018 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136436/THL_TYO_21-2018_korj.111119_net.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Joulukuussa 2019 ympärivuorokautista lastensuojelulaitospalveluja tuottavia yksityisiä palveluntuottajia oli 227 ja toimipaikkoja 420.

Sosiaalipalveluissa yritystoiminnan tuotososuus ohitti järjestöjen palvelutuotannon määrän vuonna 2011.

2.1.5 Sosiaalihuollon toimintaedellytykset ja henkilöstön asema

Julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaedellytyksistä säädetään sosiaalihuoltolaissa ja terveydenhuoltolaissa. Kunnassa tulee sosiaalihuoltolain mukaan olla sosiaalihuollon ammatillista henkilöstöä sosiaalihuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä varten. Jokaisen kunnan käytävissä tulee olla sellaisen asiakastyöhön osallistuvan viranhaltijan palveluja, jolla on sosiaalialueen ammattilainen kelpoisuus.

Lastensuojelulain 11 §:n mukaan lastensuojelun tulee olla sisällöltään ja laadultaan kunnassa esiintyvän tarpeen mukaista. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on järjestettävä tarvittavassa laajuudessa ja niinä vuorokauden aikoina, kuin sitä tarvitaan. Lastensuojelulain 12 § velvoittaa kuntia laatimaan lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma. Suunnitelma hyväksytään kunnanvaltuustossa ja tarkistetaan vähintään kerran neljässä vuodessa. Suunnitelman tulee sisältää mm. tiedot lastensuojeluun varattavista voimavaroista ja yhteistyön järjestämisestä eri viranomaisten sekä lapsille ja nuorille palveluja tuottavien yhteisöjen ja laitosten välillä.

Lastensuojelulain 59 §:n mukaan lastensuojelun sijaishuollon asuinyksikössä saadaan hoitaa yhdessä enintään 7 lasta tai nuorta. Samassa rakennuksessa voi olla enintään 24 lasta tai nuorta. Asuinyksikössä tulee olla vähintään 7 hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää. Jos samassa rakennuksessa on useampi asuinyksikkö, asumisyksikköä kohden tulee olla vähintään kuusi hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää.

Lastensuojelulain 60 §:n mukaan lastensuojelulaitoksessa on oltava lasten ja nuorten hoitoon ja kasvatukseen nähden riittävä määrä sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 3 §:ssä tarkoitettuja sosiaalihuollon ammattihenkilöitä ja muuta henkilöstöä. Laitoksen hoito- ja kasvatustehtävistä vastaavan johtajan tulee täyttää sosiaalihuoltolain 46 a §:n 3 momentissa säädetyt edellytykset. Hoito- ja kasvatustehtävissä olevan henkilöstön henkilörakenteessa on otettava huomioon toimintayksikön asiakaskunnan erityistarpeet ja toiminnan luonne.

Vammaispalvelulaissa säädetään yksityiskohtaisesti vammaisten henkilöiden palveluihin osoitettavista voimavaroista ja näiden palveluiden suunnittelusta. Mainitun lain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve.

Vammaispalvelulain 6 §:n mukaan sosiaalilautakunnan ja kunnan muiden viranomaisten on edistettävä ja seurattava vammaisten henkilöiden elinoloja sekä pyrittävä toiminnallaan ehkäisemään epäkohtien syntyä ja poistamaan haittoja, jotka rajoittavat vammaisen henkilön toimintamahdollisuuksia ja osallistumista. Vammaispalvelulain 7 §:n mukaan kunnan on palveluja kehittäessään huolehdittava siitä, että kunnan yleiset palvelut soveltuvat myös vammaiselle henkilölle. Vammaisuuden perusteella järjestettäviä palveluja ja tukitoimia kehittäessään kunnan tulee ottaa huomioon vammaisten henkilöiden esittämät tarpeet ja näkökohdat. Vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkieltensä.

Sosiaalihuollon henkilöstön kelpoisuudesta säädetään sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa laissa. Oikeudesta toimia terveydenhuollon ammattihenkilön tehtävissä säädetään terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa. Lait koskevat sekä julkista että yksityistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa.

Sosiaalihuollon toimintoja varten kunnalla on oltava riittävät ja asianmukaiset toimitilat ja toimintavälineet.

Yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaedellytyksiä koskevat vaatimukset sisältyvät yksityisistä sosiaalipalveluista annettuun lakiin ja yksityisestä terveydenhuollosta annettuun lakiin. Yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 4 §:n mukaan toimintayksikössä tulee olla riittävät ja asianmukaiset toimitilat ja varusteet sekä toiminnan edellyttämä henkilöstö. Toimitilojen tulee olla terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan siellä annettavalle hoidolle, kasvatukselle ja muulle huolenpidolle sopivat. Henkilöstön lukumäärän tulee olla riittävä palvelujen tarpeeseen ja asiakkaiden lukumäärään nähden. Lain 5 §:n mukaan toimintayksiköllä tulee olla vastuhenkilö, joka vastaa siitä, että toimintayksikössä toteutettavat palvelut täyttävät niille asetetut vaatimukset.

Työturvallisuuslakia sovelletaan sen 2 §:n mukaan työsopimuksen perusteella tehtävään työhön ja virkasuhteessa tai siihen verrattavassa julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa tehtävään työhön. Työnantajan yleisestä huolehtimisvelvoitteesta säädetään lain 8 §:ssä, jonka mukaan työnantaja on tarpeellisilla toimenpiteillä velvollinen huolehtimaan työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Tässä tarkoituksessa työnantajan on otettava huomioon työhön, työolosuhteisiin ja muuhun työympäristöön samoin kuin työntekijän henkilökohtaisiin edellytyksiin liittyvät seikat.

Työturvallisuuslain 27 § velvoittaa työnantajan erityisiin toimenpiteisiin väkivallan uhan torjumiseksi. Työssä, johon liittyy ilmeinen väkivallan uhka, työ ja työolosuhteet on järjestettävä siten, että väkivallan uhka ja väkivaltatilanteet ehkäistään mahdollisuuksien mukaan ennakolta. Tällöin työpaikalla on oltava väkivallan torjumiseen tai rajoittamiseen tarvittavat asianmukaiset turvallisuusjärjestelyt tai -laitteet sekä mahdollisuus avun hälyttämiseen. Työnantajan on laadittava menettelytapaohjeet, joissa ennakolta kiinnitetään huomiota uhkaavien tilanteiden hallintaan ja toimintatapoihin, joilla väkivaltatilanteen vaikutukset työntekijän turvallisuuteen voidaan torjua tai rajoittaa. Tarvittaessa on tarkistettava turvallisuusjärjestelyjen ja -laitteiden toimivuus.

Työterveyshuoltolaissa (1383/2001) säädetään työnantajan velvollisuudesta järjestää työterveyshuolto sekä työterveyshuollon sisällöstä ja toteuttamisesta. Työterveyshuoltolain 12 §:n mukaan työnantajan järjestettäväksi säädettyyn työterveyshuoltoon kuuluu hyvän työterveyshuoltokäytännön mukaisesti muun muassa työn ja työolosuhteiden terveellisyyden ja turvallisuuden selvittäminen ja arviointi toistuvien työpaikkakäynnin ja muita työterveyshuollon menetelmiä käyttäen ottaen huomioon työn kuormittavuus, työjärjestelyt sekä tapaturma- ja väkivaltavaara samoin kuin näiden tekijöiden huomioon ottaminen työtä, työmenetelmiä ja työtiloja suunniteltaessa sekä työolosuhteiden muutostilanteissa.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusten mukaan työympäristön laatu on vuosina 1996–2004 parantunut tapaturmien ja ammattitautien osalta. Sen sijaan riski joutua työväkivallan uhriksi ei ole pienentynyt. Ammattiluokittain tarkasteltuna suuri osa, 44 prosenttia, vuoden 2003 väkivaltatyötapaturmista tapahtui sosiaali- ja terveydenhuoltoalan työssä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusten mukaan kuudes työntekijä joutui vuonna 2006 väkivallan tai sen uhan kohteeksi. Toimenpiteitä terveydenhuollon laitosturvallisuuden parantamiseksi on selvitetty useissa sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksissa asetettavissa työryhmissä sekä muiden terveydenhuollon toimijoiden hankkeiden yhteydessä. Näiden tuloksena on muun muassa arvioitu väkivaltatilanteiden lisääntyminen terveydenhuollon keskeisimmäksi työturvallisuusongelmaksi. Myös sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksissa useissa tutkimuksissa sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusten on todettu olevan edelleen työväkivallan riskiala. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusten mukaan asiakkaiden henkilökohtaisiin kohdistama väkivalta on luonteeltaan sekä sanallista että fyysistä väkivaltaa ja uhkailua.

Asiakkaana lastensuojelussa on aina lapsi. Vuonna 2017 lähes 50 prosentissa kuntia asiakkaita on yli 40 yhtä sosiaalityöntekijää kohden ja 21 prosentissa kunnassa yli 60 asiakasta yhtä sosiaalityöntekijää kohden. Pahimmillaan asiakkaita on yli 100. Kodin ulkopuolelle oli vuoden 2017 aikana sijoitettuna 17 956 lasta ja nuorta. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 55 884 lasta. Yhteensä lastensuojelussa voidaan arvioida olleen asiakkaita 2017 noin 73840. Kunnassa on noin 2000 lastensuojelun työntekijää. Näin ollen keskimäärin yhdellä lastensuojelun työntekijällä on 37 asiakasta.

2.1.6 Sosiaali- ja terveydenhuollon valvonta

Sosiaali- ja terveydenhuollon valvontaviranomaisina toimivat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri ylimpinä laillisuusvalvojina, sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira), aluehallintovirastot ja kunnat. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijalaitoksina toimivat Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työterveyslaitos ja Säteilyturvakeskus. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden oikeuksien toteutumista turvaavat myös potilas- ja sosiaaliasiamiesjärjestelmät.

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa valvotaan eri keinoin. Ilmoitus- ja lupamenettelyissä on kysymys viranomaisen harjoittamasta etukäteisvalvonnasta. Muita etukäteisvalvonnan ja ohjauksen keinoja ovat muun muassa viestintä, resurssiohjaus (valtionavustukset), informaatio-ohjaus, ohjaus- ja tarkastuskäynnit, neuvonta, koulutus ja konsultaatio. Jälkikäteisvalvonta perustuu pääosin valvontaviranomaisille tehtyihin kanteluihin ja muihin ilmoituksiin havaituista epäkohdista. Ulkopuolisiin aloitteisiin perustuvan valvonnan lisäksi valvontaviranomaiset suorittavat myös oma-aloitteista valvontaa tarkastusten ja erilaisten selvitysten muodossa.

Perustuslain 108 ja 109 §:n mukaan valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisöjen työntekijät ja muutkin hoitaessaan julkista tehtävää noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Keskeisenä valvonnan kohteena on perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Ylimpien laillisuusvalvojien toimivallasta ja valvontavastuusta säädetään tarkemmin eduskunnan oikeusasiamiehestä annetussa laissa (197/2002) ja valtioneuvoston oikeuskanslerista annetussa laissa (193/2000). Sekä oikeuskansleri että oikeusasiamies toteuttavat valvontaa käsittelemällä heille osoitettuja kirjallisia kanteluja ja ottamalla asioita käsiteltäväkseen omasta aloitteestaan. Molemmilla on oikeus suorittaa oma-aloitteisia tarkastuksia valvontavaltaansa kuuluvissa viranomaisissa, laitoksissa ja muissa toimintayksiköissä. Eduskunnan oikeusasiamiehen erityisenä tehtävänä on toimittaa tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Muiden sosiaali- ja terveydenhuoltoa valvovien viranomaisten toimivallasta säädetään useissa eri laeissa. Julkisen ja yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle. Käytännössä ministeriön ohjaustoimintaan kuuluvat uuden lainsäädännön valmistelun lisäksi muun muassa lainsäädännöstä tiedottaminen ja koulutus sekä joissakin tapauksissa suositusten ja oppaiden laatiminen palvelujen järjestäjille ja tuottajille. Ministeriö ohjaa alaisiaan virastoja ja laitoksia myös tulossopimuksin.

Valvira ohjaa sosiaali- ja terveysministeriön alaisena keskusvirastona aluehallintovirastojen toimintaa niiden toimintaperiaatteiden, menettelytapojen ja ratkaisukäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi julkisen ja yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjauksessa ja valvonnassa. Lisäksi Valvira ohjaa ja valvoo julkista ja yksityistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa erityisesti silloin, kun kysymyksessä ovat periaatteellisesti tärkeät tai laajakantoiset asiat, usean aluehallintoviraston toimialuetta tai koko maata koskevat asiat, tai asiat, joita aluehallintovirasto on esteellinen käsittelemään. Valviralle kuuluu myös useita muita erikseen säädettyjä sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyviä lupa- ja valvontatehtäviä.

Aluehallintovirastolle kuuluu julkisen ja yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjaus ja valvonta toimialueellaan. Aluehallintovirastojen tehtävistä ja toimivallasta sosiaali- ja terveydenhuollon ohjauksessa ja valvonnassa säädetään paitsi sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa laeissa, myös aluehallintovirastoista annetussa laissa (896/2009) ja kuntalaissa. Valvonta on ensisijaisesti laillisuusvalvontaa, joka kohdistuu muun muassa palvelujen saatavuuden ja kunnan järjestämisvelvoitteen toteutumisen valvontaan sekä laissa säädettyjen menettelysääntösten

noudattamisen valvontaan. Laillisuusvalvonnan rinnalla arvioidaan toiminnan tarkoituksenmukaisuutta ja laatua.

Valvira ja aluehallintovirastot ohjaavat ja valvovat sosiaali- ja terveydenhuoltoa informaatio-ohjauksen ja muun etukäteisvalvonnan keinoin sekä jälkikäteisvalvontana. Sosiaali- ja terveydenhuollon valvontaa toteutetaan myös sosiaali- ja terveysministeriön ja valvontaviranomaisten välisiin tulossopimuksiin kirjattujen valvontatavoitteiden mukaisesti suunnitelmallisesti. Suunnitelmallista valvontaa varten laaditaan yleensä valvontaohjelma, jossa määritellään valvonnan kriteerit, menettelytavat ja työnjako.

Kunnalla on ensisijainen vastuu järjestämisvastuullaan olevien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen laillisuudesta, laadusta ja asianmukaisuudesta. Kunnanvaltuuston valitsemat vuoden 1982 sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa ja kansanterveyslain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettujen monijäseniset toimielimet valvovat alaiensa viranhaltijoiden ja muun kunnallisen henkilöstön toimintaa. Kunnan ja kuntayhtymän omat toimintayksiköt vastaavat ensisijaisesti itse tuottamiensa palvelujen asianmukaisuudesta. Uuden sosiaalihuoltolain 47 §:n mukaan sosiaalihuollon toimintayksikön tai muun toimintakokonaisuudesta vastaavan tahon on laadittava omavalvontasuunnitelma sosiaalihuollon laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Suunnitelma on pidettävä julkisesti nähtävänä, sen toteutumista on seurattava säännöllisesti ja toimintaa on kehitettävä asiakkailta sekä toimintayksikön henkilöstöltä säännöllisesti kerättävän palautteen perusteella. Terveyspalvelulain 8 §:n mukaan terveydenhuollon toimintayksikön on puolestaan laadittava suunnitelma laadunhallinnasta ja potilasturvallisuuden täytäntöpanosta. Suunnitelmassa on otettava huomioon potilasturvallisuuden edistäminen yhteistyössä sosiaalihuollon palvelujen kanssa.

Hankkiessaan palveluja yksityiseltä palveluntuottajalta kunnalla ja kuntayhtymällä on velvollisuus varmistua siitä, että hankittavat palvelut vastaavat samaa tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta. Lisäksi yksityisillä palvelujen tuottajilla on vastuu antamiensa palvelujen laadusta. Yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 6 § ja yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain 6 § velvoittavat niitä huolehtimaan omavalvonnan järjestämisestä. Yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajan on laadittava toiminnan asianmukaisuuden varmistamiseksi omavalvontasuunnitelma. Vastaavasti yksityisen terveydenhuollon palvelujen tuottajan toimiessa useammassa kuin yhdessä toimipaikassa vastaavan johtajan on laadittava toiminnan laadun varmistamiseksi omavalvontasuunnitelma.

Terveyspalvelujen ammattihenkilöiden valvonnasta säädetään laissa terveydenhuollon ammattihenkilöistä. Aluehallintovirasto ohjaa ja valvoo terveydenhuollon ammattihenkilöiden toimintaa toimialueellaan. Valvira ohjaa sosiaali- ja terveysministeriön alaisena aluehallintovirastojen toimintaa niiden toimintaperiaatteiden, menettelytapojen ja ratkaisukäytäntöjen yhdenmukaisiksi terveydenhuollon ammattihenkilöiden ohjauksessa ja valvonnassa. Valvira käsittelee terveydenhuollon ammattihenkilöiden ohjaukseen ja valvontaan liittyvät asiat erityisesti silloin, kun kysymyksessä on periaatteellisesti tärkeä tai laajakantoinen asia, epäily hoitovirheestä, joka on johtanut kuolemaan tai vaikeaan pysyvään vammautumiseen, oikeuslääkärin tekemään kuolemansyyntä selvittämiseen liittyvä asia, turvaamis- tai kurinpitotoimenpiteitä mahdollisesti edellyttävä asia taikka asia, jota aluehallintovirasto on esteellinen käsittelemään.

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa valvovien viranomaisten ohella myös potilas- ja sosiaaliasiainjärjestelmillä sekä muistutusmenettelyllä on tärkeä rooli sosiaali- ja terveydenhuollon tosiasiallisessa valvonnassa, jossa asiakkaan tai potilaan käytössä ei ole hallintopäätöstä muutoksenhakumahdollisuuksineen.

Sosiaalihuollon asiakaslain 24 §:n mukaan jokaisen kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies. Potilasasiamies taas nimetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992), jäljempänä potilaslaki, 11 §:n mukaan jokaiselle terveydenhuollon toimintayksikölle. Potilas- ja sosiaaliasiamiesten tehtävänä on toimia potilaan ja asiakkaan oikeuksien edistämiseksi muun muassa neuvomalla ja tiedottamalla sekä avustamalla potilaita tai asiakkaita muistutuksen tekemisessä. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on lisäksi seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä selvitys vuosittain kunnanhallitukselle.

Muistutuksen voi tehdä sekä julkisen että yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon toiminnasta. Terveys- ja sairaanhoitoonsa tai siihen liittyvään kohteluunsa tyytymättömällä potilaalla on potilaslain 10 §:n mukaan oikeus tehdä muistutus terveydenhuollon toimintayksikössä terveydenhuollosta vastaavalle johtajalle. Sosiaalihuollon laatuun tai siihen liittyvään kohteluunsa tyytymättömällä sosiaalihuollon asiakkaalla on puolestaan sosiaalihuollon asiakaslain 23 §:n mukaan oikeus tehdä muistutus sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Jos asiakas tai potilas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene itse tekemään muistutusta tai jos hän on kuollut, muistutuksen voi tehdä hänen laillinen edustajansa, omaisensa tai muu läheisensä.

Muistutus tulee tehdä pääsääntöisesti kirjallisesti. Muistutus voidaan tehdä myös suullisesti erityisestä syystä. Muistutus on käsiteltävä asianmukaisesti ja siihen on annettava kirjallinen, perusteltu vastaus kohtuullisessa ajassa muistutuksen tekemisestä. Muistutukseen annettuun vastaukseen ei saa hakea muutosta valittamalla. Muistutuksen tekeminen ei rajoita asiakkaan oikeutta hakea muutosta siten kuin siitä erikseen säädetään. Muistutuksen tekeminen ei myöskään vaikuta asiakkaan tai potilaan oikeuteen kannella asiastaan sosiaalihuoltoa tai terveydenhuoltoa valvoville viranomaisille.

Muistutuksen ohella asiakas tai potilas voi tehdä hallintokantelun sosiaali- ja terveydenhuoltoa valvoville viranomaisille. Jos asiassa ei ole tehty muistutusta, ja valvontaviranomainen arvioi, että kantelu on tarkoituksenmukaisinta käsitellä muistutuksena, viranomainen voi sosiaalihuollon asiakaslain 23 a §:n ja potilaslain 10 a §:n mukaan siirtää asian asianomaiseen toimintayksikköön tai sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa vaihtoehtoisesti sosiaalihuollon johtavan viranhaltijan käsiteltäväksi. Mainittujen sosiaalihuollon asiakaslain ja potilaslain säännösten mukaan kanteluun sovelletaan 1 päivänä syyskuuta 2014 voimaan tullutta hallintokantelua koskevaa hallintolain uutta 8 a lukua, joka lisäti hallintolakiin lailla hallintolain muuttamisesta (368/2014). Uusi hallintolain 8 a luku sisältää hallintokantelun tekemistä ja käsittelyä sekä kantelun johdosta annettavaa hallinnollista ohjausta koskevat säännökset.

Hallintokantelulla tarkoitetaan ylemmälle viranomaiselle osoitettua ilmoitusta tai ilmiäntöä virkatoimen virheellisyydestä taikka viranomaisen toimintaa koskevasta laiminlyönnistä. Hallintokantelun voi tehdä viranomaisen, siihen virka- tai työsuhteessa olevan henkilön tai muun julkista hallintotehtävää hoitavan lainvastaisesta menettelystä tai velvollisuuden täyttämättä jättämisestä. Kantelun voi tehdä kaiken tyyppisestä viranomaistoiminnasta, mukaan lukien tosiasiallinen toiminta. Sosiaali- ja terveydenhuollossa kantelu-oikeus on ulotettu koskemaan myös yksityisten sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden toimintaa.

Hallintokantelun voi tehdä kuka tahansa, eikä asian tarvitse koskea kantelijan omaa asiaa. Hallintokantelun tekeminen ei perusta tekijälle asianosaisasemaa eikä hallintokanteluasiassa päätetä kenenkään oikeudesta tai edusta. Hallintokantelu tehdään kirjallisesti. Valvovan viranomaisen suostumuksella kantelun saa tehdä suullisesti. Kantelun tekijän tulee esittää käsityksensä siitä, millä perusteilla tämä pitää menettelyä virheellisenä ja mahdollisuuksien mukaan tieto arvostelun kohteena olevan menettelyn tai laiminlyönnin ajankohdasta.

Kantelun johdosta valvova viranomainen ryhtyy niihin toimenpiteisiin, joihin se hallintokantelun perusteella katsoo olevan aiheita. Jotkut kanteluperusteista voivat esimerkiksi edellyttää täysimittaista tutkintaa, kun taas toiset voivat jäädä summaarisemman käsittelyn kohteeksi. Hallintokantelusta tehty alustava oikeudellinen arvio voi käytännössä johtaa myös siihen, että asiaa ryhdytään kantelumenettelyn asemesta käsittelemään muussa oikeudellisessa menettelyssä.

Jos valvova viranomainen on käsittelemänsä hallintokantelun johdosta todennut valvottavan menetelleen virheellisesti tai laiminlyöneen velvollisuutensa, valvova viranomainen voi hallintokanteluasiassa antamassaan ratkaisussa kiinnittää valvottavan huomiota hyvän hallinnon vaatimuksiin tai saattaa tämän tietoon käsityksensä lain mukaisesta menettelystä. Jos tätä ei asian kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat huomioon ottaen pidetä riittävänä, valvottavalle voidaan antaa huomautus, jollei kantelun kohteena oleva teko luonteensa tai vakavuutensa perusteella anna aiheita ryhtyä toimenpiteisiin muussa laissa säädetyn menettelyn käynnistämiseksi.

Hallintokantelua käsiteltäessä on noudatettava hyvän hallinnon perusteita ja turvattava niiden henkilöiden oikeudet, joita asia välittömästi koskee. Kahta vuotta vanhemmasta asiasta tehtyä hallintokantelua ei tutkita, ellei siihen ole erityistä syytä. Kanteluasiassa annettavaan ratkaisuun ja sen tiedoksiintoon sovelletaan hallintolain säännöksiä. Hallintokanteluasiassa annettuun ratkaisuun ei saa hakea muutosta valittamalla.

2.1.7 Asiakkaan ja potilaan asema ja oikeudet

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (812/2000), jäljempänä sosiaalihuollon asiakaslaki sekä potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (785/1992), jäljempänä potilaslaki, säädetään muun muassa asiakkaan ja potilaan oikeudesta hyvään sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä hyvään kohteluun niitä toteutettaessa. Lakeja sovelletaan pääsääntöisesti sekä julkiseen että yksityisesti järjestettyyn sosiaali- ja terveydenhuoltoon.

Samankaltaiset perussäännökset asiakkaan ja potilaan oikeuksista ja hyvästä kohtelusta ovat asiakaslain 4 §:ssä ja potilaslain 3 §:ssä. Asiakkaalla ja potilaalla on oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon sekä terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänellä on oikeus hyvään kohteluun ilman syrjintää. Asiakasta ja potilasta on kohdeltava niin, ettei hänen ihmisarvoaan loukata. Hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään on kunnioitettava. Hänen yksilölliset tarpeensa, äidinkielensä ja kulttuuritaustansa on otettava huomioon.

Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä säädetään sosiaalihuollon henkilöstön velvollisuudesta selvittää asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Hänelle on myös selvitettävä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset sekä muut asiat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava niin, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Tarvittaessa on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta. Potilaslain 5 §:ssä on vastaavanlaiset säännökset potilaan tiedonsaantioikeudesta.

Palvelujen yksilöllisestä suunnittelusta säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 7 §:ssä ja potilaslain 4 a §:ssä. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on lähtökohtaisesti aina laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma. Suunnitelman laatimisesta voidaan luopua, jos kyseessä on tilapäinen neuvonta tai ohjaus taikka jos sen laatiminen on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Terveyden- ja sairaanhoitoa toteutettaessa on tarvittaessa laadittava tutkimusta, hoitoa, lääkinnällistä kuntoutusta koskeva tai muu vastaava suunnitelma. Suunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä asiakkaan tai potilaan kanssa ja tietyissä tapauksissa hänen omaisensa tai läheisensä taikka laillisen edustajansa kanssa.

Täysi-ikäisen asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeudesta säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 8 ja 9 §:ssä ja potilaslain 6 §:ssä. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide sekä hänen etunsa. Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Asiakkaan tahtoa on tietyissä tapauksissa selvitettävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa, omaisensa tai muun läheisensä kanssa. Näin on meneteltävä, jos asiakkaan sairaus, henkisen toimintakyvyn vajavuus tai muu vastaava syy estää häntä osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen tai ymmärtämään ehdotettuja vaihtoehtoja tai niiden vaikutuksia. Terveystieteidenhuollossa potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos potilas ei pysty päättämään hoidostaan mielenterveydenhäiriön, kehitysvammaisuuden tai muun syyn vuoksi, hänen laillista edustajaansa tai lähiomaistaan on kuultava ennen tärkeän hoitopäätöksen tekemistä sen selvittämiseksi, millainen hoito parhaiten vastaisi hänen tahtoaan. Jos tästä ei saada selvitystä, potilasta on hoidettava tavalla, jota on pidettävä hänen henkilökohtaisen etunsa mukaisena.

Sosiaalihuollon asiakaslaki ja potilaslaki sisältävät lisäksi säännöksiä muistutuksen tekemisestä, sosiaali- ja potilasasiamiehistä sekä asiakkaiden ja potilaiden tietosuojasta, kuten asiakas- ja potilasasiakirjojen salassapidosta sekä salassa pidettävien tietojen luovuttamisesta. Potilaslaissa on myös perussäännökset potilasasiakirjojen laatimisesta ja niihin sisältyvien tietojen säilyttämisestä.

2.1.8 Lastensuojelu

Lastensuojelulaki

Nykyinen lastensuojelulaki (417/2007) tuli voimaan 1.1.2008. Lakiin on tehty sen jälkeen lukuisia muutoksia.

Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Kunnan on huolehdittava lastensuojelulain nojalla sekä ehkäisevän että lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun järjestämisestä sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää.

Ehkäisevä lastensuojelu tarkoittaa lastensuojelulaissa suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jolla edistetään ja turvataan lasten ja nuorten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Ehkäisevää lastensuojelua toteutetaan myös kunnan peruspalveluissa kuten äitiys- ja lastenneuvoloissa sekä muussa terveydenhuollossa, päivähoidossa, opetuksessa ja nuorisotyössä.

Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun piiriin tullaan silloin, kun ehkäisevän lastensuojelun keinot eivät yksin riitä turvaamaan lapsen turvallisuutta ja tervettä kehitystä. Lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun kuuluvat lastensuojelutarpeen selvityksen ja asiakassuunnitelman tekeminen, avohuollon tukitoimien järjestäminen, lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. Lastensuojelulaissa tarkoitettu huostaanotto on aina viimesijainen toimenpide. Lapsen tai nuoren tulee ensisijaisesti saada tarvitsemiaan yleisiä sosiaali- ja terveystieteiden palveluja sekä tarvittaessa tahdosta riippumatonta terveydenhoitoa.

Lastensuojelulain 4 a §:ssä säädetään lapsen oikeudesta tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Lastensuojelun on turvattava lapsen hyvä hoito ja kasvatus lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito sekä lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen

ja hyvinvointiin siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:ssä säädetään.

Lastensuojelulain 5 luvussa säädetään lastensuojelun asiakkuuden alkamisesta. Lain 26 §:n nojalla lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on vastaanottanut 25 a §:ssä tarkoitetun pyynnön lastensuojelutarpeen arvioimiseksi tai 25 §:ssä tarkoitetun lastensuojeluilmoituksen taikka saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Myös 25 c §:ssä säädetyn ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen myötä lastensuojeluasia tulee vireille ja lastensuojelun asiakkuus alkaa lapsen syntymän jälkeen siten kuin 26 §:ssä säädetään.

Lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi sosiaalityöntekijän on viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä ilmoituksen tai vastaavan yhteydenoton vastaanottamisesta ratkaistava, onko asian vireille tulon johdosta ryhdyttävä 27 §:ssä tarkoitetun lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen vai onko asia selvästi luonteeltaan sellainen, ettei se johda toimenpiteisiin.

Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun lastensuojeluasian vireille tulon johdosta ryhdytään kiireellisesti lastensuojelutoimenpiteisiin tai päätetään tehdä 27 §:ssä tarkoitettu lastensuojelutarpeen selvitys.

Lastensuojelulain 27 §:n mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä selvitys lapsen tilanteesta. Selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Selvitys tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Selvityksen tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla tarkemmin säädetyin edellytyksin yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin. Selvitys on tehtävä ilman aiheutonta viivytystä ja sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta. Asiakkuus päättyy, jos selvitys ei anna aiheutta lastensuojelutoimenpiteisiin.

Lastensuojelulain 6 luku sisältää menettelysäännöksiä. Lain 29 § sisältää säännökset lapsen tapaamisesta lastensuojelua toteutettaessa. Lain 30 §:ssä säädetään asiakassuunnitelmasta ja sen sisällöstä sekä lain 30 a §:ssä hoito- ja kasvatussuunnitelmasta. Lapsen asiakassuunnitelmaan on kirjattava, miten lapsen terveydenhuolto, varhaiskasvatus, perusopetus tai muu opetus järjestetään sijaishuollon aikana. Lapsen asiakassuunnitelmaa on täydennettävä lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, jos lapseen kohdistetaan tai oletetaan kohdistettavan sijaishuollossa rajoituksia.

Lastensuojelulain 8 luvussa säädetään lapsen kiireellisestä sijoituksesta ja 9 luvussa huostaanotosta. Lastensuojelulain 40 §:ssä eritellään perusteet, joiden toteutuessa lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto. Lapsi voidaan vastaavin perustein myös sijoittaa kiireellisesti lastensuojelulain 38 §:n mukaisesti. Toimenpiteiden perusteena voi olla lapsen terveyden ja kehityksen vakava vaarantuminen lapsen huolenpidossa tai muissa kasvuolosuhteissa olevien puutteiden vuoksi. Lisäksi perusteena voi olla lapsen päihteiden käyttö, rikollinen teko, jota ei ole pidettävä vähäisenä, tai muu vastaava käyttäytyminen, joka vaarantaa vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Suhteellisuusvaatimus kuitenkin edellyttää, että huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon toimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi tai ne eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Lastensuojelulain 10 luvussa säädetään sijaishuollosta. Lain 49 §:n mukaan sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Pykälä sisältää säännökset myös lapsen sijoittamisesta väliaikaisesti vanhempansa tai muun huoltajansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi sekä vankeusrangaistustaan suorittavan tai tutkintavankeudessa olevan vanhempansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi vankilan perheosastolle. Lain 50 §:ssä säädetään sijaishuoltopaikan valinnasta huostaanoton perusteiden, lapsen tarpeiden, perhesuhteiden ylläpitämisen ja hoidon jatkuvuuden perusteella. Lain 51 §:n mukana lapsen terveydentila tulee tutkia sijoittamisen yhteydessä. Lain 52 §:ssä säädetään sosiaalityöntekijän, sijaishuollon ja vanhempien ja huoltajien kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Lain 53 §:n mukaan lapselle on annettava tietoja hänen asiassaan sekä mahdollisuus keskusteluun henkilökohtaisesti hänen sosiaalityöntekijänsä kanssa. Lain 54 §:n mukaan sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lain 60 §:ssä säädetään henkilöstön määrästä ja koulutuksesta. Pykälän mukaan hoito- ja kasvatustehtävissä olevan henkilöstön henkilöstörakenteessa on otettava huomioon toimintayksikön asiakaskunnan erityistarpeet ja toiminnan luonne. Henkilöstön määrään, osaamiseen ja perehdytykseen liittyvät puutteet eivät saa johtaa rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen. Lisäksi henkilö on perehdytettävä asianmukaisesti, jotta lapseen kohdistuvat rajoitustoimenpiteet toteutetaan lapsen ihmisarvoa kunnioittaen ja hänen turvallisuudestaan huolehtien.

Lastensuojelulain 11 luvussa säädetään rajoituksista sijaishuollossa. Sijaishuollon rajoituksia käsitellään tarkemmin jaksossa *Rajoitukset lastensuojelun sijaishuollossa*.

13 luvussa säädetään valvonnasta. Lain 79 §:ssä säädetään sijaishuollon valvonnasta, jota toteuttavat sijoituskunta sekä aluehallintovirasto. Lain 80 §:n mukaan aluehallintoviraston on seurattava lastensuojelulaitosten toimintaa omasta aloitteestaan tapahtuvien tarkastuskäyntien avulla ja erityisesti valvottava lastensuojelulain 11 luvun nojalla tapahtuvaa rajoitustoimenpiteiden käyttöä lastensuojelulaitoksissa. Aluehallintoviraston on valvontaa toteuttaessaan varattava lapselle tilaisuus luottamukselliseen keskusteluun aluehallintoviraston edustajan kanssa.

Laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä

Nykyinen laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010) tuli voimaan 1.1.2011. Lakiin ei ole tehty muutoksia sen voimaantulon jälkeen.

Laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä 1 §:n mukaan lakia sovelletaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alaisiin lastensuojeluyksiköihin, joita ovat valtion koulukodit sekä vankilan perheosasto.

Valtion koulukodeissa annetaan kasvatusta, hoitoa ja perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta sellaisille lastensuojelulain (417/2007) perusteella sijais- tai jälkihuoltoon sijoitetuille lapsille ja nuorille, joita ei voida tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muussa lastensuojeluyksikössä ja jotka eivät sairautensa vuoksi tarvitse muualla annettavaa hoitoa. Valtion koulukodeissa voidaan antaa myös mielenterveyslaissa (1116/1990) tarkoitettuja mielenterveyspalveluja lukuun ottamatta tahdosta riippumatonta hoitoa. Lapsi voidaan sijoittaa vankilan perheosastolle vankeusrangaistustaan suorittavan tai tutkintavankeudessa olevan vanhempansa luositen kuin lastensuojelulaissa säädetään. Perheosasto tukee vanhempia vanhemmuudessa ja elämänhallinnassa sekä lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta fyysisesti ja psyykkisesti turvallisessa arjessa.

Lain 1 §:ssä määritellyn tehtävän mukaisesti Valtion koulukodit järjestävät erityisen huolenpidon palvelua, joka on tarkoitettu lapsille ja nuorille jotka erityisen vakavasti vaarantavat terveytensä tai turvallisuutensa.

Lain 2 §:n mukaan valtion koulukotien ja vankilan perheosaston lastensuojelulain mukaisen toiminnan yleinen ohjaus, johto ja valvonta kuuluvat THL:lle. THL:n yleinen valvonta toteutuu Valtion palvelut osaston tulosohjauksen kautta. Valtion koulukodeissa annettavaa perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta ohjaa Opetushallitus. Toiminnan laillisuusvalvontaa toteuttaa erityisesti Eduskunnan oikeusasiamies ja aluehallintovirastot.

Lain 3 ja 4 §:ssä säädetään johtokunnasta ja ohjesäännöstä. Valtion koulukodeilla ja vankilan perheosastolla on yhteinen johtokunta, jonka THL asettaa neljäksi kalenterivuodeksi kerrallaan. Johtokunnassa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja sekä enintään seitsemän muuta jäsentä ja heillä henkilökohtaiset varajäsenet. Käsiteltäessä vankilan perheosastoon liittyviä asioita johtokunta kuulee Rikosseuraamuslaitosta. Johtokunta hyväksyy valtion koulukotien ja vankilan perheosaston ohjesäännön. Ohjesäännössä määrätään johtokunnan kokoontumisesta sekä yksiköiden toiminnasta ja henkilöstön tehtävistä. Johtokunta voi asettaa keskuudestaan toimielimiä johtokunnalle kuuluvien tehtävien suunnittelua ja toimeenpanoa varten. Johtokunnan tehtäviä ei ole määritelty edellä olevaa tarkemmin lain tai asetuksen tasolla.

Lain 5 §:n mukaan valtion koulukotien toiminta voidaan järjestää laitoshuoltona tai laitoksen johdon alaisena perhehoitona. Pykälän 3 mom. mukaan THL:n määräämä koulukoti johtaa perheosaston lastensuojelulain mukaista toimintaa ja THL:n päätöksellä Vuorelan koulukodin vastuulla ollut tehtävä on ollut luonteeltaan toiminnan ohjausta ja tukemista.

6 §:ssä säädetään yhteistyöstä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa.

Koulukodeissa on oma peruskoulu. Lain 7 §:n mukaan valtion koulukodeissa on voimassa, mitä perusopetuslaissa (628/1998) ja sen nojalla säädetään, määrätään ja päätetään. Koulunkäynti tapahtuu pienryhmässä ja erityisluokanopettajien lisäksi koulussa työskentelee koulunkäyntiavustajia. Koulunkäyntiä tuetaan monin erilaisin keinoin asumisyksiköiden sekä moniammatillisen tiimin toimesta. Lain 8 §:n nojalla valtion koulukoti voi järjestää työtoimintaa, milloin se lapsen tai nuoren kuntoutuksen tai kasvatuksen kannalta katsotaan tarpeelliseksi. Niille lapsille ja nuorille, jotka ovat suorittaneet oppivelvollisuutensa, on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä heidän tarpeitaan ja kykyjään vastaavaa ammatti- tai työopetusta joko valtion koulukodin järjestämänä tai yhteistyössä ammatillisen koulutuksen järjestäjien tai työviranomaisten kanssa taikka muulla tarkoituksenmukaisella tavalla.

Valtion koulukotien henkilökunnasta, heidän kelpoisuudestaan sekä valinnastaan säädetään lain 9-11 §:ssä. Valtion koulukodissa voi olla johtaja, apulaisjohtajia, psykologeja, opettajia, erityisopettajia, koulunkäyntiavustajia, erikoissairaanhoidtajia, sosiaalityöntekijöitä, vastaavia ohjaajia ja ohjaajia sekä tarpeen mukaan muuta henkilökuntaa. Ohjaajan kelpoisuusvaatimuksena on tehtävään soveltuva korkeakoulututkinto tai ammattikorkeakoulututkintoja edeltänyt opistoasteinen ammatillinen tutkinto. Muun henkilökunnan kelpoisuusvaatimuksista on voimassa, mitä niistä muualla laissa ja lain nojalla säädetään. Vankilan perheosastolla voi olla vastaava ohjaaja, ohjaajia sekä tarpeen mukaan muuta henkilökuntaa.

Lain voimaantumisen jälkeen koulukotien hallinnon rakenne on muuttunut. THL on perustanut ja täyttänyt Valtion koulukotitoiminnasta vastaavan johtajan viran sekä lakkauttanut koulukotien apulaisjohtajien virat. Lisäksi on perustettu ja täytetty Valtion koulukotikoulun johtajan virka ja ohjesäännön mukaisesti kouluyksiköiden perusopetuslain mukaisesta opetuksesta vastaa apulaisrehtori.

THL sekä koulukodeissa järjestettävän perusopetuksen osalta Opetushallitus vastaavat koulukotitoiminnan tulosohjauksesta. Valtion koulukodeilla on johtokunta, jonka THL asettaa neljäksi kalenterivuodeksi kerrallaan. Johtokunnan asettamispäätöksessä määriteltyjen tehtävien mukaisesti johtokunta tekee päätöksen Valtion lastensuojeluyksiköiden johtajan, koulukotiyksikön johtajan sekä johtavan rehtorin valinnasta. Valtion lastensuojeluyksiköiden johtaja päättää lastensuojeluyksiköiden yhteisen henkilökunnan nimittämisestä. Johtava rehtori päättää opetushenkilöstön nimittämisestä ja koulukotiyksikön johtaja muiden työntekijöiden nimittämisestä. Koulukotien johtajat vastaavat muun henkilökunnan ottamisesta. Johtokunta tekee vankeilan perheosaston lastensuojelutehtävistä vastaavan palveluntuottajan valintaa koskevat päätökset.

Asetus valtion koulukodeista (1978/769) on edelleen voimassa, mutta sitä on esitetty kumottavaksi sen jäätyä tarpeettomaksi.

Lastensuojelun käytäntö

Viranomaiset, viranomaisessa työskentelevät sekä ilmoitusvelvollisen palveluksessa tai luottamustoimessa olevat henkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Samalla kun ilmoituskynnystä on madallettu, myös ilmoitusvelvollisten määrää on lisätty.

Vuosien 2008–2019 aikana lastensuojeluilmoitusten lukumäärä on kasvanut. Lastensuojeluilmoituksia tehtiin vuonna 2019 yhteensä 156 200, kun vastaava luku vuonna 2012 oli yhteensä 103 714. Lastensuojeluilmoitusten määrä on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa. Ilmoitusten määrän kasvu vuodesta 2018 vuoteen 2019 oli 7 prosenttia. (Lastensuojelu 2019 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28_20.pdf?sequence=1&isAlloved=y.)

Lastensuojeluilmoitukset koskivat vuonna 2019 kaiken kaikkiaan 85 764 lasta, kun vuonna 2012 luku oli vielä 64 391 lasta. Kasvua lasten, joista on tehty lastensuojeluilmoitus, määrässä on 56 prosenttia kymmenen vuoden aikana. Vuonna 2019 yhdestä lapsesta tehtiin keskimäärin 1,8 lastensuojeluilmoitusta. Lastensuojeluilmoitukset kohdentuvat erityisesti 13 vuotta täyttäneisiin lapsiin.

Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluilmoitus voidaan toteuttaa myös ennakkollisena, jo ennen lapsen syntymää. Ennakollisia lastensuojeluilmoituksia tehtiin 2 253 vuonna 2019, mikä oli 245 kpl edellistä vuotta enemmän. Ennakollinen lastensuojeluilmoitus koski 4,9 prosenttia elävänä syntyneistä lapsista vuonna 2019.

Sosiaalihuoltolain muutos vuonna 2015 aiheutti sen, että osa aiemmin lastensuojelun avohuollon asiakkaina olleista perheistä saa palveluja nykyisin yleisenä sosiaalihuoltolain mukaisena tukena ja lastensuojelun avohuollon tukea saavien lasten, nuorten ja perheiden määrä on viime vuosina vähentynyt. Lastensuojelun asiakkuus ei enää nykyisin ala siitä, kun lastensuojeluasian vireille tulon johdosta ryhdytään selvittämään lastensuojelun tarvetta vaan siitä, kun palvelutarpeen arvion perusteella nähdään tarve lastensuojelulle ja lastensuojelun avohuollon palveluille.

Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli kaikkiaan 52 852 lasta ja nuorta vuonna 2019. Tämä on 4,3 prosenttia väestön 0–20-vuotiaista. Määrä väheni 4 prosenttia (2 054 lasta ja nuorta) edellisestä vuodesta. Uusien avohuollon asiakkaiden osuus kokonaismäärästä oli 27 (14 451)

prosenttia vuonna 2019. Vuonna 2012 lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 87 196 lasta ja nuorta. Ennen sosiaalihuoltolain muutosta uusien avohuollon asiakkaiden osuus kaikista avohuoltoa saavista asiakkaista oli 43 prosenttia (2014).

Vuoden 2019 aikana kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna kaikkiaan 18 928 lasta (16 277 alle 18 -vuotiaista), joista huostaan otettuina oli 11 178 lasta. Huostaan otettujen lasten kokonaismäärä on pysynyt 10 000–11 200 lapsen välillä viimeiset 10 vuotta. Kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna yhteensä 17 830 lasta ja nuorta vuoden 2012 aikana. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten sijoitusten kestot vaihtelevat suuresti. Kaikista vuonna 2019 sijoitettuina olleista lapsista ja nuorista neljännes oli sijoitettuna alle 7 kuukautta, ja neljännes oli ollut sijoitettuna lähes 7 vuotta. Vuonna 2019 yhteensä 4093 lasta sijoitettiin ensimmäisen kerran kodin ulkopuolelle.

Sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä lapsen kiireellisen sijoituksen ehtoja tiukennettiin. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti vain, jos huostaanoton edellytykset täyttyvät ja lapsi on välittömässä vaarassa tai sijoituksen aikana on käytettävä rajoituksia. Lapsen kodin ulkopuolelle tapahtuvan kiireellisen sijoittamisen lisäksi kunnan tulee tarjota muita kiireellisesti järjestettyjä tukimuotoja. Tukimuotoja voidaan kuitenkin käyttää vain, jos ne ovat lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia. Tästä huolimatta kiireellisesti sijoitettiin vuoden 2019 aikana yhteensä 5 422 lasta, mikä oli 4 prosenttia (176 lasta) enemmän kuin edellisellä vuonna. Kiireellisten sijoitusten määrä on ollut erityisen voimakkaasti kasvava jo useita vuosia. Ikäryhmittäin tarkasteltuna kasvu on keskittynyt erityisesti teini-ikäisiin ja poikia on sijoitettuna kodin ulkopuolelle enemmän kuin tyttöjä. Koko 0–17 -vuotiaiden väestöön suhteutettuna vuoden 2019 aikana kiireellisesti sijoitettuja lapsia oli 0,4 prosenttia. Ikävuosittain tarkasteltaessa kiireellisesti sijoitetaan eniten 16-vuotiaita (1 prosentti kaikista 16 -vuotiaista). Vuonna 2019 kiireellisesti sijoitettujen lasten tilanteissa 25 prosentissa päädyttiin huostaanottoon.

Vuonna 1997 kodin ulkopuolelle sijoitettuja poikia oli kaikkiaan yhteensä 6 054, vuonna 2012 yhteensä 9 401 ja vuonna 2019 yhteensä 9 997. Vastaavat luvut tytöillä ovat 5 584 vuonna 1997, 8 485 vuonna 2012 ja 8 931 vuonna 2019. Poikien osuus kaikista sijoitetuista lapsista ja nuorista on ollut tyttöjä osuutta suurempaa 1990-luvulta lähtien. Kaikista sijoitetuista poikia oli 53 ja tyttöjä 47 prosenttia vuonna 2019. (Lastensuojelu 2019, s. 9.)

Viimeisimmän sijoituspaikan mukaan katsottuna kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista 42,4 prosenttia (8 033) oli perhehoidossa. Kuitenkin huostaanotettujen lasten sijoituksissa perheisiin sijoitettujen osuus on yli puolet kaikista sijoitusmuodoista. Huostassa olleista lapsista vuoden 2019 lopussa oli 57 prosenttia sijoitettuna perheisiin ja näistä 14 prosenttia sukulaisten ja läheisten perheisiin (765 lasta). Laitoshoidossa viimeisimmän sijoituspaikan mukaan katsoen oli vuonna 2019 40,5 prosenttia (7 659). Laitoksissa olleiden lasten ja nuorten osuus kasvoi 1,7 prosenttia edellisestä vuodesta. Sijoitukset ammatillisiin perhekoteihin ovat vähentyneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuonna 2019 ne vähenivät 12 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna.

Jälkihuollossa olevia lapsia ja nuoria oli yhteensä 7 464 vuonna 2019. Jälkihuollossa olevista asiakkaista enemmistö on 18 vuotta täyttäneitä nuoria. 18–20 -vuotiaiden nuorten avohuollon jälkihuollossa olevien asiakkaiden määrä kasvoi 6 prosenttia vuodesta 2018 vuoteen 2019.

On huomattava, että lapsi saattaa saman vuoden aikana sisältyä sekä kiireellisesti sijoitettuihin lasten lukumäärään että huostassa olleiden lasten lukumäärään, sillä lapsi on voitu ensin sijoittaa kiireellisesti ja sen jälkeen tehdä huostaanotto.

Vuonna 2019 kunnilta saatujen tietojen mukaan lastensuojelun asiakassuunnitelmia tehtiin kaikkiaan 25 952. Suunnitelma tehtiin siis 49 prosentille kaikista lastensuojelun avohuollon asiakkaista (52 852). Vuonna 2018 vastaava osuus oli 44,2 prosenttia. Vuoden 2019 tilastoon saatujen tietojen mukaan sosiaaliin tultiin yhteensä 15 312 yhteydenottoa lapsen tuen tarpeen arvioimiseksi, ja ne koskivat kaikkiaan 13 728 lasta ja nuorta. Yhteydenottojen määrä lisääntyi 6,2 prosenttia edellisestä vuodesta. Kaikkiaan 18 913 perhettä sai perhetyötä ja kodin- ja lastenhoitopalvelua sai 14 194 perhettä, ja sen käyttö lisääntyi 1 404 perheellä edellisestä vuodesta. Samalla lastensuojelulain (36 §) mukaisen kodin ja lasten hoitopalvelun käyttö väheni (221 perheellä) ja tehostetun perhetyön käyttö väheni 140 perheellä vuonna 2019.

Kuten lastensuojelun asiakasmäärätkin, kodin ulkopuolelle sijoittamisen kokonaiskustannukset ovat kasvaneet selvästi 2000-luvulla. Esimerkiksi vuonna 2010 laitos- ja perhehoidon käyttökustannukset olivat lähes 620 miljoonaa euroa ja vuonna 2015 jo 745 miljoonaa euroa. Vuonna 2016 käyttökustannukset olivat 750 miljoonaa euroa ja vuonna 2018 jo 880 miljoonaa euroa. Kustannukset ovat kaksinkertaistuneet vuodesta 2006.

Lastensuojelun avohuollon kustannuksista ei ole ollut saatavilla ennen vuotta 2015 yhtä täsmällistä tietoa kuin laitospalvelujen kustannuksista. Vuodesta 2015 alkaen nämä tiedot on kerätty kuntien taloustilastoista tavalla, joka mahdollistaa palvelujen erittelyn tarkemmalla tasolla. Vielä vuonna 2014 lastensuojelun avohuollon kustannuksia tilastoitiin osana muita lasten ja perheiden palveluja. Vuonna 2010 nämä muut lasten ja perheiden palvelujen kustannukset olivat 370 miljoonaa euroa. Vuonna 2016 lastensuojelun avohuoltopalvelujen kustannuksiin käytettiin valtakunnallisesti 270 miljoonaa (miljoona vähemmän kuin vuonna 2015).

Lastensuojelun kustannuksia ja palvelujen hintoja koskevan selvityksen (Heino ym. 2016, HuosTa hanke 2014-2015 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130536/URN_ISBN_978-952-302-644-5.pdf) mukaan lastensuojelun kokonaiskustannukset asukasta kohden vaihtelivat tutkimukseen osallistuneiden kuntien välillä melko paljon. Ne olivat pienimmillään 160 euroa ja suurimmillaan 234 euroa. Asiakaskohtaiset kustannukset olivat pienimmillään 7 584 euroa, suurimmillaan 10 276 euroa. Myös kustannusrakenne lastensuojelun avohuollon palvelujen ja sijaishuollon välillä näyttää vaihtelevan kunnissa paljon.

Tällä hetkellä ei ole olemassa kansallista rekisteriä, josta olisi löydettävissä kaikki erimuotoiset lastensuojelun sijaishuollon yksiköt (kunnalliset, yksityiset, järjestöjen ja valtion yksiköt) tarkkoine paikkamäärineen ja sisällöllisine kuvauksineen. Esimerkiksi tietoa vapaana olevista sijaishuoltopaikoista ei ole kansallisesti saatavissa.

Valtion koulukoteja koskevaa käytäntö

Valtion koulukotiyksiköitä ovat Lagmansgården (Pedersöre), Limingan koulutuskeskus (Liminka), Sairila (Mikkeli), Sippola (Kouvola) ja Vuorela (Vihti). Lagmansgården järjestää sekä ruotsin- että suomenkielistä palvelua. Yksiköissä on yhteensä noin 140 hoitopaikkaa ja vuosittaiset kustannukset ovat 22,5 miljoonaa euroa. Kulut katetaan palvelumaksuilla, perusopetuksen rahoitusosuudella sekä valtion talousarviossa toimintaan osoitetulla määrärahalla. Yksiköissä oli vuonna 2018 toteutettu 41 500 hoitovuorokautta ja 20 500 koulupäivää. Valtion koulukodit toimivat Senaatti kiinteistöjen vuokraamissa toimitiloissa.

Koulukodit ovat erikoistuneet tuottamaan palvelua, jossa sijaishuolto ja erityisopetus muodostavat integroidun kokonaisuuden. Palvelun keskeisinä sisältöinä ovat lapsen kehitystason ja tarpeiden mukainen kasvatusta ja ohjausta, erityisopetus, terveen psyykkisen kasvun tuki, perhetyö ja

tarpeen mukaan mm. päihdetyö. Valtion koulukodit järjestävät erityisen huolenpidon palvelua (EHO), jolla voidaan turvata kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa olevien ja haastavimmin oireilevien lasten ja nuorten hoito, huolenpito ja opetus. Käytännössä perhehoito jäänyt muiden palveluntuottajien tehtäväksi.

Keskimääräinen sijoitusjakso valtion koulukodissa vuonna 2019 kesti muilla kuin EHO-osastoilla 15,7 kuukautta ja EHO-osastoilla 8,5 kuukautta. Yleisimmät syyt koulukotiin sijoittamisessa vuonna 2019 olivat muiden päihteiden kuin alkoholin käyttö tai epäily, karkailu, väkivaltainen käyttäytyminen, koulunkäyntiin liittyvät syyt, psyykinen oireilu, rikollisuus ja perheeseen liittyvät tekijät. Vuonna 2019 keskimääräinen ikä sijoituksen alkaessa oli pojilla 15,3 ja tytöillä 15,7 vuotta. Erityiseen huolenpitoon sijoitetaan keskimäärien hieman vanhempana kuin muihin palveluihin.

EHO-jakson keskimääräinen pituus vuonna 2019 oli 2,7 kuukautta. Viimeisten vuosien aikana koulukotien EHO-osastojen käyttöaste on ollut 100 prosenttia ja paikkojen kysyntä on ylittänyt tarjonnan. Valtion koulukodeissa voidaan antaa myös mielenterveyslaissa tarkoitettuja mielenterveyspalveluja lukuun ottamatta tahdosta riippumatonta hoitoa. Käytännössä koulukotiin ei ole sijoitettu lapsia mielenterveyslain perusteella, mutta valtaosalla koulukoteihin sijoitetuista lapsista on psyykkisen kehityksen ja mielenterveyden haasteita.

Valtion koulukodit toteuttavat kehittämis- ja tutkimushankkeita. Kahden THL:n erikoistutkijan työajasta osa kohdentuu koulukotitutkimukseen. Nuorten ja heidän perheidensä kanssa työskentelyä sekä käytettäviä menetelmiä kehitetään tutkimustietoon nojaten sekä kehittämishankkeissa. Myös koulukotien kokemusasiantuntijat toimivat kehittämisen kumppaneina. Valtion koulukotien henkilöstön erityisosaamista vahvistetaan suunnitelmallisesti toistuvilla erityskoulutuksilla.

Koulun henkilöstön pätevyys vaihtelee. Valtion palkkarakenne ei ole kilpailukykyinen kuntiin nähden, mikä näkyy etenkin pätevien yli 10 vuotta työssä olleiden erityisluokanopettajien sekä koulunkäynninohjaajien palkkaamisen vaikeutena.

Valtion koulukodeilla on käytössä sähköinen laadunhallintajärjestelmä Kartta, joka mm. ohjaa yksikkö- ja konsernitasolla tapahtuvan aloitteiden ja poikkeamien käsittelyä, laatujohtoryhmätyöskentelyä, riskien arviointia ja johdon systemaattisia katselmuksia.

Yksityisiä koulukoteja koskeva käytäntö

Yksityisiä koulukoteja ovat Perhekuntoutuskeskus Lauste ry (Lauste) Turussa ja Pohjolakoti Muhoksella. Perhekuntoutuskeskus Lauste (Lauste) on yksityinen, voittoa tavoittelematon lastensuojelupalvelujen järjestötoimija. Pohjolakoti on Nuorten Ystävät -palvelut Oy:n ylläpitämä koulukoti.

Myös yksityiset koulukodit ovat erikoistuneet tuottamaan sijaishuollon ja perusopetuksen integroitua palvelua ja niissä hoidetaan haasteellisesti oireilevia nuoria, joilla voi olla takanaan jo useita sijaishuoltopaikan muutoksia. Asiakkaiden kuntoutus suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan moniammatillisesti. Koulukodeissa työskentelee sosiaali-, terveys- ja kasvatusalan ammattilaisia, joiden työtä tukee terveydenhuollon moniammatillinen tiimi, johon kuuluvat mm. psykologi, psykiatrinen sairaanhoitaja sekä psykiatrian erikoislääkäri. Työskentely tapahtuu tiiviissä yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Sijoitettujen nuorten vanhempiin pidetään säännöllisesti yhteyttä, vierailuja laitoksessa tuetaan ja heidän kanssaan työskennellään sijoituksen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Lausteen erityisosaamiseen kuuluvat erilaiset yksilölliset sijaishuollon palvelut ja erityinen huolenpito sekä koulupalvelut, laitosperhekuntoutus ja avopalvelut. Sijaishuollon palveluihin liittyvä osaaminen on erikoistunut päihdekuntoutuksen ja psykiatrisen kuntoutuksen osalta. Lausteen Turussa ja Uudessakaupungissa sijaitsevilla yksiköissä on noin 70 asiakaspaikkaa lapsille ja nuorille, 16 laitosperhekuntoutuksen asiakaspaikkaa perheille, 60 koulun oppilaspaikkaa sekä runsaasti eri palveluja lasten, nuorten ja perheiden kotiin vietäväksi. Vuosittaiset asiakasmäärät sijaishuollossa olivat vuonna 2017 yhteensä 131, vuonna 2018 yhteensä 151 ja vuonna 2019 yhteensä 176. Keskimääräinen sijoitusaika Lausteella on 1 vuosi ja 3 kuukautta.

Pohjolakodilla on tällä hetkellä 21 asiakaspaikkaa kolmessa yksikössä, joista yksi on kaksiosasto. Vuosittaiset asiakasmäärät olivat vuonna 2017 yhteensä 41, vuonna 2018 yhteensä 37 ja vuonna 2019 yhteensä 48. Koulukodilla on tehty runsaasti rakenteellisia muutoksia viime vuosien aikana, joten vuosittaiset asiakasmäärät eivät ole suoraan vertailukelpoisia. Keskimääräinen sijoitusaika Pohjolakodissa vuonna 2018 oli 299 vuorokautta ja vuonna 2019 157 vuorokautta. Koulukodin omalla koululla järjestetään perusopetusta sekä perusopetuksen lisäopetusta (10 lk.). Oppilaanohjaus, työharjoittelut ja koulutuskokeilut tukevat ammatinvalintaan ja jatko-opintojen aloittamiseen. Pohjolakoti tekee yhteistyötä lähialueen (Muhos-Oulu) ammatillisten oppilaitosten ja erityisammattioppilaitosten kanssa.

Lausteella erityisen huolenpidon (EHO) asiakaspaikkoja on 6. Vuosittaiset asiakasmäärät EHO:lla olivat 2017 yhteensä 31, 2018 yhteensä 37 ja 2019 yhteensä 38. Keskimääräinen oleskeluaika EHO:lla oli 2017 79 vuorokautta, 2018 66 vuorokautta ja 2019 57 vuorokautta. Erityisen huolenpidon järjestämisen perusteena oli huolestuttava päihteiden käyttö, huoli psyykkisestä hyvinvoinnista, itsetuhoisuus, luvattomat poissaolot sijaishuoltoapaikasta, erityisesti toistuvat tai pitkät poissaolot, hoitamaton perussairaus, aggressiivinen käyttäytyminen, rikolliset teot, vakavat haasteet koulukäynnissä ja tarve kokonaisvaltaiseen tilannearvioon.

Pohjolakodissa erityisen huolenpidon (EHO) asiakaspaikkoja on 3. Vuosittaiset asiakasmäärät EHO:lla olivat 2017 yhteensä 11, 2018 yhteensä 15 ja 2019 yhteensä 16. Keskimääräinen oleskeluaika EHO:lla oli 2017 55 vuorokautta, 2018 57 vuorokautta ja 2019 50 vuorokautta. Nuorten ystävät järjestävät EHO-palvelua myös Rovaniemellä sijaitsevassa Komsion sijaishuollon erityisyksikössä. Erityisen huolenpidon järjestämisen yleisimmät perusteet ovat vakava päihdeongelma ja sitoutumattomuus aikaisempiin sijaishuoltoapaikkoihin eli karkailu sijaishuoltoapaikasta. Nuorella voi ilmetä väkivaltaista käyttäytymistä ja yleistä rajattomuutta.

Lausteen sijaishuollon palveluista lapset siirtyvät kotiin, ulkopuoliseen erityisyksikköön, ulkopuoliseen perusyksikköön tai sairaalajaksolle. Lasten siirryessä kotiin tai itsenäistyessään, Lauste järjestää usein tarvittavan avohuollon tuen, jolloin esimerkiksi sijaishuollossa lapsen ja perheen kanssa työskennelleet työntekijät voivat jatkaa työskentelyä kriittisiksi tiedetyissä palvelujen nivelvaiheissa. EHO:n jälkeen lapset siirtyvät Lausteelta takaisin aikaisempaan sijaishuoltoapaikkaan (usein perustason yksikkö), uuteen sijaishuoltoapaikkaan (usein erityistason yksikkö), nuorisopsykiatrian osastolle, muihin Lausteen omiin yksiköihin tai kotiin (marginaalista). Lauste on pyrkinyt järjestämään omissa yksiköissään oleville lapsille tarvittavat EHO-jaksot omassa yksikössään, jotta lapsen omaohjaaja ja tutut työntekijät voivat olla mukana lapsen kuntoutuksessa myös EHO-jakson aikana ja paluu lähettävään yksikköön voidaan rakentaa mahdollisimman turvallisesti.

Pohjolakodissa voidaan rakentaa nuorelle sijaishuoltopolku esimerkiksi EHO-jaksolta kohti pitkäaikaisempaa, kuntouttavaa sijaishuollon tukea perhekodissa tai sijaishuoltoyksikössä. Pohjolakodista lapset siirtyvät itsenäiseen asumiseen jälkihuollossa tai toiseen laitokseen. Joissakin, harvoissa tilanteissa siirtyminen on tapahtunut myös kotiin.

Perhekuntoutuskeskus Lauste tuottaa myös yksilöllisiä nuoren tarpeeseen räätälöityjä jälkihuollon palveluita. Nuori voi saada tuettua asumista yksikön yhteydessä olevasta itsenäistymisasunnosta, nuori voi muuttaa yhdistyksen tukiasuntoon ja saada sinne tukipalveluita tai nuori voi muuttaa vapaille asuntomarkkinoille ja saada sinne itsenäistymispalveluita esimerkiksi ohjaajan tai tukihenkilön muodossa. Nuorelle voidaan tarjota hänen tarpeidensa mukaisesti ohjaajan palveluita ja myös 24 h puhelintukipalvelu. Nuorelle voidaan tarjota myös esim. tukihenkilö- tai ammatillinen tukihenkilö, eläinavusteista tukea tai neuropsykiatrista valmennusta.

Nuorten Ystävillä jälkihuoltopalvelu on osa avopalveluiden toimintaa, ei koulukodin toimintaa (laitospalvelu). Kunnan hankkiessa Nuorten Ystäviltä jälkihuoltopalvelua työskentely aloitetaan mahdollisuuksien mukaan jo sijoituksen aikana. Tällöin jälkihuollon ohjaaja tapaa nuorta laitoksessa sijoituksen päättämisen vaiheen aikana. Muussa tapauksessa siirtymistä jälkihuoltoon tuetaan lapsen asioista vastavan sosiaalityöntekijän kanssa yhteistyössä hänen tekemänsä suunnitelman mukaisesti.

2.1.9 Vammaispalvelut

Kehitysvammaisen henkilö on oikeutettu saamaan kunnan yleisiä palveluja, joita voidaan tarpeen mukaan täydentää erityispalveluilla. Kehitysvammaisille järjestetään erityispalveluja vammaispalvelulain ja kehitysvammalain perusteella. Lait ovat toissijaisia sosiaalihuoltoa, terveydenhuoltoa, opetusta ja muita palveluja koskevaan yleislainsäädäntöön nähden.

Pääministeri Marinin hallitusohjelmassa tunnustetaan se, että vammaisten henkilöiden asema on viime vuosina parantunut, mutta yhdenvertaisuus ei silti usein toteudu ja, että oikea-aikaisuus ja yksilölliset palvelutarpeet ovat haasteita vammaispalveluissa. Hallitusohjelmassa sitoudutaan vammaisten ihmisten yksilöllisten tarpeiden parempaan huomioon ottamiseen, mikä toteutetaan osana vammaispalvelulain uudistusta. Vammaispalvelulain uudistuksessa on tarkoitus säätää yksi yhteinen laki, joka ei nojaa mihinkään diagnoseihin. Uudistuksen myötä voimassa olevat kaksi erillistä vammaislainsäädäntöä kumotaan.

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista

Voimassa oleva laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987), jatkossa *vammaispalvelulaki*, koskee vamman laadusta tai diagnoosista riippumatta kaikkien vammaisten henkilöiden tarvitsemia erityispalveluja ja toimintoja. Vammaispalvelulain ja vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun asetuksen (759/1987) mukaisia palveluja ja tukitoimia ovat kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus ja muut lain tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeelliset palvelut, kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen, päivätoiminta, henkilökohtainen apu, palveluasuminen, asunnon muutostyöt, asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet, päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavat välineet, koneet ja laitteet, ylimääräiset vaatetus- ja ylläpitokustannukset ja ylimääräiset erityisravintokustannukset.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta

Kehitysvammalain mukainen erityishuolto kuuluu lain mukaan henkilöille, joiden kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi. Erityishuollon tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja muu huolenpito.

Erityishuollon palvelut on lueteltu kehitysvammalain 2 §:ssä. Lakia koskevan hallituksen esityksen (HE 102/1976 vp) mukaan lakiin on erityishuollon sisällöstä otettu vain yleiset suunta- viivat. Laissa mainittuja erityishuoltoon kuuluvia palveluja ovat muun muassa tarpeellinen oh- jaus, kuntoutus sekä toiminnallinen valmennus, työtoiminnan ja asumisen järjestäminen sekä muu vastaava yhteiskunnallista sopeutumista edistävä toiminta, terveydenhuolto, henkilöko- haisten apuneuvojen ja apuvälineiden järjestäminen sekä yksilöllinen hoito ja muu huolenpito. Laissa säädetään myös erityishuoltoon kuuluvista kuljetuksista.

Jokaiselle erityishuollon tarpeessa olevalle henkilölle tulee hyväksyä erityishuolto-ohjelma, joka on muutoksenhakukelpoinen hallintopäätös. Erityishuoltona järjestettävien kehitysvamma- lain mukaisten palvelujen tulee perustua erityishuolto-ohjelmaan. Velvoitetta erityishuolto-oh- jelman laatimiseen on oikeuskirjallisuudessa tulkittu siten, että kehitysvammaisella henkilöllä on subjektiivinen oikeus saada erityishuoltoa, mutta ei subjektiivista oikeutta saada tiettyä pal- velua.

Vuonna 2009 voimaan tulleen vammaispalvelulain muutoksen jälkeen vammaispalvelulaki on ensisijainen suhteessa kehitysvammalakiin lakien keskinäisessä suhteessa. Kehitysvammaiselle henkilölle järjestetään hänen vammaisuutensa edellyttämiä palveluja ja tukitoimia ensisijaisesti vammaispalvelulain nojalla siltä osin kuin ne ovat hänen palvelutarpeeseensa nähden riittäviä ja sopivia sekä muutoinkin hänen etunsa mukaisia. Kehitysvammalain mukaisia palveluja jär- jestetään vain, jollei henkilö voi saada tarvitsemiaan palveluja muun lain nojalla. Lakien keski- näisellä soveltamisjärjestyksellä on merkitystä tilanteissa, joissa asiakkaan palvelutarpeeseen on mahdollista vastata kumman tahansa lain mukaisilla palveluilla. Tällöin tilannetta arvioidaan asiakkaan kokonaisedun näkökulmasta. Kehitysvammalaki voi tulla sovellettavaksi muun mu- assa silloin, kun sen mukainen palvelu on asiakkaalle taloudellisesti edullisempaa kuin vammaispalvelulain mukainen palvelu.

Kehitysvammalaissa säädetään myös erityishuollon hallintorakenteista. Erityishuollon järjestä- misvelvollisuus kuuluu lain 6 §:ssä tarkoitetuille erityishuoltopiirien kuntayhtymille, mutta myös yksittäiset kunnat voivat järjestää erityishuoltoa. Nykyisin maa on jaettu 16 erityishuol- topiiriin, joiden alueet valtioneuvosto on määrännyt. Erityishuoltopiirin kuntayhtymässä on eri- tyishuollon johtoryhmä, joka päättää erityishuollon antamisesta ja lopettamisesta. Kunnan jär- jestäessä erityishuoltoa erityishuoltoviranomaisena toimii sosiaalihuollosta vastaava toimielin.

Kehitysvammalain muutokset, joita vammaissopimuksen ratifiointi edellytti, tulivat voimaan kesällä 2016. Lakiin lisättiin säännökset toimenpiteistä itsenäisen suoriutumisen ja itsemäärää- misoikeuden tukemiseksi, rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä sekä rajoitustoimenpi- teiden käytölle asetettavista yleisistä edellytyksistä kuten välttämättömyys- ja suhteellisuusvaa- timuksesta sekä ihmisarvon kunnioittamisesta. Lakiin lisättiin myös säännökset kullekin rajoi- tustoimenpiteelle asetettavista erityisistä edellytyksistä. Lakiin sisällytettiin myös säännökset rajoitustoimenpidettä koskevan päätöksen tai muun ratkaisun tekemisessä noudatettavasta men- nettelystä.

Vammaispalveluja koskeva käytäntö

THL:n vuonna 2012 tekemän erillisselvityksen mukaan vammaispalvelulain mukaisten palve- luiden ja kehitysvammalain mukaisten erityishuollon palvelujen asiakkaita on noin 2 prosenttia väestöstä eli noin 110 000–120 000 henkilöä. Heistä kehitysvammaisia henkilöitä on 23 000– 25 000. Kehitysvammaisista henkilöistä entistä useammat saavat sekä kehitysvammalain että vammaispalvelulain mukaisia palveluita. (Nurmi-Koikkalainen 2013, THL:n kuntakysely 2014.)

Vammaispalvelulaki on turvannut parhaiten aikuisten vammaisten henkilöiden palvelut, vaikka laissa olevat palvelut ja tukitoimet soveltuvat myös lapsille. Erityishuollon palvelut on luettu kehitysvammalain 2 §:ssä. Lakia koskevan hallituksen esityksen (HE 102/1976) mukaan lakiin on erityishuollon sisällöstä otettu vain yleiset suuntaviivat. Monet kehitysvammaisten erityishuollon palvelut ovatkin muotoutuneet käytännön tarpeista käsin, ilman että niitä on laissa erityisesti mainittuna. Kehitysvammalain perusteella kehitysvammaiset lapset voivat saada muun muassa aamu- ja iltapäivätoimintaa, tilapäishoitoa ja loma-ajan toimintaa, jotka ovat tärkeitä perheen jaksamisen, vanhempien työssä käymisen ja kehitysvammaisen lapsen itsenäistymisen kannalta. Erityishuollon palvelut ovat asettaneet kehitysvammaiset lapset ja heidän perheensä joiltain osin parempaan asemaan suhteessa muihin vammaisiin lapsiin ja heidän perheisiinsä.

Kehitysvammalain 1 §:n soveltamisalaan kuuluvien lasten varhaiskasvatus voidaan järjestää erityishuoltona toteutettuna kuntouttavana varhaiskasvatuksena, jolloin varhaiskasvatus on perheelle maksutonta. Edellytyksenä tälle on ollut se, että varhaiskasvatus on erityishuolto-ohjelmassa katsottu ensisijaisesti lapsen erityisen yksilöllisen hoidon ja huolenpidon turvaamiseksi lapselle kuntouttavaksi. Kehitysvammalain soveltamisalaan kuuluvat lapset saavat varhaiskasvatuksessa mahdollisuuden ohjattuun vuorovaikutukseen ikäistensä lasten kanssa, mikä tukee heidän kommunikaatiotaan ja auttaa oppimaan asioita yhdessä muiden lasten kanssa. Muut vammaisten lasten perheet maksavat varhaiskasvatuksesta tulosidonnaisen maksun. Yleisimmän päivähoiton tarve johtuu kuitenkin siitä, että vammaisen lapsi tarvitsee hoitoa vanhempien työssäkäynnin ajan kuten muutkin lapset.

Uudessa sosiaalihuoltolaissa kiinnitetään erityistä huomiota lapsen asemaan ja etuun sekä lapsen mielipiteiden ja toiveiden selvittämiseen ja huomioon ottamiseen erityisesti silloin, kun kyseessä on erityistä tukea tarvitseva lapsi. Laki edellyttää monialaista yhteistyötä sosiaalitoimen ja tarvittavien muiden viranomaisten ja toimijoiden kesken. Tämän lisäksi tulee varmistaa vammaisten lasten ja perheidensä yhdenvertainen mahdollisuus saada tarvitsemansa palvelut joko sosiaalihuoltolain tai erityislainsäädännön perusteella.

Nykyisessä vammaispalveluja koskevassa lainsäädännössä ei ole erikseen säädetty lasten asumisesta. Kehitysvammalain nojalla on järjestetty kehitysvammaisten lasten yksilöllistä hoitoa ja huolenpitoa kodin ulkopuolella pääosin laitoksissa ja jonkin verran perhehoidossa. Vammaisten lasten asuminen kodin ulkopuolella on voitu järjestää myös lastensuojelulain toimenpitein laitoshoidona. Vammaispalvelulain mukaista palveluasumista voidaan järjestää myös muualla kuin omassa kodissa.

Neuropsykiatriset häiriöt

Neuropsykiatristen häiriöiden piiriin voidaan laskea kuuluviksi psykiatriset häiriöt, joiden taustalla on keskeisesti neurobiologisia tekijöitä. Neuropsykiatrisia häiriöitä on autismin kirjon häiriöt, aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöt ADD ja ADHD, nykimishäiriöt kuten Touretten oireyhtymä, pakko-oireinen häiriö kuten OCD sekä monimuotoiset oppimiskyvyn ja kehityksen häiriöt. Kaikki neuropsykiatriset häiriöt ovat tutkimusten mukaan yleisempiä pojilla kuin tytöillä. Joillakin neuropsykiatrisilla häiriöillä on ennen kaikkea voimakas vaikutus sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Neuropsykiatrisista häiriöistä ADHD on yleisin: noin 5–8 prosenttia väestöstä kärsii keskittymisen vaikeuksista, impulsiivisuudesta ja levottomuudesta. ADHD:n varhaisella ja oikea-aikaisella diagnostisoinnilla voidaan ehkäistä myöhäisiä haittoja. ADHD kyetään diagnosoimaan jo ennen kouluikää. Tuolloin oireena on vahvimmin levottomuus. Kouluikässä toimintakykyä usein häiritsee keskittymisvaikeudet ja impulsiivisuus. Nuoruudessa ja aikuisuudessa oireet

haittaavat opiskelua ja työelämässä selviytymistä. Lapsuudessa tavallisia liitännäispulmia ovat käyttäytymisen ongelmat, heikko pettymyksensietokyky ja itsetuntopulmat. Noin 70–80 %:lle ilmaantuu ahdistusta tai masennusta. ADD on tarkkaavaisuuden häiriö, johon ei liity impulsiivisuutta tai levottomuutta kuten ADHD:ssa. Lapsella ADD näyttää keskittymisen vaikeutena ja ”haaveiluna”. Yleensä ADD lapsilla on suuria haasteita oman toiminnan ohjauksessa ja arjen sujuvuudessa. Erilaiset toimet, kuten pukeminen, läksyistä huolehtiminen ja hygienian hoito omatoimisesti, ovat vaikeita. Lisäksi tavarat ovat usein hukassa ja asiat unohtuvat. Lapsi vaatii paljon aikuisen tukea ja ohjausta. ADD diagnosoitetaan usein myöhemmin kuin ADHD, koska oireilu ei ole niin näkyvää ulospäin. ADD aiheuttaa kuitenkin vaikeuksia arkeen: koulussa oppimiseen ja työssä selviämiseen. Hoitomuodot ovat samankaltaiset kuin ADHD:ssa.

Autismin kirjoon sisältyy laaja-alaisia kehityksen häiriöitä sekä disintegratiivinen ja laaja-alainen kehityshäiriö. Suomessa on arviolta noin 54 000 henkilöä, jolla on jokin autismin kirjoon kuuluva kehityshäiriö. Autistisia heistä on noin 10 000. Osalla autistisista henkilöistä on älyllinen kehitysvamma. Autismi kirjon käsitettä käytetään, koska autismissa on kysymys tietyistä piirteistä koostuvasta yksilöllisestä ja monimuotoisesta käyttäytymiskuvasta, jotka johtuvat muun muassa autistisen henkilön iästä, kehitystasosta, kognitiivisista kyvyistä, mahdollisista muista sairauksista ja saadun kuntoutuksen määrästä. Autismi kirjon piirteitä ovat esimerkiksi poikkeava kommunikaatiokyky ja sosiaalinen vuorovaikutus yhdessä kaavamaisen käyttäytymisen kanssa. Puutteet kommunikaatiossa ja vuorovaikutuksessa voivat olla vakava-asteisia ja laaja-alaisia. Autistiselle henkilölle voi olla myös vaikeaa ymmärtää ja tulkita toisen ihmisen tunteita ja ajatuksia heidän eleistään ja ilmeistään. Näiden lisäksi henkilöillä, jolla on jokin autismi kirjoon kuuluva häiriö, esiintyy muun muassa aistien yli- ja aliherkkyttä, epätavallista reagoitua aistiärsyksiin, esimerkiksi herkkyyttä valolle, äänille ja kosketukselle, uni- ja syömishäiriöitä sekä itseä vahingoittavaa käytöstä. Lisäksi heillä saattaa olla myös yleisiin normeihin tai ikä- ja kehitystasoon verraten erikoista tai poikkeavaa ympäristölle haasteellista, hyperaktiivista tai impulsiivista käyttäytymistä tai käytöshäiriöitä. Oireyhtymän kirjo on laaja ja henkilön avun tarpeet vaihtelevat jatkuvasta tuen tarpeesta kaikissa arjen perustoiminnoissa vähäisempään tukeen esimerkiksi opiskelussa, työllistymisessä ja sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa.

Pakko-oireisiin häiriöihin kuuluvat pakkoajatukset ja -toiminnot. Pakkoajatuksia voi olla myös irrallisina. Lapsilla pakon omaisuutta liittyy tiettyihin kehitysvaiheisiin. Aikuisista pakko-oireita on noin kahdella kolmella prosentilla. Pakkoajatukset ovat toistuvasti mieleen tulevia ahdistavia ajatuksia, joita pyritään helpottamaan ja nollaamaan pakkotoiminnoilla. Tyypillisiä pakko-oireita ovat esimerkiksi tarkistamiseen, terveyteen, hygieniaan, järjestelyyn, seksuaalisuuteen ja aggressiivisuuteen liittyvät pakkoajatukset ja -toiminnot. Häiriöstä puhutaan, jos oireet aiheuttavat haittaa ja vaikeuttavat ihmissuhteita.

Asiakkaille, joilla on neuropsykiatrisia häiriöitä, järjestetään palveluja vammaispalvelulain, kehitysvammalain, omaishoitolain ja sosiaalihuoltolain nojalla.

Suomessa on yli 10 000 eri tavoin kehitysvammaista lasta. Alle 18 -vuotiaista kehitysvammaisista lapsista vähintään 93 prosenttia asuu vanhempiensa tai toisen vanhempansa luona. Kehitysvammaisten osuutta lastensuojelulain nojalla sijoitetuista lapsista ei ole tilastoitu. Vuonna 2016 noin 130 lasta asui pitkäaikaisesti kehitysvammalaitoksissa.

Kehitysvammalain on katsottu olevan lastensuojelulakiin nähden erityislaki, eikä sosiaalilautakunta tai muu vastaava toimielin voi päättää välittömästi lastensuojelulain nojalla kehitysvammalain tarkoittaman erityishuollon antamisesta. Jos kehitysvammaisen lapsen kohdalla täyttyvät lastensuojelulain mukaiset perusteet huostaanotolle, on ensisijaisesti sovellettava lastensuo-

jelulakia. Jos taas kyse on vain lapsen kehitysvammaisuudesta johtuvasta erityishuollon tarpeesta tai tahdonvastaisen erityishuollon antamiseen liittyvästä syystä, sovelletaan kehitysvammalakia. Jos kehitysvammainen lapsi on otettu huostaan, sijaishuolto saa sisältönsä kehitysvammaiselle lapselle tehtävästä erityishuolto-ohjelmasta sekä lastensuojelun palveluista.

2.1.10 Lasten ja nuorten terveydenhoito

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimiva yhteistyö lastensuojelussa mahdollistaa lasten, nuorten ja heidän perheidensä tukemisen oikea-aikaisesti, riittävän varhaisessa vaiheessa. Kunnan järjestämisvastuuseen kuuluvan terveydenhuollon toteuttamisesta ja sisällöstä säädetään terveydenhuoltolaissa. Terveydenhuoltolaki (1326/2010) täydentää valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (338/2011). Asetuksen tavoitteena on vahvistaa terveyden edistämistä ja tehostaa varhaista tukea ja syrjäytymisen ehkäisyä. Äitiys- ja lastenneuvolassa sekä muussa terveydenhuollossa annettava erityinen tuki tarjoaa lastensuojelulaissa tarkoitettua ehkäisevää lastensuojelua perheelle, joka ei ole lastensuojelun asiakas.

Lastensuojelulaissa säädetään terveyskeskuksia, sairaanhoitopiirejä ja terveydenhuollon henkilöstöä koskevista velvoitteista. Terveydenhuollon viranomaisten on annettava lastensuojeluviranomaisille asiantuntija-apua lastensuojelulain 14 §:n mukaisesti. Terveydenhuoltolaki ja lastensuojelulaki velvoittavat kiireellisten hoito- ja terapiapalveluiden järjestämiseen sekä lapsen pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämiseen. Lakien mukaan lapset tulee myös huomioida aikuisille suunnatuissa palveluissa. Lisäksi terveydenhuollon ammattihenkilö on lastensuojelulain 25 §:n mukaan velvollinen tekemään salassapitosäännöksistä huolimatta lastensuojeluilmoituksen silloin, kun lapsen hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Sama pykälä velvoittaa terveydenhuollon ammattihenkilöä ilmoittamaan myös poliisille silloin, kun on syytä epäillä lapseen kohdistunutta seksuaalirikosta.

Kun terveydenhuollon palveluja järjestetään lastensuojelun asiakkaana olevalle perheelle, on hoitoon pääsyä koskevien säännösten lisäksi otettava huomioon, mitä lastensuojelulaissa säädetään perheen oikeudesta saada palveluja. Hoidon aloittamista ei saa lykätä, jos se johtaisi lapsen huostaanottoon.

Mielenterveystyö ja -palvelut

Mielenterveystyöstä säädetään mielenterveyslaissa, terveydenhuoltolaissa ja sosiaalihuoltolaissa. Mielenterveyspalvelut toteutuvat käytännössä muun muassa avohoitona terveyskeskuksissa, erikoissairaanhoidon avo- ja sairaalahoitona ja kuntoutuksena. Sosiaalihuollossa mielenterveyspalveluja ovat muun muassa osa perheneuvolatoiminta, mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut ja sosiaalinen kuntoutus sekä mielenterveyskuntoutujien päiväkeskus- ja työtoiminta. Lisäksi mielenterveystyötä tehdään osana sosiaalityötä ja -ohjausta, lastensuojelua ja päihdehuoltoa. Sosiaalihuollon hallinnollisella vastuulla on myös edelleen merkittävä osa kehitysvammaisten henkilöiden psykiatrisesta hoidosta ja mielenterveyspalveluista. Vastuu lääketieteellisestä hoidosta kuuluu kuitenkin aina terveydenhuololle. Tahdosta riippumaton psykiatrinen erikoissairaanhoido annetaan erikoissairaanhoidona, jonka voi järjestää kunta, sairaanhoitopiiriin kuntayhtymä tai valtio.

Mielenterveyslaki uudistettiin samanaikaisesti erikoissairaanhoidolain kanssa ja ne tulivat voimaan vuonna 1991. Uudistus merkitsi psykiatrisen erikoissairaanhoidon antamista sairaan-

toppiirin hoidettavaksi. Mielensterveyslain tarkoituksena oli luoda mielensterveystyön uudistamisen puitteet paitsi erikoissairaanhoidossa, myös perusterveydenhuollossa ja sosiaalihuollossa. Lain keskeisenä tavoitteena oli hoidon painopisteen ohjaaminen avohoitoon.

Lain 1 §:n määritelmän mukaan mielensterveystyöllä tarkoitetaan yksilön psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielensterveydenhäiriöiden ehkäisemistä parantamista ja lievittämistä. Mielensterveystyöhön kuuluvat mielensterveyspalvelut ja väestön elinolosuhteiden kehittäminen. Mielensterveyspalveluja ovat mielisairauksia ja muita mielensterveydenhäiriöitä poteville henkilöille heidän lääketieteellisin perustein arvioitavan sairautensa tai häiriönsä vuoksi annettavat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. Mielensterveystyöhön kuuluu myös väestön elinolosuhteiden kehittäminen siten, että elinolosuhteet ehkäisevät ennalta mielensterveyshäiriöiden syntyä, edistävät mielensterveystyötä ja tukevat palvelujen järjestämistä.

Mielensterveyslain 3 §:n mukaan kunnan tulee huolehtia alueellaan mielensterveyslaissa tarkoitettujen mielensterveyspalvelujen järjestämisestä osana kansanterveystyötä siten kuin terveydenhuoltolaissa säädetään ja osana sosiaalihoitoa siten kuin sosiaalihoitolaissa säädetään. Sairaanhoidoppiirin kuntayhtymän ja sen alueella toimivien terveyskeskusten on yhdessä kunnallisten sosiaalihoitoon ja erityispalveluja antavien kuntayhtymien huolehdittava siitä, että mielensterveyspalveluista muodostuu toiminnallinen kokonaisuus.

Mielensterveyslain 4 §:n mukaan kunnan tai kuntayhtymän on huolehdittava siitä, että mielensterveyspalvelut järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisiksi kuin kunnassa tai kuntayhtymän alueella esiintyvä tarve edellyttää. Mielensterveyspalvelut on ensisijaisesti järjestettävä avopalveluina sekä niin, että oma-aloitteista hoitoon hakeutumista ja itsenäistä suoritumista tuetaan.

Mielensterveyspalvelujen yhteensovittamisesta säädetään lain 5 §:ssä. Mielensterveyspalvelujen järjestämisessä on sairaanhoidoppiirin kuntayhtymän ja sen alueella toimivien terveyskeskusten yhdessä kunnallisen sosiaalihoitoon ja erityispalveluja antavien kuntayhtymien kanssa huolehdittava, että mielensterveyspalveluista muodostuu toiminnallinen kokonaisuus. Mielisairautta tai muuta mielensterveyshäiriötä potevalle henkilölle on riittävän hoidon ja palvelujen ohella yhteistyössä asianomaisen kunnan sosiaalitoimen kanssa järjestettävä mahdollisuus hänen tarvitsemaansa lääkinnälliseen tai sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvään palvelu- ja tukiasumiseen siten kuin siitä on erikseen säädetty. Palvelu- ja tukiasumista koskevalla säännöksellä on tarkoitettu vahvistaa mielensterveyskuntoutujien mahdollisuuksia saada asumispalveluja, mutta säännöksen merkitys suhteessa sosiaalihoitolaain asumispalvelujen järjestämistä koskeviin säännöksiin on jäänyt tulkinnanvaraiseksi.

Terveydenhuoltolaain 27 §:ssä säädetään, että kunnan on järjestettävä alueensa asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi tarpeellinen mielensterveystyö, jonka tarkoituksena on yksilön ja yhteisön mielensterveyttä suojaavien tekijöiden vahvistaminen sekä mielensterveyttä vaarantavien tekijöiden vähentäminen ja poistaminen. Terveydenhuoltolaissa tarkoitettuun mielensterveystyöhön kuuluu terveydenhuollon palveluihin sisältyvä mielensterveyttä suojaaviin ja sitä vaarantaviin tekijöihin liittyvä ohjaus ja neuvonta sekä tarpeenmukainen yksilön ja perheen psykososiaalinen tuki, yksilön ja yhteisön psykososiaalisen tuen yhteensovittaminen äkillisissä järkyttävissä tilanteissa sekä mielensterveyspalvelut, joilla tarkoitetaan mielensterveydenhäiriöiden tutkimusta, hoitoa ja lääkinnällistä kuntoutusta. Poikkeuksellisten kriisitilanteiden välitön ja pidemmän aikavälin psykososiaalinen tuki on moniammatillista toimintaa. Psykososiaalinen tuki on myös osa kunnan valmiussuunnitelmaa. Sekä sosiaalihoitolaiki että terveydenhuoltolaiki edellyttävät, että mielensterveystyö on suunniteltava ja toteutettava siten, että se muodostaa toimivan kokonaisuuden kunnassa tehtävän muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa.

Mielenterveystyöhön kuuluvat myös mielenterveyspalvelut, joita annetaan mielenterveyden häiriöitä sairastaville henkilöille tavoitteena niiden tutkiminen ja parantaminen, oireiden lieventäminen tai toimintakyvyn ylläpitäminen tai palauttaminen. Terveystieteiden mielenterveyspalveluna annettavan hoidon ja kuntoutuksen tulee perustua lääketieteelliseen arvioon ja noudattaa hyvää hoito- ja kuntoutuskäytäntöä. Mielenterveyspalvelujen tulee olla asiakaskeskeisiä ja tarpeenmukaisia. Mielenterveyshäiriöisten henkilöiden mahdollisuutta hakeutua palveluihin on erityisesti tuettava huomioiden mielenterveyshäiriöihin liittyvä mahdollisesti alentunut kyky huolehtia omista eduistaan.

Mielenterveyspalveluja tulee olla tarjolla tarpeellinen määrä. Terveystieteiden mielenterveyspalvelut tulee sovittaa yhteen tarpeenmukaisen sosiaalihuollon, erityisesti päihdehuollon, palvelujen kanssa. Peruspalveluna annettavaan mielenterveyspalveluun tulee saada tarpeenmukainen psykiatrian alan asiantuntijatuki.

Terveystieteiden laki edellyttää kunnan suunnitteleman ja toteuttaman mielenterveystyön toimivana kokonaisuutena kunnassa tehtävän sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. Neuvoloiden ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palveluihin kuuluvan terveysneuvonnan ja terveystarkastusten on edistettävä mielenterveyttä ja elämänhallintaa. Terveystieteiden neuvonta ja terveystarkastukset on tehtävä myös opiskelu- tai työterveyshuollon ulkopuolelle jääville nuorille. Valtioneuvosto antoi vuonna 2009 asetuksen neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (380/2009). Asetuksen määräaikaista terveystarkastuksia koskevat säännökset tulivat voimaan vuonna 2011. Asetuksen avulla tehostettiin terveystarkastuksissa mielenterveyden häiriöiden ja päihdeongelmien varhaista tunnistamista, tuen järjestämistä ja hoitoon ohjausta. Asetus velvoittaa kiinnittämään huomiota myös lasten ja nuorten vanhempien mielenterveyteen ja päihteiden käyttöön.

Sosiaalihuoltolain 25 §:n perusteella järjestettävä mielenterveystyö tarkoittaa yksilön ja yhteisön mielenterveyttä suojaavien tekijöiden vahvistamista sekä mielenterveyttä vaarantavien tekijöiden poistamista ja vähentämistä. Sosiaalihuoltolaissa säädetään sosiaalihuollon mielenterveystyöstä vastaavasti kuin terveydenhuoltolaissa säädetään mielenterveystyöstä terveydenhuollon osalta.

Sosiaalihuoltolain mukaiseen mielenterveystyöhön kuuluu:

- 1) sosiaalipalveluihin sisältyvä mielenterveyttä suojaaviin ja sitä vaarantaviin tekijöihin liittyvä ohjaus ja neuvonta sekä tarpeenmukainen yksilön ja perheen psykososiaalinen tuki
- 2) yksilön ja yhteisön psykososiaalisen tuen yhteensovittaminen äkillisissä järkyttävissä tilanteissa sekä
- 3) sosiaalihuollon mielenterveyspalvelut, joilla tarkoitetaan 14 §:n mukaisia yksilön mielenterveyttä tukevia sosiaalipalveluja.

Pykälän asiasisältö vastaa mielenterveyslain ja terveydenhuoltolain vastaavia säännöksiä ja edistää sosiaalihuollon mielenterveystyön toteuttamista siten, että se muodostaa toimivan kokonaisuuden muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa.

Terveystieteiden laki 45 §:ssä säädetään erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä. Tarkempia säännöksiä erikoissairaanhoidon työnjaosta ja tehtävien keskittämisestä on annettu valtioneuvoston asetuksella erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä (582/2017). Asetuksen 4 §:n mukaan viiden yliopistollisen sairaanhoito-

piirin on huolehdittava tiettyjen erikoissairaanhoidon tehtävien suunnittelusta ja yhteen sovittamisesta alueellisesti. Tällaisia tehtäviä ovat muun muassa psykoterapeuttisten ja psykososiaalisten menetelmien arviointi ja niiden osaamisen ylläpito. Asetuksen 6 §:ssä säädetään viiteen yliopistolliseen sairaalaan tai erityisistä syistä muuhun vastaavan tasoiseen sairaalaan keskitettävistä tehtävistä. Asetuksen mukaan viiteen yliopistolliseen sairaalaan keskitetään lastenpsykiatrinen ympärivuorokautinen kaikkina viikonpäivinä annettava vuodeosastohoito sekä lasten oikeuspsykiatriset tutkimukset sekä vaikeiden, eri erikoisalojen välistä yhteistyötä edellyttävien psykiatristen häiriöiden tutkimukset ja hoidot sekä oikeuspsykiatriset erityistutkimukset, mukaan lukien mielentilatutkimukset.

Sosiaalihuoltolaki vahvistaa erityisen tuen tarpeessa olevien henkilöiden tai asiakkaiden asemaa ja palvelujen yhdistämistä kokonaisuudeksi. Erityisen tuen tarve arvioidaan sosiaalihuollon palvelutarvetta selvitettyä. Myös terveydenhuollon hoitosuunnitelma pyritään näille henkilöille tekemään niin, että se pystytään ottamaan huomioon sosiaalipalveluja koskevaa päätöstä tehtäessä.

Asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä käytettävissä olevien tietojen perusteella viipymättä siten, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Muissa kuin kiireellisissä asioissa päätös on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä sen jälkeen, kun asia on tullut vireille. Päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheetonta viivytystä. Päätös on kuitenkin toimeenpantava viimeistään 3 kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisestä syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästykselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste. Asian käsittelemisestä ja päätöksenteosta säädetään sosiaalihuoltolain lisäksi hallintolaissa.

Jos mielenterveysasiakas täyttää myös vammaispalvelulain mukaisen vammaisen henkilön määritelmän, hän voi olla oikeutettu myös vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin ja tukitoimiin. Vaikeavammaisuus on erityisen järjestämisvelvollisuuden piiriin kuuluvien palvelujen ja tukitoimien kohdalla määritelty erikseen kunkin palvelun tai tukitoimen osalta. Käytännössä mielenterveysasiakkaat eivät ole saaneet laajalti palveluja vammaispalvelulain nojalla.

Ensimmäinen yhteinen kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman Mieli-suunnitelma julkaistiin 10.2.2009 (STM selvityksiä 2009:3). Lähtökohtana oli mielenterveys- ja päihdeongelmien suuri kansanterveydellinen merkitys, ja se kattoi yhteiskunnan eri sektorit. Mieli-suunnitelman tavoitteina oli, että mielenterveys- ja päihdeongelmat ja niihin liittyvä syrjäytyminen vähenevät, palvelut perustuvat kansalaisten todellisiin tarpeisiin ja ovat vaivattomasti ja joustavasti saatavilla ja että toiminta perustuu hyviin ja vaikuttavaksi arvioituihin käytäntöihin. Suunnitelmassa painotettiin mielenterveyden ja päihdeettömyyden edistämistä ja ongelmien ehkäisemistä, mielenterveys- ja päihdeongelman asiakkaan aseman vahvistamista sekä palvelujärjestelmän kehittämistä vastaamaan varhaisemmin ja kokonaisvaltaisemmin mielenterveys- ja päihdeongelmaisten hoidon ja tuen tarpeeseen. Suunnitelmassa esitettiin lisäksi eri yhteiskuntasektoreiden alueille ulottuvia ohjauskeinoja, joilla mielenterveys- ja päihdetyön kehittämistä voidaan edistää.

Uusi kansallinen mielenterveysstrategia linjaa viisi kokonaisuutta, jotka painottuvat tulevien vuosien mielenterveyspolitiikassa. Strategia julkistettiin 11.2.2020. Strategiaan on valittu viisi mielenterveyspoliittista painopistettä ja ehdotukset tavoitteiden saavuttamiseksi. Strategia kattaa myös päihdepalvelut ja ottaa huomioon ehkäisevän päihdetyön. Se sisältää myös itsemurhien ehkäisyohjelman. Mielenterveysstrategia korostaa mielenterveyspolitiikan ja toimenpiteiden jatkuvuutta, tavoitteellisuutta ja ajantasaisuutta yli hallituskausien. Kukin hallitus valitsee

hallituskausittain omat käytännönläheiset toimenpiteensä mielenterveystyössä. Strategiassa on viisi painopistettä: mielenterveys pääomana, lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa, mielenterveysoikeudet, ihmisten tarpeiden mukaiset, laaja-alaiset palvelut sekä hyvä mielenterveysjohtaminen. Hallitus tukee mielenterveysstrategian toimeenpanoa laatimalla valtioneuvoston periaatepäätöksen.

Oppilas- ja opiskelijahuolto

Laki oppilas- ja opiskelijahuollosta kattaa oppilas- ja opiskeluhuollon palvelut esiopetuksesta toisen asteen koulutukseen. Laki tuli voimaan 1.8.2014. Laki lisäsi kuntien velvollisuuksia erityisesti lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden palvelujen järjestämisessä.

Lain nojalla kunnalla on oltava tarjolla sen alueella sijaitsevien oppilaitosten opiskelijoille kuraattorin, vastaavan kuraattorin sekä opiskeluhuollon psykologipalvelut. Kunnan on järjestettävä lain mukaiset palvelut kaikille sen alueen oppilaitosten opiskelijoille riippumatta oppilaitoksen ylläpitäjästä. Koulu- ja opiskeluterveydenhuoltona järjestettävät palvelut järjestetään terveydenhuoltoa koskevan lainsäädännön nojalla. Kuraattorin ja psykologin palvelujen lisäksi kunnalla on velvollisuus järjestää kunnan omien koulujen käyttöön vastaavan kuraattorin palvelut. Perusopetuslain mukaisessa opetuksessa yksityiset ja valtion koulut vastaavat palvelujen järjestämisestä omille oppilailleen.

Kunnan on järjestettävä oppilaille ja opiskelijoille mahdollisuus päästä henkilökohtaisesti keskustelemaan opiskeluhuollon psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä koulun tai oppilaitoksen työpäivänä sen jälkeen, kun oppilas tai opiskelija on sitä pyytänyt. Kiireellisissä tapauksissa mahdollisuus keskusteluun on järjestettävä samana tai seuraavana työpäivänä. Edellä mainittuna määräaikana palvelu on järjestettävä myös muun henkilön yhteydenoton perusteella, jos kyse ei ole neuvonnasta tai ilmene, että keskustelun järjestäminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta. Terveydenhoitajan työaika koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa on järjestettävä siten, että oppilas ja opiskelija voi tarvittaessa päästä terveydenhoitajan vastaanotolle myös ilman ajanvarausta.

Opiskeluterveydenhuoltoon kuuluu sairaanhoito ja tämän vuoksi säännökset hoitoon pääsystä koskevat myös opiskeluterveydenhuoltoa. Terveydenhuoltolain sekä oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus saada arkipäivisin virka-aikana välittömästi yhteys opiskeluterveydenhuoltoon. Hoidon tarpeen arviointi ja hoidon tarpeen arvioinnin yhteydessä lääketieteellisesti tai hammaslääketieteellisesti tarpeelliseksi todettu hoito on järjestettävä terveydenhuoltolain 51 §:n mukaisesti opiskeluterveydenhuollossa tai jos se ei ole mahdollista, niin muussa terveyskeskuksen toimipisteessä.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki lisäsi kunnan suunnitelmavelvollisuuksia, sillä sen mukaan lastensuojelulain 12 §:n mukaiseen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan on kirjattava laissa säädetyt oppilas- ja opiskelijahuollon asiat. Tämän lisäksi opetuksen ja koulutuksen järjestäjien on laadittava opiskeluhuoltosuunnitelma, johon on kirjattava laissa säädetyt asiat. Suunnitelmavelvollisuus sisältää myös omavalvonnan. Opetushallitus määrää opiskeluhuoltosuunnitelman laatimisesta opetussuunnitelman perusteissa tai muussa määräyksessä.

Laki edellyttää opetuksen ja koulutuksen järjestäjäkohtaista opiskeluhuollon yleisestä suunnittelusta, kehittämisestä, ohjauksesta ja arvioinnista vastaavan monialaisen opiskeluhuollon ohjausryhmän perustamista. Lisäksi olemassa on oltava koulun ja oppilaitoksen opiskeluhuollon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista vastaava oppilaitoskohtainen opis-

keluhuoltoryhmä sekä yksittäisen oppilaan tai opiskelijan taikka tietyn oppilas- tai opiskelijaryhmän tuen tarpeen selvittämiseen ja opiskeluhuollon palvelujen järjestämiseen liittyvien asioiden käsittelemistä varten tapauskohtaisesti koottava monialainen asiantuntijaryhmä.

Päihdetyö ja -palvelut

Oikeudesta päihdehoitoon säädetään päihdehuoltolaissa (41/1986), sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) ja terveydenhuoltolaissa (1326/2010). Päihdehuoltolain mukaan päihdehuollon tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä sekä siihen liittyviä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja sekä edistää päihteiden ongelmakäyttäjän ja hänen läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta. Päihdetyötä määrittelevät myös laki ehkäisevästä päihdetyöstä (523/2015), kansanterveyslaki (66/1972) ja erikoissairaanhoidolaki (1062/1989).

Päihdehuoltolain mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että päihdehoito järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi, kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Päihdehuoltolain 6 §:n mukaan päihdehoito on järjestettävä yleisinä sosiaali- ja terveystalvina sekä päihdehuollon erityispalveluina. Palveluja on annettava tuen ja hoidon tarpeen perusteella paitsi päihdeongelmaiselle, myös hänen läheiselleen. Lain 8 §:n mukaan palvelujen järjestämisessä keskeistä on luottamuksellisuus, päihdeongelmista kärsivän henkilön etu sekä mahdollisuus hakeutua päihdepalvelujen piiriin oma-aloitteisesti ja itsenäisesti. Päihdehuoltolaissa korostetaan eri viranomaisten ja yhteisöjen keskinäisen yhteistyön tärkeyttä. Päihdehuoltolain 5 §:ssä säädetään myös kunnan velvollisuudesta järjestää ehkäisevää päihdetyötä.

Terveydenhuoltolain 28 §:ssä säädetään terveydenhuollon palveluihin sisältyvä ohjaus ja neuvonta päihteettömyydestä ja päihteidenkäytön haitoista, sekä päihteiden aiheuttamien sairauksien tutkimus-, hoito- ja kuntoutuspalvelut. Terveydenhuoltolain 17§:ssä säädetään lisäksi, että lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden sekä korkeakouluopiskelijoiden opiskelu-terveydenhuoltoon sisältyy myös päihdetyö.

Sosiaalihuoltolain 14 §:ssä säädetään kunnan velvollisuudesta järjestää päihdetyötä. 24 §:ssä on määritelty, että sosiaalihuollon päihdetyöhön kuuluvat ohjaus ja neuvonta sekä päihteiden ongelmakäyttäjille, heidän omaisilleen ja muille läheisilleen suunnatut sosiaalihuollon erityispalvelut. Sosiaalihuoltolain 2 §:n mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon yhteisissä palveluissa tai kun asiakas muutoin tarvitsee sekä sosiaali- että terveydenhuollon palveluja on sovellettava niitä sosiaali- ja terveydenhuollon säännöksiä, jotka asiakkaan edun mukaisesti parhaiten turvaavat tuen tarpeita vastaavat palvelut ja lääketieteellisen tarpeen mukaisen hoidon.

Lisäksi esimerkiksi korvaushoidosta ja raskaana olevien oikeudesta päihdehoitoon säädetään asetuksella.

Päihdepalveluista laadittiin laatusuositus vuonna 2002 (STM oppaita 2002:3). Sen tavoitteena oli tukea päihdepalveluja koskevaa suunnittelua, päätöksentekoa, järjestämistä, tuottamista ja kehittämistä. Palvelujärjestelmää koskevat suositukset tarkoitettiin ohjaamaan ja tukemaan kaikkea sosiaali- ja terveystalvina sisällä tehtävää päihdetyötä.

Päihdehoitoa ja -kuntoutusta toteutetaan yleisenä palveluna sosiaali- ja terveydenhuollon toimipisteissä, esimerkiksi terveysasemilla ja sosiaalityön toimipisteissä. Päihdehuollon erityispalveluja ovat esimerkiksi A-klinikat, nuorisoasemat ja päihdekuntoutuslaitokset. Päihdehuollon erityispalveluihin kuuluvat myös esimerkiksi selviämishoitoasemat, korvaushoito ja raskaana ole-

vien päihdepalvelut. Päihdehoitoa ja kuntoutusta tukevia palveluita ovat esimerkiksi asumispalvelut, sosiaalinen kuntoutus sekä päiväkeskukset. Järjestöjen rooli vertaistuen ja päihdeetöntä elämäntapaa vahvistavan toiminnan tarjoajana on merkittävä.

Alle 18 -vuotiaiden haitalliseen päihteiden käyttöön ja päihderiippuvuuteen puututaan ensisijaisesti avohoidon keinoin esimerkiksi kouluterveydenhuollon tai nuorisoaseman toimesta. Jos nuorella on vakava samanaikainen psykiatrinen häiriö, hoidon vastuutaho on erikoissairaanhoido. Avohoitona toteutettava päihdekuntoutus sopii alaikäiselle silloin, kun nuoren perheellä on edellytyksiä ja kykyä sitoutua avohoittoon. Alaikäisten kohdalla päihdeongelman hoidossa on huomioitava nuoruusikäisen kehityksellinen vaihe ja esim. ikäkaudesta johtuva lyhytjänteisyys, impulsiivisuus ja tunnesäätelyn keskeneräisyys. Lähiympäristön tuki tai tuen puute ovat keskeisiä seikkoja arvioitaessa nuoren päihdeongelman hoitoa.

Tahdonvastaista päihdehoitoa alaikäisille voidaan toteuttaa päihdehoitolain, mielenterveyslain tai lastensuojelulain perusteella. Päihdehuoltolain mukaan perusteena voi olla vakava terveysvaara tai erityisestä syystä väkivaltaisuus. Päihdehuoltolakia käytetään perusteena tahdonvastaiselle hoidolle erittäin vähän tai ei ollenkaan.

Mielenterveyslain mukaan päihderiippuvuuden diagnostiset kriteerit täyttävä päihdehäiriö alaikäisellä katsotaan sinänsä sellaiseksi mielenterveyden häiriöksi, joka voi mahdollistaa tahdosta riippumattoman hoidon. Samoin merkittävää akuuttia haittaa (kuten hengenvaaraa toistuvien intoksikaatioiden muodossa, seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutumista tai väkivaltaista impulssikontrollin pettämistä) aiheuttava päihdehäiriö, johon liittyy muu mielenterveyden häiriö, katsotaan tahdonvastaisen hoidon perusteeksi mielenterveyslain perusteella alaikäisellä. (Kaltiala-Heino, STM:n selvityksiä 2003.) Alaikäisten vakavat mielenterveyden häiriöt edellyttävät aina asianmukaisen psykiatrisen hoitokontaktin järjestämistä.

Useimmiten alaikäisten tahdonvastainen päihdehoito toteutetaan lastensuojelulain perusteella lastensuojelun yksiköissä erityisen huolenpidon jaksolla tai rajoitustoimenpiteiden turvin.

Vieroitushoidolla tarkoitetaan akuuttia päihteiden käytön lopettamiseen liittyvien vieroitusoireiden hoitojaksoa lähtökohtaisesti lääkkein toteutettuna. Vieroitus voidaan toteuttaa avohoitona siten, että potilas tai asiakas asuu kotona. Useimmiten tarve on kuitenkin laitostenmuotoiselle vieroitukselle. Laitoksessa tapahtuva alkoholivieroitus kestää tyypillisesti 2–7 vrk ja huumausainevieroitus 1–4 viikkoa. Hoitoaika on yksilöllinen. Vieroitushoidon tarkoituksena on ehkäistä päihteiden käytön lopettamiseen liittyviä vaarallisia somaattisia tiloja (esim. kouristukset) ja lievittää lopettamisen fyysisiä ja psyykkisiä oireita lääkehoidolla ja psykososiaalisella tuella. Hyvästä vieroitushoidosta tavoitteena on myös arvioida jatkohoidon tarve, suunnitella ja ohjata jatkohoittoon sekä motivoida asiakas menemään sinne.

Vieroitusoireiden hoidolle on tarve silloin, kun päihteiden käyttö lopetetaan äkillisesti. Alkoholinkäytön äkillisen lopettamisen tavallisimpia fyysisiä ja psyykkisiä vieroitusoireita ovat ahdistuneisuus, univaikeudet, levottomuus, sekavuus, vapina, hikoilu, ruumiin lämpötilan nousu, pahoinvointi ja erilaiset tuntohäiriöt sekä tasapainohäiriöt, verenpaineen nousu ja pulssin kiihtyminen. Voimakkaisiin vieroitusoireisiin saattaa liittyä myös näkö- ja kuuloharhoja, psykoottisia oireita, tajuttomuutta sekä kouristuskohtauksia. Huumeiden vieroitusoireet vaihtelevat käytetyn aineen mukaan ja niitä ovat esimerkiksi ahdistuneisuus, ärtyneisyys, masentuneisuus, univaikeudet, kyynelvuoto, hikoilu, kuume, pahoinvointi, oksentelu, ripuli, lihaskipu ja verenpaineen nousu.

Täysi-ikäisillä vieroitusoireiden lievittämiseen käytetään lääkkeitä, esimerkiksi bentsodiatsepiineja. Alaikäisille lääkkeellistä vieroitushoitoa tarjotaan lähinnä erikoissairaanhoidon osastojaksojen yhteydessä. Kun päihdeongelmainen nuori esimerkiksi sijoitetaan kiireellisesti, lastensuojeluyksiköiden arviointi- ja pysäytysjakso saattaa sisältää lääkitystä mielialan vaihteluihin, ahdistukseen tai unettomuuteen, mutta ei fyysisiin vieroitusoireisiin. Kuitenkin joidenkin alaikäisten, kuten aikuistenkin, kohdalla fyysiset vieroitusoireet voivat olla merkittäviä. Vieroitusoireet voivat ilmetä myös aggressiivisuutena.

Vakaviin riippuvuuksiin liittyy myös erityistä huomiota vaativaa sosiaalisten ongelmien kasautumista. Kansallisessa mielenterveysstrategiassa vuosille 2020–2030 (STM) tuodaankin esiin, että yhteen sovitettut ja koordinoitut palvelut ovat samaan aikaan sekä tehokkaita että monipuolisia.

Akuutin vieroitushoidon jälkeen alkaa päihdekuntoutus, joka tähtää päihderiippuvuudesta toipumiseen tai päihdeiden haitallisesta käytöstä eroon pääsemiseen. Kuntouttava päihdehoito voi olla avo- tai laitoshoidon, ja avohoito on näistä ensisijainen vaihtoehto. Mitä lyhyempi vieroitushoito tai komplisoituneempi tilanne on, sitä enemmän laitoshoidon tarpeen. Sekä avohoidossa että laitoksessa tapahtuva päihdehoito on yleensä yhdistelmä yksilö- ja ryhmähoitoa, jossa keskitytään käyttäytymisen muutokseen, retkahduksien ehkäisyyn ja motivaation ylläpitämiseen. Vertaistuki on tärkeää. Sekä kansainvälisesti että Suomessa päihdehoitoa pyritään nykyään entistä enemmän järjestämään samanaikaisesti ja integroidusti muiden terveyspalveluiden kanssa. Keskeistä on päihdehäiriön ohella mahdollisesti esiintyvän psykiatrisen häiriön hoitaminen suunnitelmallisesti, samoin fyysisten sairauksien asianmukainen hoito.

Erityisen vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoito

Valtioneuvoston asetuksessa erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä (582/2017). Yliopistolliset sairaanhoitopiirit ovat sopineet vaikeahoitoisten lasten ja nuorten psykiatrisen hoidon keskittämisestä asetuksen mukaisesti KYS:n ja TAYS:n vastuulle. Niuvanniemen sairaalan erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten tutkimus- ja hoito-osasto (NEVA) ja Erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatrisen tutkimus- ja hoitoyksikkö (EVA) toimivat kunnallisen terveydenhuollon lisänä tilanteissa, joissa erikoissairaanhoidon tai lastensuojelun yksikköjen keinot eivät ole riittäneet turvaamaan alaikäisen itsensä tai muiden fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia ja turvallisuutta. NEVA:lla on 13 ja EVA:lla 12 potilaspaiikkaa. Molemmissa yksiköissä toimii myös koulutoimen alainen sairaalakoulu ja EVA:lla konsultaatiopoliklinikka.

Alaikäiset potilaat tulevat NEVA- ja EVA-yksikköön suunnitellusti kiireellisyysarvion perusteella.

Erityinen vaikeahoitoisuus ja/tai vaarallisuus tarkoittaa alaikäisen potilaan toistuvaa impulsiivista tai väkivaltaista käytöstä, vakavaa antisosiaalisuutta rikoskierteineen (usein mukana vakava päihdeongelma), vakavaa toistuvaa itsetuhoisuutta tai vaikea-asteista mielisairautta (esim. kaksisuuntainen mielialahäiriö, mielisairausasteinen masennus, muut psykoosit, skitsofrenia). Osastoilla tehdään myös vaativia diagnostisia arvioita sekä oikeuden määräämiä alaikäisen rikosentekijän mielentilatutkimuksia ja hoidetaan sen jälkeen Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämiä alaikäisiä potilaita. EVA-konsultaatiopoliklinikalla tehdään lisäksi translaissa määriteltyjä transsukupuolisuustutkimuksia ja tarjotaan erityistason konsultaatiota vahingoittavaan seksuaalikäyttäytymiseen liittyen ja seksuaalirikosten esitutkinnassa.

NEVA- ja EVA-yksiköissä alaikäisen potilaan tutkimuksen ja hoidon onnistuminen edellyttää moniammatillista ja vankkaa henkilökuntarakennetta sekä toimivaa, luottamuksellista, molemminpuolista yhteistyötä ja yhteisvastuuta vanhempien tai vanhempien edustajien, alaikäisen potilaan muiden läheisten, alaikäisen potilaan kotikunnan toimijoiden sekä palvelun ostajan välillä. Jokaiselle potilaalle laaditaan hänen tarpeistaan lähtevä hoitosuunnitelma, jota arvioidaan säännöllisesti. Hoitoon osastolla kuuluvat erilaiset terapeutit ja toiminnalliset ryhmät, yksilöhoidot ja peruskoulun suorittaminen. Hoitoon sisältyvät säännöllisesti toteutuvat hoitosuhdekeskustelut sekä tarpeen mukaan arvioitu lääkehoito. Usein hoitojakson tavoitteisiin sisältyy alaikäisen potilaan vastuunoton opettelua sekä omista asioista ja tekemisistä että muiden ihmisten huomioimisen harjoittelua. Hoidossa hyödynnetään toiminnallisia ja luovia ryhmiä. Potilaan vanhempia tai vanhempien edustajia tavataan tarpeen mukaan suunnitellusti ja omaisiin piteisiin säännöllisesti yhteyttä.

Hoitojakso voi kestää potilaan vaikea-asteisen psyykkisen oirehdinnan vuoksi jopa yli vuoden. Jotta osastojaksolta saatu hyöty ei valuisi hukkaan, tarvitsee alaikäinen potilas lähiverkostonsa tuella psyykkiseen vointiinsa ja tarpeisiinsa sopivan jatkohoitopaikan. Palvelun ostaja saa kliiniseen tietoon pohjautuvan suosituksen tarpeenmukaisesta jatkohoidosta Vuosien 2004–2018 aikana NEVA:lta 113 uloskirjatusta potilaasta 21 siirtyi kotiin, 28 sairaalaan, 38 lastensuojelulaitokseen ja 26 muuhun laitokseen tai kuntoutuskotiin.

Viime vuosina erityisesti NEVA:ssa on tarvittu pakon käyttöä yhä vähemmän. Alaikäisen potilaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen sekä impulsiivisuuteen puututaan pääsääntöisesti muilla kuin pakkotoimenpiteillä. Kiinnipidon on todettu usein vain provosoivan lasta. NEVA:ssa on panostettu siihen, että yhdessä jokaisen potilaan kanssa mietitään ja sovitaan hänelle toimivista rauhoittumiskeinoista, joista potilas valitsee yhdessä henkilökunnan kanssa kulloiseenkin tilanteeseen toimivimman (esim. tarkkaavuuden ja toiminnan siirtäminen muuhun ahdistavan olon helpottamiseksi). Keskeisiä henkilökunnan käyttämiä keinoja pakon käytön vähentämiseen ovat rauhallinen toimintatapa, potilaan arjen sujumisen tukeminen ja todellisuudentajun vahvistaminen päivittäisillä suunnitelluilla toiminnoilla ja aikataulutuksella, potilaan provosoimien välttäminen. Hyvän ammattitaidon osoituksena henkilökunnalla on oltava kykyä tarpeen vaatiessa jäädä itsensä konfliktitilanteissa. Tämä edellyttää jatkuvaa toimintakulttuurin muutoksen ylläpitämistä ja koulutusta. Pakon käyttö on joskus kuitenkin tehokkain keino nopeasti syttyvän ja etenevän itseen tai toiseen kohdistuvan väkivaltaisuuden pysäyttämiseksi.

2.1.11 Lastensuojelun valvonta

Sosiaalihuollon valvontaviranomaisina toimivat eduskunnan oikeusasiamies ja valtioneuvoston oikeuskansleri ylimpinä laillisuusvalvojina, sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira), aluehallintovirastot ja kunnat. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijalaitoksina toimivat Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Työterveyslaitos ja Säteilyturvakeskus. Sosiaalihuollon asiakkaiden oikeuksien toteutumista turvaa myös sosiaaliasiamiesjärjestelmä.

Ilmoitus- ja lupamenettelyissä on kysymys viranomaisen harjoittamasta etukäteisvalvonnasta. Muita etukäteisvalvonnan ja ohjauksen keinoja ovat muun muassa viestintä, resurssiohjaus (valtionavustukset), informaatio-ohjaus, ohjaus- ja tarkastuskäynnit, neuvonta, koulutus ja konsultaatio. Jälkikäteisvalvonta perustuu pääosin valvontaviranomaisille tehtyihin kanteluihin ja muihin ilmoituksiin havaituista epäkohdista. Ulkopuolisiin aloitteisiin perustuvan valvonnan lisäksi valvontaviranomaisten toimesta suoritetaan myös oma-aloitteista valvontaa tarkastusten ja erilaisten selvitysten muodossa.

Perustuslain 108 ja 109 §:n mukaan valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisöjen työntekijät ja muutkin hoitaessaan julkista tehtävää noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Keskeisenä valvonnan kohteena on perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Ylimpien laillisuusvalvojen toimivallasta ja valvontavastuusta säädetään tarkemmin eduskunnan oikeusasiamiehestä annetussa laissa (197/2002) ja valtioneuvoston oikeuskanslerista annetussa laissa (193/2000). Sekä oikeuskansleri että oikeusasiamies toteuttavat valvontaa käsittelemällä heille osoitettuja kirjallisia kanteluita ja ottamalla asioita käsiteltäväkseen omasta aloitteestaan. Molemmilla on oikeus suorittaa oma-aloitteisia tarkastuksia valvontavaltaansa kuuluvissa viranomaisissa, laitoksissa ja muissa toimintayksiköissä. Eduskunnan oikeusasiamiehen erityisenä tehtävänä on toimittaa tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Oikeusasiamiehellä ja oikeuskanslerilla on toimivalta erilaisiin toimenpiteisiin epäkohtia epäillessään tai havaitessaan. Oikeusasiamies voi määrätä suoritettavaksi poliisitutkinnan tai esitutkinnan, ajaa syytettä tai määrätä syytteen nostettavaksi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa, antaa valvottavalle huomautuksen, saattaa valvottavan tietoon käsityksensä lain mukaisesta menettelystä taikka kiinnittää valvottavan huomiota hyvän hallintotavan vaatimukseen tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviin näkökohtiin. Oikeusasiamies voi myös tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi ja kiinnittää huomiota säännöksissä tai määräyksissä havaitsemiinsa puutteisiin sekä tehdä esityksiä niiden kehittämiseksi ja puutteiden poistamiseksi. Jos asiassa on tapahtunut oikeudenloukkaus, jota ei voida enää oikaista tai korjata, oikeusasiamies voi harkintansa mukaan esittää hyvitystä. Oikeusasiamies antaa eduskunnalle joka vuodelta kertomuksen, minkä lisäksi oikeusasiamies voi antaa eduskunnalle tärkeäksi katsomastaan asiasta myös erillisen kertomuksen tai muuten saattaa havaintonsa eduskunnan asianomaisen toimielimen tietoon.

Oikeuskansleri voi vastaavasti ajaa syytettä tai määrätä syytteen nostettavaksi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa, antaa asianomaiselle huomautuksen vastaisen varalle, kiinnittää tämän huomiota lain tai hyvän hallintotavan mukaiseen menettelyyn tai ryhtyä toimenpiteisiin oikaisun saamiseksi lainvastaiseen tai virheelliseen päätökseen tai menettelyyn. Oikeuskanslerilla on myös mahdollisuus hyvityksen esittämiseen sekä oikeus tehdä ehdotuksia säännösten ja määräysten kehittämiseksi ja muuttamiseksi. Oikeuskanslerin tehtäviin kuuluu antaa vuosittain kertomus eduskunnalle ja valtioneuvostolle.

Muiden sosiaalihuoltoa valvovien viranomaisten toimivallasta säädetään useissa eri laeissa. Julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle. Käytännössä ministeriön ohjaustoimintaan kuuluvat uuden lainsäädännön valmistelun lisäksi muun muassa lainsäädännöstä tiedottaminen ja koulutus sekä joissakin tapauksissa suositusten ja oppaiden laatiminen palvelujen järjestäjille ja tuottajille. Ministeriö ohjaa alaisiaan virastoja ja laitoksia myös tulossopimuksin.

Valvira ohjaa sosiaali- ja terveysministeriön alaisena keskusvirastona aluehallintovirastojen toimintaa niiden toimintaperiaatteiden, menettelytapojen ja ratkaisukäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon ohjauksessa ja valvonnassa. Lisäksi Valvira ohjaa ja valvoo julkista ja yksityistä sosiaalihuoltoa erityisesti silloin, kun kysymyksessä ovat periaatteellisesti tärkeät tai laajakantoiset asiat, usean aluehallintoviraston toimialuetta tai koko maata koskevat asiat, tai asiat, joita aluehallintovirasto on esteellinen käsittelemään. Valviralle kuuluu myös useita muita erikseen säädettyjä sosiaalihuoltoon liittyviä lupa- ja valvontatehtäviä.

Aluehallintovirastolle kuuluu julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon ohjaus ja valvonta toimialueellaan. Aluehallintovirastojen tehtävistä ja toimivallasta sosiaalihuollon ohjauksessa ja valvonnassa säädetään paitsi sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa laeissa, myös aluehallintovirastoista annetussa laissa (896/2009) ja kuntalaissa. Valvonta on ensisijaisesti laillisuusvalvontaa, joka kohdistuu muun muassa palvelujen saatavuuden ja kunnan järjestämisvelvoitteen toteutumisen valvontaan sekä laissa säädettyjen menettelysäännösten noudattamisen valvontaan. Laillisuusvalvonnan rinnalla arvioidaan toiminnan tarkoituksenmukaisuutta ja laatua.

Valvira ja aluehallintovirastot ohjaavat ja valvovat sosiaalihuoltoa informaatio-ohjauksen ja muun etukäteisvalvonnan keinoin sekä jälkikäteisvalvontana. Sosiaalihuollon valvontaa toteutetaan myös sosiaali- ja terveysministeriön ja valvontaviranomaisten välisiin tulossopimuksiin kirjattujen valvontatavoitteiden mukaisesti suunnitelmallisesti. Suunnitelmallista valvontaa varten laaditaan yleensä valvontaohjelma, jossa määritellään valvonnan kriteerit, menettelytavat ja työnjako.

Kunnalla on ensisijainen vastuu järjestämisvastuullaan olevien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen laillisuudesta, laadusta ja asianmukaisuudesta. Kunnanvaltuuston valitsevat sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa ja kansanterveyslain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettujen monijäseniset toimielimet valvovat alaistensa viranhaltijoiden ja muun kunnallisen henkilöstön toimintaa. Kunnan ja kuntayhtymän omat toimintayksiköt vastaavat ensisijaisesti itse tuottamiensa palvelujen asianmukaisuudesta. Hankkiessaan palveluja yksityiseltä palveluntuottajalta kunnalla ja kuntayhtymällä on velvollisuus varmistua siitä, että hankittavat palvelut vastaavat samaa tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta. Lisäksi yksityisillä palvelujen tuottajilla on vastuu antamiensa palvelujen laadusta. Yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain 6 § ja yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain 6 § velvoittavat niitä huolehtimaan omavalvonnan järjestämisestä. Yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajan on laadittava toiminnan asianmukaisuuden varmistamiseksi omavalvontasuunnitelma.

Sosiaalihuoltolain viidennessä luvussa säädetään palvelujen laadun varmistamisesta. Mainitun lain 47 §:n mukaan sosiaalihuollon toimintayksikön tai muun toimintakokonaisuudesta vastaavan tahon on laadittava omavalvontasuunnitelma sosiaalihuollon laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Suunnitelma on pidettävä julkisesti nähtävänä, sen toteuttamista on seurattava säännöllisesti ja toimintaa on kehitettävä asiakkailta sekä toimintayksikön henkilöstöltä säännöllisesti kerättävän palautteen perusteella. Omavalvontasuunnitelman sisällöstä, laatimisesta ja seurannasta voidaan säätää tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

Aluehallintoviraston tehtävänä on arvioida kunnallisten peruspalvelujen alueellista saatavuutta. Aluehallintovirasto voi kantelun perusteella tutkia, onko kunta toiminut voimassa olevien lakien mukaan. Jos kunta tai kuntayhtymä on valtionosuustehtäviä järjestäessään jättänyt noudattamatta laissa tai lain nojalla säädetyn tai määrätyn velvoitteen, aluehallintovirasto voi, asianomaista ministeriötä kuultuaan, sakon uhalla määrätä kunnan tai kotikuntakorvauksen saajan noudattamaan velvoitetta.

Sosiaalihuoltoa valvovien viranomaisten ohella myös sosiaaliasiamiesjärjestelmällä sekä muistutusmenettelyllä on tärkeä rooli sosiaalihuollon tosiasiallisessa valvonnassa. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 24 §:n mukaan jokaisen kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies. Sosiaaliasiamiesten tehtävänä on toimia asiakkaan oikeuksien edistämiseksi muun muassa neuvomalla ja tiedottamalla sekä avustamalla asiakkaita muistutuksen tekemisessä. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on lisäksi seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä selvitys vuosittain kunnanhallitukselle.

Muistutuksen voi tehdä sekä julkisen että yksityisen sosiaalihuollon toiminnasta. Sosiaalihuollon asiakkaalla on sosiaalihuollon asiakaslain 23 §:n mukaan oikeus tehdä muistutus kohtelustaan sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle.

Muistutukseen on vastattava kohtuullisessa ajassa sen tekemisestä. Kohtuullista aikaa ei ole lainsäädännössä täsmennetty. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan kohtuullinen aika on pääsääntöisesti noin kuukauden ja yksi tai kaksi kuukautta silloin, kun asia on erittäin ongelmallinen ja vaatiessa selvitystyötä. Valvira on antanut muistutusmenettelystä ohjeen, jonka mukaan kohtuullisena aikana pidetään yhdestä neljään viikkoa. Muistutuksen johdosta annettuun vastaukseen ei saa hakea muutosta valittamalla.

Muistutuksen ohella asiakas voi tehdä hallintokantelun sosiaalihuoltoa valvoville viranomaisille. Hallintokantelulla tarkoitetaan ylemmälle viranomaiselle osoitettua ilmoitusta tai ilmianto virkatoimen virheellisyydestä taikka viranomaisen toimintaa koskevasta laiminlyönnistä. Hallintokantelu koskee viranomaisten kaikkea toimintaa, lähtökohtaisesti myös tosiasiallista hallintotoimintaa. Sosiaalihuollossa kantelu-oikeus on ulotettu koskemaan myös yksityisten sosiaalihuollon toimijoiden toimintaa.

Hallintokantelun voi tehdä kuka tahansa, eikä asian tarvitse koskea kantelijan omaa asiaa. Hallintokantelun tekeminen ei perusta tekijälle asianosaisasemaa eikä se ole sidottu määrämuotoon. Hallintokanteluasiassa ei päätetä kenenkään oikeudesta tai edusta. Kantelupäätös on valvontaviranomaisen kannanotto kantelun kohteena olleen toiminnan oikeellisuudesta. Siihen voi sisältyä hallinnollista ohjausta, kuten käsityksen ilmaiseminen, huomion kiinnittäminen ja huomautus. Hallintokantelusta annetaan ratkaisu, josta ei ole valitusoikeutta. Valitusoikeuden puuttuminen perustuu hallintolainkäyttölain (586/1996) 5 §:ään, jonka mukaan hallinto-oikeuteen voidaan valittaa vain päätöksestä, jolla asia on ratkaistu tai jätetty tutkimatta. Hallinnollisen muutoksenhaku-oikeuden ulkopuolelle jää tosiasiallinen hallintotoiminta.

Hallintokantelun käsittely voi johtaa varsinaisen kanteluasian ratkaisun lisäksi tilanteeseen, jossa viranomainen puuttuu kantelun kohteena olevan oikeuteen, etuun tai velvollisuuteen. Tällöin hallintokanteluasian käsittelyyn liittyen on käynnistynyt myös varsinaisen hallintoasian käsittely ja syntynyt erillinen valituskelpoinen ratkaisu.

2.1.12 Virka-apu

Virka-avun pyytäminen on kahden viranomaisen väliseen suhteeseen liittyvä tehtävä. Lain virka-apua koskeissa säännöksissä todetaan joko viranomaisen oikeus saada tai velvollisuus antaa virka-apua.

Poliisilain (872/2011) 9 luvun 1 pykälässä säädetään poliisin antamasta virka-avusta. Poliisin on annettava pyynnöstä muulle viranomaiselle virka-apua, jos niin erikseen säädetään. Poliisin on annettava virka-apua muulle viranomaiselle myös laissa säädetyn valvontavelvollisuuden toteuttamiseksi, jos virka-apua pyytävää viranomaista estetään suorittamasta virkatehtäviään. Poliisi voi antaa virka-apua myös yksityiselle, jos se on välttämätöntä tämän laillisiin oikeuksiin pääsemiseksi ja oikeuden loukkaus on ilmeinen. Virka-avun antamisen edellytyksenä on lisäksi, että yksityistä estetään pääsemästä oikeuksiinsa ja oikeuksiin pääseminen edellyttää poliisin toimivaltuuksien käyttämistä. Päätöksen virka-avun antamisesta tekee päällystään kuuluva poliisimies, jollei laissa toisin säädetä. Tällä hetkellä säännöksiä poliisin antamasta virka-avusta sisältyy sosiaalihuollossa esimerkiksi sosiaalihuoltolakiin ja mielenterveyslakiin.

Milloin sosiaalihuollon ilmeisessä tarpeessa olevan henkilön etu terveyden, kehityksen tai turvallisuuden vakavan vaarantumisen vuoksi sitä välttämättä vaatii eikä sosiaalihuollon tarve muutoin ole selvitettävissä, sosiaalityöntekijällä on sosiaalihuoltolain 41 §:n 1 momentin mukaan oikeus sosiaalijohtajan tai sosiaalisihteerin määräyksestä huollon tarpeen selvittämiseksi päästä tällaisen henkilön asuntoon tai muuhun olinpaikkaan. Milloin asuntoon tai olinpaikkaan pääseminen estetään, on sosiaaliviranomaisen pykälän 2 momentin mukaan pyydyttävä virka-apua poliisiviranomaiselta.

Sosiaalihuollon viranomaisen oikeudesta pyytää virka-apua säädetään lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22 §:ssä.

2.2 Alaikäisen asema ja itsemääräämisoikeuden rajoitukset

Kunnan velvollisuus sosiaalihuollon palvelujen järjestämiseen ja tietyissä tilanteissa asiakkaan subjektiivinen oikeus palveluihin määräytyvät sosiaalihuoltolain ja sosiaalihuollon erityislainsäädännön nojalla.

Perusoikeussuoja ei riipu henkilön iästä, ellei toisin ole erikseen säädetty. Perusoikeussuojan ulottumista alaikäisiin osoittaa myös perustuslain 6 §:n 3 momentti. Sen mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsia tulee kohdella sekä aikuisväestöön nähden yhdenvertaisina, periaatteessa yhdenvertaisesti perusoikeuksien piirissä olevina, että keskenään yhdenvertaisina. EU:n tietosuoja-asetus asettaa reunaehdot myös alaikäisten henkilötietojen käsittelylle. Rekisteröidyn oikeudet kuuluvat lähtökohtaisesti jokaiselle luonnolliselle henkilölle. Yleisen tietosuoja-asetuksen tietoyhteiskunnan palveluihin liittyvää lapsen suostumusta koskevassa 8 artiklan 1 kohdan mukaan henkilötietojen käsittely perustuessa suostumukseen ja kun kyseessä on tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoaminen suoraan lapselle, lapsen henkilötietojen käsittely on lainmukaista, jos lapsi on vähintään 16 -vuotias. Jäsenvaltiot voivat säätää tätä tarkoitusta koskevasta alemmasta iästä, ikäraja saa kuitenkin alimmillaan olla 13 vuotta.

Alaikäisen lapsen itsemääräämisoikeus henkilötietoihinsa määräytyy yleisten ja erityisten alaikäisen lapsen itsemääräämisoikeutta määrittävien säännösten perusteella. Tällaisia säännöksiä sisältyy perustuslain ja henkilötietolain lisäksi esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen.

Yleissopimuksen 12 artiklan 1 kohdan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Yleissopimuksen 13 artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemissa muodossa. Tämän oikeuden käytölle voidaan asettaa tiettyjä rajoituksia. Rajoituksista tulee kuitenkin säätää laissa ja niiden tulee olla välttämättömiä muiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi tai kansallisen turvallisuuden, yleisen järjestyksen tai väestön terveyden tai moraalien suojelemiseksi.

Toisaalta lapset tarvitsevat vajaavaltaisina ja aikuisia heikompana ryhmänä erityistä suojelua ja huolenpitoa. Kuitenkin on mahdollista, että alaikäisen puhevaltaa hänen perusoikeuttaan koskevassa asiassa käyttää hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Lapsen huollosta ja

tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 4 §:n mukaan lapsen huoltajat päättävät lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Huoltaja myös edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, jollei toisin ole säädetty. Lain 11 ja 15 §:ssä on säädetty lapsen toivomusten ja mielipiteiden selvittämisestä. Hallintolain 14 §:n mukaan vajaavaltaisen puolesta puhevaltaa käyttää lähtökohtaisesti hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Vajaavaltaisella, joka on täyttänyt 15 vuotta, on rinnakkainen puhevalta holhoojan kanssa asiassa, joka koskee vajaavaltaisen henkilöä tai henkilökohtaista etua ja oikeutta.

Lastensuojelulain 5 §:n nojalla lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavasti turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja esittää siitä mielipiteensä. Lisäksi lastensuojelulain 21 § mukaan 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa asiassa. Hallituksen esityksessä eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta ei ollut mainintaa siitä, että lapsilla on oltava mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasonsa mukaisesti. Käsitellessään hallituksen esitystä eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi, että lasten vaikutusmahdollisuuksia koskevalle säännökselle ei ole täysin luontevaa systemaattista paikkaa ehdotetussa perusoikeussäännöstössä. Tämän vuoksi valiokunta tyytyi lisäämään asiasta säännöksen 6 §:n 3 momenttiin, johon lakiehdotuksessa sisältyi yleisluonteinen lasten asemaa koskeva säännös.

2.2.1 Rajoitustoimenpiteet lastensuojelun sijaishuollossa

Lastensuojelulain 11 luvussa säädetään sijaishuollon rajoituksista. Rajoituksia ovat yhteydenpidon rajoittaminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen, kiinnipitäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityinen huolenpito sekä lapsen palauttamisen aikainen autossa toteutettava lyhytaikainen kiinnipito ja henkilöntarkastus.

Perusoikeuksien rajoituksia on mahdollista pääsääntöisesti soveltaa ainoastaan laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätöksen (dnro 1516/4/12) mukaan lastensuojelulaitos ei voinut laillisesti kohdistaa rajoitustoimenpiteitä avo- huollossa olevaan lapseen eikä hänen vanhempiansa. Asiassa oli kyse muun ohella päihitteettömyyden valvonnasta puhalluttamalla. Lapsen ja hänen läheistensä välistä yhteydenpitoa ja sen rajoittamista koskevia lastensuojelulain 61 §:n säännöksiä kuitenkin sovelletaan muista lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä poiketen sekä perhe- että laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa.

Lastensuojelulaitoksen johtajalle tai muulle henkilöstölle annettua rajoitustoimivaltaa koskevia säännöksiä sovelletaan kaikissa julkisissa ja yksityisissä lastensuojelulaitoksissa riippumatta siitä, kuuluuko mainittu henkilöstö virkasuhteeseen tai muuhun henkilökuntaan, jollei erikseen lailla toisin säädetä. Lastensuojelulaille on voimassa olevan perustuslain aikana säädetty perustuslain 124 §:n mukaisilla edellytyksillä julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä muulle kuin viranomaiselle.

Perustuslakivaliokunnan mukaan lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevien säännösten lastensuojeluun tähtäävät tavoitteet ovat perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä. Valiokunnan mukaan viime kädessä kysymys on lapsen oikeudesta elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen (PeVL 5/2006 vp).

Lastensuojelulaisissa on kunkin yksittäisen rajoitustoimenpiteen osalta säädetty siitä, milloin lastensuojelulaitoksen johtaja on velvollinen ja oikeutettu tekemään päätöksen. Lisäksi on säädetty päätösten muutoksenhakukelpoisuudesta ja muutoksenhakutiestä. Suoraan hallinto-oikeudelta

voi hakea muutosta yhteydenpidon rajoittamista, aineiden ja esineiden haltuunottoa, lähetyksen luovuttamatta jättämistä, liikkumisvapauden rajoittamista, eristämistä sekä erityistä huolenpitoa koskevista päätöksistä.

Henkilöntarkastukseen ja henkilönkatsastukseen, omaisuuden ja lähetyksen tarkastamiseen sekä kiinnipitämiseen ei saa lastensuojelulain mukaan hakea muutosta valittamalla. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että henkilönkatsastuksesta tulee tästä huolimatta tehdä kirjallinen päätös.

Rajoitustoimenpiteistä erityinen huolenpito ja lapselle osoitettujen lähetyksen luovuttamatta jättäminen on arvioitu luonteeltaan merkittäväksi julkisen vallan käyttämiseksi. Erityisen huolenpidon aloittamisessa ja jatkamisessa päätösvalta on osoitettu lastensuojelulain 13 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitettulle viranhaltijalle. Päätöksenteko tapahtuu lain 13 b §:ssä tarkoitettun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelusta. Laitoksen johtajalla ei siten muista rajoitustoimenpiteistä poiketen ole toimivaltaa näistä toimenpiteistä päätettäessä. Erityisen huolenpidon aloittamisen tai jatkamisen osalta toimielimen päätösvalta ei myöskään ole delegoitavissa viranhaltijalle. Toimenpiteen lopettamisesta sen sijaan voi päättää myös viranhaltija.

Lastensuojelulain 30 a §:n mukaan lapsen asiakassuunnitelmaa on aina täydennettävä lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, jos lapseen kohdistetaan tai oletetaan kohdistettavan sijaishuollossa rajoituksia. Etukäteisellä suunnittelulla pyritään ennaltaehkäisemään niiden käytön tarvetta ja vähentämään niiden käyttöä.

Lastensuojelulain 61 a §:ssä säädetään rajoitusten käytön yleiset edellytykset. Rajoitus käsittää lain 11 luvun mukaiset rajoitukset ja rajoitustoimenpiteet. Rajoituksen on oltava viimesijainen keino ja käytetyn toimenpiteen on oltava oikeassa suhteessa lapsen käyttäytymiseen liittyvään terveys-, turvallisuus- tai omaisuusvaaraan nähden. Lapsen mielipide ja näkemys rajoituksesta on aina selvitettävä lain 20 §:n mukaisesti, ellei se ole ilmeisen mahdotonta. Rajoitusta ei saa käyttää rangaistuksena tai kurinpitokeinona, eikä sen käytöllä saa aiheuttaa lapselle tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa. Rajoitus ei myöskään koskaan oikeuta lapsen alistamista, kurittamista eikä muulla tavoin loukkaavaa tai nöyryyttävää kohtelua. Jos lapseen kohdistetaan useita rajoituksia yhtä aikaa tai useita tai samaa rajoitusta peräkkäin, on aina arvioitava kunkin rajoituksen kohdalla kyseisen rajoituksen edellytykset erikseen.

Lastensuojelulain 74 § edellyttää rajoitustoimenpiteiden käytön kirjaamista rajoitustoimenpiteiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi. Kirjaamisen tulee sisältää muun muassa rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimi sekä eräissä tapauksissa laissa tarkoitettu erityinen syy. Kirjaamisessa on myös mainittava, miten lasta on kuultu ennen rajoitustoimenpiteestä päättämistä tai sen toteuttamista ja lapsen mielipide asiasta. Kirjaamisen sisältö on lähetettävä tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuukausittain. Kirjaamisen sisällöstä voidaan tarvittaessa säätää tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

Sijaishuollossa olevan lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden hänelle läheisten henkilöihin yhteydenpitoa saadaan rajoittaa lastensuojelulain 62 ja 63 §:n nojalla perustellusta syystä tehdyllä määräaikaisella päätöksellä. Rajoitus voi koskea lapsen oikeutta tavata läheisiään ja pitää heihin yhteyttä puhelinta tai muuta yhteydenpitolaite käyttämällä. Säännösten nojalla yhteydenpitolaite voidaan ottaa myös toimintayksikön haltuun. Lisäksi laitteiden käyttöä voidaan rajoittaa ja lapsen lähettämiä tai hänelle osoitettuja luottamuksellisia viestejä ja lähetyksiä tarkastaa, pidättää ja lukea. Rajoitustoimenpide voi kestää enintään vuoden kerrallaan. Yhteydenpidon rajoittamisesta tekee päätöksen lastensuojelulain 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräy-

tyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian tai lapsen kiireelliseen sijoitukseen liittyvissä tapauksissa ja tarvittaessa muissa kiireellisissä tilanteissa 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä. Lyhytaikaisesta alle 30 vuorokautta kestävästä yhteydenpidon rajoittamisesta voi päättää lastensuojelulaitoksen johtaja.

Perusteltu syy yhteydenpidon rajoittamiselle voi olla lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen vaarantuminen ja rajoittamisen välttämättömyys lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta. Syynä voi olla myös lapsen hengen, terveyden, kehityksen tai turvallisuuden vaarantuminen tai rajoittamisen välttämättömyys muiden henkilöiden turvallisuuden vuoksi. Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava välittömästi, kun sille ei enää ole perusteita. Samoin edellytyksin myös lapsen olinpaikka voidaan jättää ilmaisematta vanhemmille tai huoltajille.

Lastensuojelulain 65 § mahdollistaa aineiden ja esineiden haltuunoton. Säännöksen nojalla lastensuojelulaitoksen haltuun otettavissa olevat aineet ja esineet voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Lapsen hallussa olevat päihteet tai niiden käyttöön tarkoitetut välineet sekä lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen tarkoitetut aineet on otettava aina laitoksen haltuun. Toiseksi laitoksen haltuun saadaan ottaa sellaiset aineet ja esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisten henkeä, terveyttä ja turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta ja joita lapsi todennäköisesti käyttää säännöksen tarkoittamalla tavalla. Kolmanneksi laitoksen haltuun saadaan ottaa myös sellaiset aineet ja esineet, jotka todennäköisesti vakavasti haittaavat lapsen oman tai toisen lapsen tai muiden henkilöiden sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä. Lisäksi säännös mahdollistaa, että laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilö voi ottaa laitoksen haltuun lapsella hallussaan olevat tupakkatuotteet ja nikotiininesteet.

Lapselle voidaan suorittaa henkilöntarkastus lastensuojelulain 66 §:n nojalla edellä mainittujen aineiden ja esineiden löytämiseksi lapsen vaatteista tai muutoin tämän yltä.

Lastensuojelulain 66 s §:n nojalla päihteiden käytön kontrolloimiseksi lapseen saadaan kohdistaa myös henkilönkatsastus. Jos lapsi, jolle laitoksen toimesta on tehty henkilönkatsastus, kiistää päihteiden käytön, tai se on muuten henkilönkatsastuksen tuloksen luotettavuuden selvittämisen kannalta tarpeen, on positiivinen näyte lähetettävä asianmukaisesti tarkistettavaksi. Lääke- tai huumausaineiden tai alkometrin puhalluskokeen positiivinen testitulos voi osoittautua vääräksi ja lapsella on oltava oikeus tarkastuttaa testitulos. Näyte on asianmukaisesti tarkastettava asianmukaisessa laboratorioissa ja ristiriitatilanteessa analyysi olisi uusittava lapsen oikeusturvan varmistamiseksi.

Lisäksi edellä tarkoitettujen aineiden ja esineiden etsimiseksi taikka lapsen olinpaikan kiireelliseksi selvittämiseksi sijaishuollon tarkoituksen toteuttamiseksi lapsen käytössä olevat tilat ja hallussa oleva omaisuus sekä lapselle osoitettu kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti taikka muu lähetys saadaan tarkastaa lain 67 §:n nojalla. Kyseisten rajoitustoimenpiteiden suorittaminen edellyttää säännösten nojalla perusteltua syytä epäillä aineiden tai esineiden olemassaoloa tai käyttöä tai kun on perusteltu syy epäillä, että lapsella on aineita tai esineitä, jotka todennäköisesti vakavasti haittaavat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä.

Lastensuojelulain 68 §:n nojalla lapsesta saadaan pitää kiinni tai siirtää lapsen rauhoittamiseksi, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita. Kiinnipitäminen on oltava välttämätöntä lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi.

Lastensuojelulaki mahdollistaa myös lapsen liikkumisen rajoittamisen. Lasta voidaan lain 69 §:n nojalla kieltää myös poistumasta alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista, jos se on lapsen huollon kannalta välttämätöntä ja lapsen edun mukaista. Rajoitus voidaan antaa enimmillään 30 vuorokaudeksi. Edellytyksenä poistumiskiellon asettamiselle on, että lapsen huostaanotto on perustunut päihteiden käyttöön, muuhun kuin vähäiseen rikolliseen tekoon tai niihin verrattavaan käyttäytymiseen tai lapsi käyttäytyy laitoksessa vastaavasti. Poistumiskielto on mahdollista antaa myös, jos se on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä.

Lapsi voidaan 70 §:n perusteella eristää laitoksen muista lapsista, jos hän on käyttäytymisensä perusteella vaaraksi itselleen tai muille tai jos se on erityisen perusteltua lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta. Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttävät eikä sitä saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 12 tuntia. Enimmillään yhtäjaksoinen eristäminen voi kestää 24 tuntia.

Lapselle voidaan järjestää lastensuojelulain 71–73 §:n nojalla erityistä huolenpitoa lapsen erittäin tärkeän yksityisen edun vaatiessa. Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan lastensuojelulain 71 §:n mukaan 12 vuotta täyttäneelle sijaishuollossa olevalle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa siten kuin lastensuojelulain 72 ja 73 §:ssä säädetään. Erityisen huolenpidon edellytyksenä on lisäksi, että sijaishuoltoa ei ole lapsen hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen mahdollista järjestää muulla tavoin eivätkä terveydenhuollon palvelut sovellu käytettäviksi erityisen huolenpidon sijaan. Järjestäminen edellyttää, että laitoksessa on toiminnan edellyttämä riittävä asiantuntemus ja asianmukaiset tilat. Erityinen huolenpito voidaan järjestää vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. Erityisen huolenpidon tavoitteena on katkaista lapsen itseään vahingoittava käyttäytyminen ja mahdollistaa lapselle kokonaisvaltainen huolenpito. Erityisen huolenpidon ajan lasta voidaan estää poistumasta laitoksen erityiseen huolenpitoon tarkoitetuista tiloista ilman lupaa tai valvontaa.

2.2.2 Laillisuusvalvojien käytäntöä rajoitustoimenpiteiden käytöstä

Oikeusasiamiehen määräyksestä on tehty vuosina 2017–2020 aikana lukuisia ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia lastensuojelulaitoksiin. Tarkastukset on tehty pääasiassa vaativaa sijaishuoltoa antaviin yksiköihin. Tarkastuksia on tehty myös useita päiviä kestäväinä tarkastuksena.

Tarkastuksilla ja erityisesti sijaishuoltopaikkoihin sijoitettujen lasten kanteluihin annetuissa ratkaisuuksissa on arvioitu laitosten rajoitustoimenpiteitä, kuten liikkumisen ja yhteydenpidon rajoituksia, kiinnipitoa ja eristämistä, lainmukaisen rajoittamistoimenpiteen ja kasvatuksellisen toimenpiteen välistä rajanvetoa tai kasvatukselliseksi määriteltyjen toimenpiteiden lainmukaisuutta. Rajoitustoimenpiteiden käytössä tulee käyttää lastensuojelulaista ilmenevän suhteellisuusperiaatteen mukaisesti lievintä keinoa tarkoituksen toteuttamiseksi. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman turvallisesti sekä hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja perusoikeudet huomioivalla tavalla. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide.

Ratkaisuissa ja tarkastuspöytäkirjoissa on arvioitu myös lapsen sijoittaneen kunnan menettelyä myös lapsen sijoittajana ja sijoituksen valvojana. Useassa ratkaisussa ja tarkastuspöytäkirjassa

on katsottu valvonnan olleen riittämätöntä ja niissä on kiinnitetty huomiota sijoittajakunnan lastensuojelulain mukaiseen velvollisuuteen valvoa lapsen sijoitusta sekä lapsen sosiaalityöntekijän tosiasiallisiin mahdollisuuksiin valvoa lapsen etua ja selviytyä lakisääteisistä tehtävistään.

Lapsen kanteluun annetussa ratkaisussa (EOAK/6226/2018) todettiin, että lapsen ja hänen läheistensä välisestä yhteydenpidosta sovitaan lähtökohtaisesti asiakassuunnitelmassa. Lastensuojelulain mukaan yhteydenpitoa suunniteltaessa ja sitä järjestettäessä asianosaisia ovat lapsen huoltajat ja 12 vuotta täyttänyt lapsi. Tätä nuoremman lapsen mielipide on aina selvitettävä. Lapsen oman mielipiteen sisältöön on kiinnitettävä huomiota.

Lastensuojelulain mukaan viime kädessä kunnan toimivaltainen viranhaltija päättää siitä, miten ja missä laajuudessa lapsen yhteydenpitoa toteutetaan. Lapsen sijaishuolto paikalla ei ole oikeutta päättää tai määrätä lapsen yhteydenpidosta toisin, kuin mitä asiakassuunnitelmassa on yhdessä sovittu tai viranhaltija on muutoin yhteydenpidosta päättänyt. Tätä päätösvaltaa ei voida antaa tai siirtää laitokselle.

Tarkastuspöytäkirjassa, joka koski Valtion koulukotia (EOAK/883/2020) pidettiin koulukodin käytössä olevia lapsen liikkumisvapautta rajoittavia sääntöjä lakiin perustumattomina. Oikeusasiainmies edellytti, että koulukoti noudattaa lastensuojelulain liikkumisvapauden rajoittamista koskevia säännöksiä ja lasten liikkumista rajoitetaan ainoastaan laissa säädettyjen edellytysten täytyessä ja liikkumisvapauden rajoittamisesta tehdään asianmukaiset valituskelpoiset päätökset. Lapsen liikkumisvapauden rajoittamista ei voida käyttää kasvatuksellisenä keinona tai rangaistuksena lapsen käyttäytymisestä.

Pöytäkirjassa korostettiin, että liikkumisvapauden rajoituksen aikana on turvattava erityisesti lapsen mahdollisuus koulunkäyntiin. Mikäli se ei ole mahdollista, tulee päätöksessä ilmetä tällaiselle rajoitukselle yksilölliset perusteet. Mikäli lapsen liikkumisvapauden rajoittamisen aikana samalla rajoitetaan lapsen yhteydenpitoa, tulee yhteydenpidon rajoittamisesta tehdä (edellytysten täytyessä) erillinen päätös.

Eräaseen erityislastenkotia koskevassa tarkastuspöytäkirjassa (EOAK/5377/2018) todettiin, että lasten kertoman ja laitoksen laatimien asiakirjojen perusteella lasten liikkumista ulkona ja yksiköiden sisällä rajoitettiin laitoksessa voimakkaasti ilman, että asiassa olisi arvioitu yksilöllisesti lastensuojelulain tarkoittamia rajoittamisen edellytyksiä ja tehty edellytysten täytyessä päätöksiä liikkumisvapauden rajoittamisesta. Lasten liikkumisen voimakas rajoittaminen perustui lainvastaisella tavalla yksinomaan laitoksen omiin sääntöihin ja käytäntöihin.

Lapsen sijoituksen alkuun liittyi myös voimakas lapsen sosiaalisten suhteiden katkaiseminen. Tällainen menettely ei kuitenkaan voi koskaan liittyä edes lain mukaiseen liikkumisvapauden rajoittamiseen. Päinvastoin liikkumisvapauden rajoittamisen aikana tulee turvata lapsen sosiaaliset suhteet, hänen mahdollisuutensa käydä koulua, harrastaa ja pienempien lasten osalta leikkiä.

Pöytäkirjassa todettiin eristämisen osalta mm. seuraavaa. Lastensuojelulain 70 §:n mukaan eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä sitä edellyttää. Eristämisen tulee tapahtua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Kun lapsi eristetään, on samalla määrättävä, kenelle laitoksen henkilökunnasta kuuluu huolehtia lapsen turvallisuudesta. Tälle tai näille henkilöille kuuluu myös sen arviointi, milloin eristys on lopetettava. Tämän takia eristystä koskevilla kirjaamismerkinnöillä ja eristystä koskevilla seurantamerkinnoilla on erityistä merkitystä arvioitaessa (jälkikäteen) niitä olosuhteita, joiden pe-

rusteella eristämispäätös on tehty, eristyksen toimeenpanoa sekä eristyksen kestoa. Kirjaamismerkinnöillä voidaan myös varmistaa, että lapsen turvallisuudesta ja lapsen mahdollisuudesta saada keskustella hoitohenkilöstöön kuuluvan aikuisen kanssa on asianmukaisesti huolehdittu.

Erään Valtion koulukotiin sijoitetun lapsen kanteluun annetussa ratkaisussa (EOAK/6448/2019) todettiin, että lapsen sulkeminen hänen omaan huoneeseensa tai muuhun kuin varsinaiseen eristystilaan voi muistuttaa tai olla lastensuojelulain tarkoittamaa eristämistä. Lainvastaista eristämisestä on kyse silloin, kun lasta tosiasiaa estetään poistumasta omasta huoneestaan tai kun lapsi joutuu oleskelemaan vastentahtoisesti omassa huoneessaan pitkiä aikoja ilman, että kyse olisi eristämissäännöksessä tarkoitettua lapsen käyttäytymisestä. Eri asia on se, että mikäli lasta kasvatuksellisenä keinona kehoitetaan menemään hetkellisesti omaan huoneeseensa esimerkiksi rauhoittumaan. Huoneen ovea ei lukita eikä lasta estetä poistumasta huoneestaan. Lapsi on tällöin huoneessaan pelkän suullisen kehotuksensa perusteella itse harjoittamansa ajan.

Tarkastuspöytäkirjassa, joka koski yksityistä koulukotia (EOAK/1353/2018) todettiin, että kiinnipidossa, samoin kuin lasta eristettäessä, on kiinnitettävä erityistä huomiota, siten kuin lastensuojelulain 64 §:ssä ja sosiaalihuollon asiakaslaissa on nimenomaisesti edellytetty, siihen, ettei lapsen ihmisarvoa loukata ja että hänen vakaumustaan ja ihmisarvoaan kunnioitetaan. Toimenpiteitä toteutettaessa on otettava huomioon sijaishuoltoon johtaneet syyt, lapsen ikä, toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen kulttuuritaustansa. Erityisesti lapsen menneisyyden kokemukset häneen kohdistetusta väkivallasta tai esimerkiksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä tulee ottaa huomioon kiinnipitotilanteessa. Myös lapsen uskontoon liittyvillä seikoilla voi olla huomattavaakin merkitystä siihen, millä tavalla kiinnipitoa voidaan toteuttaa.

Lastensuojelulain säännöksen tarkoittama mahdollisuus puuttua lapsen henkilökohtaiseen kokemattomuuteen kiinnipidolla on tarkoitettu vain niitä tilanteita varten, joissa lapsen aggressiivisuudesta, tuskaisuudesta tai muusta syystä johtuvan sekavan tai uhkaavan käyttäytymisen pysäyttäminen ja lapsen rauhoittaminen edellyttävät välitöntä puuttumista tilanteeseen. Kiinnipitoa ei siis voida toteuttaa muussa kuin laissa säädetyssä tarkoituksessa, mikä tarkoittaa, ettei lapsen kiinnipitoon voida ryhtyä esimerkiksi lapsen tottelemattomuuden tai ”passiivisen vastarinnan” murtamiseksi. Kiinnipitäminen on oltava välttämätöntä ja sen on oltava lapsen käyttäytyminen ja tilanne kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa. Kiinnipitäminen tulee olla myös oikeassa suhteessa toimenpiteen tavoitteeseen. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on erityisesti seurattava kiinnipitämisen käyttöä laitoksissa ja arvioitava, onko kiinnipitämiseen ryhdytty oikeasuhtaisena keinona lapsen rauhoittamiseksi tai tilanteen selvittämiseksi, vai onko kiinnipitämistä pidettävä ylimitoitettuna toimenpiteenä.

Lain tarkoittamasta eristämisestä voi olla kyse silloin, kun lasta tosiasiaa estetään poistumasta huoneestaan. Erityisesti, jos lapsi vastentahtoisesti joutuu oleskelemaan huoneessaan pitkiä aikoja ilman, että kyse olisi säännöksessä tarkoitettua lapsen käyttäytymisestä, voi tosiasiaa olla kysymys lapsen eristämisestä. Tällainen menettely voi muistuttaa myös liikkumisvapauden rajoittamista tai siinä voi olla erityisen huolenpidon piirteitä.

Erääseen nuorisokotiin tehdyn tarkastuksen tarkastuspöytäkirjassa (EOAK/ 5930/2019) todettiin, että lasten omaisuutta oli otettu haltuun sitä lapselle palauttamatta. Laitoksen toimittamien asiakirjojen mukaan päätöstä haltuunottoista ei oltu aina tehty. Myös sijoitetut lapset toivat esille keskusteluissa omaisuuden haltuunottoja ilman päätöksentekoa.

Omaisuuden haltuunotolla puututaan lapsen perusoikeuksiin. Tämän takia lastensuojelulain haltuunottoa koskevaa säännöstä on tulkittava suppeasti. Mikäli haltuunottoon ryhdytään, on se pystyttävä perustelevaan. Päätöksestä tai kirjausmerkinnöistä on ilmevä, miten haltuunotettu

aine tai esine todennäköisesti vakavasti vaarantaa lapsen omaa tai muiden lasten sijaishuollon järjestämistä tai millä tavoin laitoksen yleinen järjestys vaarantuu.

Haltuunotto on lakkautettava heti, kun se ei ole säännöksessä tarkoitettulla tavalla enää välttämätöntä. Jollei haltuunotettua omaisuutta voida heti tilanteen rauhoituttua ja haltuunoton perusteiden lakatessa palauttaa, asiasta on tehtävä muutoksenhakukelpoinen päätös. Haltuunotosta ei tehdä päätöstä, jos omaisuus palautetaan lapselle sen jälkeen (lähes välittömästi), kun haltuunotto ei ole enää välttämätöntä.

Erään lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen kanteluun annetussa ratkaisussa (EOAK/6166/2019) todettiin puhelimen haltuunottoa koskevan sopimuksen osalta, että kantelukirjoituksen ja saadun selvityksen perusteella oli vahvasti epäiltävissä, ettei kantelijalla ole ollut tosiasiaa muuta mahdollisuutta kuin suostua kyseessä olevan sopimuksen tekemiseen. Sopimuksella on voimakkaasti rajoitettu kantelijan oikeutta käyttää omaa puhelintaan sekä päivittäin ajallisesti että myös siihen nähden, keneen kantelija sai ottaa puhelimellaan yhteyttä ja kenen puheluihin hän sai vastata. Lisäksi kantelija - ainakin sopimuksen mukaan - sai puhua puhelimellaan vain laitoksen henkilökunnan ohjaajan läsnä ollessa.

Rajoitustoimenpidettä koskevan päätöksen tekemisessä ja sen täytäntöönpanossa on kyse julkisesta hallintotehtävästä, jossa käytetään julkista valtaa riippumatta siitä, tehdäänkö päätökset yksityisten, valtion tai kunnan ylläpitämissä laitoksissa. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä ei voida missään tilanteessa perustaa lapsen itsensä antamaan suostumukseen tai hänen lupaansa. Lastensuojelulain tarkoittamissa rajoitustoimenpiteissä on kyse sellaisista toimenpiteistä, jotka puuttuvat johonkin lapsen perustuslailla turvattuun perusoikeuteen. Kysymys on tässä mielessä ehdottomista lapselle kuuluvista oikeuksista.

Erään lapsen kantelukirjoitukseen annetussa ratkaisussa (EOAK/6227/2019) todettiin, että kantelijan sijaishuoltopaikassa oli sijoitettuna lapsia, joilla on vahva päihderiippuvuus, osalla hallitsematonta aggressiivista käyttäytymistä ja joillakin vakavaa rikollisuutta, ja että puhelimella voidaan hankkia päihdyttäviä aineita ja huumausaineita helposti laitokseen. Tällaisissa olosuhteissa saattaa olla välttämätöntä ottaa sijoitetun lapsen puhelin haltuun tai rajoittaa sen käyttöä yhteydenpidon rajoittamispäätöksellä, mikäli se on välttämätöntä lapsen oman tai muiden sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämiseksi. Yhteydenpidon rajoittamista ja haltuunottoa koskevista säännöksistä on erikseen määritelty ne perusteet, joiden mukaan yhteydenpidon rajoittamiseen tai puhelimen haltuunottoon voidaan ryhtyä.

Erään yksityisen koulukotiin sijoitetun lapsen kanteluun annetussa ratkaisussa (EOAK/2559/2019) todettiin, että henkilökohtaisen koskemattomuuden ja yksityiselämän suoja edellyttää, että henkilöntarkastus tehdään aina suurta hienovaraisuutta noudattaen ja lapsen fyysisistä koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä, ihmisarvoa ja yksityisyyttä kunnioittaen. Erityisesti henkilöntarkastusta tehtäessä tulee huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä riittävässä määrin hänen uskonnollinen taustansa ja kulttuuritaustansa. Mikäli henkilöntarkastuksessa joudutaan tutkimaan lapsen vaatteet, on tarkastus suoritettava siten, ettei lapsen intimitteettiä ja sukupuoli-identiteettiä loukata tarpeettomasti.

Erityisen huolenpidon osalta todettiin, että erityinen huolenpito ei tarkoita suljettua hoitoa. Laitoksen käytäntö järjestää yksilöllisesti erityistä huolenpitoa siten, että erityisen huolenpidon aikana edistetään sijoitetun lapsen mahdollisuuksia liikkua myös laitoksen ulkopuolella, voi osallistua helpottaa lapsen kiinnittymistä sijaishuoltopaikkaansa ja palvella positiivisella tavalla erityisen huolenpidon tavoitteita.

Tarkastuspöytäkirjassa (EOAK/5377/2018) todettiin, että mikäli laitos järjestää lastensuojelulain mukaista erityistä huolenpitoa, on hoito- ja kasvatustehtävissä olevan henkilöstön henkilöstörakenteessa otettava huomioon toimintayksikön asiakaskunnan erityistarpeet ja toiminnan luonne. Tämä edellyttää riittävien ja hoidon tarpeeseen vastaavien henkilökuntaresurssien varaamista laitokseen tai sen asuinyksikköön, jossa erityistä huolenpitoa järjestetään. Mikäli yksikössä on samanaikaisesti hoidettavina sekä erityistä huolenpitoa vaativia lapsia, että normaalia lastenkotihoitoa vaativia lapsia, tulee kumpaakin ryhmää varten olla omat tilat ja henkilökunta.

Tarkastuspöytäkirjassa (Dnro 5243/3/13) erääseen päihdepysäytystä antavaan lastensuojeluyksikköön todettiin, että laitokseen sijoitetaan vain huostaanotettuja sijaishuoltoon sijoitettuja lapsia. Kaikki laitokseen sijoitettavat lapset ovat päihdekierteessä tai päihdeidenkäyttöä, käytännössä huumausaineidenkäyttöä epäillään vahvoihin perusteisiin. Laitokseen tullessaan ja hoitojakson aikana lapset ovat usein vaikeassa vieroitusvaiheessa. Lähes kaikki laitokseen sijoitetut lapset ovat käyttäneet ennen sijoitusta eri vahvuuksia ja -asteisia huumausaineita. Tästä syystä lasten liikkumisvapautta on voimakkaasti rajoitettu.

Laitoksen toteuttaman sijaishuollon tarkoituksena on ensisijaisesti katkaista lapsen itseään vahingoittava käyttäytyminen. Päihdepysäytys jakson jälkeen lapsi ohjataan lapsen tarvitseman yksilöllisen hoidon ja huolenpidon piiriin. Laitoksen toiminnan yhtenä tarkoituksena on, että laitokseen sijoitetut lapset eivät saa käsiinsä huumausaineita, pysty niitä käyttämään laitoksessa ollessaan tai niitä levittämään. Henkilöntarkastuksen tarkoituksena, laitoksen suorittamassa muodossa muun muassa riisuttamalla lasta, on estää huumausaineiden käyttö ja levittäminen laitoksessa. Henkilöntarkastuksen tavoitteet laitoksessa ovat sinänsä välttämättömiä ja hyväksyttävissä sijaishuollon järjestämisen kannalta. Henkilöntarkastusta ja henkilönkatsastusta koskeva lastensuojelulain säännös ei kuitenkaan anna mahdollisuuksia sijoitetun lapsen riisuttamiseen. Menettely ei voi myöskään perustua suostumukseen. Oikeusasiamies päätti edellä sanotun johdosta omana aloitteenaan esittää sosiaali- ja terveysministeriölle, että se ryhtyisi toimenpiteisiin tarkastushavaintojen johdosta.

2.2.3 Muita selvityksiä rajoitustoimenpiteiden käytöstä

Sosiaali- ja terveysvaliokunta (StVM 42/2018 vp, s. 9) on kiinnittänyt huomiota lastensuojelulain mukaisten rajoitusten tietopohjan puutteellisuuteen ja pitänyt tärkeänä rajoitusten käytön kansallista seurantaa. Kyseisten käytäntöjen yleisyyttä ja tosiasiallista käyttöä koskeva tieto on pistemäistä eikä systemaattisesti kumuloituvaa.

Määrällistä tietoa on saatavilla Pohjois-Suomen ja Etelä-Suomen aluehallintovirastojen alueelta sekä kansallisesti Valviran itsemääräämisoikeuden toteutumista sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa vuonna 2012 koskeneesta selvityksestä ja THL:n keväällä 2020 toteutamasta lastensuojelulaitoskyselystä. Hanna Tarkkinen & Hannele Forsberg (2013) analysoivat yksityisissä lastensuojelulaitoksissa vuonna 2010 tehtyjä rajoitustoimenpiteiden päätöksiä (N=603, 56 laitosta). Etelä-Suomen aluehallintovirastossa selvitettiin rajoitustoimenpiteitä kunnallisissa lastensuojelulaitoksissa vuonna 2013 (47 laitosta) ja yksityisissä lastensuojelulaitoksissa vuonna 2014 koskien (138 laitosta; Etelä-Suomen aluehallintovirasto 2013/Selvitys kunnallisista lastensuojeluyksiköistä. Henkilöstön koulutus ja määrä sekä yksikön käyttämät rajoitustoimenpiteet; Stenroos 2015/Esitys valvonnan ja lupahallinnon havainnoista sijaishuollosta). Niiden mukaan yleisimmin käytettyjä rajoitustoimenpiteitä olivat henkilönkatsastukset, kiinnipidot, henkilöntarkastukset sekä omaisuuden ja lähetysten tarkastus. Valviran selvityksessä eniten käytettyjä lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä olivat liikkumisvapauden rajoittaminen, huume-testit ja kiinnipitäminen (Valvira 2013/Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa).

THL:n lastensuojelulaitoskyselyyn vastanneista asuinyksiköistä (N=201) ilmoitti tehneensä vuoden 2019 aikana lastensuojelulain mukaisia rajoituksia seuraavasti: yhteydenpidon rajoittaminen 875, omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen 2062, henkilökatsastus (esim. huumeseuja, puhallutukset) 5411, henkilöntarkastus 2664, liikkumisvapauden rajoittaminen 2847, kiinnipito 2883 ja eristäminen 271 kertaa. (Heino & Weckroth 2020, julkaisematon väliaikatioto 16.6.2020 kansallisesta kyselystä ympärivuorokautisesti toimiville lastensuojeluyksiköille.) Kiinnipitoa on tarkasteltu selvityksessä, jossa asiakirja-aineistona oli yhteensä 260 kiinnipitoratkaisua puolentoista vuoden ajanjaksolta (Hoikkala 2014/Kiinnipito lastenkodeissa. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry).

Lasten ja nuorten kokemustietoa on kartoitettu ainakin kahdessa intensiivihoidossa koskeneessa tutkimuksessa (Ekholm, Elina 2013; Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo 2012) sekä esimerkiksi lapsiasiavaltuutetun toteuttaman lasten ja nuorten kuulemiskierroksen aikana (Vario, Pipsa ym. 2012). Lapset ja nuoret korostavat, että rajoitustoimenpiteet voivat olla loukkaavia ja nöyryyttäviä käytäntöjä. Joissakin tilanteissa niitä pidetään kuitenkin hyväksyttävänä. Tärkeää heidän mukaansa on se, että kyseiset toimenpiteet ovat heille ymmärrettävällä tavalla perusteltavissa ja niiden käyttö ei ole mielivaltaista.

Erityistä huolenpitoa on tutkittu laadullisin menetelmin kahdessa tutkimuksessa. Ensimmäinen ajoittui erityisen huolenpidon käytännön varhaisvaiheeseen ja siinä täsmennettiin erityisen huolenpidon käsitettä ja paikkaa lasten ja nuorten palvelujärjestelmässä sekä kuvattiin sen laajuutta, toimintaa ja perussitoumuksia. Tutkimuksessa haastateltiin valtion koulukotien työntekijöitä ja lapsia, analysoitiin sijoitettujen nuorten asiakirjoja, tehtiin nuorikohtaista seurantatutkimusta yhdistämällä haastattelu- ja asiakirja-aineistoa sekä haastateltiin asiantuntijoita (Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja 2008/Erityinen huolenpito koulukodeissa. Stakesin raportteja 36.). Toisessa analysoitiin erityisen huolenpidon jaksolle ohjautuneiden 30 lapsen palvelupolkuja asiakirja-aineiston ja ammattilaisten haastattelujen avulla keväällä 2020 (Wennberg, Mikko & Rausmaa, S. & Kortelainen, J. 2020/Erityisen huolenpidon palvelupolut. Itlan raportit ja selvitykset 2020:3. Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr.).

Molemmissa tutkimuksissa korostuvat mahdollisuus lapsen rajoittamiseen ja suljetussa olosuhteissa toteutuvaan valvontaan, mutta myös ammattilaisten jatkuva läsnäolo ja käytännön huolenpidolliset tavoitteet. Jälkimmäisessä todetaan voimassa olevan erityisen huolenpidon rakenteen heikkoudet. Erityisen huolenpidon käytännöllä paikataan muita palvelujärjestelmän puutteita, mutta jaksoilla ei välttämättä saada aikaiseksi niille asetettuja laajoja tavoitteita tai ne eivät ole pitkäkestoisia. Molemmissa painotetaan käytännön kehittämisen tarve systemaattisen tiedonkeruun pohjalta sekä lasten ja nuorten oikeuksien ja edun mukaisen sijaishuollon toteutumisen turvaamiseen.

2.3 Kansainvälinen kehitys ja vaikutukset kansalliseen lainsäädäntöön

2.3.1 Euroopan neuvosto

Ihmisoikeussopimus

Suomi liittyi Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990. Sopimus on muiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ohella viitoittanut tietä perusoikeusuudistuksellemme. Sopimus toi yleiseen tietoisuuteen moniin ihmisoikeussopimuksiin liittyvän kansainvälisen valvontajärjestelmän sekä suomalaisten tuomioistuinten mahdollisuuden soveltaa päätöstensä perusteina Suomen ratifioimia ja siten maamme oman oikeusjärjestyksen osaksi tulleita sopimusmääräyksiä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen toteutumista sopimusvaltioissa turvaa valitusmenettely. Väitetyt ihmisoikeusrikkomukset voidaan saattaa joko yksilön tai valtio vireille panemina Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäviksi. Sen tuomiot ovat vastaajana olevaa sopimusvaltiota sitovia. Euroopan neuvoston ministerikomitea valvoo tuomioiden täytäntöönpanoa.

Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 18 ja 19/1990; sellaisena kuin sen on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010; jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 2 artiklan mukaan jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Artikla sisältää negatiivisen velvoitteen valtiolle olla riistämättä toisen henkeä sekä positiivisen velvoitteen valtiolle elämän suojelemiseksi. Lisäksi artikla sisältää prosessuaalisia velvoitteita järjestää tehokas tutkinta artiklaa koskeissa tilanteissa.

Ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan mukaan ketään ei saa kohdella epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Määräys turvaa yleisesti asianmukaisten laitossuhteiden järjestämistä ja samalla suojaa laitoksessa olevan henkilön terveyttä ja integriteettiä sekä asettaa rajat fyysiselle kiinnipitämiselle, eristämiseksi ja kurinpidolliselle rankaisemiselle.

Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan mukaan jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan, lukuun ottamatta artiklassa erikseen luetelluissa tapauksissa. Tällöin vapaudenriiston on tapahduttava lain määräämässä järjestyksessä. Artikla sisältää myös yksityiskohtaiset vapaudenriiston hyväksyttäviä perusteita koskevat määräykset. Henkilöltä voidaan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan mukaan riistää vapaus lain nojalla esimerkiksi tartuntataudin leviämisen estämiseksi tai hänen heikon mielenterveytensä, alkoholisminsa, huumeidenkäyttönsä tai irtolaisuutensa vuoksi.

Vapaudenriiston kohteeksi joutuneelle on viipymättä ilmoitettava hänen ymmärtämällään kielellä vapaudenriiston perusteet. Jokaisella, jolta on riistetty hänen vapautensa pidättämällä tai muuten, on oikeus vaatia tuomioistuimessa, että hänen vapaudenriistonsa laillisuus tutkitaan viipymättä ja että hänet vapautetaan, jos toimenpide ei ole laillinen. Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 5 kohta sisältää sopimusvaltioita sitovan velvoitteen vahingonkorvaukseen henkilölle, joka on pidätetty tai jonka vapaus on muuten riistetty artiklan vastaisesti.

EIT:n oikeuskäytännön perusteella ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun vapaudenriiston laillisuus edellyttää muun ohella, että vapautta ei saa riistää mielivaltaisesti (esimerkiksi Winterwerp v. Alankomaat, 24.10.1979, kohta 45, ja Wassink v. Alankomaat, 27.9.1990, kohta 24). Ihmisoikeustuomioistuin ei ole oikeuskäytännössään muotoillut yleistä määritelmää siitä, minkälaisia viranomaismenettelyjä on pidettävä ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa mielivaltaisina. EIT:n mukaan mielivallan käsitteen sisältö vaihtelee jossakin määrin sen mukaan, millaisesta vapaudenriistosta on kysymys (esimerkiksi Saadi v. Yhdistynyt kuningaskunta, (suuri jaosto) 29.1.2008, kohta 68).

EIT on katsonut mielivaltaisen vapaudenriiston kiellon edellyttävän muun ohella, että vapaudenriistoa koskeva määräys ja sen täytäntöönpano ovat yhteensopivia kulloinkin kysymyksessä olevan, ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdassa säädetyn vapaudenriiston perusteen tarkoituksen kanssa (esimerkiksi Winterwerp, kohta 39). Vapaudenriiston perusteen sekä vapaudenriiston paikan ja olosuhteiden tulee lisäksi olla asianmukaisessa suhteessa toisiinsa. Vapaudenriistoa on pidetty mielivaltaisena tilanteissa, joissa viranomaisen toimintaan, vaikka se olisi sinänsä ollut kansallisen lain mukaista, on liittynyt erehdyttämisen tarkoitus tai muutoin vilpillinen mieli (esimerkiksi Saadi, kohta 69 oikeustapaustulkauksineen).

EIT:n oikeuskäytännön perusteella vapaudenriistoa ei ole pidettävä ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla laillisena yksinomaan sillä perusteella, että kansallista lakia ja siinä säädettyjä menettelyjä on noudatettu. Myös kansallisen lain tulee olla ihmisoikeussopimuksen vaatimusten sekä sopimuksen ilmentämien yleisten periaatteiden, erityisesti laillisuusperiaatteen, mukainen. Kansallisen lain tulee taata, että käytettävissä ovat riittävät oikeussuojakeinot ja että päätöksentekomenettely on asiallinen ja oikeudenmukainen (esimerkiksi Winterwerp, kohta 45).

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan vapaudenriisto on niin vakava toimenpide, että se on oikeutettu ainoastaan, jos lievempiä toimenpiteitä on harkittu ja ne on todettu riittämättömiksi turvaamaan niitä yksityisiä ja julkisia etuja, jotka edellyttävät henkilön vapauden riistämistä (esimerkiksi Stanev v. Bulgaria, 17.1.2012, kohta 143). Lisäksi vapaudenriiston on oltava tilanteessa välttämätön. Lievempien toimenpiteiden riittävyden ja soveltuvuuden sekä välttämättömyyden arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota siihen yleiseen tai yksityiseen intressiin, jonka perusteella vapaudenriistoon ryhdytään (esimerkiksi Sýkora v. Tšekki, 22.2.2013, kohta 62 eteenpäin).

Kun vapaudenriisto perustuu henkilön oman terveyden tai turvallisuuden vaarantumiseen, perusteita olisi syytä tulkita erityisen supistavasti ottaen huomioon, että kyse on haavoittuvassa asemassa olevista ihmisryhmistä (esimerkiksi Pleso v. Unkari, 2.1.2013, kohta 65). Jos vapaudenriisto sisältää mahdollisuuden rajoitustoimenpiteiden käyttöön, tämäkin puoltaa erityisen varovaista tulkintaa.

EIT on oikeuskäytännössään katsonut ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kohdan edellyttävän, että vapautensa menettäneen henkilön käytettävissä on sellainen oikeussuojakeino, joka mahdollistaa vapaudenriiston perusteiden laillisuuden tutkimisen ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kohdan mukaisten edellytysten valossa. Ihmisoikeussopimuksen viimeksi mainitun artiklan taustalla on tarkoitus antaa takeet mielivaltaa vastaan. Sillä seikalla, että vapaudenriistoa koskeva toimenpide on itsenäisen tuomioistuINVALVONNAN kohteena, on EIT:n mukaan perustavaa laatua oleva merkitys (esimerkiksi Stanev, kohta 170).

Ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohta sisältää määräyksen oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Sen mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa muun muassa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan tai velvollisuuksistaan.

Ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi taikka muiden henkilöiden oikeuksien tai vapauksien turvaamiseksi. EIT:n mukaan yksityiselämä on laaja ilmaisu, joka ei ole määriteltävissä tyhjentävästi. Se käsittää henkilön fyysisen ja henkisen koskemattomuuden sekä henkilön fyysiseen ja sosiaaliseen identiteettiin liittyvät seikat (mm. Niemietz v. Saksa, 16.11.1992, X ja Y v. Alankomaat, 26.3.1985).

Vaikka artikla suojaa yksilön vapauspiiriä ennen kaikkea viranomaisten taholta tulevaa puuttumista vastaan, EIT on katsonut artiklan edellyttävän valtiolta aktiivisia toimenpiteitä sen tarkoittamien oikeuksien turvaamiseksi myös yksityisten taholta tulevaa puuttumista vastaan.

Ihmisoikeussopimuksen 13 artikla sisältää oikeutta tehokkaaseen oikeussuojakeinoon koskevan määräyksen. Sen mukaan jokaisella, jonka sopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.

Euroopan sosiaalinen peruskirja

Euroopan sosiaalinen peruskirja muodostaa Euroopan neuvoston ihmisoikeuslottuvuuden toisen puolen Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa. Sen tavoitteena on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa asettamalla sopimusvaltioille vähimmäisvaatimuksia, joihin niiden on sitouduttava.

Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 43-44/1991) allekirjoitettiin vuonna 1961 ja se tuli voimaan vuonna 1965. Suomi allekirjoitti sen vuonna 1991. Sopimusta on myöhemmin täydennetty lukuisilla lisäpöytäkirjoilla. Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 78/2002) tuli Suomen osalta voimaan 1.8.2002. Uudistettu peruskirja korvaa aikaisemman peruskirjan niiden maiden osalta, jotka ovat uuden ratifioineet. Uudistuksen tavoitteena oli saattaa Euroopan sosiaalinen peruskirja vastaamaan peruskirjan hyväksymisen jälkeen tapahtuneita sosiaalisia muutoksia.

Uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan tehtävänä on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa. Nämä oikeudet on taattava kaikille jäsenvaltion oikeudenkäyttöpiirissä oleville henkilöille ilman syrjintää. Peruskirjassa turvatut oikeudet koskevat muun muassa asumista, terveyttä, koulutusta, työntekoa, henkilöiden vapaata liikkuvuutta sekä lasten, ikääntyneiden, vammaisten henkilöiden ja perheen suojelua. Osa peruskirjan turvaamista oikeuksista on turvattu myös muissa kansainvälisissä sopimuksissa.

2.3.2 Euroopan unioni

Euroopan unionin perusoikeuskirjaan on koottu unionin kansalaisten ja kaikkien EU:n alueella asuvien henkilöiden kansalais-, poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset oikeudet. Perusoikeuskirja suojaa muun muassa ihmisarvoa (1 artikla), oikeutta elämään (2 artikla), oikeutta ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen (3 artikla) sekä oikeutta vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen (6 artikla) ja kieltää kidutuksen sekä epäinhimillisen tai halventavan rangaistuksen ja kohtelun (4 artikla).

Perusoikeuskirjan määräykset sitovat EU:n toimielimiä, elimiä, laitoksia ja virastoja sekä jäsenvaltioita silloin, kun jäsenvaltiot soveltavat EU:n oikeutta.

2.3.3 Yhdistyneet kansakunnat

Merkityksellisiä niin lainvalmistelussa kuin viranomaisissa ja tuomioistuimissa ovat myös Yhdistyneissä kansakunnissa (jäljempänä YK) laaditut taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976) ja sen valinnainen pöytäkirja joka mahdollistaa yksilövalitusten tekemisen (SopS 16 ja 17/2014) sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä (SopS 7 ja 8/1976). Ensiksi mainitun sopimuksen 12 artikla jokaisen oikeutta nauttia korkeimmasta saavutettavissa olevasta ruumiin- ja mielenterveydestä.

Jälkimmäisen sopimuksen 6 artiklan mukaan jokaisella ihmisellä on synnynnäinen oikeus elämään. Sopimuksen 7 artiklan mukaan ketään ei saa kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Sopimuksen 9 artikla määrittää muun muassa oikeuden vapautteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Sopimuksen 10 artiklan mukaan kaikkia henkilöitä, joilta on riistetty heidän vapautensa, on kohdeltava inhimillisesti ja kunnioitettava ihmisen synnynnäistä arvoa. Sopimuksen 12 artikla korostaa valtion alueella laillisesti olevan liikkumisen vapautta ja oikeutta valita vapaasti asuinpaikkansa. Sopimuksen 17 artiklan mukaan kenenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua.

Yleissopimus lapsen oikeuksista

YK:n lasten oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991) turvaa osaltaan lasten kohtelua. Sopimus edellyttää lasten yhdenvertaista kohtelua. Lasta ei saa syrjiä hänen tai hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa taikka muiden perheenjäsenten ominaisuuksien, mielipiteiden tai alkuperän vuoksi. Yleissopimuksen perusteella julkisen vallan lapsia koskevista toiminna on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapsen hyvinvoinnille välttämättömän suojelun ja huolenpidon huomioiden vanhempien, laillisten huoltajien tai muiden lapsesta oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet.

Lapsen molemmilla vanhemmilla on ensisijainen velvollisuus huolehtia lapsen tarvitsemasta huolenpidosta ja kasvatuksesta. Tässä tehtävässään vanhempia ohjaa määräävänä periaatteena lapsen etu. Sopimuksessa määrätään myös lapsen oikeudesta elää ensisijaisesti vanhempiansa kanssa ja lapsen etuun perustuen mahdollisuudesta erottaa lapsi vanhemmistaan. Lisäksi sopimusvaltiot takaavat lapsille mahdollisuuden ilmaista näkemyksensä omaa kehitystään vastaavasti itseään koskevista asioista. Lapsella on myös oikeus yksityisyyteen.

Vammaisilla lapsilla on oikeus nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Sopimusvaltioiden on myös taattava lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen mahdollisimman täysimääräisesti.

Yleissopimuksen velvoitteiden noudattamista varten on perustettu lapsen oikeuksien komitea. Sopimusvaltiot antavat komitealle joka viides vuosi raportin suorittamista toimenpiteistä, joilla pannaan täytäntöön yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia, ja näiden oikeuksien nauttimisessa tapahtuneesta edistymisestä. Komitea käsittelee sopimusvaltioiden antamat raportit ja voi niiden johdosta tehdä ehdotuksia ja yleisiä suosituksia, jotka toimitetaan sopimusvaltioille.

Suomen neljännen määräaikaisraportin johdosta antamissaan päätelmissä vuonna 2011 (CRC/C/FIN/CO/4) lapsen oikeuksien komitea kehotti Suomea tehostamaan pyrkimyksiään varmistaa, että lapsen edun periaate otetaan asianmukaisesti huomioon kaikissa lainsäädäntö-, hallinto- ja oikeudenkäyntimenettelyissä sekä kaikissa lapsia koskevista ja lapsiin vaikuttavissa toimintapolitiikoissa, ohjelmissa ja hankkeissa ja että sitä sovelletaan niissä johdonmukaisesti. Edelleen komitea suositteli, että Suomi poistaa ikärajat kansallisesta lainsäädännöstään ja varmistaa, että kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia kuullaan asianmukaisesti, heidän kehitystasonsa huomioon ottaen, heitä koskevista oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä. Lapsia olisi kuultava lapsiystävällisesti, lapsen edun periaate huomioon ottaen. Lasten, myös vammaisten lasten, mielipiteille olisi annettava asianmukainen paino lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Lapsen kuulemista koskevassa päätelmässään lapsen oikeuksien komitea viittasi vuonna 2009 antamaansa yleiskommenttiin (CRC/C/GC/12), joka koskee yleissopimuksen 12 artiklaa. Yleisessä huomautuksessaan komitea suosittelee, etteivät sopimusvaltiot ottaisi laissa tai käytännössä käyttöön ikärajoja, jotka rajoittavat lapsen oikeutta tulla kuulluksi kaikissa häneen vaikuttavissa asioissa. Komitean mukaan 12 artikla edellyttää muiden kuin kielellisten viestintätapojen tunnustamista ja kunnioittamista. Tällaisia viestintätapoja ovat muun muassa leikki, kehonkieli, kasvojen ilmeet sekä piirtäminen ja maalaaminen, joiden avulla hyvin pienet lapset ilmaisevat käsityskykyään, valintojaan ja mieltymyksiään. Lapsella ei tarvitse olla kattavia tietoja häneen vaikuttavien asioiden kaikista näkökohdista, mutta hänellä on oltava riittävät tiedot, jotta hän voi muodostaa asianmukaisesti oman näkemyksensä. Edelleen sopimusvaltioilla on velvollisuus varmistaa, että oikeus tulla kuulluksi toteutuu myös sellaisten lasten kohdalla, joiden on vaikeaa tuoda näkemyksiään esiin. Komitea mainitsee tässä yhteydessä erityisesti vammaiset lapset ja lapset, jotka eivät puhu enemmistökieltä.

Lapsen kuuleminen ei komitean mukaan ole riittävää, vaan lapsen näkemykset on myös otettava vakavasti heti, kun lapsi kykenee ilmaisemaan omat näkemyksensä. Komitea korostaa, että ikä yksin ei ratkaise lapsen näkemysten merkitystä, vaan lapsen näkemyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti. Kehitystaso tarkoittaa lapsen valmiutta ilmaista järkevästi ja itsenäisesti näkemyksiään asioista. Myös käsiteltävän asian vaikutus lapseen on otettava huomioon. Mitä suurempi vaikutus lopputuloksella on lapsen elämään, sitä tärkeämpää on arvioida lapsen kehitystaso oikein.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

YK:n yleiskokouksen täysistunto hyväksyi vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan konsensuspäätöksellä 13 päivänä joulukuuta 2006 (A/RES/61/106). Yleissopimus ja pöytäkirja tulivat kansainvälisesti voimaan 3 päivänä toukokuuta 2008. Yleissopimuksella on tällä hetkellä 157 ja pöytäkirjalla 87 sopimuspuolta. Yleissopimus tuli Euroopan unionin osalta voimaan vuonna 2011. Unioni ei ole liittynyt valinnaiseen pöytäkirjaan. Suomi allekirjoitti sekä sopimuksen että sen valinnaisen pöytäkirjan allekirjoitustilaisuudessa 2007 ja ratifioi sopimuksen vuonna 2016.

Yleissopimus ei luo uusia ihmisoikeuksia. Se pyrkii erittelemään jo olemassa olevien oikeuksien täytäntöönpanokeinoja vammaisten henkilöiden olosuhteet huomioiden. Keskeisenä ajatuksena sopimuksessa on syrjinnän kieltäminen ja tasapuolisen kohtelun takaaminen kaikilla elämänalueilla. Sopimukseen liittyvät valtiot sitoutuvat kehittämään ja toteuttamaan käytäntöjä, lainsäädäntöä ja hallinnollisia toimenpiteitä oikeuksien tasapuoliselle toteuttamiselle sekä poistamaan lakeja, säädöksiä ja tapoja, jotka voidaan katsoa syrjiviksi. Yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja mahdollistaa vammaisten henkilöiden yksilövalitukset mahdollisesta sopimusrikkomuksesta sopimusta valvovalle komitealle sen jälkeen, kun kansalliset oikeussuojakeinot on käytetty. Komitea vastaanottaa myös hallitusten määräaikaisraportit yleissopimuksen täytäntöönpanosta ja antaa suosituksia täytäntöönpanotoimien riittävydestä.

Vammaisiin kuuluvat sopimuksen 1 artiklan mukaan henkilöt, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisien esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Yleissopimuksen 3 artiklassa ovat sopimuksen yleisperiaatteet ja 4 artiklassa yleiset velvoitteet. Yleisperiaatteita ovat muun muassa henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemäärää-

misoikeuden, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen, syrjimättömyys, täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan ja mahdollisuuksien yhdenvertaisuus. Sopimuksen muita artikloja on tulkittava näiden sopimuksen yleisperiaatteiden ja yleisten velvoitteiden mukaisesti.

Sopimuksen 10 artikla korostaa jokaisen synnynnäistä oikeutta elämään. Sopimuksen 12 artikla määrittää vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta lain edessä. Vammaisilla henkilöillä on artiklan mukaan oikeus tulla tunnustetuiksi henkilöiksi lain edessä kaikkialla ja vammaiset henkilöt ovat oikeudellisesti kelpoisia yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämänoilla. Sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet järjestääkseen vammaisten henkilöiden saataville tuen, jota he mahdollisesti tarvitsevat oikeudellista kelpoisuuttaan käyttäessään.

Sopimuksen 14 artiklan mukaan sopimuspuolet varmistavat, että vammaiset henkilöt yhdenvertaisesti muiden kanssa nauttivat oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen eivätkä joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Mahdollisen vapaudenriiston tulee tapahtua lain mukaisesti, eikä vammaisuuden olemassaolo missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon. Sopimuksen 15 artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Sopimuksen 16 artikla edellyttää, että sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset, sosiaaliset, koulutukselliset ja muut toimet suojellakseen vammaisia henkilöitä sekä kotona että kodin ulkopuolella kaikilta hyväksikäytön, väkivallan ja pahoinpitelyn muodoilta, niiden sukupuoleen perustuvat näkökohdat mukaan lukien. Sopimuksen 17 artiklan mukaan jokaisella vammaisella henkilöllä on oikeus ruumiillisen ja henkisen koskemattomuutensa kunnioittamiseen yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Sopimuksen 18 artikla korostaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeutta liikkumisvapauteen, asuinpaikan valinnan vapauteen ja kansalaisuuteen. Sopimuksen 19 artikla määrittää vammaisten henkilöiden oikeutta elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä. Artiklan mukaan vammaisilla henkilöillä on muun muassa yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä he ole veloitettuja käyttämään tiettyä asuinjärjestelyä. Sopimuksen 20 artiklassa edellytetään vammaisten henkilöiden mahdollisimman itsenäisen henkilökohtaisen liikkumisen varmistamista. Sopimuksen 21 artikla korostaa vammaisten henkilöiden oikeutta sanan- ja mielipiteenvapauteen ja tiedonsaantiin yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Sopimuksen 22 artiklan mukaan asuinpaikasta tai -järjestelyistä riippumatta kenenkään vammaisen henkilön yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon tai muunlaiseen viestintään ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä hänen kunniaansa ja mainettaan saa laittomasti loukata. Vammaisilla henkilöillä on oikeus lain suojaan tällaisen puuttumisen tai loukkauksen osalta. Sopimuksen 23 artiklan korostaa vammaisten henkilöiden kodin ja perheen kunnioittamista.

Sopimuksen 25 artiklan mukaan sopimuspuolet tunnustavat, että vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Artikla edellyttää muun muassa, että sopimuspuolet vaativat terveydenhuoltoalan ammattihenkilöitä järjestämään vammaisille henkilöille samanlaatuista hoitoa kuin muille, myös vapaan ja tietoon perustuvan suostumuksen perusteella, muun muassa lisäämällä tietoisuutta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista, arvosta, itsemääräämisoikeudesta ja tarpeista järjestämällä koulutusta sekä saattamalla voimaan julkista ja yksityistä terveydenhuoltoa koskevat eettiset ohjeet. Sopimuksen 26 artikla edellyttää kuntoutuspalvelujen ja -ohjelmien järjestämistä vammaisille henkilöille.

Ihmisoikeuksien toteutumisen edistäminen ja valvonta

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Suomen kansainvälisoikeudellisista velvoitteista seuraa rajoituksia suomalaisten valtiotilintä toimivallalle kajota moniin sellaisiin ihmisyksilöiden kannalta tärkeisiin oikeushyviin, jotka Suomessa valtiosisäisesti turvataan erityisesti perusoikeussäännösten avulla. Perusoikeuksista säädettävien poikkeusten tulee olla Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisia.

Oikeusasiamiehen kansliaan on perustettu vuoden 2012 alusta Ihmisoikeuskeskus, jonka yhteydessä toimii ihmisoikeusvaltuuskunta. Ihmisoikeuskeskus on toiminnallisesti itsenäinen ja riippumaton mutta hallinnollisesti osa oikeusasiamiehen kansliaa. Ihmisoikeuskeskukselle kuuluvat erilaiset yleiset perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen, toteuttamiseen ja seurantaan liittyvät tehtävät, mutta se ei käsittele kanteluita. Tavoitteena on, että Ihmisoikeuskeskuksen perus- ja ihmisoikeuksien asiantuntija-, koulutus-, neuvonta-, selvitys- ja tiedotustehtävät sekä muut vastaavanlaiset tehtävät yhdessä oikeusasiamiehen laillisuusvalvontatehtävien kanssa vastaisivat YK:n yleiskokouksen vuonna 1993 hyväksymien niin sanottujen Pariisin periaatteiden mukaista kansallisen ihmisoikeusinstituution tehtävänkuvaa.

Suomi on allekirjoittanut YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan syyskuussa 2003 ja ratifioinut sen 8 päivänä lokakuuta 2014. Pöytäkirja on tullut Suomen osalta voimaan 7 päivänä marraskuuta 2014. Pöytäkirjan tarkoituksena on vahvistaa vapautensa menettäneiden henkilöiden suojelua kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua tai rangaistusta vastaan sekä korostaa valtioiden velvollisuutta ryhtyä tehokkaisiin toimiin kidutuksen ehkäisemiseksi.

Pöytäkirjalla on perustettu kansainvälinen kidutuksen vastaisen komitean alakomitea. Sillä on oikeus tehdä tarkastuksia kaikkiin sopimusvaltion lainkäyttövaltaan kuuluviin paikkoihin, joissa viranomaisen määräyksen nojalla tai kehotuksesta, suostumuksella tai myötävaikutuksella pidetään taikka voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä.

Pöytäkirja velvoittaa sopimusvaltion perustamaan tai nimeämään yhden tai useamman riippumattoman kansallisen valvontaelimen, jolla on vastaavanlainen oikeus tehdä tarkastuksia. Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty Suomessa tällaiseksi kansalliseksi valvontaelimeksi.

2.4 Nykytilan arvio

Lastensuojelun sijaishuollon määrät ja kustannukset kasvavat joka vuosi. Koskaan ennen ei ole ollut yhtä paljon kiireellisesti sijoitettuja, huostassa olevia tai muuten sijoitettuja lapsia ja nuoria kuin 2019. Nuorten määrä lastensuojelun asiakkaissa on kasvanut ja eniten sijoitetaan kiireellisesti 15-vuotiaita eri tavoilla oireilevia tai turvan tarpeessa olevia nuoria. Kiireellisesti sijoitettujen ja huostassa olevien lasten määrissä on eroja eri maakuntien välillä. Vuonna 2019 vastaavaan väestöön suhteutettuna huostassa olleita lapsia oli eniten Kymenlaaksossa (1,5 %) ja vähiten Pohjanmaalla (0,5 %).

Tutkimuksissa (muun muassa Heino 2007; Heino ym. 2016; Myllärniemi 2006; Kestilä 2012; Pietilä 2016) lastensuojeluasiakkuuden ja kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt jaotellaan vanhempiin sekä lapsiin ja nuoriin liittyviin syytekijöihin. Niiden mukaan vanhempiin liittyvistä syistä yleisimpiä ovat päihde- ja mielenterveysongelmat, jaksamattomuus, perheristiriidat, avuttomuus ja osaamattomuus. Lapseen ja nuoreen liittyviä syitä ovat muun muassa tunne-elämän

ja käyttäytymisen ongelmat, koulunkäymättömyys, runsas karkailu ja kiinnittymättömyys, rikoksilla oireilu sekä päihde- ja mielenterveysongelmat. Nuorten määrä lastensuojelun asiakkaissa on kasvanut ja eniten sijoitetaan kiireellisesti 16 -vuotiaita eri tavoilla oireilevia tai turvan tarpeessa olevia nuoria. Lapsi saattaa käyttäytyä väkivaltaisesti itseään kohtaan myös sijaishuollon aikana ja ajautua hyväksikäytön kohteeksi. Sijaishuoltoon ohjautuvien lasten tilannekuva on vaillinainen, koska huostaanoton tai muiden sijoitusten taustalla olevia syytietoja ei kerätä kansallisesti systemaattisesti.

Lastensuojelun tarpeeseen vaikuttavat läheisesti muiden sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen toimivuus ja saatavuus. Muiden palvelujen riittämättömyys tai saavuttamattomuus voi aiheuttaa lastensuojelun tarvetta. Lastensuojelun tulee vastata lapsista ja nuorista, joilla on lastensuojelulain mukaisen tuen tarvetta. Lastensuojelu ei kuitenkaan voi kieltäytyä toimimasta silloinkaan, kun muut palvelut eivät järjesty.

Lastensuojelun laitoshoidon kenttä on pirstaleinen, eikä esimerkiksi sijaishuoltopaikkojen kokonaismäärästä ja niiden palvelujen laadusta ole kansallisesti vertailukelpoista tietoa. (Esim. Porko ym. 2018.) Lisäksi on tunnistettu palvelujen hankintaosaamisen vajeita sekä haasteita siinä, miten palvelun laadulliset ominaisuudet saadaan hankinnassa hintaa määräävämmäksi tekijäksi. (Esim. Hoikkala & Lavikainen 2016.) Esimerkiksi psykiatrisesti orientoituneiden tai päihdeongelmien hoitamiseen erikoistuneiden laitospalvelujen tuottaminen saattaa vaihdella sisällöllisesti runsaasti.

Erityisen huolenpidon jaksoille ohjautuneiden lasten palvelupolkuja selvittäneessä tutkimuksessa (Wennberg & Rausmaa & Kortelainen 2020) todetaan myös palvelujärjestelmän epäoimistuminen ja toimimattomuus, jolloin sijaishuollossa olevalle lapselle ei ole järjestynyt hänen tarpeitaan vastaavia palveluja. EHO-jaksoille ohjautuvilla lapsilla on usein päihteidenkäyttöä, kuljeskelua, itsetuhoisuutta ja mielenterveyden ongelmia sekä neuropsykiatrisia haasteita (diagnosoituja tai epäiltyjä). Erityisen huolenpidon jaksoille ohjautuvat lapset ovat usein psykiatristen palvelujen piirissä aiemmin, mutta hoitoon sitoutuminen on ollut heikkoa. Erityisen huolenpidon jaksolle ohjautuvilla lapsilla voi olla myös haasteita koulunkäynnissä. Haasteet ovat usein päällekkäisiä ja niitä on runsaasti. (Wennberg & Rausmaa & Kortelainen 2020, 10.) EHO-jaksoille ohjautuvien taustalla voi olla pitkä lastensuojelun asiakkuus ja useita sijaishuoltopaikkojen muutoksia ennen jaksoa. Toisaalta osan kohdalla sijaishuolto alkaa lähempänä täysi-ikäistymistä noin 16–17 -vuotiaana, jolloin lapsen sijaishuollon asiakkuus jää kokonaisuudessaan lyhyeksi ja EHO-jakson vaikuttavuus epäselväksi.

Erityistä huolenpitoa koskeneen tutkimuksen mukaan nykyinen rakenne on epätarkoituksenmukainen, koska lyhytaikaiset jaksot vastaavat heikosti niille asetettuihin laajoihin tavoitteisiin ja tarpeisiin. EHO-jaksojen aikana saavutetut hyvät tulokset eivät välttämättä kestä pitkään. Oleellista on saada EHO-jakson jälkeinen sijaishuoltopaikka kiinteästi mukaan jakson aikaiseen työskentelyyn, jotta tulosten siirtäminen voi toteutua hyvin.

Monilla lastensuojelun asiakkailla koulunkäyntiin motivoituminen on vaikeaa, ja peräti puolet sijaishuollossa olleista jää vaille toisen asteen koulutusta. Koulukodeissa on lastensuojelulain nojalla sijoitettuja lapsia ja nuoria, jotka tarvitsevat paljon erityistä ja erilaista tukea. THL:n tutkimusaineiston perusteella 77 prosenttia koulukotiin sijoitetuista jää pelkän perusasteen tutkinnon varaan, kun verrokkien vastaava luku on 21 prosenttia. Kahdella kolmesta koulukotiin sijoitetusta nuoresta on aikuisiän rikostuomio, mikä vastaa 13-kertaista riskiä ikätovereihin verrattuna. Noin puolella koulukotitaustaisista on myöhempi väkivaltatuomio tai omaisuusrikostuomio. Väkivaltarikokseen syllistymisen riski on 18-kertainen ikätovereihin verrattuna. Koulukotitaustaisille naisille tehdään noin viisi kertaa ikätovereita useammin abortteja. Myös alaikäisenä lapsen saaminen on yleistä.

Sijoitettujen lasten koulutukselliset puutteet ovat tulleet selkeästi esiin vuosina 1987 ja 1997 syntyneiden kohorttitutkimuksissa. Etenkin teini-ikäisinä lastensuojelun laitoshoidon sijoitetut ja sieltä itsenäistyvät nuoret siirtyvät ikätovereitaan harvemmin koulutuksen ja työllisyyden uralle (38 prosenttia vähemmän ikäryhmään verrattuna). Sen sijaan heillä on enemmän varhaista vanhemmaksi tuloa (14 prosenttia enemmän ja etenkin naisilla) sekä pitkäaikaisia taloudellisen tuen ja työttömyyden ketjuja (21 prosenttia). (Kääriälä ym. 2019.)

Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja perheiden palvelutarpeet ja palvelujen saatavuus kuntakyselyjen mukaan

Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja heidän tarvitsemiensa palvelujen saatavuutta on kartoitettu Kuntaliiton toteuttamissa lastensuojelun kuntakyselyissä vuosina 2012 ja 2017. Kyselyjen vastausprosentit olivat 92,3 ja 94,2. Vuoden 2017 kyselyn väestöpeitto oli 96 prosenttia. Kyselyjen perusteella voidaan vertailla muutoksia palvelujen saatavuudessa.

Lapsiperheiden kotipalvelun saatavuus oli merkittävästi parantunut viidessä vuodessa. Vuonna 2017 78 prosenttia vastanneista kunnista ja kuntayhtymistä arvioi kotipalvelun saatavan useimmiten viiveettä tarpeenmukaisena tai kohtuullisella työmäärällä ja viiveellä. Lastensuojelun taloudellinen tukeminen, tehostettu perhetyö, päivähoito lastensuojelun avohuollon tukitoimena ja jälkihuoltoon tuen tarvitsemat palvelut olivat saatavuudeltaan hyvällä tasolla. Yli 80 prosenttia vastanneista arvioi palvelua saatavan useimmiten viiveettä tarpeenmukaisena tai kohtuullisella työmäärällä ja viiveellä. Kotipalvelua lukuunottamatta lasten tarvitsemien palvelujen saatavuudessa oli tapahtunut heikentymistä. Myös vanhempien tarvitsemien päihde- ja mielenterveyspalvelujen saatavuus oli heikentynyt. Lasten sijaishuoltoon sijoittaminen oli vaikeutunut ja siinä oli viiveitä, lukuun ottamatta yli 12-vuotiaan sijoitusta perhehoitoon, jossa tilanne oli hie- man kohentunut.

Lapsen tarvitsema sijoitus erityisyksikköön oli onnistunut kohtuullisella työmäärällä ja viiveellä 39 prosentissa vastanneista kunnista ja kuntayhtymistä. Alle 18 -vuotiaan tarvitsema päihdehoito järjestyi vastaavalla tavalla vain 37 prosentissa vastanneista kunnista ja kuntayhtymistä. Yli 60 prosentissa vastanneista kunnista ja kuntayhtymistä palvelut jäivät kokonaan saamatta tai palvelut saatiin, mutta niiden järjestäminen oli hankalaa ja vei paljon aikaa.

Heikennystä oli tapahtunut kaikissa terveydenhuollon tutkimuksissa ja palveluissa, joita kartoitettiin. Vakavin heikennys oli tapahtunut lasten tarvitsemien mielenterveyspalvelujen saatavuudessa. Vuonna 2012 palvelu järjestyi kohtuullisella työmäärällä ja viiveellä tai viiveettä tarpeenmukaisena 63 prosentilla vastanneista kunnista ja kuntayhtymistä ja vuonna 2017 vain 37 prosentilla. Saatavuusongelmat ja viiveet palveluun pääsyssä koskivat myös sijaishuoltoon sijoittamisen yhteydessä tehtävää lapsen terveydentilan selvittämistä ja pahoinpitely- ja seksuaalirikosten selvittämisen edellyttämiä terveydenhuollon tutkimuksia.

Kasvatus- ja perheneuvolapalvelujen saatavuus oli heikentynyt huomattavasti. Vuonna 2012 75 prosenttia vastanneista vastasi, että palvelu järjestyivät kohtuullisella työmäärällä ja viiveellä tai ilman viivettä tarpeenmukaisena, mutta vuonna 2017 näin arvioi 55 prosenttia vastaajista.

Kolmasosa vastanneista kunnista ja kuntayhtymistä kertoi sijoittavansa hyvin usein lapsia sijaishuoltoon, koska lapsen tarvitsema mielenterveyshoito ei jostain syystä mahdollistunut. Näiden kuntien ja kuntayhtymien alueella asui 49 prosenttia väestöstä. Vain 4 prosenttia väestöstä asui kunnissa, joissa ei milloinkaan sijoitettu lapsia sijaishuoltoon siitä syystä, että mielenterveyshoito ei järjestyisi. Kyselyn avovastauksissa kerrottiin sijaishuollolla korvattavan puuttuvia

lasten- ja nuorisopsykiatrisia palveluja. Psykiatristen ja neurologisten ongelmien kerrottiin korostuvan sijaishuoltoon päätyvillä lapsilla, nuorilla ja heidän vanhemmillaan. Painostuksen erikoissairaanhoidon lasten- ja nuorisopsykiatriasta lastensuojelun sijaishuoltoon koettiin olevan ajoittain valtavaa. Sosiaalityöntekijät kertovat tilanteista, joissa psykiatria ei suostunut hoitamaan mielenterveyspalvelujen tarpeessa olevaa lasta tai nuorta ilman huostaanottoa. Perusteluna huostaanottovaatimukselle oli yleensä lapsen tai nuoren olosuhteiden vakiinnuttaminen, jota ilman terapeutista työskentelyä ei aloiteta. Usein lapsen olosuhteissa kotona ei ollut sellaisia vaaratekijöitä, joiden perusteella huostaanoton edellytykset olisivat täyttyneet. Lastensuojelun arvion mukaan terveydenhuollolla ei ole lastensuojelun tuntemusta eikä siellä ymmärretä, että huostaanottoa ei voida tehdä ilman laillisia perusteita. Toisaalta lastensuojelussa ei koetun mukaisesti ollut riittävää psykiatrian hoitojärjestelmän tuntemusta, mikä osaltaan vaikeutti yhteistyön tekemistä.

Sijoitetun lapsen ja nuoren oli vaikea saada lasten- ja nuorisopsykiatrian palveluja, kun katsottiin hänen saavan tarvitsemansa palvelut lastensuojelun kautta. Lapsia kerrottiin sijoitettavan myös siksi, että psykiatrista hoitoa tarvitseva vanhempi ei saanut tai ei halunnut tarvitsemaansa hoitoa eikä pysty huolehtimaan lapsista.

Sijoituksilla haettiin kyselyn mukaan monesti ratkaisua myös silloin, kun terveydenhuollon psykiatriset hoitopaikat olivat täynnä eikä lapselle ollut tarjolla mitään hoitoa tai kun osastoja suljettiin viikonlopuiksi, minkä vuoksi lapselle tarvittiin korvaava paikka. Lapsen pitäminen psykiatrisella osastolla oli kunnissa saatujen kokemusten mukaan yleensä hyvin lyhytaikaista. Lisäksi lapsi uloskirjattiin osastohoidosta ja sairaalasta ohjattiin lastensuojelua sijoittamaan lapsi.

Alaikäisten päihdeongelma

Päihdekokeilut ovat nuorten kohdalla yleisiä, eivätkä ne pääsääntöisesti johda päihderiippuvuuteen. Päihdeinterventio mahdollisimman lähellä nuoren arkiympäristöä, esimerkiksi opiskelu- huollossa, usein riittääkin nuoren päihteiden käytön saamiseksi hallintaan. Varsinaisen päihdehäiriön kriteerit täyttää arviolta 5–10 prosenttia nuorista, ja heistä pienellä osalla on riippuvuustasoinen päihdeongelma. (Nuorten ahdistuneisuus ja päihteiden käyttö, THL 2009)

Jos päihdeongelma on niin vakava, että nuori tarvitsee siihen laitosmuotoista kuntoutusjaksoa, joissakin kunnissa myös alaikäisten on mahdollista päästä päihdehuollon laitokseen hoito- tai kuntoutusjaksolle. Laitosmuotoisessa päihdekuntoutuksessa oli Suomessa vuonna 2017 kuusi ja vuonna 2018 kymmenen alaikäistä (Sotkanet). Tällöin kuntoutus myönnetään päihdehuollon perusteella ja se perustuu vapaaehtoisuuteen.

Suurin osa päihteillä vakavasti oireilevista nuorista ei kuitenkaan ole itse halukkaita päihteiden käytön vähentämiseen, tai he eivät ole saaneet tehokasta avohoidon tukea siinä vaiheessa, kun päihteiden käyttö oli vasta aluillaan. Nämä nuoret ovat yleensä lastensuojelun piirissä olevia 12-17-vuotiaita nuoria, joilla on muutoinkin monenlaista pulmaa. Nuori itse ei välttämättä koe päihteiden käyttöä ongelmaksi, ja päihteiden käytön katkaiseminen ja päihdeongelman hoito tapahtuvat yleensä tahdonvastaisesti.

Päihteiden käyttö on erityisen haitallista nuoruusiässä, jolloin aivot kehittyvät voimakkaasti. Esimerkiksi impulssikontrolli, motivaatio, informaation käsittelykyky ja ihmissuhteiden ylläpitämiseksi tarvittavat kyvyt kehittyvät nuoruusiän aikana. Sekä Suomessa että ulkomailta tehdyissä pitkittäistutkimuksissa on käynyt ilmi, että varhainen alkoholinkäytön aloittaminen altistaa myöhemmille päihdehäiriöille. Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimuksessa jokainen, joka

oli ollut kunnolla humalassa ennen kuin täytti 14 vuotta, kuului alkoholin ongelmakäyttäjiiin 36–42 -vuotiaana.

Päihteiden käyttö alentaa riskinotokynnystä ja joidenkin päihteiden käyttö lisää aggressiivisuutta. Humalassa tai pilvessä ollessaan nuori voi siis altistua väkivallalle sekä tekijänä että uhrina, harkitsemattomalle seksuaaliselle kanssakäymiselle ja tapaturmille. Päihteiden käyttö lisää selvästi koulupoissaoloja ja ammatillisen koulutuksen tai lukion keskeyttämistä. Huumeiden käytöllä on haitallisia vaikutuksia sekä ruumiin että mielen terveyteen, ja huumeiden käyttö altistaa myös vakavammille psykiatrisille ongelmille. Huumeiden käyttö on laitonta ja altistaa rikollisuudelle. Katukaupassa myytävien huumeiden sisältämistä aineista ei voi ostaja olla täysin varma, ja käyttöön sisältyy helposti vaarallisen yliannostuksen riski. (Nuorten ahdistuneisuus ja päihteiden käyttö, THL 2009.)

Vuoden 2019 valtakunnallisen kouluterveyskyselyn mukaan 8–9 -luokkalaisista 10 prosenttia juo itsensä humalaan vähintään kerran kuukaudessa. Lukio-opiskelijoiden vastaava prosenttiosuus on 18 ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden 27. Alkoholin lisäksi kannabis on alaikäisten suosima päihde. Perusopetuksen 8. ja 9. luokkaa käyvistä nuorista yhdeksän, lukiolaisista 14 ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista 20 prosenttia oli kokeillut kannabista vähintään kerran. Nuorten alkoholin käyttö on vähentynyt mutta sekä kannabiskokeilut että kannabiksen säännöllinen käyttö lisääntyneet 2000-luvulla. (Kouluterveyskysely 2019; Nuorten päihteiden käyttö ESPAD -tutkimus 2019.)

Muiden huumeiden kuin kannabiksen käyttö on teini-ikäisillä harvinaista. Käyttö lisääntyi vuodesta 1995 vuoteen 2011 saakka, tämän jälkeen se on pysynyt tasaisena. Noin kolme prosenttia 15–16 -vuotiaista kertoi vuonna 2019 kokeilleensa jotain muuta huumetta kuin kannabista. Rauhoittavia ja unilääkkeitä oli käyttänyt ilman lääkärin määräystä vuonna 2019 pojista kuusi ja tytöistä kahdeksan prosenttia. Kipulääkkeitä oli käyttänyt päihtymistarkoituksessa kuusi prosenttia tytöistä ja kolme prosenttia pojista vuonna 2019. (Nuorten päihteiden käyttö ESPAD -tutkimus 2019.)

Nuorten asenteet alkoholin käyttöä kohtaan ovat tiukentuneet 2000-luvulla. Asenteet kannabiksen käyttöä kohtaan ovat kuitenkin lieventyneet 1990-luvun puolivälistä asti, ja edelleen vuonna 2019 asenteet lieventyivät edellisestä mittauskerrasta. Vuonna 2019 yli puolet pojista ja lähes puolet tytöistä katsoi, ettei kannabiskokeiluihin liity lainkaan riskejä, tai että ne ovat vähäisiä. Lisäksi kannabiksen säännölliseen käyttöön liittyviä riskejä pieninä pitävien osuus on tasaisesti lisääntynyt. Vuonna 2019 pojista 16 prosenttia ja tytöistä kuusi prosenttia katsoi, ettei säännölliseen kannabiksen käyttöön liity lainkaan riskejä tai ne ovat vähäisiä.

Myöskään ekstaasin ja amfetamiinin kokeilussa nuoret eivät näe yhtä paljon riskejä kuin ennen. Vuonna 2019 nuorista 27 prosenttia piti ekstaasin kokeiluun liittyviä riskejä vähäisinä tai olemattomina (kuusi prosenttia vuonna 1995). Vastaava osuus amfetamiinin kokeilun kohdalla oli 20 prosenttia (kahdeksan prosenttia vuonna 1995). (Nuorten päihteiden käyttö ESPAD -tutkimus 2019.)

Vain pienestä osasta huumetta kokeilleista tulee riippuvaisia, mutta joillakin huumeriippuvuus voi alkaa jo nuorena. Järvenpään sosiaalisairaalaan vieroitushoitoon päätyneet huumeiden käyttäjät olivat aloittaneet huumeiden käyttönsä keskimäärin 15 -vuotiaana kannabiksella tai rauhoittavilla lääkkeillä. (Nuorten ahdistuneisuus ja päihteiden käyttö, THL 2009.)

Alaikäisten päihdehoitoa ei tällä hetkellä tilastoida kattavasti. Alaikäisten lasten ja nuorten päihdehoidosta (avohoito, ympärivuorokautinen vieroitushoito ja kuntoutus) ei ole valtakunnallisia tilastoja ja alaikäisten päihdehoitoa koskeva tieto on hajanaista. Päihteiden käyttö on kuitenkin

merkittävä huostaanoton taustatekijä teini-ikäisillä. Vuonna 2016 teini-ikäisen alkoholinkäyttö oli ainakin yksi taustatekijä 59 prosentilla sijoitetuista yli 13 -vuotiasta, ja muiden huumeiden käyttö 49 prosentilla. Kaksi kolmasosaa näistä lapsista ja nuorista ei ollut saanut tai vastaanottanut tarvitsemiaan päihdepalveluja kodin ulkopuolelle sijoittamisen yhteydessä tai sitä ennen (Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. THL 2016.)

Alaikäisten päihdeongelmaa lähestytään sosiaali- ja terveystieteiden palvelujärjestelmässä kokonaisvaltaisesti, eikä ensisijaisesti päihdeongelma edellä. Vastuutahona päihdeongelman ja päihderiippuvuuden hoidossa on yleensä lastensuojelu. Käytännössä päihteitä haitallisesti käyttävä lapsi tai nuori sijoitetaan lastensuojelulaitokseen, jossa päihteiden käyttöä on mahdollista rajoittaa erityisen huolenpidon jaksolla sekä sen lisäksi tarvittaessa rajoitustoimenpitein. Osa lastensuojelun sijaishuoltoyksiköistä on erikoistunut päihdehäiriöiden hoitoon tai tarjoamaan integroitua päihde- ja mielenterveyskuntoutusta alaikäisille.

Vakavasta päihderiippuvuudesta kärsivillä nuorilla päihteiden käyttö on yleensä vain yksi ongelma ja 40–60 prosentilla päihteitä käyttävistä 13–17 -vuotiailla on myös jokin mielenterveyden häiriö. Mukana on usein perheen vuorovaikutuksen ongelmia, epäsosiaalista käyttäytymistä, neuropsykiatrisia tai oppimiseen liittyviä vaikeuksia ja rikollisuutta. Nuorten perheissä saattaa ilmetä monimuotoista vanhemmuuden puutetta, vanhempien päihteiden käyttöä ja mielenterveyden ongelmia, vanhempien haluttomuutta palvelujen vastaanottamiseen sekä perheen sisäistä kaltoinkohtelua. Mitä nuoremasta alaikäisestä on kyse, sitä enemmän huomiota tulee kiinnittää ympäristön nuorelle haastavassa tilanteessa tarjoamaan tukeen tai sen puutteeseen.

Perustason mielenterveys- ja päihdeosaamisen lisäksi psykiatrinen osaaminen on hoidossa keskeistä silloin, kun nuori kärsii päihdeongelman lisäksi vakavasta psykiatrisesta oireilusta. Nuorisopsykiatrian osastojaksot ovat lyhentyneet 2010-luvulla. Lyhyiden psykiatristen laitoshoidoksojen jälkeen nuoret palaavat yleensä takaisin sijaishuollon yksikköön.

Monialaisen tuen tarpeessa olevat nuoret kokevat tutkimusten mukaan pallottelua sijaishuoltopaikan ja nuorisopsykiatrian välillä sekä sijaishuoltopaikkojen välillä. Toistuvien muutosten taustalla on kyse nuorten ongelmakäyttäytymisestä ja kompleksisista ongelmista, mutta yhtä lailla palvelujärjestelmän ja sen käytössä olevien keinojen puutteista. Tutkimusten valossa sijoitusten katkeamista tapahtuu lastensuojelussa eniten nuorten osalta ja niiden on todettu myös kasautuvan, jolloin sijaishuoltopaikka on saattanut vaihtua nuoren osalta jopa 3–7 kertaan. (Laakso, Riitta (2019) Lastensuojelun toistuvat sijoitukset ja monipaikkainen asuminen sekä Selvitystyö vaativan sijaishuollon ja psykiatrian yhdistelmäyksikön jatkovalmistelun tueksi Varsinais-Suomessa, Turun Yliopisto, Lasu & Pop-hanke 2019.) Jatkuvat sijoituspaikkojen vaihdokset vahvistavat nuoren tunnetta siitä, että kukaan ei pysty asettamaan rajoja, ja toisaalta siitä, että kukaan ei pysty auttamaan.

Päihteiden käytön haitalliset fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset seuraukset tulevat näkyviin vasta pidemmän käytön jälkeen, eikä pelko haittavaikutuksista usein riitä teini-ikäiselle ainoaksi motivaatioksi pyrkiä eroon päihteiden käytöstä. Fyysinen päihderiippuvuus syntyy yleensä vasta psyykkisen ja sosiaalisen päihderiippuvuuden kehittymisen jälkeen. Psyykkisellä riippuvuudella tarkoitetaan riippuvuutta päihteiden käytön aiheuttamiin positiivisiin tunteisiin, kuten hauskuuteen ja huolettomuuteen. Päihteet tarjoavat keinon paeta arkielämän paineita, huolia ja ahdistusta ja tuovat tilalle hetkellisesti hauskuuden ja huolettomuuden tunteen. Sosiaalinen riippuvuus taas kohdistuu niihin tilanteisiin ja seuraan, joissa positiivisia tunteita on koettu. Erityisesti jos nuorella ei ole arkielämässä turvallisia ja mielekästä tekemistä tarjoavia rakenteita ja yhteisöjä, päihteistä ja päihteitä käyttävistä kaveripiireistä voidaan hakea yhteisöllisyyden, hyväksynnän ja merkityksellisuuden kokemuksia. (Maunu 2014.)

Nuorelle, joka ei ole motivoitunut vähentämään päihteiden käyttöä, hoidetaan tällä hetkellä lastensuojelulaitoksessa maksimissaan 90 vuorokauden mittaisen erityisen huolenpidon jakson ja rajoitustoimenpiteiden turvin. Erityisen huolenpidon jakson avulla on mahdollista katkaista nuoren päihteiden käytön kierre. Pelkkä päihteiden saatavuuden rajaaminen tietyn ajanjakson ajan ja fyysinen päihteettömyys ei kuitenkaan ennaltaehkäise päihteiden käytön jatkumista, jos nuori ei saa tilalle muita käyttäytymismalleja ja mielihyvän ja merkityksellisyyden lähteitä. Päihteitä haitallisesti käyttävä nuori on saattanut elää päihteiden käytölle altistavassa ympäristössä koko lapsuusaikansa, ja tärkeät päihteettömyyttä edistävät taidot ja arvot ovat saattaneet jäädä saavuttamatta. Psykkisestä ja sosiaalisesta riippuvuudesta eroon pääseminen vaatii esimerkiksi arkirytmiin, uneen, syömiseen, harrastuksiin, kaveripiiriin, tunnesäätelyyn, itsensä arvostamiseen, tavoitteen asetteluun ja mielihyvän etsimiseen liittyviä muutoksia. Näiden vakiinnuttamisen näkökulmasta 90 vuorokautta on lyhyt aika.

Riittävän pitkä kuntoutusaika on keskeinen myös psyykkisen voinnin vakauttamisen ja perhesuhteiden edistämisen kannalta. Ahdistus ja masennus altistavat päihteiden käytölle. Päihdeongelma liittyy niin nuorilla kuin aikuisilla yleensä vahvasti sosiaaliseen ympäristöön ja kaveripiiriin, ja päihteettömyyden vakiinnuttamiseksi myös näissä on tapahduttava muutoksia viimeistään siinä vaiheessa, kun harkitaan nuoren kotiuttamista sijaishuoltopaikasta takaisin perheen luo.

Psyykkiset häiriöt sijoitetuilla lapsilla

20–25 prosentilla nuorista on jokin mielenterveyshäiriö. Nuorista aikuisista noin 15 prosenttia kärsii ajankohtaisesta mielenterveys- ja päihdehäiriöstä. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lapsilla on huomattavasti muita lapsia useammin psyykkisiä häiriöitä, jotka ovat olleet sijoituksen taustalla. THL:ssä toteutetussa laajassa kohortti 1997 koskeneessa tutkimuksen mukaan 63 prosentilla sijoitetuista lapsista oli jokin psykiatrinen diagnoosi. Niiden lasten kohdalla, joita ei ollut sijoitettu kodin ulkopuolelle vastaava osuus oli 17 prosenttia. Niistä sijoitetuista lapsista, joilla oli psykiatrinen diagnoosi, 10 prosentilla oli neljä tai useampi psykiatrinen diagnoosi. Eijsijoitetuista lapsista neljä tai useampi diagnoosi oli 0,5 prosentilla.

Kodin ulkopuolelle sijoitetuista alle 13 vuotiaista 34 prosenttia oli myös lastenpsykiatrian asiakkaana ja 13–17 -vuotiaista 53 prosenttia oli nuorisopsykiatrian asiakkaana. 60 prosenttia koulukotiin sijoitetuista on psykiatrinen diagnoosi, kun ikätovereiden vastaava luku on 7 prosenttia.

Erikoissairaanhoidon ohjautuu nuoria, joiden ongelmat voitaisiin hoitaa perustason palveluilla, jos nuoret pääsisivät palveluihin silloin kun heillä on siihen tarvetta. Opiskeluterveydenhuollon hoitoon pääsy oli 2019 erityisvalvonnan kohdalla. Valvontaviranomaisten mukaan mielenterveyspalvelujen järjestäminen ei ole lainsäädännön velvoitteiden mukaista, joten valvontaa on tarkoitus jatkaa vielä seuraavina vuosina.

Nuoris- ja lastenpsykiatrian lähetemäärät ovat nousseet viimeisen kymmenen vuoden aikana hälyttävästi, ja suurin syy lähettää nuori erikoissairaanhoidon näyttäisi olevan perustason osaaamisen ja resurssien puute. Samat tekijät johtavat liian usein myös lasten ja nuorten huostaanottoihin ja kalliisiin sijoituksiin ratkaisematta kuitenkaan heidän ongelmiaan. Nykyjärjestelmässä lasten ja nuorten on aivan liian vaikeaa saada nopeasti ja varhain tukea mielenterveyden häiriöihin, neuropsykologisiin oireisiin ja arjen hallintaan. Lapsen tai nuoren tarve psykiatrian ja päihdehuollon palveluihin voi syntyä myös sijaishuollon aikana. Näissäkin tilanteissa tarkoituksenmukaiseen hoitoon pääsy voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta, vaikka lastensuojelun kei-

not olisivat osoittautuneet riittämättömiksi. Kuntaliiton arvion mukaan viidennes huostaanotoista voitaisiin välttää, jos psykiatrinen hoito järjestyisi lapsen tarpeiden mukaisesti (Kuntaliiton kysely; HS 27.9.19).

Lasten- ja nuorisopsykiatrisen avo- ja sairaalahoidon hoidon määrällinen kehitys ja lastensuojelun sijoitusten määrän kasvu 2008–2018

Sairaanhoitopiirit vastaavat sekä lasten että aikuisten psykiatrisesta hoidosta Suomessa. Vuonna 2018 94 prosenttia psykiatrian avohoidon käyntikerroista toteutui erikoissairaanhoidon käyntikertoina, joita oli 2 093 612. Yksityisiä psykiatrian lääkärikäyntejä oli samana vuonna 128 935. Yksityisten psykiatrian lääkärikäyntien osuus on vähentynyt vuodesta 2008 vuoteen 2018 47,2 prosenttia. Näiden lisäksi perusterveydenhuollon mielenterveyskäyntejä lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön luona toteutui 882 327. Painopiste on tällä hetkellä vahvasti erikoissairaanhoidon psykiatriakäynneissä, jos verrataan erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon käyntikertoja. Suurin osa psykiatrian avohoitokäynneistä, ottaen huomioon sekä yksityisen että julkisen sektorin psykiatriakäynnit, toteutetaan 18 -vuotta täyttäneiden hoitokäynteinä. Heidän osuutensa toteutuneista psykiatrian avohoitokäynneistä on pysynyt jokseenkin samalla tasolla ajalla 2008–2018 ollen noin 67–69 prosentin tasolla vuosittain.

Avohoitoa oli vahvistettu merkittävästi psykiatriassa erikoissairaanhoidossa aikavälillä 2008–2018. Erikoissairaanhoidon avohoitokäyntien määrä oli kasvanut nuorisopsykiatriassa 84,6 prosenttia ja lastenpsykiatriassa 84,2 prosenttia. 18-vuotta täyttäneiden psykiatrian avohoitokäyntien määrä oli kasvanut 24 prosenttia. Sen sijaan psykiatrista sairaalahoidoa saaneita 0-17-vuotiaita oli vuonna 2018 974 vähemmän kuin vuonna 2008. Samalla aikavälillä kodin ulkopuolisissa sijoituksissa oli 1968 lasta enemmän. Sijoitusten määrän kasvu oli kohdentunut erityisesti kiireellisesti tai huostassa ollen sijoitettuihin, joita oli vuonna 2018 1929 enemmän kuin vuonna 2008. Erityisen paljon sijoitusten lisäystä näkyi sijoituksissa nimenomaan lastensuojelulaitoksiin, joihin sijoitettiin vuonna 2018 979 lasta enemmän kuin vuonna 2008. Tämä selittää osaltaan kuntien lastensuojelussa viime vuosina koettua painetta sijoittaa psyykkisesti huonosti voivia lapsen entistä enemmän sijaishuollon laitoshuoltoon.

Tarkasteltaessa hoitopäivien ja sairaalajaksojen määrää samalla aikavälillä, on nähtävissä, että psykiatrian laitoshoidon hoitopäivien määrä on laskenut vuodesta 2008 7–12 -vuotiailla ja 13–17 -vuotiailla merkittävästi. 13–17 -vuotiaiden psykiatrisessa laitoshoidossa toteutui vuonna 2018 yhteensä 80 382 hoitopäivää vähemmän kuin vuonna 2008 ja 18–24 -vuotiaiden kohdalla 50 684 hoitopäivää vähemmän samalla vertailuajanjaksolla. Kun samanaikaisesti oli havaittavissa kasvua hoitajaksojen määrissä erityisesti vuodesta 2015 alkaen, toteutuneet hoitajakset psykiatrisessa laitoshoidossa lyhenivät keskimääräisesti merkittävästi. Eniten toteutuneet keskimääräiset hoitajakset lyhenivät 13–17 -vuotiaiden ikäryhmässä. Vuonna 2008 13–17 -vuotiaiden keskimääräinen hoitajakso psykiatrisessa laitoshoidossa kesti 39 vuorokautta ja vuonna 2018 18,9 vuorokautta. Lyhyimmät psykiatriset hoitajakset laitoshoidossa olivat 13–17 -vuotiaiden ikäryhmässä, jossa puolestaan lastensuojelun kiireelliset sijoitukset ja huostaanoton ovat yleisimpiä.

Vuonna 2018 0–17 -vuotiaista oli huostassa koko maassa 1,0 prosentti, mutta ikäryhmässä 13–15 -vuotiaat 1,5 prosenttia ja ikäryhmässä 16–17 -vuotta 3,2 prosenttia. Sairaanhoitopiireittäin tarkasteltuna 16–17 -vuotiaiden huostassaolo oli yleisintä Pohjois-Karjalan ja Länsi-Pohjan sairaanhoitopiireissä (3,8 prosenttia) ja Helsingin ja Uudenmaan ja Pohjois-Savon sairaanhoitopiireissä (3,7 prosenttia)

Vammaiset lapset

Selvitysten perusteella (muun muassa Kehitysvammaliitto, Pietiläinen 2014) vammaisten lasten ja nuorten ja heidän perheidensä suurin haaste on vanhempien jaksaminen ja perheen arjen sujuminen. Perheiden tuen tarve vaihtelee kunkin perheen yksilöllisen tilanteen sekä lapsen vamman tai sairauden tilan mukaan. Osa vanhemmista kokee tilanteensa taisteluksi lapsen ja perheen puolesta ja toivoo palveluilta apua lapsen ja perheen hyvinvoinnin edistämiseen. Kun vammaisen lapsi ei saa riittävää ja oikeanlaista tukea arjen haasteisiin, perheen merkitys korostuu. Vammaisen lapsen vanhempia on tuettava heidän kasvatustehtävässään, jotta vammaisen lapsi voi tosiasiaa nauttia kaikista perus- ja ihmisoikeuksistaan. Tämä voi edellyttää esimerkiksi perheen kotiin tuotavia sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja tai lastensuojelun avohuollon tukitoimia.

Erityisesti perheet, joissa on autismikirjon lapsia, eivät saa tarvitsemaansa tukea (https://www.autismiliitto.fi/liitto/ajankohtaista/tiedote_sosiaali_ ja_ terveystoimesta_puutuva_autismiosaaminen_vaikeuttaa_perheiden_elamaa.3388.news). Myös lapset, joilla on neuropsykiatrisia, kognitiivisia tai käyttäytymiseen liittyviä haasteita, jäävät usein ilman tarvitsemaansa apua. Kun lapset ja perheet eivät saa tarvitsemaansa varhaista tukea, perheet uupuvat. Palvelujen riittämättömyys voi johtaa siihen, että osa vammaisista lapsista ja heidän perheistään siirtyy lastensuojelun asiakkaiksi silloinkin, kun varsinaista lastensuojelun tarvetta ei ole.

Nykyisessä vammaispalveluja koskevassa lainsäädännössä ei ole erikseen säädetty lasten asumisesta. Kehitysvammalain nojalla on järjestetty kehitysvammaisten lasten yksilöllistä hoitoa ja huolenpitoa kodin ulkopuolella pääosin laitoksissa ja jonkin verran perhehoidossa. Vammaisten lasten asuminen kodin ulkopuolella on voitu järjestää myös lastensuojelulain toimenpitein laitoshoidon. Lastensuojelulaki ei aina pysty riittävästi vastaamaan vammaisen lapsen yksilöllisiin avun ja tuen tarpeisiin, jotka ovat pitkäaikaisia. Lastensuojelun tukitoimien tarkoituksena on aikaansaada muutos lapsen kehityksen ja terveyden kannalta negatiivissa kasvuolosuhteissa. Niillä ei pystytä vaikuttamaan lapsen vamman tai sairauden aiheuttamaan toimintarajoitteeseen ja siitä aiheutuvaan tuen tarpeeseen, eikä niitä ole myöskään tarkoitettu ylläpitäväksi tueksi.

Rajoitukset sijaishuollossa

Lastensuojelun sijaishuollon rajoituksista on säädetty lastensuojelulain (417/2007) 11 luvussa. Niiden käyttöä koskevaa kansallista ajantasaista ja määrällistä tietoa ei ole saatavilla. Hajanaisten määrällisten selvitysten perusteella lapsen kiinnipidot, henkilökatsastukset, henkilöntarkastukset ja liikkumisvapauden rajoittamiset ovat yleisimpiä rajoitustoimenpiteitä (käsitelty tarkemmin luvussa 2.2.3.). Systemaattinen kokemuspohjainen tieto on vähäistä. Olemassa olevan tiedon pohjalta voidaan kuitenkin päätellä, että ne kohdistuvat tiettyihin ilmiöihin (kuten päihitteidenkäyttöepäilyihin ja fyysistä interventiota edellyttäviin käyttäytymisen muotoihin) ja niiden käyttö kasautuu pienelle osalle lapsia. Olisi tarpeen tunnistaa nykyistä paremmin se pieni joukko, jolla on muita suurempi riski joutua rajoitustoimenpiteiden kohteeksi ja miettiä vaihtoehtoisia toimintatapoja heidän tarpeisiinsa vastaamiseksi.

Rajoitustoimenpiteiden seuranta ja valvonta tapahtuvat osana sijaishuollon ohjausta ja valvonta. Aluehallintovirasto tai Valvira myöntää lastensuojelulaitoksille toimiluvat sekä toimivat ohjaus- ja valvontaviranomaisina. Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa viranomais-toiminnan lainmukaisuutta. Sijaishuoltoa tarjoavan palveluntuottajan tehtävänä on varmistaa lasten tarpeisiin vastaava ja lainmukainen kohtelu sekä kuvata rajoitustoimenpiteiden käytön periaatteet omavalvontasuunnitelmassa ja lasten hyvää kohtelua koskevassa suunnitelmassa. Lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden ja aluehallintovirastojen erityisenä tehtävänä on valvoa rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja toimeenpanoa sijaishuollon aikana. Sijaishuoltopai-

kan ja lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on huolehtia, että lapsille annetaan riittävästi ja heille ymmärrettävällä tavalla tietoa oikeusturvakeinoista. Lasta tulee auttaa muistutuksen tai kantelun tekemisessä sosiaalitoimeen, aluehallintovirastoon, Valviraan tai eduskunnan oikeusasiamiehelle.

Lapsikohtainen ja sijaishuoltopaikkakohtainen seuranta ja valvonta eivät toteudu kaikilta osin systemaattisesti, joka saattaa vaarantaa sijoitettujen lasten oikeuksien ja tarpeen mukaisen sijaishuollon toteutumisen. Laillisuusvalvonnassa on todettu sijaishuollossa olevien lasten oikeuksien loukkauksia, epäasiallisia ja lainvastaisia menettelyitä. Lapsia saatetaan rajoittaa perusteetta ja lainvastaisesti eivätkä lapset ole aina tietoisia, miksi heitä rajoitetaan. Joissakin sijaishuoltoyksiköissä saattaa vallita lapsia väärin perustein kontrolloiva ja korostuneen rajoituskeskeinen toimintakulttuuri. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisessa on myös havaittu puutteita.

Valtion koulukodit

Valtion koulukoteihin sijoitettavien lasten yleisin sijoituksen taustalla oleva syy on useamman vuoden ajan jatkunut päihteiden (muu kuin alkoholi) käyttö, jonka lisäksi on usein karkailua ja psyykkistä oireilua. 60 prosenttia koulukotiin sijoitetuista on psykiatrinen diagnoosi; ikätoverien vastaava luku on 7 prosenttia.

Koulukotiin sijoitettavien lasten monialaiset haasteet edellyttävät moniammatillista henkilöstörakennetta sekä erityisosaamista. Henkilöstön osaaminen vaatii täydentämistä ja esimerkiksi erilaisia täydennyskoulutuksia tarvittaisiin kaikkien perustutkintojen lisäksi. Valtion koulukodeissa voidaan antaa myös mielenterveyslaissa tarkoitettuja mielenterveyspalveluja lukuun ottamatta tahdosta riippumatonta hoitoa. Käytännössä tätä mahdollisuutta ei ole käytetty. Valtion koulukoteihin on rekrytoitu lääkäreitä (nuorisopsykiatreja), mutta heidän statuksensa terveydenhuollon palvelujärjestelmässä ei ole selkeä ja esimerkiksi koulukodin oman lääkärin hoito- toimenpiteisiin liittyvät tiedot eivät välity Kanta -järjestelmään. Terveydenhuollon ammattilaisten, erityisesti nuorisopsykiatrien saatavuus koulukoteihin on myös ollut vaikeaa. Ongelmana on myös sijaishuollon työntekijöiden suuri vaihtuvuus ja henkilöstön saatavuus, minkä taustasyinä on tunnistettu työn vaativuuteen nähden alhainen palkkataso, palveluiden kilpailuttamisen vaikutus henkilöstöresurssiin sekä vuorotyö.

Lasten ja nuorten palveluiden järjestämisen haasteena on pitää heidät hoidon ja huolenpidon piirissä, päihteiden käytön ehkäisy ja lasta itseään tai muita vaarantavien aineiden tai esineiden kulkeutuminen laitokseen. Haastavasti oireilevien lasten hoitoon koulukodeissa on perinteisesti liittynyt merkittävää julkisen vallan käyttöä lastensuojelulaissa säädettyjen rajoitustoimenpiteiden muodossa. Valtion koulukotien tehtävä huomioiden lasten oikeuksien toteutumista turvaava ja vaativan sijaishuollon toimintakäytäntöjä ohjaavan ja tukevan laillisuusvalvonnan tulisi olla vuosittain toistuvaa ja systemaattista. Samalla tarvitaan jatkuvaa työkäytäntöjen ja tutkimusnäyttöön perustuvien työmenetelmien kehittämistä, jonka yhtenä tavoitteena tulee olla lasten perusoikeuksia rajoittavien toimenpiteiden tarpeen minimointi.

Koulukotitoiminnan työn tekemisen ehtoja määritellään kilpailutuksen kautta, kun palvelukonaisuus muotoutuu kilpailutuksen ehdoilla. Perhetyötä ei välttämättä haluta ostaa koulukodista ja perhetyön lisäämisen resurssia ei voida ottaa lapsen hoidosta kilpailutuksesta johtuen.

Jokainen koulukotiin sijoitettu lapsi tarvitsee yksilöllistä tukea koulunkäyntiin. Valtion koulukodin koulussa oppilaille tehdään erityisen tuen päätös, jossa huoltajan ja oppilaan kuuleminen ovat tärkeä osa onnistunutta koulun aloitusta. Usein huoltajaa ei kuitenkaan tavoiteta tai kuulemisasiakirjoja ei saada takaisin. Koulun aloituksessa on usein haasteita myös siksi, että tiedot

oppilaista eivät siirry reaaliaikaisesti toisista oppilaitoksista. Näistä syistä johtuen päätöksen teon oikea-aikaisuus suhteessa koulunkäynnin aloitukseen on haasteellista.

Yksilöllinen oppimisen tuki on avain sijoittumiseen jatko-opintoihin. Koulukodeissa on kehitetty kattava tutkimusperustainen alkukartoitus, jossa selvitetään lapsen oppimista, taitoja, kiinnostuksen kohteita sekä tuen tarpeita. Oppilas kokoaa koulunkäynnistään portfoliota, jonka tavoitteena on tehdä näkyväksi oppilaan kehittymistä sekä kiinnittää osaamista oppilaan oppijan identiteetin tukemiseksi. Tämän hetken henkilöstö- ja resurssirakenne ei kuitenkaan mahdollista riittävästi yksilöllistä tukea koulupäivän aikana.

Koulukotiin tullaan varsin myöhään oppivelvollisuusiän loppupuolella. Johtuen oppilaiden rikonnaisesta koulupolusta, peruskoulun päättötodistuksen saaminen oppivelvollisuusiän puitteissa on hyvin haastavaa. Kuitenkin suurin osa oppilaista saa päättötodistuksen. Koulunkäyntiä vaikeuttavat neuropsykiatrisen oireilu, päihteiden käyttö sekä mielenterveyden haasteet. Päihteiden leviäminen koulupäivän aikana ja muiden suojaaminen päihteiltä on osoittautunut myös varsin haasteelliseksi.

Valtion koulukodit tuottavat koulukodissa sijoitetuille nuorille tarkoitettua jälkihuoltoa. Ajatuksena on, että sijoituksen aikana suunniteltu jälkihuolto toteutuu jo tutuiksi tulleiden työntekijöiden työnä eikä apu kariudu työntekijän vaihtumiseen. Kuntien halukkuus ostaa koulukotien tuottamaa jälkihuoltoa kuitenkin vaihtelee suuresti. Myös perheet tarvitsisivat paljon tukea myös lapsen sijoituksen päätyttyä ja olisi perusteltua, jos sijoituksen jälkeinen perhetyö voisi jatkua koulukodista käsin vielä jonkin aikaa. Tällaisesta palvelusta kunnat eivät kuitenkaan ole olleet halukkaita maksamaan.

Koulukotinuorten kiinnittyminen jatko-opintoihin on ollut haasteellista. THL:n tutkimusaineiston perusteella 77 prosenttia koulukotiin sijoitetuista jää pelkän perusasteen tutkinnon varaan, kun verrokkien vastaava luku on 21 prosenttia. Kahdella kolmesta koulukotiin sijoitetusta nuoresta on aikuisiän rikostuomio, mikä vastaa 13-kertaista riskiä ikätovereihin verrattuna. Noin puolella koulukotitaustaisista on myöhempi väkivaltatuomio tai omaisuusrikostuomio. Väkivaltarikokseen syyllistymisen riski on 18-kertainen ikätovereihin verrattuna. Koulukotitaustaisille naisille tehdään noin viisi kertaa ikätovereita useammin abortteja. Myös alaikäisenä lapsen saaminen on yleistä.

Jälkihuolto

Vuosittain noin 1 500 sijoitettua saavuttaa täysikäisyyden. Oletettavasti suuri osa heistä jatkaa jälkihuollon asiakkaina. Jälkihuollossa olevista asiakkaista 18 vuotta täyttäneitä nuoria on noin 86 prosenttia. 1.1.2020 jälkihuollon ikäraja nostettiin 25 ikävuoteen saakka. Itsenäistymisvaiheessa olevien nuorten jälkihuollolliset tarpeet ovat erilaisia kuin nuoremmilla lapsilla.

Jälkihuolto ei ole valtakunnallisesti tasalaatuista ja toteutus riippuu kotikunnasta. Kattavia tilastoja siitä, mitä palveluja jälkihuoltona järjestetään tai mitkä jälkihuollon kokonaiskustannukset ovat, ei ole saatavissa. Jälkihuollossa ei ole useinkaan riittävästi yhteen sovitettuja tukitoimia ja -palveluja tai vierellä kulkijoita. Aikuistuvien nuorten jälkihuollon palvelut ovat pirstaleisia. Kaikkein eniten apua tarvitsevat jäävät liian usein vaille tarvitsemaansa tukea, koska he eivät kiinnity palveluihin tai palvelujen tarjonta- ja tuotantotapa ei pysty kiinnittämään monilla eri tavoilla kuormitettuja nuoria omiin palvelupolkuihinsa.

Jälkihuollon piirissä olevat voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: kevyttä tukea ja paljon tukea tarvitseviin. Kevyttä tukea tarvitsevat selviävät aikuistumisvaiheesta ilman suurempia

haasteita. Heidän palvelujärjestelmänsä on riittävä, eikä juurikaan eroa muiden aikuistuvien nuorten elämän haasteista. Paljon tukea tarvitsevilla lapsilla ja nuorilla on hyvin monimuotoisia, kompleksisia ja kumuloituvia sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, jotka alentavat heidän toimintakykyään. He jäävät liian usein tavoitteellisen ja kokonaisvaltaisen tuen ulkopuolelle eivätkä saa tai kykene ottamaan vastaan riittävää apua arjessa selviytymiseen elämän eri alueilla (muun muassa asumisen haasteet, päihde- ja mielenterveysongelmat, ylivelkaantuminen ja talouden suunnittelu, hygienia ja terveys sekä koulutukseen ja työelämään integroituminen). Myös nuorten opiskeluvalmiuksien ja työ- ja toimintakyvyn kartoituksessa on ollut puutteita. Mitä useammalla elämän osa-alueella ja mitä enemmän nuorella on tuen tarvetta, sitä suurempi riski hänellä on pudota palvelujen väliin ja syrjäytyä.

Lastensuojelu jää usein myös liian yksin nuorten jälkihuollossa. Kun kouluttautumisen ja työllistymisen polut ja jälkihuollon tukipalvelut ovat hajallaan eri hallinnonaloilla, aiheuttavat erilaiset asenteet, ohjeet, lait ja palvelujen tarjoajat pahimmillaan nuorten putoamisen palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Koulutus ja vähintään toisen asteen tutkinnon suorittaminen kuitenkin suojaisivat lapsia ja nuoria monilta sosiaalisilta ja terveydellisiltä ongelmilta kuten työttömyydeltä ja teinivanhemmuudelta. Palvelu- ja tulonsiirtojärjestelmien tuotanto- ja organisointitapa ei vastaa nuorten tarpeisiin, toiveisiin ja odotuksiin, mikä aiheuttaa tyhjäkäyntiä ja satunnaisuutta.

Jälkihuollon suunnittelun aloittaminen jo sijaishuollon aikana olisi erityisen tärkeää, jotta jo sijaishuollon aikana kyettäisiin vahvistamaan nuorten toimintakykyä ja itsenäistä toimijuutta, tukea opiskelua sekä työelämään siirtymistä ja muuta integroitumista yhteiskuntaan. Onnistunut jälkihuolto vähentää syrjäytymistä ja huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta.

3 Tavoitteet

Esityksen tavoitteena on tehostaa lapsen ja perheen tarpeeseen vastaavia avohuollon palvelukonkreettisuuksia, joilla voidaan vähentää tehokkaasti jatkuvasti kasvussa olevia sijoituksia ja sijaishuollon kustannuksia. Matalan kynnyksen peruspalveluilla voidaan vähentää lastensuojelun ja erikoissairaanhoidon kustannuksia sekä ehkäistä nuorten syrjäytymistä. Varhain puuttuen ja hoitaen voidaan myös vapauttaa voimavaroja niille, joille perustason palvelut eivät riitä. Esityksen tavoitteena on vahvistaa lastensuojelun avohuollon tukitoimien sisältöä ja rohkaista kuntia räätälöimään avohuollon tukitoimia lapsen tarpeisiin lapsen ja perheen omassa arkiympäristössä. Esityksen tavoitteena on vahvistaa perheen kokonaisvaltaista tukea siten, että lapsen lisäksi hänestä huolehtivia vanhempia tai muita läheisiä olisi tuettava avohuollon aikana. Esityksen tavoitteen on siten vahvistaa lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisia velvoitteita lapsen vanhempien tukemisesta heidän kasvatustehtävässään lapsen edun mukaisesti sekä lapsen oikeudesta perheeseensä. Varhaisella puuttumisella sekä tarpeisiin vastaavilla tarvittaessa hyvin intensiivisillä tukitoimilla voidaan parhaimmillaan vähentää sijaishuollon tarpeen syntymistä ja lapsen erottamista perheestään. Myös sijaishuollon aikaisia avohuollon palveluja vahvistetaan, jotta, jotta lapsen kotiin palaaminen sijaishuollosta mahdollistuisi entistä useammin. Perheen jälleenyhdistäminen ei yleensä ole mahdollista, jos perheen vanhempien tuentarpeeseen ei vastata sijoituksen aikana.

Esityksen tavoitteena on täsmentää sijaishuollon tarkoitusta ja sisältöä, että se pystyisi paremmin vastaamaan myös vaativaa tukea tarvitsevien lasten huolenpitoon ja kuntoutukseen. Tällä hetkellä sijaishuollon säännöksiä sovelletaan kaikkiin 0–17 -vuotiaisiin lapsiin, vaikka lasten ja nuorten tarpeet poikkeavat suurestikin eri ikäkausina. Vaativan sijaishuollon määrittämisellä sekä integroidulla vaativan sijaishuollon palvelulla tavoitellaan lapsen erityisen tuen tarpeeseen vastaamista erityisosaamista omaavissa laitoksessa. Tarpeisiin vastaavilla laadukkailla palve-

luilla tavoitellaan sijoitusten pituuksien lyhenemistä, lasten sijaishuoltoapaikkojen siirtojen vähenemistä, kilpailutuksesta aiheutuvien alueellisten erojen pienentämistä sekä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuden edistämistä. Näitä tavoitteita edistävät esitykseen sisältyvät vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten sijaishuollon riittävän osaamisen, palvelun ja tuen laadun sekä riittävien henkilöstöresurssien varmistaminen. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota lapsen tuen tarpeisiin ja sijaishuoltopaikan erityisosaamiseen. Tällä tavoitellaan sitä, että lapsi saa viivytystä tarvitsemansa tuen riittävästi tuetussa ympäristössä, lasten sijaishuoltoapaikkojen siirrot vähenisivät ja parhaimmillaan sijoituksen kesto lyhenisi.

Esityksen tavoitteena on luoda kokonaisuus, jolla vahvistetaan integroitua sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä vaativan lastensuojelun parantamiseksi. Lastensuojelu ei kykene yksin vastaamaan paljon tukea tarvitsevien lasten ja nuorten monimuotoisiin, kompleksisiin ja kumuloituihin sosiaalisiin ja terveydellisiin ongelmiin. Näiden lasten osalta on erityisen tärkeää varmistaa, että he saavat tarvitsemansa monialaisen integroidun palvelukokonaisuuden. Määrittelemällä vaativa sijaishuolto sekä siihen edellytettävät henkilöstöresurssit varmistetaan paljon erityistä tukea tarvitsevien lasten palvelut sekä yhdenmukaistetaan sijaishuollon käytäntöjä ja laatua. Samalla täsmennetään valtion lastensuojelulaitosten roolia ja tehtäviä vaativan sijaishuollon ja perusopetuksen integroidun palvelun järjestämisessä.

Esityksen tarkoitus on vahvistaa sijaishuoltoon sijoitettujen lasten oikeutta tarvitsemiensa terveydenhuollon erikoissairaanhoidon palveluihin, mielenterveys- ja päihdepalveluihin sekä tarvittaviin muuhun sosiaali- ja terveydenhuollon tukeen. Myös terveydenhuollon sekä vammais- palvelujen yhteistyövelvoitteita lastensuojelun kanssa vahvistetaan, jotta lapset saavat ensisijaisesti tarvitsemansa avun ja tuen. Terveydenhuollon velvoitteiden vahvistaminen edellyttää yhtäaikaista tarpeenmukaisen lasten ja nuorisopsykiatrisen osastohoidon lisäämistä ja riittävän pitkien hoitajaksojen varmistamista. Vain näin voitaisiin varmistaa kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien lasten ja nuorten laadukkaat psykiatrian osasto- ja avopalvelut, jossa lastensuojeluun poisohjaaminen ei saa olla ratkaisu.

Esitys vahvistaa erityisesti alaikäisten päihdehoitoa ja päihdetyötä lastensuojelussa sekä räätälöityjä lapsikohtaisia ratkaisuja. Esityksellä pyritään varmistamaan laadukkaat palvelut, jotka mahdollistaisivat tarpeenmukaisen akuutin vaiheen päihdehoitoon ja pitkäaikaisen päihdehoitoon kuntouttavan työskentelyn.

Esityksen tavoitteena on erityisen huolenpidon jakson sisällöllinen ja laadullinen täsmentäminen ja erityisen huolenpidon hoidollisen ja kuntouttavan sisällön vahvistaminen. Erityisen huolenpidon järjestäminen järjestettäisiin esityksen mukaan valtion lastensuojelulaitoksissa, yksityisissä koulukodeissa sekä kunnan omistamissa laitoksissa. Tavoitteena on varmistaa riittävät henkilöstöresurssit sekä ammatillinen osaaminen vaativaa erityisosaamista edellyttävässä hoidossa ja huolenpidossa. Lisäksi esityksen tavoitteena on turvata erityisen huolenpidon jakson riittävän pitkä aika, jotta lasten ja nuorten itseään vahingoittava käyttäytyminen ja vakava päihdeongelma saataisiin katkaistua ja suunniteltua ja aloitettua kuntoutus. Tavoitteena on lisäksi, että esitys kokonaisuudessaan vähentäisi myös erityisen huolenpidon tarvetta.

Esityksen tavoitteena on helpottaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärästä säädetäisiin laissa samalla, kun vaativan sijaishuollon ja erityisen huolenpidon sisältöjä tarkennettaisiin. Sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta vähentää myös se, että he voivat keskittyä lastensuojelun palveluja tarvitsevien lasten asioihin, kun terveydenhuolto ja muut sosiaalipalvelut vastaavat ensisijaisesti heille kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden hoidosta ja huolenpidosta.

Esityksen tavoitteena on päivittää lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä vastaamaan lapsen suojelutarpeeseen tilanteessa, jossa lapsi omalla käyttäytymisellään vakavasti vaarantaa henkeään tai terveyttään. Saman aikaisesti tavoitteena on muuttaa lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä siten, että sääntely vastaisi perustuslain 124 §:n mukaiseen julkisen vallan ja merkittävän julkisen vallan käyttöön liittyvää voimassa olevaa tulkintaa. Merkittävän julkisen vallan käyttöön liittyvä päätöksenteko tulisi esityksen mukaan palauttaa lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, koska merkittävää julkista vastaa ei voida siirtää pois julkiselta toimijalta muutoin kuin lyhytaikaisesti kiireellisissä tapauksissa.

Esityksen tavoitteena on tehdä välttämättömät tarkennukset jälkihuollon sisältöön, jotta se vastaisi paremmin myös 18–25 -vuotiaiden sijaishuollon tarpeeseen.

Esityksen tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeusturvaa säätämällä eristämisen toimeenpanon valvonnasta sekä siirtämällä pitkien rajoitustoimenpiteiden päätösvalta viranomaiselle ja edellyttämällä, että rajoitustoimenpiteistä on ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Näillä toimilla aluehallintovirasto ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voivat tosiasiaassa valvoa rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Esityksen tarkoituksena on myös vähentää lastensuojelun kuormittumista tilanteessa, jossa lapsen ja perheen tuen tarpeet liittyvät ensisijaisesti lapsen vammaan tai sairauteen. Terveystarpeiden huollon tehtävänä on arvioida mistä lapsen yksittäiset oireet kertovat ja mitä mahdollisia terveydentilaa tai vammaan liittyviä seikkoja oireilun taustalla on. Esityksellä vahvistettaisiin lasten oikeutta saada tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet tarpeen mukaisesti.

Esityksen tavoitteena on sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy. Riittävä, laadukkailla ja oikea-aikaisilla tukitoimilla on merkitystä myös lapsen peruskoulun onnistumiseen sekä toisen asteen tutkinnon suorittamiseen. Tutkinnon suorittaminen edistää itsestä selviytymistä aikuisena merkittävästi.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Lastensuojelun järjestäminen

Lakiesitys sisältää säännöksen, jonka tarkoituksena on selkeyttää lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon tarkoitusta erotuksena perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten käytöstä. Lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon tarkoituksena on lapsen vastuullisuuden ja itsenäistymisen tukeminen sekä lapsen itsetunnon tukeminen. Lasten kasvatusta ja hoitamista voi edellyttää fyysisiä toimia ja puuttumista lasten suojelemiseksi, mikä on kuitenkin selkeästi erotettava tarkoituksenmukaisesta ja rangaistuksellisesta voimankäytöstä, jolla pyritään aiheuttamaan jonkinasteista kipua, vaivaa tai nöyryytystä. Kyse on siten suojelevan fyysisen teon erottamisesta rankaisevasta teosta tai lastensuojelulain mukaisesta rajoitustoimenpiteestä. Lainsäädännön lisäksi tarvitaan yksityiskohtaista koulutusta rajoitustoimenpiteisiin turvautumisen minimoimisesta.

Lainmuutokset sisältävät säännöksen, jonka mukaan, kunnan velvollisuus on huolehtia myös jälkihuollosta kunnassa esiintyvän tarpeen mukaisesti ehkäisevän lastensuojelun ja lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun lisäksi.

Laissa säädettäisiin lastensuojelun sosiaalityöntekijän enimmäisasiakasmäärästä. Esityksen mukaan yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä voisi olla enintään 35 lasta asiakkaana ajalla 1.1.2022. Lastensuojelun sosiaalityö edellyttää paljon laaja-alaista ja aikaa vievää verkostotyötä sekä juridista ja vastuullista päätöksentekoa. Asiakasmäärää rajaamalla mahdollistetaan, että sosiaalityöntekijällä on tosiasiallisesti aikaa luottamuksen rakentumiselle lapsen ja ammattilaisen välille, aikaa paneutua lasten ja perheiden tuen tarpeisiin sekä toteuttaa sijaishuollon valvontaa.

Esitys sisältää muutoksen, että kunnan lastensuojelulla tulisi olla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua sekä jälkihuoltoa järjestettäessä käytettävissään sosiaalityön, lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei tarvitsisi olla kaikkea tätä osaamista itsellään, mutta se tulisi löytyä lastensuojelun sisältä sosiaalityöntekijän tueksi. Samalla selkeytettäisiin eri viranomaisten monialaista yhteistyövelvoitetta, jolla voidaan varmistaa, että lapsi saa tuen tarpeisiinsa parhaiten vastaavan avun ja oikeanlaisen palvelun.

Esitys sisältää terveydenhuollon erityisten velvollisuuksien täsmentämisen ja vahvistamisen. Esityksen mukaan lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksien tai vammaisuuden selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut sekä mielenterveys- ja päihdepalvelut on järjestettävä viivytyksettä. Lapselle on vaikea tai jopa mahdoton valita oikeanlaista tukea tai sijaishuoltopaikkaa, mikäli vamma tai sairaus ei ole tiedossa tai ei tiedetä mistä lapsen oireilu johtuu. Terveydenhuollon diagnosointiin liittyvä tutkimus ja diagnoosien tarkastaminen voi olla tarpeen myös lapsen eri ikä- ja kehitysvaiheissa. Lisäksi esityksen mukaan terveydenhuollon olisi annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä tutkimukseen perustuva kirjallinen arvio, mikäli terveydenhuollonpalvelujen ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen. Edelleen maakunnalla olisi velvollisuutta järjestää viivytyksettä riittävä terveydenhuollon tuki lapselle, kun lastensuojelun tarve johtuu riittämättömästä terveydenhuollon, mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuudesta tai hoitoon pääsemisestä. Lapsen perhettä olisi tuettava tässä tai muussa laissa tarkoitetuilla palveluilla ja tukitoimilla.

Esityksen mukaan myös kodin ulkopuolelle sijoitetulla tai jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella tai nuorella olisi oikeus saada hänen tarvitsemansa sijaishuollon tai jälkihuollon järjestämisen kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut. Kunnan tai sairaanhoitopiiriin olisi järjestettävä sijaishuollossa olevalle lapselle lapsen tutkimus sekä hoito- ja terapiapalveluja sekä lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineitä viivytyksettä. Lisäksi lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavia henkilöitä olisi tuettava tässä tai muussa laissa tarkoitetuilla palveluilla ja tukitoimilla.

Esitys sisältää uuden säännöksen sosiaalihuollon erityisistä velvollisuuksista. Esityksen mukaan sosiaalihuollon perhepalvelujen ja vammaispalvelujen olisi annettava lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua. Lapsen auttamiseen kuuluu olennaiselta osin perheen tuki. Lisäksi lapsella on oikeus tarvitsemiinsa vammaispalveluihin viivytyksettä myös lastensuojelun asiakkaana ollessaan.

Lastensuojelun asiakkuus

Esityksellä täydennettäisiin ilmoitusvelvollisuus kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 17 §:ssä tarkoitettulle ryhmäkodille, tukiasuntolalle tai muulle majoituspaikalle sekä kotoutumisen edistämiseksi annetun lain (1386/2010) 28 §:ssä mukaiselle perheryhmäkodille ja muulle asuinyksikölle.

Samalla erotettaisiin ilmoitusvelvollisuus poliisille omaksi pykäläksi. Tällä hetkellä ilmoitus poliisille voi jäädä tekemättä, kun näitä kahta asiaa ei ymmärretä erillisiksi toimiksi.

Esityksen mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen olisi pidettävä rekisteriä lastensuojeluilmoitusten lisäksi myös ennakkollisista lastensuojeluilmoituksista.

Esityksellä selkeytettäisiin lapsen sosiaalihuollon asian vireille tuloa sekä lastensuojelulain mukaisten palvelujen tarpeen arviointia. Esityksessä määritellään lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulo voimassa olevan lastensuojeluasian vireille tulon sijasta. Lasta koskevan asian vireille tullessa ja asian selvitysvaiheessa lapsi on sosiaalihuollon asiakas. Lapsen asia muuttuu lastensuojeluasiaksi vasta, kun lastensuojelun asiakkuuden kriteerit täyttyvät. Lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve. Sosiaalihuoltolain mukaisen palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Lisäksi lapsen palvelutarpeen arvioinnista laadittavaan yhteenvetoon on merkittävä syyt, joiden vuoksi asian on arvioitu olevan selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Asian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun työntekijän on kirjattava lapsen tai perheen asiakirjoihin vireille tulon syyt ja perusteet siten kuin sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetussa laissa säädetään.

Lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittäminen tulisi esityksen mukaan arvioida yhdessä lapsen ja hänen läheistensä kanssa. Kuten kaikessa palvelussa, myös lastensuojelussa, palvelutarpeet tulisi määritellä asiakaskeskeisesti. Esitys sisältää selvennyksen siitä, että palvelutarpeen arviointia ei voi hankkia yksityiseltä palveluntuottajalta tai kolmannen sektorin toimijalta. Säännöksellä korostetaan sitä, että lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu on perustuslain 124 §:ssä tarkoitettu julkinen hallintotohtävä, kuten muutkin lakisääteiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja että siinä käytetään pääsääntöisesti julkista valtaa, jota voidaan siirtää viranomaisorganisaation ulkopuolelle vain lailla tai lain nojalla.

Laissa säädettäisiin tuomioistuimen luvalla mahdollisuus lapsen tutkimiseen myös, jos tutkimus on lastensuojelun palvelujen järjestämiseksi välttämätöntä. Korkein hallinto-oikeus on ratkaisussaan (KHO:2017:176) katsonut, että lastensuojelulain 28 §:n mukainen tuomioistuimen lupa lapsen tutkimiseen voidaan myöntää myös lastensuojelun asiakkuuden aikana sen selvittämiseksi, millaisten lastensuojelutoimenpiteiden tarpeessa lapsi on.

Esitys sisältää säännöksen lastensuojelun asiakkuuden päättymisestä. Asiakkuuden päättymisestä ei ole voimassa olevaa säännöstä ja esitys selkeyttäisi nykytilannetta. Perusteet lastensuojelun palvelujen ja tukitoimien tarpeen päättymisestä tulisi kirjata lasta koskeviin asiakirjoihin. On myös tärkeää, että tiedot annetaan välittömästi tiedoksi myös lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen, muulle lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavalle henkilölle tai edunvalvojalle, jotta he ovat tietoisia asiakkuuden päättymisestä ja sen perusteista.

Menettelysäännöksiä

Esityksen mukaan lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulisi tavata lapsi asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla niin, että tapaamisten osalta olisi huomioitava myös lapsen tilanne. Asiakasmitoituksen säätäminen edesauttaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia tosiasiallisesti tavata lasta.

Asiakassuunnitelmaan esitetään lisättäväksi, että asiakassuunnitelmaan olisi kirjattava myös lapsen mielipide sekä sovitut tapaamiset lapsen kanssa. Lapsen itsensä osallistaminen, kuunteleminen ja kuuleminen eli ottaminen toimijaksi hänen omaan prosessiinsa on palvelujen vaikuttavuuden kannalta merkittävää. Esityksen mukaan suunnitelmat olisi lähetettävä tiedoksi asiaan osallisille. Mikäli lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, olisi asiakassuunnitelma lähetettävä ilman aiheutonta viivästystä lapsen sijoituspaikalle. Myös merkitykselliset lapsen hoitoon ja huolenpitoon vaikuttavat tiedot olisi annettava kuitenkin heti lasta sijoitettaessa. Merkityksellisiä tietoja voi olla esimerkiksi lapsen terveydentilaan, oppimiseen ja koulukäyntiin tai vakaviin traumoihin liittyvät tiedot sekä perhe- ja läheissuhteisiin liittyvät tiedot.

Esityksen mukaan sijaishuoltopaikan tulisi aina täydentää yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa asiakassuunnitelmaa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. Lisäksi hoito- ja kasvatussuunnitelma olisi tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kaksi kertaa vuodessa. Lakiin esitetään lisättäväksi uusi säännös, jonka mukaan hoito- ja kasvatussuunnitelma olisi tarvittaessa laadittava myös avohuollon sijoituksen aikana. Hoito- ja kasvatussuunnitelman laatiminen olisi tärkeää kaikille sijaishuollossa oleville lapsille, koska kaikilla sijaishuoltoon sijoitetuilla lapsilla ja heidän perheillään on myös yksilöllisiä ja suunnitelmallista työskentelyä vaativia kuntoutustarpeita.

Esityksen mukaan sosiaalityöntekijän olisi kirjattava lapsen asiakirjoihin miksi lapsi, lapsen vanhempi, huoltaja, muu lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaava henkilö tai edunvalvoja ei ole osallistunut neuvotteluihin. Säännöksen tarkoituksena on velvoittaa lapsen ja hänen läheistensä mukaan ottaminen, jos erityistä perustetta pois jättämiselle ei ole. Lasta ei kuitenkaan tule altistaa jatkuville riitaisille neuvotteluille ja vanhemman vallankäytölle, joka pahimmillaan hankaloittaa sijaishuollon tavoitteiden toteutumista. Osalla lapsista on edunvalvoja juuri tästä syystä, ja silloin edunvalvoja läsnäolo neuvotteluissa voi olla oleellinen keino hillitä tilanteita. Perustelut siitä, miksi jokin taho ei ole osallistunut neuvotteluun on kuitenkin aina kirjattava lapsen asiakirjoihin.

Esityksen mukaan tilanteessa, jossa lapsen hoito ja huolenpito on järjestetty kodin ulkopuolisen sijoituksen sijasta läheisverkoston kartoituksen perusteella huoltajuus- tai oheishuoltajuusmääräyksellä muun kuin biologisen vanhemman luona, tulisi lasta hoitavalle henkilölle maksaa perhehoitolain (263/2015) 16 §:n mukainen hoitopalkkio, 17 §:n mukainen kulukorvaus ja 18 §:n mukainen käynnistämiskorvaus.

Avohuolto

Esityksessä tarkennettaisiin avohuollon tukitoimien tarkoitusta ehkäisemällä tarvetta lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämiseen kodin ulkopuolella. Tukitoimet perustuvat asiakassuunnitelmassa lapselle, lapsen vanhemmille, huoltajille tai muille lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaaville henkilöille kirjattujen yksilöllisten tarpeiden edellyttämässä laajuudessa. Avohuollon tukitoimia ei kuitenkaan tulisi toteuttaa tai jatkaa, jos ne eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, riittäviä tai mahdollisia. Intensiivisilläkään tukitoimilla ei myöskään voitaisi korvata tilannetta, jossa vanhemmilla tai huoltajilla ei ole kykyä tai keinoja vastata lapsen huolenpidosta.

Lakiesityksen mukaan lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä koordinoisi ja sovittaisi yhteen lapsen ja perheen tarvitseman tuki- ja palvelukokonaisuuden siten, että kokonaisuus vastaa lapsen ja perheen tarpeisiin. Säännöksen tarkentaminen on yhdenmukainen sosiaalihuoltolain 41 §:n mukaisen moniammatillisen yhteistyön kanssa sekä sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaisen

omatyöntekijän, joka lastensuojelussa on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, kanssa. Sosiaalityöntekijällä ei ole kuitenkaan toimivaltaa päättää muiden kuin sosiaalipalvelujen järjestämisestä.

Avohuollon tukitoimille olisi määriteltävä lapsen asiakassuunnitelmassa tavoitteet, intensiteetti ja arvioitu kesto. Avohuollon tukitoimia olisi toteutettava lapsen ja perheen yksilöllisten tarpeiden edellyttämässä laajuudessa ja lapsen tarpeen mukaisesti hänen lähellään eli esimerkiksi kotona, koulussa, harrastuksissa tai läheisten luona. Tukitoimien olisi oltava tarvittaessa päivittäisiä sekä pitkäkestoisia. Tukitoimien sopivuutta ja intensiteettiä tulisi arvioida säännöllisesti asetettuihin tavoitteisiin nähden. Mikäli asetettuun tavoitteeseen ei päästä, olisi arvioitava, kuinka tilanteessa tulisi toimia toisin. Lisäksi avohuollon tukitoimien arvioinnin yhteydessä lapsen terveydentila olisi tutkittava, ellei terveydentilaa ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin tai muusta syystä ei ole käytettävissä riittäviä terveydentilaan tietoja lapsen avohuollon palvelujen järjestämiseksi tai se on muusta syystä tarpeetonta.

Lakiin esitetään lisättäväksi säännös siitä, että lapselle olisi turvattava mahdollisuuksien mukaan toistuvissa avohuollon sijoituksissa sijoituspaikan pysyvyys, jos se on lapsen edun mukaista.

Voimassa oleva säännös kiireellisen avohuollon tukitoimista esitetään kumottavaksi. Lähtökohtaisesti lastensuojelun järjestämisen ja toteuttamisen tulee perustua asiakassuunnitelmaan, jossa arvioidaan lapsen tuen tarpeet ja se, mitkä vaihtoehtoisista toimenpiteistä ja ratkaisuksista vastaavat lapsen tuen tarpeeseen ja turvaavat parhaiten lapsen edun. Kiireelliset avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole luonteensa vuoksi suunnitelmallisia, eikä kiireellisessä tilanteessa välttämättä voida arvioida niiden sopivuutta ja riittävyyttä lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi. Kiireellinen avohuollon sijoitus on myös ymmärretty kiireellisen sijoituksen vaihtoehtona. Kiireellinen avohuollon sijoitus on käytettävissä vain suostumukseen perustuen eikä sitä ole voinut käyttää tahdonvastaisena toimenpiteenä. Pykälän kumoamisella selvennetään ja korostetaan lapsen ja lapsen huoltajien oikeusturvan toteutumista.

Lakiin esitetään lisättävän uusi tehostettua avohuollon tukitointa koskeva säännös, jonka perusteella lapselle voitaisiin järjestää tehostettua avohuollon kuntouttavaa tukea hänen tarpeidensa edellyttämällä tavalla lapsen vanhemman, huoltajan tai muun läheisen kanssa. Kotioloissa tapahtuvan kuntouttavan tuen aikana olisi lapselle ja hänen vanhemmilleen tai muille läheisille järjestettävä tarpeenmukaiset, asiakassuunnitelmaan perustuvat ja tarvittaessa esimerkiksi päivittäiset ja moniammatilliset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut siten kuin 34 ja 36 § säädetään. Säännös mahdollistaisi lapsen tarpeisiin räätälöidyn intensiivisen avohuollon nykyistä paremmin ja parhaimmillaan vähentäisi sijaishuollon tarvetta. Lapselle, lapsen huoltajille ja muille läheisille olisi selvitettävä ennen tehostetun avohuollon tukitoimien aloittamista edellytykset avohuollon tukitoimien järjestämiselle sekä viranomaisen vaihtoehdot asiassa. Tehostettuja avohuollon tukitoimia ei tulisi toteuttaa tai jatkaa, jos ne eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, riittäviä tai mahdollisia. Mikäli sijaishuollon edellytykset täyttyvät ja sen järjestäminen on lapsen edun mukaista, ei tarvittavaa sijaishuoltoa voida korvata avohuollon tukitoimilla.

Lapsen kiireellinen sijoitus

Esityksellä selkeytettäisiin sitä, että kiireellisen sijoituksen perusteena on alun perin tarkoitettu tilannetta, jossa lapsi on välittömässä vaarassa kasvuolosuhteen tai lapsen huolenpidon puutteen taikka oman käyttäytymisensä vuoksi. Säännöksen selkeyttäminen suojaisi lasta itseään sa-

moilta syiltä, jotka voivat olla huostaanoton perusteena ilman, että täytyisi spekuloida aiheuttaako tilanne välittömän vaaran terveydelle tai kehitykselle. Säännös ei alentaisi kynnystä kii-reelliselle sijoitukselle, vaan tarkoitus olisi selkeyttää säännös vastaamaan sen alkuperäistä tarkoitusta.

Huostaanotto

Esityksessä korostettaisiin, että huostaanoton ja sijaishuollon valmistelua ei voida nykysääntelynkään perusteella ulkoistaa yksityiselle toimijalle. Lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää koskevan säännöksen tarkoituksena on ollut osaltaan turvata lastensuojelun työskentelyn pitkäjänteisyys ja lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen henkilösuhteiden jatkuvuus. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työparina voi toimia toinen sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojeluun perehtynyt työntekijä, kuten esimerkiksi kasvatus- ja perheneuvolan sosiaalityöntekijä tai psykologi. Käytännössä lapsen kanssa työskentelevä ja lapsen asian hyvin tunteva lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työpari osallistuu myös lasta koskevien päätösten valmisteluun ja käyttää julkista valtaa osallistuessaan asian ratkaisemista välittömästi palveleviin valmistelutoimiin. Työparin tehtävä on luonteeltaan sellainen, että se edellyttää virkasuhdetta ja siihen liittyvää virkavastuuta.

Sijaishuolto

Esityksessä laitoshuolto korvattaisiin laitoshoidolla. Laitohoito kuvaisi paremmin sijaishuollon tarkoitusta hoitavana toimenpiteenä eikä niinkään laitokseen sijoittamisena.

Siirtyminen kotiin sijaishuollosta vaatii vahvaa kotiin tuotavaa tukea. Esityksellä varmistettaisiin lapselle ja hänen vanhemmalle, huoltajalle tai muille läheisille järjestettävät tarpeenmukaiset asiakassuunnitelmaan perustuvat palvelut tukemaan lapsen kotiin palaamista. Palvelujen ja tukitoimien tulisi olla tarvittaessa intensiivisiä ja moniammatillisia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Väliaikaista sijoitusta kotiin voitaisiin esityksen perusteella jatkaa enintään kuusi kuukautta, jos se on lapsen edun kannalta perusteltua.

Lakiesityksessä säädettäisiin vaativan sijaishuollon sisällöstä, tarkoituksesta ja järjestämisestä. Vaativaa sijaishuoltoa tarvitsevat lapset, joilla on erityinen tai monialainen tuen tarve. Monialaiset tuen tarpeet linkittyvät toisiinsa. Lähes poikkeuksetta kaikilla näillä lapsilla on ongelmia lisäksi koulunkäymisessä ja osalla myös diagnosoituja tai diagnosoimattomia oppimisvaikeuksia. Hyvin usein taustalla on myös vakavia haasteita perhesuhteissa. Erityinen tai monialainen tuen tarve edellyttää suunnitelmallista ja tehostettua vaativaa erityisosaamista, monialaista sosiaali- ja terveydenhuollon ammatilliseen osaamiseen perustuvaa kuntouttavaa työskentelyä sekä intensiivistä ammatillisesti koulutetun aikuisen läsnäoloa. Vaikka vaativa sijaishuolto on pääasiassa integroitua palvelua, järjestetään se lastensuojelulaitoksessa lastensuojelulain nojalla lapsen asiakassuunnitelmaan perustuen. Vaativan sijaishuollon aikana olisi huolehdittava lapsen vanhemmille annettavan tuen järjestämisestä siten kuin 30 §:ssä säädetään. Terveydenhuollon erityisistä velvollisuuksista säädettäisiin aiemmin lain 15 pykälässä.

Sijaishuoltopaikan valinnassa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota huostaanoton syihin, kuten esimerkiksi lapseen itseään vaarantavaan käyttäytymiseen tai elinoloihin ja vanhemmuuteen liittyviin puutteisiin. Huostaanoton syiden lisäksi sijaishuoltopaikan valinta tulisi kytkeä vahvasti lapsen asiakassuunnitelmaan. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulisi aina arvioida yksilöllisesti kyseessä olevan lapsen etu, lapsen tarpeita vastaava kuntoutuksellinen osaaminen sijaishuoltopaikassa ja lapsen varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja muun opetuksen sekä siihen tarvittavan tuen varmistaminen.

Esityksen mukaan sosiaalityöntekijän olisi viipymättä toimitettava sijaishuoltopaikkaan riittävät ja tarpeelliset tiedot lapsen tarkoituksenmukaisen hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseksi. Lapsen tarpeisiin ei kyetä vastaamaan riittävästi, jos sijaishuoltopaikassa ei ole tarvittavia tietoja esimerkiksi lapsen sairauksista, perhesuhteista, sijoituksen perusteesta tai koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Lapsen oikeutta yleisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin myös sijaishuollon aikana vahvistettaisiin sekä painotettaisiin sijaishuollon ammatillista ja kuntouttavaa työskentelyä.

Esityksen mukaan ennen sijaishuollon päättymistä on aloitettava jälkihuollon tarpeen kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen. Jälkihuollon tarkoitus on tukea lapsen tai nuoren kotiutumista lastensuojelun sijaishuollosta tai tukea nuoren itsenäistymistä. Jälkihuollon suunnittelun aloittaminen jo sijaishuollon aikana on erityisen tärkeää, jotta jo sijaishuollon aikana kyettäisiin vahvistamaan nuorten toimintakykyä ja itsenäistä toimijuutta, tukea opiskelua sekä työelämään siirtymistä ja muuta integroitumista yhteiskuntaan. Onnistunut jälkihuolto vähentää syrjäytymistä ja huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta. Esityksessä säädettäisiin sijaishuollon aikana tarvittavien palvelujen järjestämisestä lapsen vanhemmalle, huoltajalle tai muille läheisille.

Lakiehdotuksen mukaan yhteistyövelvoitteen tulisi koskea myös perheen jälleenyhdistämisen edistämistä, kun se on lapsen edun mukaista.

Sivistyksellisiä oikeuksia vahvistettaisiin viittauksella valmisteilla olevaan oppivelvollisuuslakiin, jonka mukaan oppivelvollisuusikä korotetaan 18 ikävuoteen ja toisen asteen tutkinnon suorittamisesta tulisi maksutonta.

Laitushoito

Lastensuojelulaitoksia koskevaa pykälää esitetään täsmennettävän ja ajantasaisesti ajantasaistettavan. Lastensuojelulaitoksia ovat 49 a §:ssä tarkoitetut vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitokset. Valtion koulukodit ja yksityiset koulukodit kuuluvat 49 a §:n 2 momentin a kohdassa tarkoitettuun perusopetuksen ja sijaishuollon integroituun laitushoitoon. Valtion koulukodeista säädetään Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä annetussa laissa. Yksityisten koulukotien osalta ei ole voimassa olevaa sääntelyä ja niiden asema perustuu historialliseen lastensuojelun kehitykseen sekä lupamenettelyyn. Muita laitoksia ovat käytännössä muut lasten- ja nuorisokodit (mukaan lukien arviointi- ja vastaanottokodit), joilla on erilaisia toisistaan poikkeavia nimiä sekä perhekuntoutusyksiköt.

Vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksessa samassa rakennuksessa voisi olla sijoitettuna esityksen mukaan enintään 14 lasta, kun muissa laitoksissa vastaavasti voi olla 24 lasta.

Esityksen mukaan erityisen huolenpidon asumisyksikössä tulisi olla vähintään 3 hoito- ja kasvatustehtävissä toimiva työntekijä yhtä lasta tai nuorta kohden. Myös vaativaa sijaishuoltoa tarvitsevat lapset ja nuoret tarvitsevat riittävän osaamisen lisäksi riittävän henkilöstöresurssin, jotta heidän tuen tarpeisiinsa kyetään käytännössä vastaamaan.

Esityksen mukaan lastensuojelulaitoksessa tulisi olla toiminnan edellyttämä tehtävään soveltuva ammatillisen tutkinnon omaava henkilöstö ja sijaishuollon järjestämiseksi terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat ja toimintaympäristö. Asianmukaiset tilat ja toimintaympäristö tarkoittavat, että esimerkiksi liikkumisvapauden rajoituksen aikana lapsella on mahdollisuus riittävään ulkoiluun ja muuhun mielekkääseen tekemiseen. Vaativan sijaishuollon

laitoksella olisi oltava käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan sijaishuollon toteuttamista ja seuranta varten.

Erityinen huolenpito esitetään siirrettäväksi sijaishuoltoa koskevaan lukuun. Samalla erityisen huolenpidon sisältö esitetään tarkennettavan siten, että erityisen huolenpidon hoidollinen, huolenpidollinen sekä kuntouttava luonne korostuu ja selkeytyy. Erityinen huolenpito tarkoittaa kokonaisvaltaista hoitoa, kasvatusta ja huolenpitoa lapsille ja nuorille, joiden toiminta erityisen vakavasti vaarantaa heidän henkeään, terveyttään tai kehitystään. Erityistä huolenpitoa toteutetaan määrääkäsina jaksoina. Erityisen huolenpidon tavoitteena on turvata lapsen tarpeisiin vastaava erityisosaamiseen perustuva integroitu mielenterveys- ja päihdetyö. Pääsääntöisesti alaikäisille ei tarjota lääkinnällistä katkaisuhoidoa, mutta se oli mahdollista lääkärin määräyksellä erityisen huolenpidon aikana, silloin, kun se on lapsen edun mukaista. Näin varmistettaisiin lapsen kokonaisvaltainen päihdehoito ja -kuntoutus ilman erillisiä siirtyviä laitoksesta toiseen.

Lakiesityksessä säädettäisiin asiantuntijoiden ja sosiaalityöntekijän toiminnasta ja osallistumisesta erityisen huolenpidon aikana. Säännös vahvistaisi erityisen huolenpidon tavoitteellisuutta ja hoidollisuutta, jota tulisi seurata säännöllisesti asetettuihin tavoitteisiin peilaten. Sosiaalityöntekijän olisi kuultava ja mahdollisuuksien mukaan tavattava lasta, lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavia henkilöitä säännöllisesti erityisen huolenpidon aikana. Kuulemisella ei tarkoiteta tässä yhteydessä hallintolain mukaista kuulemistä, vaan keskustelua ja mielipiteiden ja kokemusten vaihtoa osana keskustelua lapsen tilanteesta.

Erityisestä huolenpidon jaksosta tehtäisiin esityksen mukaan enintään 90 vuorokautta kestävä päätös kerrallaan. Päätökseen olisi kirjattava erityisen huolenpidon jakson perusteet, tavoitteet, hoito- ja kuntoutusmuodot ja muut tukitoimet tavoitteiden saavuttamiseksi. Erityisen huolenpidon jaksoa voitaisiin jatkaa erittäin painavilla syillä enintään 90 vuorokautta, jos jatkaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä ja 60 a §:n edellytykset ovat edelleen olemassa. Esimerkiksi vakavan päihdekierteen katkaiseminen ja riippuvuudesta irti pääseminen voi kestää pitkän aikaa ja vaatia erityisen huolenpidon jakson jatkoa lapsen hengissä pitämiseksi. Päätöksen erityisen huolenpidon jakson järjestämisestä ja sen jatkamisesta tekisi 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian ja perustuen lapsen tilanteen moniammatilliseen arvioon.

Moniammatillinen työryhmä arvioisi lapsen palvelutarvetta ja tekisi arvion erityisen huolenpidon jakson järjestämisestä varten. Sosiaalityöntekijä osallistuisi arvioinnin tekemiseen koordinoitujen työskentelyä ja toimien edelleen asian esittelijänä päätöksen tekijälle. Käytännössä eri toimijoiden tulisi tavata lasta tai jos se ei ole mahdollista perehtyä tilanteeseen muutoin. Moniammatilliseen arvioon olisi kirjattava sosiaali- ja terveydenhuollon perusteet ja tavoitteet erityiselle huolenpidolle, arvioitava lapsen moniammatillinen tuki ja kuntoutustarve ja miksi sijaishuoltoa ei ole lapsen hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen mahdollista järjestää muulla tavoin. Terveydenhuollon olisi annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä tutkimukseen perustuva kirjallinen arvio, mikäli terveydenhuollon, mielenterveys- ja päihdehoidon ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen erityisen huolenpidon sijasta. Erityisen huolenpidon jakso ei voi korvata esimerkiksi välittömän sairaalahoidon tarvetta.

Erityisen huolenpidon jakso voitaisiin järjestää vain lastensuojelun ja perusopetuksen integroidussa laitoshoidossa eli valtion lastensuojeluyksiköissä ja yksityisissä koulukodeissa sekä kunnan tai maakunnan omistamassa lastensuojelulaitoksessa, joissa on lapsen henkeään, terveyttään tai kehitystään vakavasti vaarantavan käyttäytymisen katkaisemiseen riittävät resurssit, integroitu sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillinen erityisosaaminen sekä kuntoutusosaaminen ja terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat. Lakiin esitetään lisättäväksi mahdollisuus järjestää erityisen huolenpidon jakso myös alle 12 -vuotiaalle lapselle. Alle

12 vuotiaan erityisen huolenpidon jakso olisi kuitenkin järjestettävä erillään 12 vuotta täyttäneistä, jollei katsota olevan alaikäisen edun mukaista menetellä toisin. Käytännössä esitys kokonaisuudessaan mahdollistaisi alle 12 vuotiaiden lasten kokonaisvaltaisen hoidon ja huolenpidon paremmin myös lapsen omassa asuinyksikössään, mutta tarvittaessa heillä tulisi olla oikeus erityiseen huolenpitoon. Alle 12 vuotiaiden erityisen huolenpidon jakson tarve on arviolta hyvin pieni, ongelmiin puuttuminen mahdollisimman aikaisin on kuitenkin hyvin tärkeää.

Erityisen huolenpidon jakso olisi lopetettava välittömästi, jos se osoittautuu tehottomaksi sille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tai kun sen tarvetta ei enää ole, kuten voimassa olevan sääntelynkäin mukaan. Lopettamisesta päättäisi kuitenkin erikseen 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Asiakassuunnitelma olisi tarkistettava erityisen huolenpidon jakson päättyessä ja lapsen asiakirjoihin olisi kirjattava, kuinka jakso on vastannut asetettuihin tavoitteisiin. Lisäksi ennen jakson päättymistä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän olisi arvioitava yhdessä lapsen, vanhempien, tulevan sijaishuoltopaikan ja erityisen huolenpidon asumisyksikön henkilökunnan kanssa lapsen sijaishuollon järjestämistä ja lapsen tarvitsemaa tukea, joilla turvataan lapsen hoidon ja huolenpidon jatkuvuus. Tarvittaessa olisi kuultava myös monialaista asiantuntijaryhmää tai muita asiantuntijoita. Ennakoinnilla vahvistettaisiin erityisen huolenpidon aikana saavutetun hoidon jatkuvuus ja riittävät tukitoimet myös jakson jälkeen.

Perusoikeuksien rajoittaminen sijaishuollon aikana

Lakiin esitetään lisättäväksi uusi pykälä, jossa määriteltäisiin lastensuojelulaitosten henkilökunnalta vaadittava osaaminen ja koulutus. Rajoitustoimenpiteitä käyttävän henkilökunnan on ymmärrettävä lain asettamat edellytykset rajoitustoimenpiteiden käyttämiselle sekä siihen liittyvän päätöksentekovelvollisuuden. Koulutuksella voidaan lisäksi opettaa turvalliset ja lapsen ihmisarvoa kunnioittavat rajoitustoimenpiteiden toteuttamistavat sekä kuinka lasten itsemääräämisoikeutta voidaan tukea ja kuinka ehkäistään rajoitustilanteen syntymisen.

Esityksen mukaan julkisten ja yksityisten toimijoiden laitoksissa voitaisiin jatkossa tehdä päätös vain kiireellisestä ja välttämättömästä yhteydenpidon rajoituksesta enintään 7 vuorokaudeksi. Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön olisi annettava päätös välittömästi tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voisi päättää tai muuttaa yhteydenpidon rajoitusta.

Esityksessä selkeytettäisiin laitoksen mahdollisuutta ottaa haltuun lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 65 §:n1 momentissa tarkoitettut aineet ja esineet, rahavarat, maksuvälineet ja muut näihin verrattavat välineet tai hyödykkeet. Tällaisia aineita ja esineitä voi olla esimerkiksi yhteydenpitoon tarvittavat laitteet tai välineet tai ohjelmistot, jos lapsi esimerkiksi tuo ko. laitteen toiselle laitoksessa olevalle lapselle, jonka yhteydenpitoa on rajoitettu. Lapsen rahat, maksuvälineet ja muut vastaavat ostamiseen ja kaupankäyntiin liittyvät hyödykkeet voidaan ottaa laitoksen haltuun, esimerkiksi jos lapsen päihteiden käyttöä tai muuta vaarallista käyttäytymistä ei voida muutoin katkaista. Laitoksen johtajan tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön olisi välittömästi tehtävä haltuunotosta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa tai lakkauttaa päätöksen.

Lakia esitetään täsmennettävän tupakkatuotteiden ja nikotiinivalmisteiden hävittämisen osalta. Lisäksi lapsen tupakoinnin lopettamiseksi olisi huolehdittava tarvittaessa asianmukaisesta vieroituksesta ja hänelle olisi järjestettävä esimerkiksi vieroitusta tukeva lääkitys lääkärin määräyksen perusteella.

Lakiesityksessä säädettäisiin, että lapsi ja hänen mukanaan olevat tavarat voitaisiin tarkastaa metallinilmaisinta tai muuta sellaista teknistä laitetta käyttäen sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole mukanaan 65 §:n 1 ja 2 momentin tarkoittamia esineitä ja ainetta. Tarkastuksen tulee perustua perusteltuun syyhyn epäillä lapselta löytyvän esimerkiksi vaarallisia esineitä.

Kiinnipitoa koskevaa sääntelyä esitetään täsmennettävän siten, että kiinnipidon olisi aina oltava lyhytaikainen toimenpide. Kaikista kiinnipitotilanteista tulisi jatkossa antaa välittömästi selvitys lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, jonka olisi arvioitava ja tehtävä suunnitelma yhdessä lapsen ja sijaishuoltopaikan sekä mahdollisuuksien mukaan vanhempien kanssa, millä tavoin kiinnipidot olisivat vältettävissä lapsen edun huomioivalla tavalla, jos kiinnipitoon joudutaan turvautumaan toistuvasti. Tämä korostaisi ja olisi yhteneväinen lain 74 a §n 3 momentin kanssa. Säännöksestä esitetään poistettavan kiinnipitämisen hoidollinen ja huollollinen luonne ja kiinnipitämisen tulisi aina perustua lapsen tai muiden hengen, terveyden, turvallisuuden tai merkittävään omaisuuden suojaamiseen. Sen tulee aina olla viimesijainen ja samalla äärimmäisin keino rauhoittaa lapsi.

Esityksen mukaan liikkumisvapauden rajoitusta voisi jatkaa nykyisestä 30 vuorokaudesta vielä 60 vuorokautta erityisistä syistä, jos se on päihdekuntoutuksen varmistamiseksi tai lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Päätöksen ja jatkopäätöksen tekisi lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Liikkumisvapauden rajoituksen voisi jatkossa tehdä laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö vain kiireellisessä tapauksessa enintään seitsemäksi vuorokaudeksi. Edellytyksenä olisi lisäksi, että rajoittaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan olisi välittömästi tehtävä liikkumisvapauden rajoittamisesta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa tai lakkauttaa päätöksen. Rajoituksen aikana olisi varmistettava lapsen oikeus perusopetukseen tai muuhun opetukseen ja ulkoiluun laitoksen alueella sekä mahdollisuuksien mukaan turvattu harrastukset tai muu mielekäs tekeminen.

Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttamista koskevaa sääntelyä esitetään täsmennettävän vastaamaan sen alkuperäistä tarkoitusta. Tarkoituksena on ollut täsmentää lastensuojelulaitoksen ensisijaista sekä ennakoivaa velvollisuutta selvittää lapsen tilanne ja ryhtyä toimenpiteisiin lapsen palauttamiseksi sijaishuoltopaikkaan. Vastuusosiaalityöntekijä ja laitos käyvät ennakoivasti läpi toimintatavat aina, kun lasta ollaan sijoittamassa. Virka-ajan ulkopuolella laitos voi olla yhteydessä sosiaalipäivystykseen, kun laitos on selvittänyt nuoren tilannetta ja on tietoa siitä, mitä viranomaiselta odotetaan tilanteessa tai on syytä olettaa lapsen olevan välittömässä vaarassa. Lisäksi lasta kuljettava henkilö saisi tehdä lapselle 66 §:ssä säädetyin edellytyksin ja tavoin henkilöntarkastuksen kuljetukseen käytettävän auton lisäksi myös erityisestä syystä auton välittömässä läheisyydessä kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi.

Eristäminen on syvälle perusoikeuksiin kajoava toimenpide. Tästä syystä eristäminen olisi jatkossa mahdollista tehdä vain kiireellisessä tapauksessa sen lisäksi, että se on lapsen tai muiden hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Kiireellisen ja välttämättömän toimenpiteen voisi siten tehdä sekä julkisen että yksityisen ylläpitämässä laitoksessa, kuitenkin niin, että eristämisen maksimiaikaa lyhennettäisiin neljään tuntiin. Jos lapsi ei rauhoitu neljän tunnin eristyksen kuluessa, olisi lapsi toimitettava lääkärin tutkittavaksi ja tarvittaessa sairaalahoitoon. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Esitys sisältää uuden säännöksen erityisistä rajoituksista päihdekuntoutuksen aikana. Esityksen mukaan lapsen oikeutta pitää yhteyttä laitoksen ulkopuolella oleviin henkilöihin, joiden henkilöllisyyttä ei kyetä yksilöimään, voitaisiin rajoittaa lapsen päihdehoidon ja -kuntoutuksen var-

mistamiseksi. Lisäksi lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet voitaisiin ottaa yksikön haltuun tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen päihitteettömyyden turvaamiseksi välttämätöntä. Lapsen yhteydenpito lapselle läheisiin henkilöihin on kuitenkin tällaisessa tilanteessa turvattava muutoin. Jos on todennäköinen syy epäillä, että lapsella on vaateissaan tai vaateiden alla 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, hänelle voitaisiin asian tutkimiseksi tehdä kehoon kohdistuva ulkoinen tarkastaminen. Tarkastus tulee tehdä lasta kunnioittavasti, mahdollisimman hienotunteisesti ja lapsen yksityisyyttä mahdollisimman vähän loukaten. Kehon ulkoisesta tarkastamisesta päättää laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Kehon ulkoisen tarkastamisen voi suorittaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Kehon ulkoista tarkastamista ei saa suorittaa eikä siinä saa olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön on välittömästi toimitettava tieto kehon ulkoisesta tarkastamisesta lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Päihdekuntoutuksen aikaiset rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttäminen edellyttävät erityistä päihdeosaamista. Rajoittamisesta tekisi päätöksen 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Erityisen huolenpidon jakson aikana lapsen perusoikeuksia voitaisiin rajoittaa 11 luvun mukaisilla sekä erityisillä rajoitustoimenpiteillä. Kaikista rajoituksista erityisen huolenpidon jakson aikana tulisi tehdä erilliset päätökset. Näin vahvistettaisiin erityisen huolenpidon jakson hoidon ja huolenpidon sekä kuntoutuksen sisältöä ja vahvistettaisiin lapsen oikeusturvaa. Lapsen liikumista voitaisiin rajoittaa erityisen huolenpidon jakson ajaksi, enintään 90 vuorokautta kerrallaan. Päätöstä voitaisiin lisäksi jatkaa enintään 90 vuorokautta, jos jatkaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta edelleen välttämätöntä. Sen lisäksi mitä 65 §:n 3 momentissa säädetään, voitaisiin erityisen huolenpidon jakson ajaksi ottaa laitoksen haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen itseään vakavasti vahingoittavan käyttäytymisen katkaisemiseksi välttämätöntä.

Esitys sisältää säännöksen eristämisen täytäntöönpanon valvonnasta. Lapsen eristämisestä olisi viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Lisäksi lastensuojelulaitoksen olisi toimitettava aluehallintovirastolle kahden viikon välein ilmoitus lasten eristämisistä. Säännös vastaa mielenterveyslain säännöstä eristämisen täytäntöönpanon valvonnasta.

Jälkihuolto

Lakia esitetään tarkennettavan siten, että jälkihuollon tarpeen kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen olisi aloitettava viimeistään vuosi ennen sijaishuollon päättymistä.

Sääntelyä täsmennettäisiin erottaen lapsen ja nuoren jälkihuollon sisällöt toisistaan. Lastensuojelun jälkihuollon tarkoitus on tukea lapsen tai nuoren kotiutumista lastensuojelun sijaishuollosta tai tukea nuoren itsenäistymistä. Jälkihuollon ikärajan noustessa 25 vuoteen ero alaikäisen tai täysi-ikäisen jälkihuollossa olevan asiakkaan kohdalla eroaa selkeästi toisistaan. Täysi-ikäisen nuoren aikuisen jälkihuoltoa järjestettäessä vanhempien tukeminen sijaishuollon päätyttyä perheen jälleenyhdistämiseksi ei ole enää jälkihuollon pääasiallinen tarkoitus. Nuorella aikuisuudessa olevalla jälkihuollon asiakkaalla voi olla jo omia lapsia ja oma perhe, jotka tarvitsevat yhdessä jälkihuollon tukea. Nuori aikuinen tarvitsee myös enemmän apua itsenäistymiseen, koulutukseen ja työelämään pääsyn osalta. Lisäksi täsmennettäisiin, että jälkihuolto ei vaikuta lapsen tai nuoreen oikeuteen saada muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita kunnan asukkaana. Tämä vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä.

Valvonta

Esityksen mukaan kunnan ilmoituksesta olisi ilmentävä sijoitusperuste, lapsen erityinen tarve palveluihin, sijoituspaikka, sijoittajakunnan toimivaltaisen viranhaltijan yhteystiedot, koulunkäyntiä koskevat yhteystiedot sekä muut palvelujen tai valvonnan järjestämiseen vaikuttavat välttämättömät tiedot.

Muutoksenhaku

Muutoksenhakuoikeuden osalta esitetään lisättäväksi, että lapsen vanhempi ja huoltaja sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, saisi hakea itsenäisesti muutosta myös 60 b §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevassa asiassa. Lisäksi esitetään lisättävän mahdollisuus hakea muutosta myös 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua rajoittamista koskevassa asiassa.

Muutoksenhaussa hallinto-oikeuteen esitetään lisättävän, että sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan tekemään päätökseen olisi mahdollista hakea valittamalla muutosta suoraan hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään asioissa myös 60 b §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevassa asiassa sekä 71 että 72 §:ssä tarkoitettuja rajoituksia koskevissa asioissa.

Muutoksenhaussa korkeimpaan hallinto-oikeuteen esitetään lisättävän mahdollisuus hakea muutosta hallinto-oikeuden päätökseen korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään myös 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista ja 69 ja 72 §:n 2 momentissa tarkoitettua liikkumisvapauden rajoittamista koskevassa asiassa. Lisäksi esityksen mukaan olisi mahdollisuus hakea valittamalla muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta ilman valituslupaa myös 60 a §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä.

Terveydenhuoltolakia ehdotetaan muutettavan siten, että se vastaisi sote -maakuntalainsäädäntöä sekä lastensuojelulain 15 §:ää. Esityksen mukaan sijoitetulla lapsella sekä jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella ja nuorella, olisi oikeus saada tarvitsemansa hänen sijoituksensa/hoitonsa ja huoltonsa kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut sekä apuvälineet viivytyksettä. Lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen vammaisuuden selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut olisi järjestettävä viivytyksettä. Terveydenhuollon olisi annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä tutkimukseen perustuva kirjallinen arvio, mikäli terveydenhuollon palvelujen ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen. Lisäksi sote -maakunnan olisi huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lastensuojelutyössä tarvittava lapsen ja nuoren terveydentilanteen edellyttämää asiantuntemusta.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

Ehdotuksen pääasialliset vaikutukset kohdistuisivat lastensuojelun avo-, sijais- ja jälkihuollossa olevien lasten ja perheiden asemaan sekä kyseisten palvelujen tarveperustaiseen tuottamiseen, sijaishuollon lastensuojelulaitospalvelujen sisällölliseen eriyttämiseen ja osittaiseen uudelleen organisointiin. Ehdotus vaikuttaisi sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyövelvoitteeseen, jonka vaikutukset näkyisivät lasten ja perheiden tarpeisiin paremmin ja oikea-aikaisemmin vastaavien palveluiden saamisena. Toiminnallista integraatiota vahvistetaan myös opetushallinnon ja sivistystoimen kanssa. Ehdotuksen tavoitteena on siten vahvistaa asiakastason palvelujen integraatiota siten, että lastensuojelussa olevat lapset ja perheet saisivat tarvitsemansa palvelut oikea-

aikaisesti ja koordinoitusti sekä palvelusta toiseen siirtelyn välttämiseksi. Ehdotuksella parannetaan palvelujen saatavuutta, laatua ja yhdenvertaisuutta sekä kustannusvaikuttavuutta.

4.2.1 Vaikutukset lapsen asemaan lastensuojelussa

Ehdotettu uudistus muuttaisi osittain lastensuojelupalvelujen sisältöä. Lastensuojelun toteutus on nykyisin alueellisesti kirjavaa, mikä asettaa lapset, nuoret ja perheet eriarvoiseen asemaan palvelujen laadun ja saatavuuden suhteen. Nykyinen palvelujärjestelmä mahdollistaa lasten hyvinvointi- ja terveyserojen kasvun ja se tulee näkyviin selkeästi heikoimmassa asemassa olevien lasten tilanteissa. Olemassa olevat lastensuojelupalvelut eivät vastaa lasten ja perheiden tarpeisiin kaikilta osin riittävästi. Jos ehdotettuja muutoksia ei tehtäisi, heikoimmassa asemassa oleviin lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset todennäköisesti vahvistuisivat entisestään.

Palvelujen integraatiolla kyettäisiin parhaimmillaan vähentämään lasten erottamista perheestään ja sijoittamista kodin ulkopuolelle sijaishuoltoon sekä tukemaan paremmin lapsen kotiinpaluuta ja perheen jälleenyhdistämistä. Lastensuojelun avohuollon tukitoimien vahvistamisella voidaan todennäköisesti vähentää pitkällä aikavälillä lasten sijaishuoltopalvelujen tarvetta. Lastensuojelupalveluihin integroitavat päihde- ja mielenterveystyön, kasvatus- ja sivistystoimen palvelut ja vammaispalvelut mahdollistaisivat lastensuojelun asiakkuudessa olevien lasten ja nuorten yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisen nykyistä tehokkaammin. Esitys vahvistaisi erityisesti päihdeongelmista kärsivien lasten ja nuorten hoitoa ja kuntoutusta. Nuorisoikäiset ovat nykyisin yliedustettuina erityisesti sijaishuollossa ja heidän tilanteensa edellyttävät usein usean sektorin yhteistoimintaa edellyttäviä räätälöityjä palveluja.

Ehdotetut muutokset vahvistaisivat lasten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia omassa asiassaan ja heidän oikeuksia avo-, laitos- ja jälkihuollon palveluissa. Sijaishuollossa olevien lasten hyvää kohtelua ja perusoikeuksien turvaa pyritään edelleen vahvistamaan. Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Ehdotus korostaa velvollisuutta selvittää ja ottaa huomioon alaikäisten henkilöiden näkemys heille annettavasta sosiaalihuollosta. Lapsen etu on asetettava ensisijaiseksi tavoitteeksi kaikessa lastensuojelutoiminnassa.

Avohuollon tukitoimien vahvistamisella voidaan edistää lapsen oikeutta hyvään hoitoon ja kasvatukseen omassa kodissa. Esityksellä voidaan vähentää kodin ulkopuolisten sijoitusten käyttöä ja edistää lapsen oikeutta palvelujen ja erityisen tuen saamiseen.

Esitys vahvistaisi erityisen vaativaa tukea tarvitsevien lasten suojelemisen. Erityisen huolenpidon jakson aikana lapsen vakavasti itseään vahingoittavaan käytökseen voitaisiin puuttua riittävän pitkään, jopa 90 vuorokautta. Tämä jakson pidentäminen mahdollistaa lapsen kokonaisvaltaisen kuntoutuksen suunnittelun ja aloittamisen. Myös EHO:n aikaisten tulosten säilyminen ja riittävän tuen varmistaminen jakson jälkeenkin, tukee erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien lasten kuntoutusta.

Vaativan sijaishuollon ja sen sisällön määrittäminen laissa varmistaisi sijoitetun lapsen oikeutta hänen tarvitsemiinsa palveluihin ja kuntoutukselliseen tukeen.

Rajoitustoimenpiteiden muutoksilla pyritään ensinnäkin vahvistamaan sijaishuollossa olevien lasten oikeusturvaa. Pitkälle lapsen perusoikeuksiin kohdistuvat rajoitustoimenpidepäätökset tekisi sosiaalityöntekijä ja rajoitustoimenpiteiden välttämättömyyttä ja lyhytaikaisuutta korostettaisiin entisestään. Toisaalta lapsen vakavasti itseään tai muita vaarantavaan käytökseen voitaisiin puuttua tehokkaammin ja siten suojata sekä lasta itseään että muita sijaishuollossa olevia lapsia sekä siellä työskenteleviä aikuisia.

4.2.2 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Suomessa lastensuojelupalvelujen tarpeen kasvu on ollut jatkuvaa viimeisten vuosikymmenten ajan. Lastensuojelun palvelujärjestelmän kipupisteet ovat olleet tiedossa pitkään ja tavoitteena on ollut painopisteen kääntäminen raskaista korjaavista palveluista hyvinvointia varhaisessa vaiheessa tukeviin ehkäiseviin peruspalveluihin. Tätä kehityssuuntaa pyrittiin vahvistamaan sosiaalihuoltolain uudistuksella vuonna 2015. Pyrkimyksistä huolimatta korjaavien lastensuojelupalvelujen tarve on kasvanut ja kodin ulkopuolisten sijoitusten määrä lisääntynyt. Samalla tunnistetaan, että lapset, nuoret ja perheet eivät saa tarvitsemiaan palveluja missään vaiheessa. Sijaishuollon palvelut eivät vastaa kaikkien lasten ja nuorten tarpeisiin odotetulla tavalla ja tämä tuottaa sekä yhteiskunnallista syrjäytymistä että ylisukupolvaisia huono-osaisuuden ketjuja. Ehdotettujen muutosten tavoitteena on vahvistaa lastensuojelun avohuollon tukitoimia ja tehostaa niiden saatavuutta ja sopivuutta yksilöllisten lasten ja perheiden tarpeisiin. Lisäksi ehdotetaan rakenteellisia ja sisällöllisiä muutoksia kaikkein raskaimpiin korjaaviin sijaishuoltopalveluihin. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen yhteentoimivuutta ehdotetaan vahvistettavan yhteistyövelvoitetta täsmentämällä. Ehdotetuilla muutoksilla oletetaan olevan inhimillistä hyvinvointia lisääviä sekä lastensuojelupalveluiden toimivuutta ja tehokkuutta lisääviä vaikutuksia, jotka heijastuvat laajasti yhteiskuntaan.

Syrjäytyminen on inhimillisen kriisin ohella suuri taloudellinen haaste yhteiskunnalle ja uhka yhteiskunnan koheesiolle. Kaikki lastensuojelun vaikuttavat toimenpiteet pitkäaikaisasiakkaiden ja syrjäytymisen vähentämiseksi tulevat olemaan yhteiskunnallisesti kannattavia.

4.2.3 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Esityksen tavoitteena on helpottaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta. Lastensuojelun sosiaalityö edellyttää paljon laaja-alaista ja aikaa vievää verkostotyötä sekä juridista ja vastuullista päätöksentekoa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on vastata lapsen sijaishuollosta, ja hänellä tulee olla tosiasiaa riittävästi aikaa ja resursseja tämän vaativan tehtävän toteuttamiseen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmääristä säädettäisiin esityksen mukaan laissa samalla, kun vaativan sijaishuollon ja erityisen huolenpidon sisältöjä tarkennettaisiin. Sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta vähentäisi myös se, että he voisivat keskittyä lastensuojelun palveluja tarvitsevien lasten asioihin, kun terveydenhuolto ja muut sosiaalipalvelut vastaisivat ensisijaisesti heille kuuluvien asiakkaiden ja potilaiden hoidosta ja huolenpidosta. Esityksessä on huomioinut apulaisoikeuskanslerin ratkaisun (Dnro OKV/657/1/2018), jossa on kiinnittänyt kahden sairaanhoitopiirin huomiota velvollisuuteen järjestää lastenpsykiatrasta osastohoitoa tilanteessa, jossa lastensuojelu joutui paikkaamaan osastohoidon alkamisen venymistä lapsen avohuollon sijoituksen keinoin.

Kunnan lastensuojelulla olisi esityksen mukaan velvollisuus huolehtia myös jälkihuollosta kunnassa esiintyvän tarpeen mukaisesti sekä järjestää lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksien tai vammaisuuden selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut sekä päihde- ja mielenterveyspalvelut viivytyksettä. Kunnan terveydenhuollon yksiköllä sekä sairaanhoitopiiri-

rillä olisi velvollisuus osallistua lapsen sijaishuoltoon, kun lapselle järjestetään vaativaa sijaishuoltoa tai erityisen huolenpidon jakso. Ehdotuksella vahvistettaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon toiminnallista integraatiota.

Kunnan ja jatkossa mahdollisen maakunnan käytössä olevien palvelujen tuotantotapoihin esityksellä olisi suoraa vaikutusta lähinnä lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittämiseen liittyvien palvelujen ja erityisen huolenpidon laitoshoitopalveluiden osalta. Lastensuojelutarpeen ja -palvelujen arvioinnin nykytilaa selkiytettäisiin siten, että arviointia ei voisi hankkia yksityiseltä palveluntuottajalta tai muulta yksityiseltä toimijalta. Erityisen huolenpidon tuottamistapaa esitetään keskitettäväksi nykyisiin valtioon ja yksityisiin koulukoteihin ja julkisen sektorin ylläpitämiin laitoksiin.

Esityksellä on suoraa vaikutusta henkilöstön lisästarpeeseen lastensuojelun sosiaalityössä ja sijaishuollon laitoshoidossa. Lastensuojelun sosiaalityöhön esitettäisiin asiakasmäärän rajausta ja lasten asioista vastaaville sosiaalityöntekijöille menettelyllisiä velvoitteita etenkin rajoitusten päätöksenteon ja lapsen sijaishuollon toteutumisen seurannan suhteen. Erityisen huolenpidon yksiköihin esitetään korkeampaa henkilöstömitoitusta.

Esityksessä ehdotetaan eristyksen täytäntöönpanon systemaattisen valvonnan tehostamista. Ehdotuksen tavoitteena on parantaa rajoituksia koskevan ajantasaisen tiedon keräämistä sekä tiedon tuottamista valvonnan ja seurannan käyttöön. Rajoitusten käytön systemaattisempi raportointi aluehallintovirastoon mahdollistaisi tehokkaamman laillisuusvalvonnan ja parantaisi sijaishuollossa olevien lasten oikeusturvaa.

Ehdotettavat rajoitusten käyttöä koskevat muutokset vahvistaisivat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia päätöksentekijänä ja merkittävän julkisen vallan käyttöä siirrettäisiin takaisin viranomaiseen. Muutokset vaikuttaisivat sijaishuollossa olevaan lapseen kohdistettavien rajoitusten seurantaa ja lapsen oikeuksien toteutumisen valvontaa. Ehdotettujen toimenpiteiden voi olettaa vähentävän tarvetta jälkikäteisiin oikeusturvakeinoihin.

Lain toimeenpanon tukemisesta aiheutuu lisää työtä sosiaali- ja terveysministeriölle, Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle, Valviralle ja aluehallintovirastoille. Tehtävänä on muun muassa toimeenpanon suunnittelu, toimeenpanoa tukevan materiaalin tuottaminen ja kehittäminen. Tämä on huomioitu taloudellisissa vaikutuksissa kohdassa 4.2.7.

4.2.4 Sukupuolivaikutukset

Poikien osuus kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista on tyttöjä hieman suurempi. Vuonna 2019 poikia oli sijoitettuna 9997 (53 prosenttia) ja tyttöjä 8931 (47 prosenttia). Myös erityisen huolenpidon jaksoille ohjautuvat lapset ovat hieman useammin poikia kuin tyttöjä. Sijaishuollon laitospalvelutuotanto on harvoin sukupuolen mukaan eriytynyttä. Joitakin pelkääntään tytöille tarkoitettuja lastensuojelulaitoksia on olemassa ja joissakin lastensuojelulaitoksissa on erillisiä tytöille tai pojille tarkoitettuja asuinyksiköitä. Ehdotuksessa esitetään täsmennettäväksi sijaishuoltopaikan valintaan liittyviä kriteereitä ja sijaishuoltopaikan valinnan perusteiden läpinäkyvyyttä. Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä huomiota lapsen etuun. On mahdollista, että ehdotus vahvistaa sukupuolen huomioimista lapsen tarpeiden mukaisen sijaishuoltopaikan valinnassa.

Ehdotus vaikuttaisi tasapuolisesti sekä tyttöihin että poikiin. Oletettavaa kuitenkin on, että vaikutukset olisivat poikiin hieman suuremmat kuin tyttöihin, koska heitä on sijaishuollossa enemmän. Samasta syystä on todennäköistä, että poikiin kohdistuu rajoitustoimenpiteitä tyttöjä

enemmän. Sukupuolisensitiivisten asioiden huomiointi lapsen perusoikeuksia rajoitettaessa koskee molempia sukupuolia.

Henkilöstömitoituksen nostolla on työllistäviä vaikutuksia. Ne kohdistuvat sekä naisiin että miehiin.

4.2.5 Kielelliset vaikutukset

Ehdotuksella ei olisi lähtökohtaisesti merkittäviä vaikutuksia kielellisten oikeuksien toteutumiseen kansalliskielten osalta, koska sillä ei muutettaisi palvelujen käyttäjien oikeutta saada palveluja omalla äidinkielellään. Kielellinen tausta tulee huomioida lapsen edun mukaisia toimenpidevaihtoehtoja ja ratkaisuja, kuten sijaishuoltopaikan valintaa, punnittaessa.

Ruotsinkielisiä sijaishuoltopalveluja ei pystytä aina järjestämään ja siten turvaamaan lapsen oikeutta saada palveluja äidinkielellään. Valtion lastensuojelulaitosten tehtävä vaativan sijaishuollon ja erityisen huolenpidon jaksojen järjestäjänä kuitenkin varmistaa edelleen myöskin sijaishuollon järjestämisen ruotsinkielisenä palveluna.

Kielellisten oikeuksien toteutuminen on usein edellytys muiden perusoikeuksien, kuten oikeus-suojan, toteutumiselle. Sijaishuollossa on maahanmuuttajataustaisia lapsia ja nuoria, joiden sijaishuollossa on huomioitava heidän erityistarpeensa kielellisten kysymysten suhteen.

4.2.6 Vaikutukset lastensuojelulaitospalvelujen tuottajien toimintaan

Ehdotuksella olisi suoria vaikutuksia yksityisten lastensuojelupalvelujen tuottajien toimintaan erityisen huolenpidon palvelujen tuottamisen (pois lukien yksityiset koulukodit) ja lastensuojelutarpeen arviointipalveluja tuottavien esitysten osalta. Ehdotuksessa esitetään muutettavaksi lastensuojelulaitospalvelujen rakennetta ja sisältöä vaativan sijaishuollon osalta. Uudistuksen voimaantulon jälkeen tästä saattaisi aiheutua kunnille kertaluonteisia kustannuksia ostopalvelusopimusten läpikäynnistä ja päivittämisestä. Osaan ostopalvelusopimuksia olisi mahdollisesti tehtävä korvaavia palveluhankintoja (uudentyyppisen vaativan sijaishuollon osalta ja palvelutarpeen arvioinnin hankinnan osalta) tai erityisen huolenpidon palveluja tulisi palauttaa omaksi toiminnaksi, jolloin voi muodostua maksettavaksi sopimuksen ennen aikaisesta purkamisesta lisäkorvauksia. Toisaalta ehdotuksella saatettaisiin jo lastensuojelulaitospalvelujen tuottamisessa vallitseva nykytilan käytäntö lainsäädäntötasoisiksi, jolloin voimassa olevien ostopalvelusopimusten päivittämisestä aiheutuvat kustannukset jäisivät todennäköisesti kohtuullisiksi. Erityisen huolenpidon tuottamiseen liittyvät yritysvaikutukset jäävät kokonaisuudessaan pieniksi, koska niiden tuottamisesta vastaisivat uudistuksen voimaan tulon jälkeen kyseisiä palveluja nykytilanteessa eniten tuottavat laitokset (valtion ja yksityiset koulukodit sekä kuntien omat palvelut).

Henkilöstön rekrytointi, perehdytys ja rajoituksiin ja lapsen itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen liittyvä kouluttautuminen ja osaamisen jatkuva ylläpito saattaisivat aiheuttaa ainakin kertaluonteisia lisäkustannuksia.

4.2.7 Henkilöstövaikutukset

Ehdotuksen mukaisen uudistuksen vuoksi tarvitaan 105 henkilön lisäys EHO -palveluihin. Taavoitteena on, että työntekijät ovat AMK-tasoisia, joten eniten tarvittaisiin sairaanhoitajia ja sosionomeja. Myös koulutasoisen tutkinnon suorittaneita, kuten esimerkiksi lähihoitajia, käyte-

tään kuitenkin edelleen. Henkilöstölisäys ei todennäköisesti edellyttäisi koulutuspaikkojen lisäämistä, koska ainakin osa henkilöstöstä voitaisiin siirtää mahdollisesti olemassa olevista palveluista EHO -palveluihin.

Sosiaali- ja terveysalan henkilökunnan koulutuspaikat lisääntyvät tulevina vuosina väestön ikääntymisen vuoksi. Normaalin kasvun päälle tulevat lisäksi lähivuosina ns. vanhustenhuollon hoitajamitoituksen vuoksi tehtävät koulutuspaikkojen lisäykset; sairaanhoitajien koulutuspaikkoja ollaan lisäämässä noin 500–700 ja lähihoitajien 5300. Sairaanhoitajien tarvetta lisäävät myös lähivuosille suunnitellut hoitotakuun kiristys ja saattohoidon kehittäminen. Viime syksynä tehdyn Ammattibarometrin mukaan lähi- ja sairaanhoitajista oli pulaa lähes kaikkialla Suomessa. Sairaanhoitajia valmistuu vuosittain 3 500, joten meneillään olevien muiden uudistusten ja tämän uudistuksen tarvitsema sairaanhoitajien lisäys koulutuspaikkoja lisäämällä saattaa olla vaikea toteuttaa (hakijoita ei välttämättä riitä, vaikka koulutuspaikkoja lisättäisiinkin).

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärä esitetään rajattavan 35 asiakkaaseen vuonna 2022. Muutos vaatii 115 uutta työntekijää. Sosiaalityöntekijöiden koulutuspaikkoja on lisätty viime vuosina eikä tarvetta niiden lisäykselle todennäköisesti olisi. Eristämisen raportointia koskevasta ehdotuksesta aiheutuva lisätyö (0,5htv/AVI) voitaisiin kattaa AVEille jo myönnettyillä lisäresursseilla.

4.2.8 Taloudelliset vaikutukset

Esityksen mukaan EHO-jaksoa voitaisiin jatkaa erityisillä syillä 90 vuorokautta. Ilman EHO-jakson jatkomahdollisuutta nämä lapset olisivat todennäköisesti perustasoa kalliimmassa laitos-hoidossa. ITLA:n selvityksen (Wennberg ym. 2020) mukaan tyypillisimmät perusteet EHO-jaksolle ovat karkailun ja vakavan päihteidenkäytön ohella koulunkäynnin ongelmat. Esim. täysi-ikäisyyttä lähestyvien nuorten peruskoulun suorittaminen on usein peruste EHO-jaksolle. Tutkijoiden arvio EHO-jaksojen vuosittaisesta kokonaistarpeesta on 300 lapselle vuodessa. EHO-hoitopaikan keskimääräinen painotettu hoitopäivän kustannus on 583 euroa. Lasten ja nuorten laitoshoidossa vuoden 2018 vuorokausikustannukset vaihtelevat kuuden suurimman kaupungin vertailussa melko paljon (280–404 €). Laskennassa voidaan käyttää keskimääräistä kustannusta 315 euroa/vuorokausi. Näin ollen EHO-paikan ja keskimääräisen laitospaikan kustannusero olisi noin 268 euroa hoitopäivältä. Arviolta 60 prosenttia nuorista eli 180 lasta tarvitsisi EHO-jakson jatkon, jolloin kustannuslisäys olisi $(180 \text{ lasta} * 90 \text{ vrk} * 268 \text{ €}) = 4,3 \text{ milj. €}$.

EHO-yksiköiden henkilöstömitoitukseksi esitetään 3 työntekijää/lapsi. Nykyinen mitoitustalon ja yksityisten koulukotien EHO-palveluissa on keskimäärin 2,3 työntekijää/lapsi. EHO:lla olevien lasten määräksi poikkileikkaustilanteessa arvioidaan 150, mikä on 3,5 % kaikista laitoshoidossa 31.12.2018 olleista sijoitetuista lapsista ja nuorista (N=4305). Kustannusvaikutus: uuden ja nykyisen mitoituksen ero * EHO-lasten määrä poikkileikkausajankohdassa * vuosi-palkka v. 2021 tasolla (ml. sijaiskustannuksia 19 %, koska mitoitustalon on sitova), kun käytetään lisättävien työntekijöiden koulutuksena AMK sosionomi tai sairaanhoitaja ja palkkana näiden keskiarvo. Kustannusvaikutus $(0,7 * 150 * 59408)$ olisi noin 6,2 milj. euroa ja mitoituksen nostoon tarvitaan 105 uutta työntekijää. Henkilöstölisäys ei todennäköisesti edellyttäisi koulutuspaikkojen lisäämistä, koska ainakin osa henkilöstöstä voitaisiin siirtää mahdollisesti olemassa olevista palveluista EHO -palveluihin.

EHO-palveluiden tuottamiseen liittyvä mahdollisen lisäkapasiteetin tarve riippuu muusta kokonaisuudesta. Esityksen mukaan vuodesta 2022/2023 lähtien EHO:a voidaan järjestää vain koulukodeissa tai kuntien tai maakuntien yksiköissä. Tilanne vastaisi pitkälti nykytilaa. Mahdollisen lisäkapasiteetin tarve muodostuu mahdollisesti pitkittyvistä EHO-jaksoista, jolloin laskennalliset asiakaspaikkamäärät saattaisivat vähentyä vuositasona.

Avohuollon tukitoimien ensisijaisuus on jo olemassa olevan lainsäädännön mukaista. Avohuollon tukitoimia tulee järjestää jo nyt, joten kunnille ei aseteta uusia tehtäviä eikä valtionosuutta lisätä. Uudistuksessa lainsäädäntöä täsmennetään, jotta palvelun järjestäjät käyttäisivät tätä vaihtoehtoa rohkeammin lainsäädännön alkuperäisen tarkoituksen edellyttämällä tavalla. Avohuollon tukitoimien käyttö voi olla kustannustehokasta, jos lapsen ja perheen tarpeet huomioidaan nykyistä paremmin.

Intensiivinen avohuolto voi aluksi lisätä kustannusvaikutuksia jonkin verran eli tehostetun avohuollon kustannukset miinus perusavohuollon tukitoimien kustannukset (yleensä lapsi saisi joka tapauksessa avohuollon tukitoimia). Sijaishuollossa olevan lapsen kotiin paluun mahdollistaminen tehostetun tuen avulla on kustannusvaikutuksiltaan säästöä tuova eli sijoituksen kustannukset miinus tehostetun avohuollon kustannukset. Jos tehostetun avohuollon asiakaskohtaiset kustannukset olisivat noin 10 000 euroa ja sijoitetuista noin 10 prosenttia saisivat näitä palveluja, kustannus olisi noin 18 miljoonaa euroa. Jos esimerkiksi tätä kautta pystytään vähentämään 10 prosenttia sijoituksista vuodessa, voisi vuosisäästö olla noin 60–70 miljoonaa euroa.

Esityksessä ehdotetaan rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen täsmentämistä. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisen hallinnolliset kustannukset ovat oletettavasti kustannusneutraaleja. Laitosten on ilmoitettava rajoitustoimenpiteistä jo nyt lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärän rajaus kattaa sosiaalityöntekijään kohdistuvien kirjaamisten ja päätösten hallinnolliset kustannusvaikutukset.

Esityksen mukaisen eristyksen täytäntöönpanon valvonta tuottaa arviolta 0,5 htv verran lisätyötä jokaiselle AVI:lle, josta puolet olisi substanssiylitarkastajan ja puolet sihteerin työpanosta. Vuoden 2019 alussa lastensuojelun valvontaan on jo lisätty AVEille 6 htv lisäresurssit. Lisätyöstä aiheutuvat kustannukset voitaisiin kattaa näillä lisäresursseilla.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärä rajataan esityksessä 35 asiakkaaseen vuoden 2022 alusta lähtien. Lastensuojelun avo-, sijaishuollon ja jälkihuollon asiakkaita oli vuonna 2019 yhteensä 71 786. Kun otetaan huomioon vuoden 2020 alusta voimaan tullut jälkihuollon pidennys, asiakasmääräksi voidaan arvioida noin 74 000. Nykyinen työntekijöiden määrä on noin 2000, joten asiakassuhteen muuttaminen nykyisestä (37 asiakasta / työntekijä) 35 asiakkaaksi / työntekijä vaatisi 115 uutta työntekijää (kustannukset 6,9 miljoonaa euroa).

Palkkakustannusten laskemisessa palkkatietona on käytetty Tilastokeskuksen Kuntasektorin palkkatilaston ammattikohtaisia kokonaiskuukausiansioita syksyllä 2019. Niihin on lisätty sivukulut (24,66 %) ja lomarahat (5 %) sekä vuosien 2020 ja 2021 palkankorotukset, jotta ne saatiin nostettua vuoden 2021 tasoon. Erityisen huolenpidon henkilöstölisäysten kustannusten laskennassa on käytetty sosionomi AMK:n ja sairaanhoitajan palkan keskiarvoa.

Lastensuojelun kehittämisen ja syrjäytymisen ehkäisyn säästöpotentiaalista

Esityksen tavoitteena on täsmentää vaativan sijaishuollon tarkoitusta ja sisältöä niin, että sijaishuolto pystyisi paremmin vastaamaan myös vaativaa tukea tarvitsevien lasten huolenpitoon ja kuntoutukseen. Tavoitteena on laadukkaiden ja lasten tarpeeseen vastaavien sosiaali- ja terveyspalvelujen varmistamisen lisäksi pitkäaikaisten sijoitusten vähentäminen, sijoitusaikojen lyheneminen, lasten sijaishuoltopaikkojen siirtojen väheneminen, kilpailutuksesta aiheutuvien alueellisten erojen pienentäminen sekä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuden edistäminen. Esityksen tavoitteena on myös vähentää lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuutta.

Lyhyellä aikavälillä kustannukset todennäköisesti nousevat intensiivisiä palvelua järjestettäessä. Sen sijaan pidemmällä aikavälillä on nähtävissä huomattavaa säästöpotentiaalia, jos pitkäaikaista sijaishuoltoa pystytään näillä toimenpiteillä vähentämään ja sijoitusten kestoja lyhentämään. Toisaalta laadun ja vaikuttavuuden parantuminen mahdollistaa pitkäaikaisen elämänlaadun parantumisen ja ehkäisee syrjäytymistä. Kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain mukaan uusien ja laajentuvien tehtävien aiheuttamat lisäkustannukset korvataan kunnille sataprosenttisesti siten, että tarvittava lisärahoitus lisätään kuntien peruspalvelujen valtionosuuksiin. Vuosittain tehtävässä kustannusten jaon tarkistuksessa laskennalliset kustannukset korjataan vastaamaan toteutuneita kustannuksia. Uudistusten säästövaikutukset sijoittuvat pääasiassa vasta uudistuksen voimaantulon jälkeisille vuosille, joten ne tulevat huomioiduksi kustannusten jaon tarkistuksessa.

Lastensuojelun laitos- ja perhehoidon, lastensuojelun avopalveluiden ja muiden lasten ja perheiden palvelujen osuus tästä oli 1,49 mrd. euroa eli 7 % kokonaiskustannuksista. Esimerkiksi erikoissairaanhoidon osuus oli 37 % ja perusterveydenhuollon osuus oli 18 % käyttökustannuksista. Koko sosiaali- ja terveystoimen ulkoiset käyttökustannukset (=toimintakulut+vyörytyskulut+poistot ja arvonalentamiset) olivat vuonna 2018 21,71 mrd euroa.

Kuntaliitosta saatujen tietojen mukaan kunnat käyttivät vuonna 2018 lastensuojelun laitos- ja perhehoidon ja avopalvelujen ja muiden lasten ja perheiden avopalveluihin 245 euroa asukasta kohden. Vastaavat asukaskohtaiset kustannukset olivat erikoissairaanhoidon osalta 1248 euroa/asukas, perusterveydenhuollon osalta 603 euroa/asukas, ikääntyneiden palvelujen osalta 643 euroa/asukas ja vammaispalvelujen osalta 344 euroa/asukas.

Tarkasteltaessa kuntien ja kuntayhtymien asiakaspalvelujen ostoja yksityisiltä palveluntuottajilta sekä asiakasmaksuja, havaitaan, että lastensuojelupalvelujen ja muiden lasten ja perheiden avopalvelujen ostot olivat suhteellisesti suurimmat, sillä 44,9 % palveluista ostettiin yksityisiltä palveluntuottajilta vuonna 2018. Seuraavaksi eniten ostoja yksityisiltä palveluntuottajilta tehtiin päihdehuollon erityispalveluissa (41,2 %) ja vammaispalveluissa (41,2 %). Asiakasmaksujen osuus palvelujen kustannuksista puolestaan oli alhaisin lastensuojelupalvelujen ja muiden lasten ja perheiden avopalvelujen kohdalla (vain 1,7 %). Asiakasmaksujen osuus kustannuksiin suhteutettuna oli korkeimmillaan suun terveydenhuollossa (26,7%) ja ikääntyneiden palveluissa (14,8 %).

Lastensuojelun laitos- ja perhehoidon käyttökustannukset olivat vuonna 2018 noin 881 miljoonaa euroa ja lastensuojelun avohuollon osalta noin 306 miljoonaa euroa. Menot ovat kasvaneet voimakkaasti viime vuosina ja jatkavat kasvuaan, mutta palvelujen laatu ja vaikuttavuus eivät ole parantuneet samassa suhteessa. Työryhmän esitys sisältää vaativan sijaishuollon laadun ja vaikuttavuuden pitkäjänteisen kehittämisen, jossa onnistumalla on mahdollista saavuttaa huomattavia kustannussäästöjä.

Lastensuojelun avohuollon kustannukset olivat vuonna 2018 kuuden suurimman kaupungin osalta keskimäärin noin 4000 euroa avohuollon asiakasta kohti. Sijaishuollossa kustannukset olivat keskimäärin noin 50 000 euroa vuodessa ja laitoshoidossa vielä selvästi enemmän, noin 70 000 euroa vuodessa. Hajonta on kuitenkin suurta, riippuen mm. palvelutarpeesta ja kestosta. Jos ongelmiin pystytään puuttumaan varhemmin ja näin välttämään kalliit sijaishuollon palvelut, voidaan tällä saavuttaa merkittäviä kustannussäästöjä. Esimerkiksi 10 prosenttia vähemmän sijoituksia tarkoittaisi koko maan tasolla noin 80 miljoonan euron säästöpotentiaalia vuodessa. Toisaalta, jos vastaava kustannus kohdennettaisiin avohuoltoon, voitaisiin palkata jopa 1600 uutta työntekijää tai kustantaa avohuollon palvelut noin 20 000 lapselle.

Sijoitusajan lyhentymisellä voisi saavuttaa kustannussäästöä. Perhehoidossa hoitopäiviä kertyy keskimäärin 271 vuorokautta vuodessa ja laitoshoidossa 176 vuorokautta vuodessa. Lasten ja nuorten laitoshoidossa vuoden 2018 vuorokausikustannukset vaihtelevat kuuden suurimman kaupungin vertailussa melko paljon (280–404 €). Laskennassa voidaan käyttää keskimääräistä kustannusta 315 euroa/vuorokausi. Esimerkiksi yhden lapsen osalta esimerkiksi 30 vuorokautta lyhyempi laitossijoitus laskisi kustannuksia keskimäärin 9 450 euroa ja 1000 lapsen osalta 945 000 euroa vuodessa.

Syrjäytyminen on inhimillisen kriisin ohella suuri taloudellinen haaste yhteiskunnalle ja uhka yhteiskunnan koheesiolle. Arvioiden mukaan peruskoulun varaan jäävästä henkilöstö aiheutuu hänen elinajaltaan noin 295 000 euron menetys julkishallinnolle. Jos tarkastelemme esimerkiksi vuonna 1987 syntyneitä, kun he täyttivät 30 vuotta, ei 7 903 henkilöllä ollut perusasteen jälkeistä tutkintoa. Tästä seuraa yllä mainitun laskelman perusteella yhteiskunnalle yhteensä 2,3 miljardin euron kustannukset elinkaaren aikana (ks. Hilli et.al: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135714/YP1706_Hilliym.pdf?sequence=2&isAllowed=y). Kustannukset syntyvät menetetyistä tuloveroista ja maksetuista työmarkkina-, asumis- ja toimeentuloista. Lukua voidaan pitää minimikustannuksena, sillä siitä puuttuvat esimerkiksi kulutusverot, työttömien aktivointitoimenpiteet, erikoissairaanhoido, työkyvyttömyyseläkkeet yms. Kodin ulkopuolelle on sijoitettuna noin 18 500 lasta ja heistä noin puolet eli 9 250 jää vaille toisen asteen tutkintoa. Toimenpiteet, joilla onnistutaan ehkäisemään pitkäaikaista asiakkuutta lastensuojelussa ja tukemaan koulussa suoriutumista ja sitä kautta ehkäisemään syrjäytymistä sisältävät huomattavan potentiaalin alentaa yhteiskunnallisia kustannuksia.

Vahvalla monialaisella tuella voidaan vahvistaa lasten ihmis- ja perusoikeuksia sekä vähentää syrjäytymistä, inhimillistä kärsimystä ja niistä aiheutuvaa turvallisuusriskiä sekä kasvavia taloudellisia kustannuksia. Kokonaisvaltainen ja koordinoitu tuki tuottaa merkittävän taloudellisen säästön. Aiheesta on olemassa systemaattista näyttöä. Esimerkiksi intensiivinen, yksilöllisesti määrittyvä ja joustava jälkihuollon tuki kahtena ensimmäisenä vuotena sijoituksen päättymisen jälkeen siihen asti, kun nuori täytti 25 vuotta, tuotti merkittävää säästöä verrattuna siihen, että jälkihuollon tukea ei järjestetty. Säästöt suhteutettiin työttömyydestä, rikollisuudesta, sairaudesta, asumisesta ja lastensuojelusta aiheutuviin menoihin. Lapsiin vaikuttavat toimenpiteet, joilla saavutetaan pitkäaikaisasiakkuuden vähentämistä tulevat suurella todennäköisyydellä olemaan julkistaloudellisesti kannattavia. (Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti: Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2019: 43, 12.)

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

Lastensuojelun sijaishuollon henkilöstömitoitusta olisi tarpeen tarkastella kokonaisuudessaan uudelleen. Juuri liian vähäisen henkilökunnan arvioidaan olevan yksi syy palvelujen huonoon vaikuttavuuteen, joka vaikuttaa palvelujen vaikuttavuuteen ja johtaa lasten siirtymiseen yhä kallempiin palveluihin. Nyt esitetyn erityisen huolenpidon asumisyksikön henkilöstömitoituksen lisäksi voitaisiin tarkentaa ja korottaa vähimmäishenkilöstömitoitusta myös vaativan sijaishuollon ja perustason lastensuojelulaitoksissa yhtäaikaaisesti.

Vaativan sijaishuollon henkilöstömitoitukseksi voitaisiin esittää esimerkiksi 2 työntekijää/lapsi. Nykyisen henkilöstömitoituksen arvioidaan olevan vaativan laitoshoidon palveluissa keskimäärin 1,3 työntekijää/lapsi. Kustannusvaikutus muodostuisi uuden ja nykyisen mitoituksen erosta

* vaativan sijaishuollon lasten määrästä poikkileikkajankohdassa * vuosipalkka v. 2021 tasolla (ml. sijaiskustannuksia 19 %, koska mitoitus on sitova) = $0,7 * 1000 * 59408 = 41,6$ milj. €. Mitoituksen nostoon tarvitaan 700 uutta työntekijää ja sijaistarve on 133 htv.

Laitoshoidon sijaishuollon yleinen henkilöstömitoitus voitaisiin nostaa 1,3 työntekijään/lapsi. Nykyinen minimihenkilöstömitoitus on 1 työntekijä/lapsi. THL:n lastensuojelutilaston mukaan vuoden 2018 lopussa oli laitoshoidon sijoitettuna 4305 lasta. Jos laitoshoidon yleinen henkilöstömitoitus koskee muita kuin erityistä huolenpitoa ja vaativaa sijaishuoltoa, kaikista laitoshoidossa olleista vähennetään EHO:n ja vaativan sijaishuollon lapset. Kustannusvaikutus olisi: uuden ja nykyisen mitoituksen ero * laitoshuollon yleisen sijaishuollon lasten määrä poikkileikkajankohdassa * vuosipalkka v. 2021 tasolla = $0,3 * (4305 - 150 - 1000) * 59408 = 56,2$ milj. euroa (ml. sijaiskustannuksia 19 %, koska mitoitus on sitova). Mitoituksen nostoon tarvittaisiin 946,5 uutta työntekijää ja sijaistarve 180.

Eristämisen katsotaan olevan merkittävää julkisen vallan käyttöä. Vaihtoehtoisesti eristäminen voitaisiin säätää siten, että sitä voitaisiin toteuttaa vain julkisen toimijan ylläpitämässä laitoksessa. Tällöin päätöksenteko eristämisen toteuttamisesta olisi aina viranomaisella. Toinen vaihtoehto olisi, että eristäminen olisi mahdollista esimerkiksi kahdeksan tuntia, mutta sinä aikana lapsen tila olisi arvioitava virkasuhteisen lääkärin toimesta.

Jokaisella lapsella on oikeus saada perusopetusta jokaisena koulupäivänä, aina kun se oppilaan terveydentila huomioon ottaen on mahdollista. Yksilöllisten ja tarpeenmukaisten koulupalvelujen järjestäminen on keskeistä vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten sivistyksellisten oikeuksien toteutumisen kannalta. Koulunkäynnin jatkuvuuden turvaaminen osalle lastensuojelun asiakkaana lapsista edellyttää hyvin erityistä osaamista, jota ei aina ole kunnallisesta koulujärjestelmästä saatavilla ja osaamisen kehittäminen koulujärjestelmään kestää vuosia. Mikäli koulukotijärjestelmässä olevaa erityisosaamista ei hyödynnetä, jää kohderyhmään kuuluva pieni osa lapsia kokonaan ilman peruskoulun päättötodistus. Osa heistä joudutaan myös sijoittamaan lastensuojelulaitokseen koulunkäynnin ongelmista johtuen. Koulukodeille ei kuitenkaan ole enää myönnetty perusopetuksen opetuslupia siten, että niissä voitaisiin järjestää perusopetusta muille kuin koulukotiin sijoitetuille lapsille. Vaihtoehtona olisi, että koulukodeille voitaisiin myöntää perusopetuksen opetuslupa siten, että niissä voitaisiin järjestää perusopetusta muillekin kuin koulukotiin sijoitetuille lapsille.

Esityksessä olevan asiakasmäärän rajaamisen lisäksi voitaisiin rajata asiakasmäärä hallitusohjelman mukaisesti vuodesta 2024 alkaen 30 lapseen jokaista sosiaalityöntekijää kohden. Lastensuojelun avo-, sijaishuollon ja jälkihuollon asiakkaita oli vuonna 2019 yhteensä 71 786. Kun otetaan huomioon vuoden 2020 alusta voimaan tullut jälkihuollon pidennys, asiakasmääräksi voidaan arvioida noin 74 000. Nykyinen työntekijöiden määrä on noin 2000, joten asiakassuhteen muuttaminen 35 asiakkaasta 30 asiakkaaksi / työntekijä vaatisi 353 uutta työntekijää (kustannukset 21,2 miljoonaa euroa). Tämä tulisi siis aiemmin ehdotetun kiristyksen (asiakassuhteen muuttaminen 35:ksi) lisäksi.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

Eri maiden lastensuojelulainsäädäntö ja käytännöt poikkeavat toisistaan esimerkiksi lastensuojelupalvelujen, päätöksenteon, sijaishuollon toteutuksen ja ammatillisten käytäntöjen osalta. Tämä koskee myös pohjoismaisia lastensuojelujärjestelmiä ja -käytäntöjä. Myös vastentahtoisuuteen tai paktoon perustuvat käytännöt ja niiden päätöksenteko vaihtelevat. Vertailumaiksi on valittu pohjoismaista Ruotsi, Norja ja Tanska sekä Irlanti. Suomessa ei ole monissa muissa maissa käytössä olevia kokonaisia suljettuja laitoksia (secure accommodation), joskin erityisen

huolenpidon käytäntö toteutuu suljetuissa olosuhteissa yksittäisissä asuinyksiköissä. Maat eroavat myös lastensuojelua, psykiatrasta sairaanhoitoa ja alaikäisiä rikoksentekejiä koskevien palvelujen ja käytäntöjen suhteen. Tässä yhteydessä vertailu on rajattu lastensuojelulainsäädäntöön, sijaishuollon laitospalveluihin ja lastensuojelulaitosten rajoitustoimenpiteisiin sekä alaikäisiä rikoksentekejiä koskeviin järjestelyihin.

Ruotsi

Ruotsin valtion Statens institutionsstyrelse (SiS) ylläpitää suljettuja moniammatillisia erityisnuorisokoteja (särskilda ungdomshem), joihin sijoitetaan kaikkein vaativinta sijaishuoltoa tarvitsevat. Suurin osa sijoitetaan niihin lastensuojelullisin perustein LVU-lain (lag med särskilda bestämmelser om vård av unga 1990:52) tai vankilan sijasta tuomioistuimen määräyksestä rikosoikeudellisin perustein LSU-lain (lag om verkställighet av sluten ungdomsvård 1998:603). Pieni osa erityisnuorisokoteihin sijoitetaan sosiaalihuoltolain nojalla (socialtjänstlag 2001:453). Näiden osuus kaikista erityisnuorisokoteihin vuosittain sijoitetuista on n. 2 prosenttia. Päätöksentekojärjestelmät vaihtelevat kaikissa edellä mainituissa sijoitustilanteissa.

Ruotsin valtion 23 erityisnuorisokodissa on yhteensä noin 700 paikkaa. 630 paikkaa on tarkoitettu LVU:n perusteella sijoitetuille nuorille (enintään 21 -vuotiaille), joilla on taustallaan psykososiaalisia ongelmia, päihteiden väärinkäyttöä tai rikollisuutta. 68 paikkaa on 15–17 -vuotiaille LSU-lain perusteella tuomituille rikoksentekejiä. Työille ja pojille on eri yksiköt (tyttöille 200 LVU ja 2 LSU paikkaa). Kaikista noin 30 000:sta vuosittain sijoitetuista lapsista noin 1100 tulee erityisnuorisokoteihin. Niihin ei ole alaikärajaa. Sijoitetut ovat 8–21 -vuotiaita, mutta suurin osa on 15–17 -vuotiaita. Ikarajan puuttumista on kritisoitu pienten lasten oikeuksien merkittävän rajoittamisen näkökulmasta. Laitoksia valvoo IVO (inspektionen om vård och omsorg).

Lapset tulevat erityisnuorisokotiin kotoaan, sairaalasta, perhehoidosta tai muista lastensuojelulaitoksista (HVB-kodit, Hem för vård eller boende). Erityisnuorisokodeissa on paikkoja kriisi- ja arviointitilanteisiin ja paikkoja pidempiaikaisesti sijoitetuille. Arviointijaksot kestävät kahdeksan viikkoa. Muutoin keskimääräinen sijoitusaika LVU-lain nojalla sijoitetuilla on noin 5–6 kk ja LSU-lain nojalla sijoitetuilla noin 10 kk. Sijoitukset erityisnuorisokodeissa kestävät vain välttämättömän ajan, jonka jälkeen lapset siirtyvät takaisin avoimempaan laitoksen tai muun tuen piiriin. Hoitopolut rakennetaan yhteistyössä sosiaalilautakunnan kanssa, ja nuoret osallistuvat niiden suunnitteluun.

Erityisnuorisokodeissa työskentelee ohjaajia, sairaanhoitajia, lääkäreitä (ml. lasten- ja nuorisopsykiatrasta osaamista) ja psykologeja. SiS vastaa hoidon toteuttamisesta ja arvioinnista lääkärin ohjeistuksella. Lapsille voidaan tarjota esimerkiksi kognitiivista käyttäytymisterapiaa tai apua aggressiivisen käytöksen kontrolloimiseen. Kaikissa erityisnuorisokodeissa on koulu, koska jokaisella sijoitetulla lapsella on oikeus perusopetukseen. Erityisnuorisokodeissa voidaan järjestää myös kesäopetusta. Nuorille räätälöidään yksilöllinen opetussuunnitelma. Joissain tapauksissa nuori voi käydä koulua myös erityisnuorisokodin ulkopuolella. Koulun ammattikuntaan kuuluu rehtori, opettajat ja opinto-ohjaajat. Kouluterveydenhuolto järjestetään erityisnuorisokodin koulussa.

Erityisistä määräyksistä nuorten hoidosta annetussa LVU-laissa säädetään tahdosta riippumattomasta sijaishuollosta. Laki tuli voimaan 1 päivänä heinäkuuta 1990. Lakiin on siirretty sosiaalipalveluasetuksesta säännökset pakon käyttöä koskevista valtuutuksista (tvångsbefogenheter). Nämä muutokset tulivat voimaan 1 päivänä heinäkuuta 2001. Lakiin tehdyt uusimmat muutokset koskivat pääasiassa rajoitustoimenpiteitä, ja ne tulivat voimaan 1.1.2020.

LVU-lain 1 §:n mukaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvat sosiaalipalvelun toimenpiteet tulee tehdä yhteisymmärryksessä nuoren ja hänen huoltajansa kanssa. Jos yli 15 -vuotias lapsi tai hänen vanhempansa vastustavat hoitoa, voidaan hoito järjestää LVU 2 tai 3 § nojalla. LVU-lain 2 §:ssä todetaan, että hoito on järjestettävä, jos fyysisen tai henkisen hyväksikäytön, perusteettoman hyväksikäytön, hoidon puutteen tai muun kodin olosuhteen vuoksi on huomattava haitta nuoren terveydelle tai kehitykselle. 2 § perusteella sijoitetun lapsen sijoituksen on päätyttävä hänen täytettyään 18 vuotta.

LVU-lain 3 §:n 1 momentin mukainen hoito on järjestettävä, jos nuori asettaa terveytensä tai kehityksensä huomattavan vaarantumisen uhan alaiseksi riippuvuutta aiheuttavien aineiden väärinkäytöllä, rikollisella toiminnalla taikka muulla tapaa sosiaalisesti tuhoisalla käytöksellä. Tietyn edellytyksin hoitoa voidaan järjestää myös nuorelle, joka on täyttänyt 18, mutta ei 20 vuotta. Hoito tulee lopettaa viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. LVU-lain mukaisen päätöksen hoidosta tekee hallinto-oikeus sosiaalilautakunnan (socialnämnd) hakemuksesta (4 §). Oikeuden päätös lakkaa olemasta voimassa, jos hoitoa ei ole aloitettu neljän viikon kuluessa siitä, kun päätös tuli voimaan (5 §).

LVU-lain 6–9 §:ssä säädetään kiireellisestä huostaanotosta (omedelbart omhändertagande). Kiireellisen huostaanottopäätöksen voi tehdä myös sosiaalilautakunta. Alle 20 -vuotias voidaan ottaa kiireellisesti huostaan, jos on todennäköistä, että nuori tarvitsee LVU-lain mukaista hoitoa, ja oikeuden päätös hoidosta ei voi odottaa johtuen nuoren terveyteen tai kehitykseen kohdistuvista riskeistä tai siitä, että tutkimusten jatkaminen voi vakavasti vaikeuttaa tai enemmän estää toimenpiteitä. Jos sosiaalilautakunnan päätöstä ei voida odottaa, siitä saa päättää lautakunnan puheenjohtaja tai joku muu lautakunnan määräämä jäsen. Päätös on annettava tiedoksi lautakunnan seuraavassa kokouksessa (6 §). Sosiaalilautakunnan tulee toimittaa päätös hallinto-oikeudelle (förvaltningsrätt) viikon kuluessa päätöksentekopäivästä. Hallinto-oikeus hyväksyy päätöksen mahdollisimman pian. Jos päätöstä ei toimiteta hallinto-oikeuteen määräajassa, se raukeaa. Kun hallinto-oikeus vahvistaa kiireellisen huostaanoton, on sosiaalilautakunnan ryhdyttävä suunnittelemaan hoitoa ja haettava päätökselle jatkoa. Vuoden 2020 alussa voimaan tulleen lakimuutoksen myötä sosiaalilautakunta voi myös ottaa sellaisen nuoren kiireellisesti huostaan, jonka hoidon järjestämiseen LVU-lain nojalla ei Ruotsilla ole toimivaltaa, mikäli ulkomaalaisten viranomaisten päätöstä ei voida odottaa nuoren terveys ja kehitys huomioon ottaen.

Sosiaalilautakunta päättää siitä, miten nuoren hoito on järjestettävä sekä missä hänen on oleskeltava (11 §). Tästä päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeudelle (41 §). Jos sosiaalilautakunta päättää, että 3 §:n nojalla sijoitettu nuori tarvitsee paikan erityisnuorisokodista, tulee SiS:n varata se. Akuuteissa tilanteissa SiS voi nimetä paikan välittömästi (12 §).

Sosiaalilautakunnan tulee harkita vähintään kerran kuukaudessa LVU-lain 2 §:n mukaan järjestetyn hoidon jatkamista tai muuttamista. Vastaava harkinta on tehtävä kuuden kuukauden kuluessa päätöksen toimeenpanopäivästä LVU-lain 3 §:n mukaan järjestetyssä hoidossa. Tämän jälkeen harkinta on tehtävä kuuden kuukauden välein (13 §). Erityistä huomiota tulee kiinnittää nuoren terveyteen, kehitykseen, sosiaaliseen käytökseen, koulutukseen sekä sukulaissuhteisiin.

Nuori rikoksenteijä voidaan sijoittaa erityisnuorisokotiin tahdosta riippumattomaan hoitoon vankilan sijasta tuomioistuimen määräyksestä LSU-lain nojalla. Laki tuli voimaan 1998 ja siihen tehdyt viimeiset muutokset 2019. Hoito on järjestettävä, jos 15–17 -vuotias nuori on tuomittu suljettuun nuorisopalveluun rikoslain (brottsbalk 1962:700) 32 luvun 5 §:n mukaisesti. Nuori voidaan tuomita suljettuun nuorisopalveluun epäsuotuisan kehityksen katkaisemiseksi. Päätöksen täytäntöönpano alkaa, kun LSU-lain 1 §:n tarkoittama nuori tuomitaan erityisnuorisokotiin, eikä tuomittu ole valittanut tuomiosta määräajassa, vaikka syyttäjät tai asianomistajat

olisi valittanut. Päätös voidaan toimeenpanna välittömästi, jos tuomitut ilmoittaa ennen muutoksenhakuajan päättymistä myöntävänsä päätökseen (6 §). Tuomioon voi sisältyä työtä erityisnuorisokodissa, jos rikoksesta on aiheutunut omaisuusvahinkoja tai se on muulla tavoin tarkoituksenmukaista. Hoidon erityisnuorisokodissa tulee kuitenkin keskittyä rikollisen käytöksen pysäyttämiseen, ja se voi kestää 14 vrk–4 vuotta.

Sekä LVU-lain että LSU-lain mukaisten päätösten myötä tulee mahdollisuus käyttää rajoitustoimenpiteitä erityisnuorisokodeissa. Viimeaikaisten lakimuutosten jälkeen niiden lisäksi vaaditaan erillisiä päätöksiä yksittäisen lapsen kohdistetuista rajoitustoimenpiteistä.

Jos hoidon tavoite huomioon ottaen on välttämätöntä, sosiaalilautakunta voi päättää, kuinka nuoren yhteydenpito huoltajiin ja vanhempiin (joilla on tuomiolla, tuomioistuimen päätöksellä tai sopimuksella säädetty tapaamisoikeus) on toteutettava, tai päättää, ettei nuoren olinpaikkaa paljasteta vanhemmille tai huoltajille. Sosiaalilautakunnan on vähintään kerran joka kolmas kuukausi harkittava, tarvitaanko tällaista päätöstä vielä (LVU 14 §).

Jos nuorta hoidetaan jollakin LVU-lain 3 §:ssä mainitulla perusteella ja hän on sijoitettu erityisnuorisokotiin, voidaan nuorta estää poistumasta sijaishuoltopaikasta sekä muutoin rajoittaa hänen liikkumisvapauttaan siinä määrin kuin tämä hoidolliselta kannalta on välttämätöntä. Nuoren liikkumisvapautta voidaan rajoittaa myös, jos se on tarpeen huomioon ottaen muiden sijoitettujen tai henkilökunnan turvallisuus (15 §).

LVU-lain 15 a §:n mukaan sijoitetulla on oikeus soittaa, ottaa vastaan vieraita sekä oleskella erityisnuorisokodin ulkopuolella siinä määrin kuin se parhaiten voi tapahtua. Kodin ulkopuolella oleskeleminen tarkoittaa etukäteen määrättyä aikaa, kuitenkin korkeintaan neljää viikkoa. Lapselta voidaan kieltää puhelut ja vierailukäynnit enintään 14 vuorokaudeksi, jos se voi vaarantaa hoidon tai järjestyksen laitoksessa. Rajoitus on lopetettava, kun päätöksen edellytykset eivät enää täyty. Erityisnuorisokodin johtaja päättää puhelimen käytön tai vierailuiden rajoittamisesta sekä kodin ulkopuolella oleskelusta. Päätös kodin ulkopuolella oleskelusta on tehtävä yhteistyössä sosiaalilautakunnan kanssa (15 a §). Päätöksestä, joka koskee puhelimenkäytön ja vierailukäyntien rajoittamista voi valittaa hallinto-oikeudelle (42 §).

Sijoitetulle voidaan järjestää hoito sellaisessa laitoksen yksikössä, joka on lukittava tai muulla tavalla tarkoitettu (inrättad) erityisen tarkkaa valvontaa varten, jos se on välttämätöntä ottaen huomioon sijoitetun itsensä, muiden sijoitettujen tai henkilökunnan turvallisuus tai, jotta voidaan estää laitokseen otetun karkaaminen tai se on välttämätöntä muutoin hoidon toteutumiseksi. Jos on tarpeen ottaen huomioon sijoitetun erityisen hoidon tarve, hänen turvallisuutensa tai muiden sijoitettujen turvallisuus, saadaa häntä yksikössä estää tapaamasta muita laitokseen otettuja (hoito yksinäisyydessä, enskildhet). Tällaisessa yksikössä saadaa hoitaa korkeintaan kaksi kuukautta yhtäjaksoisesti. Erityisistä hoidollisista syistä hoito voi olla pidempiaikaista edellyttäen, että jokin edellä mainituista seikoista on jatkuvasti olemassa ja että sijoitetulle samanaikaisesti annetaan mahdollisuus oleskeluun avoimemmissa olosuhteissa tai laitoksen ulkopuolella. Yksinäisyydessä tapahtuvaa hoitoa on harkittava aina uudelleen seitsemän päivän kuluessa viimeisestä harkinnasta (15 b §). Laitoksen johtajan päätöksestä, joka koskee hoitoa yksinäisyydessä, voi valittaa hallinto-oikeuteen (42 §).

LVU-lain 15 c §:n mukaan, jos on tarpeen, voidaan sijoitettu eristää (hållas i avskildhet), jos hän esiintyy väkivaltaisesti tai on niin päihteiden vaikutuksen alaisena, ettei häntä voida pitää järjestyksessä. Hänen täytyy silloin olla henkilökunnan jatkuvan silmälläpidon alaisena. Häntä ei kuitenkaan saada pitää eristyksessä kauempaa kuin on ehdottoman välttämätöntä eikä missään tapauksessa kauempaa kuin 4 tuntia yhtäjaksoisesti. Aikaa on lyhennetty 24 tunnista 4

tuntiin vuoden 2018 lainmuutoksen yhteydessä. Jos lääkäri tai sairaanhoitaja pyytää, on toimenpiteet keskeytettävä välittömästi (15 c §). Laitoksen johtajan eristystä koskevasta päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeudelle (42 §).

LVU-lain 15 §:n alainen erityistä valvontaa tarvitseva (laissa ei tarkkaa määritelmää) nuori ei saa pitää hallussaan huumausaineita, alkoholijuomia, muita päihteitä, sellaisia aineita, joita tarkoitetaan laissa tiettyjen dopingaineiden kiellosta (1991:1969) tai sellaisia tavaroita, joita tarkoitetaan laissa tiettyjen terveydelle vaarallisten tavaroiden kiellosta (1999:42) taikka injektioruiskuja, neuloja tai muita esineitä, jotka ovat erityisesti tarkoitettu huumausaineiden väärinkäyttöön tai muuhun niihin ryhtymiseen. Nuori ei saa myöskään pitää hallussaan mitään muuta, joka voi olla haitaksi hoidolle tai järjestykselle laitoksessa. Löydettyessä tällaista omaisuutta nuorelta, voidaan omaisuus hävittää (16 §).

LVU-lain 15 §:n määräysten alaiseen henkilöön voidaan, mikäli on aihetta, kohdistaa henkilönkatsastus (kroppsvsitation) tai pinnallinen henkilöntarkastus (ytligt kroppsbesiktning), sen tarkistamiseksi, ettei hänellä ole hallussaan sellaista, mitä hän ei 16 §:n mukaan saa pitää hallussaan (17 §). Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus tulee suorittaa todistajan läsnä ollessa, ellei nuori itse luovu oikeudestaan tähän. Nuorelta tulee kysyä, haluaako hän tietyn henkilökunnan jäsenen suorittavan toimenpiteen.

LVU-lain 17 a §:n mukaan sijoitettu on velvollinen, jollei lääketieteellisistä tai vastaavista syistä muuta johdu, kehotuksesta laitokseen saavuttuaan sekä laitoksen ulkopuolella oleskelun yhteydessä antamaan veri-, virtsa- tai uloshengityskokeen sen kontrolloimiseksi, onko hän huumeiden, alkoholijuomien, muiden päihteiden, jonkin sellaisen aineen, jota tarkoitetaan tiettyjen dopingaineiden kiellosta annetun lain (1991:1969) 1 §:ssä tai sellaisten aineiden, joita tarkoitetaan laissa tiettyjen terveydelle vaarallisten tavaroiden kiellosta (1990:42) vaikutuksen alainen, jos sitä voidaan epäillä.

LVU-lain 17 b §:n mukaan nuoren huone voidaan tarvittaessa tarkastaa vain, jos etsitään 16 § tarkoitettuja esineitä. Huoneentarkastus tulee tehdä todistajan läsnä ollessa. 17 c §:n mukaan järjestyksen ylläpitämiseksi tarkastus voidaan suorittaa metallinpaljastinta tai muuta vastaavaa laitetta hyväksi käyttäen. 19 §:n mukaan nuoren kirjeenvaihtoa ja lähetyksiä voidaan valvoa ja laitoksen henkilökunta voi avata nuorelle saapuvia posteja. Nuoren ja Ruotsin viranomaisen tai lakimiehen tai hänen avustajansa väliset kirjeet toimitetaan tarkastamatta. 16 § ja 19 § mukaisia esineitä voidaan hävittää tai myydä niin, että tuotot tulevat valtiolle (20 §).

15–15 d § ja 17–19 § mukaisia rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain, jos ne ovat kohtuullisessa suhteessa toimenpiteen tarkoitukseen ja kevyemmät toimenpiteet eivät ole riittäviä. Päätöksen tekee SiS. Nuorella on oikeus kuulla perustelut sekä esittää mielipiteensä (20 c §).

LSU-lain mukaan tuomitulle nuorelle pitää tarjota tarvittava hoito ja annettava mahdollisuus koulutukseen, toimintaan, ajanvietteeseen, liikuntaan ja oleskeluun ulkona (12 §). Nuorta voidaan kuitenkin estää poistumasta erityisnuorisokodista tai jos välttämätöntä, asettaa hänelle liikumavapaudenrajoitus, esimerkiksi muiden turvallisuuden vuoksi (13 §). Jos nuori karkaa, tulee poliisiviranomaisen antaa apua nuoren etsimiseksi ja toimittamiseksi takaisin erityisnuorisokotiin (20 §). Tuomio alkaa aina lukitussa yksikössä, mutta on siirryttävä avoimempaan muotoon, kun olosuhteet sen sallivat (14 §). Nuorta tuomittua voidaan myös estää tapaamasta muita sijoitettuja. 15 § mukaan LVU-lain 16, 17, 17 b, 17 c, 19 ja 20 § sovelletaan myös LSU-lain nojalla sijoitettuihin nuoriin.

LSU-lain 19 § mukaan tuomitulle nuorelle pitää tarjota terveydenhuollon palveluita. Jos tarvittavia palveluita ei järjestetä erityisnuorisokodissa, tulee ne hankkia ulkopuolelta. Tuomittu voidaan myös tarvittaessa siirtää yleiseen sairaalaan. Psykiatrisesta pakkohoidosta säädetään erikseen laissa 1991:1129 ja vapaaehtoisesta psykiatrisesta hoidosta laissa 1991:1128.

LSU-lain 18 § mukaan nuorta tulee valmistella konkreettisin toimenpitein vapautteen hoidon loppuvaiheessa. Käytännössä nuorelle voidaan laatia ns. jälkihuoltosuunnitelma. Ruotsissa on kritisoitu LVU-lain nojalla sijoitettujen nuorten erityisnuorisokotijakson jälkeisen seurannan puutetta, eikä tietoa sijoituksen jälkeisestä ajasta juurikaan ole.

Viimeaikaisten tietojen mukaan eristämistä (avskildhet) ja muista nuorista erottamista (enskildhet) koskevat päätökset ovat kasvaneet vuosina 2014–2018. Kaikista LVU-lain mukaisesti sijoitetuista noin 20 prosenttia on eristetty. Eristämispäätökset ovat koskeneet useammin tyttöjä kuin poikia. LSU-lain mukaan sijoitettujen eristämispäätöksiä on vähemmän. Keskimääräinen eristysaika on ollut noin 40 min (27 min tytöillä, 54 min pojilla). Tyttöjä erotetaan muista nuorista useammin kuin poikia, mutta systemaattinen tilastointi erottamisen kestosta puuttuu. Lailisuusvalvonnassa on havaittu puutteita rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa, kuten kiinnittämisen käyttöä eristämisen muotona ja rutiininomaista eristämistä.

Norja

Norjan nykyinen lastensuojelulaki (Lov om barneverntjenester) tuli voimaan vuoden 1993 alussa. Lain tarkoituksena on, että lapset ja nuoret saavat tarvitsemansa avun, hoidon ja suojelun oikea-aikaisesti (1–1 §). Lapsella on 1–5 §:n mukaan oikeus lastensuojelulain mukaisiin toimenpiteisiin, kun toimenpiteiden ehdot täyttyvät. Alle 18-vuotiaalla ja yli 7-vuotiaalla lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä kaikista lastensuojelun toimenpiteistä (1–6 §). Yli 15-vuotiaalla lapsella on lisäksi oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn (6–3 §). Sosiaaliviranomaisten on tehtävä yhteistyötä lasten ja vanhempien kanssa (1–7 §). Lastensuojelun tulee toimia yhteistyössä myös muiden hallinnonalojen (3–2 §) sekä kansalaisjärjestöjen (3–3 §) kanssa.

Norjassa lastensuojelulain mukaisista tehtävistä ja palvelujen järjestämisestä vastaavat pääasiassa kunnat. Kunnan lastensuojeluviranomaiset tekevät päätöksiä, valmistelevat asioita läänin viranomaisten päätettäväksi sekä toteuttavat ja seuraavat lastensuojelutoimenpiteitä. (2–1 §). Joitakin erikseen nimettyjä tehtäviä hoitavat valtion lastensuojeluviranomaiset, joiden ylin elin on lapsi- ja perheasioiden ministeriö (Barneog likestillingsdepartementet). Ministeriön alaisena toimii lapsi-, nuoriso- ja perheasioiden keskusviranomaisen (Barne-, ungdoms- og familieetaten) sekä maaherrat (fylkesmannen) (2–2 §). Valtion lastensuojeluviranomaisten tehtävät ovat avattu tarkemmin 2–3 §:ssä. Ministeriön tehtävänä on valvoa, miten lakia noudatetaan ja arvioidaan sekä ohjeistusten laatiminen ja henkilöstön on riittävän koulutuksen varmistaminen. Keskusviranomaisen auttaa kuntia lasten sijoittamisessa sekä rekrytoi ja ohjaa sijaisperheitä. Maaherrat valvovat kuntien tuottamaa lastensuojelua.

Valtion alueellisena viranomaisena toimivat lisäksi läänin sosiaalilautakunnat (fylkesnemnder), jotka ovat tuomioistuimen kaltaisia valtion hallintoviranomaisia. Ne päättävät muun muassa huostaanotoista ja lapsiin tai nuoriin kohdistuvista pakkotoimenpiteistä. Lautakuntia on yhteensä 12. Ne koostuvat puheenjohtajasta (juristi), kahdesta asiantuntijajäsenestä ja kahdesta maallikosta. Lautakunnan päätöksistä voi valittaa yleiseen tuomioistuimeen.

Lapsen etu tulee huomioida, kun lapselle suunnitellaan lain neljännen luvun mukaisia toimenpiteitä (4–1 §). Lastensuojeluviranomaisten tulee tutkia perheen tilanne, kun he saavat ilmoituksen perheen tilanteesta, ja laatia lausunto suunnitelluista toimenpiteistä. Norjan kuninkaan nimittämä lastensuojelun asiantuntijakomitea arvioi asiantuntijalausunnat ennen kuin päätökset voidaan toimeenpanna (4–3 §). Ensisijaisesti perheelle tulisi tarjota kotiin vietäviä tukitoimia (4–4 §). Suurin osa (n. 80 %) lastensuojelun asiakkaista saa tukitoimia vapaaehtoisuuteen perustuen. Sosiaalilautakunta voi myös vaatia lapsen lääkärin tarkastusta, jos vanhemmat eivät siihen suostu tai he ovat laiminlyöneet lapsen terveydenhoidon (4–10 §).

Kiireellinen sijoitus voidaan tehdä lastensuojelulain 4–6 § perusteella, jos lapsi on vaarassa kotonaan. Kiireellinen sijoitus voidaan tehdä vanhempien suostumuksella tai ilman heidän suostumustaan maaherran väliaikaisella päätöksellä. Kiireellisin sijoituksen aikana lastensuojeluviranomaisten tulee arvioida perheen tilannetta. Päätös lapsen hoidosta kodin ulkopuolelle tulee panna täytäntöön kuuden viikon kuluessa päätöksen tekemisestä.

Lapsen vanhemmat voivat päättää itsenäisesti lapsen sijoituksesta kodin ulkopuolelle korkeintaan kahdeksi kuukaudeksi. Jos sijoitus kestää tätä pidempään, voivat lastensuojeluviranomaiset vaatia lastensuojelulain mukaista vahvistamista. Vahvistamista ei vaadita, jos lapsi on yli 15-vuotias, sijoitus on välttämätön koulunkäynnin turvaamiseksi tai lapsi sijoitetaan terveyden ja kehityksen vuoksi laitokseen (4–7 §). Terveyden ja kehityksen vuoksi voidaan sijoittaa vammaisen lapsi, jos vanhemmat eivät varmista vammaisen hoitoa erityistarpeet huomioon ottaen (4–11 §).

Lapsi voidaan sijoittaa lastensuojelulain 4–24 § mukaisesti johtuen lapsen omasta käytöksestä vastoin lapsen tai huoltajan tahtoa. Lapsen oma käytös voi tarkoittaa 1) toistuvia rikoksia, 2) päihteiden käyttöä tai 3) muuta syytä. Jos lapsi sijoitetaan 4–24 § perusteella, on sijaishuolto- paikka lastensuojelulaitos. Lyhytaikainen sijoitus kestää maksimissaan neljä viikkoa, jonka aikana lapsen tilannetta ja tarpeita arvioidaan. Pitkäaikainen sijoitus voi kestää maksimissaan 12 kuukautta tai tarvittaessa toiset 12 kk. Lapsen sijoittamisesta käytöshäiriöiden perusteella ja lapseen itseensä kohdistuvia toimenpiteitä koskevassa asiassa lapsi on aina katsottava asianosaiseksi. Sosiaalilautakunta voi nimetä lapselle lapsen puhevaltaa käyttävän edustajan (talsperson) käsittelemissään asioissa.

Lapsi voidaan sijoittaa myös 4–29 § perusteella vastentahtoisesti, mikäli lapsen epäillään olevan ihmiskaupan uhri. Sijoituksen perusteita tulee arvioida tällöin yhteistyössä poliisin kanssa. Myös adoptio on Norjan lastensuojelulain nojalla mahdollinen, kun vanhemmat ovat pysyvästi kykenemättömiä huolehtimaan lapsesta ja adoptio on lapsen edun mukainen. Adoptiovanhemmiksi hakevien tulee olla lapsen sijaisvanhempia, ja heidän tulee olla osoittanut soveltuvuutensa tehtävään. Adoptiolain mukaiset adoption myöntämisedellytykset tulee olla voimassa. (4–20 §).

Jos yli 15-vuotias lapsi tai hänen vanhempansa suostuvat lapsen omasta käytöksestä johtuvaan laitossijoitukseen, tehdään sijoitus 4–26 § perusteella. Vaadittavat perusteet ovat samat, kuin 4–24 §:ssä. Arviointijakso kestää kolme viikkoa, jonka jälkeen sijoitusta voidaan jatkaa seuraavat kolme kuukautta. Lapsen suostumuksen tulee olla kirjallinen.

Sijaishuolto- paikka tulee valita yksilöllisesti. Lastensuojeluviranomaiset esittävät näkemyksen sosiaalilautakunnalle, joka päättää lapsen sijaishuolto- paikasta. Jos lasta ei voida päätöksen mukaan sijoittaa ehdotetun mukaisesti, tulee asia uudelleen käsiteltäväksi lääninhallitukselle (4–16 §). Sijaishuolto- paikan muutos voidaan tehdä vain, jos se on lapsen edun mukainen ja olosuhteet ovat muuttuneet (4–17 §). Yli 80 % kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista asuu sijaisperheessä. Vammaisille lapsille on olemassa hoitolaitoksia. (4–14 §). Lastensuojelulaitoksia pidetään Nor-

jassa lapsen väliaikaisena sijoituspaikkana kodin, sijaisperheen ja oman asunnon välillä. Laitossijoitusta voidaan käyttää lyhytaikaisissa sijoituksissa tai jos nuori ei halua asua uuden perheen kanssa. Syynä laitossijoitukselle voi olla myös se, ettei lapsi selviä tavallisessa perheessä. Lapsi voidaan sijoittaa vain sellaiseen laitokseen, jolla on tarvittava ammattitaito ja resurssit lapsen auttamiseksi sijoituksen tarkoituksen mukaisesti.

Vaativimman sijaishuollon palvelut ovat laitoshuollossa. 4–27 §:n mukaan kuntasuunnitelmassa määritellään, missä laitoksissa käytöshäiriöisiä lapsia voidaan hoitaa. Suunnitelmassa voidaan osoittaa myös erityisesti varustettu ja resursoitu perhekoti (fosterhjem) vastaamaan näistä sijoituksista. Jos lapsi on sijoitettu 4–24 § tai 4–26 § perusteella oman käyttöksensä vuoksi, voi laitos rajoittaa lapsen liikkumavapautta. Sijoitettuja lapsia ei saa rangaista fyysisesti, eristää tai käyttää muuta siihen verrattavaa rajoitustoimenpidettä eikä hänen kirjeenvaihtoaan saa tutkia. Ministeriö voi antaa tarkempia asetuksia rajoituksista. 4–29 § perusteella sijoitetun, epäillyn ihmiskaupanuhrin yhteydenpitoa voidaan rajoittaa sellaisiin ihmisiin, joiden epäillään liittyvän ihmiskauppaan.

Alaikäisiä rikoksentekejiä ei tuomita suorittamaan rangaistustaan lastensuojelulaitoksissa. Nuoret tuomitaan tuomioistuimessa joko ehdolliseen vankeuteen, ehdottomaan vankeuteen, nuoriso-rangaistukseen tai yhdyskuntapalveluun. Ehdottomat vankeusrangaistukset suoritetaan kahdessa erillisessä nelipaikkaisessa nuorisovankilassa. Lastensuojelun viranomaiset voivat osallistua rikosprosessin eri vaiheisiin. Lastensuojelun on annettava mielipide lastensuojelulain 4 luvun mukaisten toimenpiteiden tarpeellisuudesta (3 5 §). Kun lapsi on pidätettynä tai vangittuna, tulee lastensuojelun pitää yhteyttä vankilaan ja lapseen. Jos lapsi tekee toistuvia rikoksia, on hänet mahdollista sijoittaa 4–24 § tai 4–26 § perusteella lastensuojelulaitokseen.

Lääkäreillä on velvollisuus raportoida lastensuojeluviranomaisille, jos kohtaavat työssään lapsen, jolla on vakavia käytösongelmia. Psykiatrisista ongelmista kärsivää lasta pyritään auttamaan terveydenhuollon palveluissa. Lastensuojeluviranomaiset voivat lisäksi järjestää kotiin palveluita perheen tueksi.

Lastensuojelutoimenpiteet päättyvät nuoren täyttäessä 18 vuotta. Toimenpiteitä voidaan kuitenkin nuoren suostumuksella jatkaa 23 ikävuoteen saakka.

Tanska

Tanskassa lastensuojelun sijaishuollosta säädetään sosiaalipalvelulaissa (Lov om social service) sekä lakiin oikeussuojasta ja hallinnosta sosiaaliasioiden osalta (Lov om retssikkerhed og administration på det sociale område). Lakia on muutettu useaan otteeseen viime vuosina, ja uusimmat muutokset tulivat voimaan vuoden 2020 alussa.

Tanskassa lastensuojelun järjestämisvastuu on paikallisella tasolla eli 98 kunnalla (kommune). Kunnanvaltuustolla, käytännössä kunnan hallinnolla, on yleinen vastuu huolehtia kunnassa lastensuojelun tarpeesta olevista lapsista ja alle 18-vuotiaista nuorista. Sosiaalipalvelulain mukaan kuntaan tulee perustaa poikkihallinnollinen asiantuntijaryhmä, jossa ovat edustettuna oikeudellinen, sosiaalinen, kasvatuksellinen, psykologinen sekä muu tarvittava asiantuntemus. Ryhmän tehtävänä on turvata kunnassa asuville lapsille riittävän varhainen tuki ja lasten tarvitseman tuen jatkuvuus.

Tahdonvastaisista lastensuojelutoimenpiteistä päätetään edellä mainitussa kunnallisessa päätöksentekokoelimesta (Børn og unge -udvalget), joka on kunnan hallintoon nähden itsenäinen hal-

lintoviranomainen. Päätöksentekoelein koostuu kolmesta kunnanvaltuuston omasta keskuudesta valitsemasta jäsenestä, yhdestä tuomarista ja yhdestä asiantuntijasta, jolla on joko kasvatustieteen tai psykologian asiantuntemusta. Kunnan viranomaisten päätöksistä voi valittaa sosiaalikomitealle (Sociale naevn), joka on valtion alueelliselle tasolle (region) sijoitettu hallintoviranomainen. Kunnallisen päätöksentekoeleimen tekemistä tahdonvastaisia sijoituksia koskevista päätöksistä valitetaan kuitenkin suoraan valtiolliselle valitusviranomaiselle (Den sociale Ankestyrelser), joka on valtakunnallinen tuomioistuinta vastaava hallinnollinen viranomainen ja toimii ylimpänä hallinnollisena valitusviranomaisena sosiaaliasioissa. Sen päätöksistä voidaan edelleen valittaa Tanskan korkeimpaan oikeuteen (Landsret).

Sosiaalipalvelulaisissa säädetään kunnan viranomaisen velvollisuudesta selvittää lapsen olosuhteet neljän kuukauden sisällä tilanteissa, joissa lapsella on havaittu erityisen tuen tarve (50 §). Selvitys tehdään yleensä huoltajan ja 15 vuotta täyttäneen lapsen suostumuksella, mutta jos lapsen terveys ja kehitys on ilmeisen vaarantunut, se voidaan tehdä myös ilman suostumusta (51 §). Selvityksen tulisi antaa kokonaiskuva lapsen tai nuoren tilanteesta (50 §). Selvitystä tehtäessä tulee käyttää apuna tarvittavia asiantuntijoita. Selvityksen perusteella viranomaisten tulisi pystyä arvioimaan, onko lapsi tarpeen sijoittaa kodin ulkopuolelle.

Lapselle ja perheelle tulee tarjota tukea kotiin (46 §). Tuki voi olla esimerkiksi taloudellista tukea, perheterapiaa, neuvontaa tai koko perheen sijoitus (52 §). Nuorta voidaan ohjata myös esimerkiksi kouluun tai harjoitteluun ja tukea tätä sen suorittamisessa.

55, 57 ja 58 §:ssä säädetään lapsen sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Sijoitukset jaetaan Tanskassa vapaaehtoiisiin ja tahdonvastaisiin sijoituksiin. Lapsen vapaaehtoinen sijoitus tehdään huoltajan suostumuksella ja yhteistyössä huoltajan sekä sosiaaliviranomaisten kanssa. Vanhemmat voivat milloin tahansa peruuttaa suostumuksensa ja vaatia lapsen palauttamista kotiin. Sijoituksen yhteydessä edellä mainittu kunnallinen päätöksentekoviranomainen (Børn og ungeudvalget) voi kuitenkin päättää, ettei lasta palauteta kotiinsa enintään kuuden kuukauden määräajan aikana, vaikka vanhemmat sitä vaatisivat. Lapsen sijaishuoltoon sijoittaminen ilman huoltajan suostumusta voi tapahtua ainoastaan silloin, kun on ilmeistä, että lapsen terveys tai kehitys vahingoittuu johtuen 1) lapsen puutteellisesta hoidosta tai kohtelusta; 2) väkivallasta tai muusta vakavasta kaltoin kohtelusta; 3) lapsen tai nuoren päihteiden käytöstä, rikollisesta käyttäytymisestä tai muista vakavista sosiaalisista ongelmista; tai 4) muista lapsen tai nuoren käyttäytymis- tai sopeutumisongelmista. Päätöksen lapsen tai nuoren sijaishuoltoon sijoittamisesta tekee edellä mainittu kunnallinen päätöksentekoviranomainen.

Kun päätös sijoittamisesta on tehty, lastensuojeluviranomaiset valitsevat lapselle huoltosuunnitelman mukaisen sijoituspaikan (56 §). Tanskassa sijaishuoltopaikkoja ovat 66 a §:n mukaiset sijaisperheet (yleissijaisperheet, vahvistetut sijaisperheet, erikoissijaisperheet), 66 b §:n mukaan suku-laissijaisperheet, 66 e §:n mukaisesti asuntolat ja asuntolamaiset asunnot, lastensuojelulaitokset (ml. osittain suljetut, suljetut laitokset ja turvatut osastot) sekä 66 f §:n mukaisesti ns. sisäoppilaitokset koulun suorittaneille. Yleisimmin sijoituksissa käytetään sijaisperheitä. Tanskassa adoptio on mahdollinen myös ilman vanhempien suostumusta sosiaalipalvelulain 68 e §:n perusteella, kun sen ehdot täyttyvät.

Vaativinta sijaishuoltoa järjestetään julkisen sektorin ylläpitämissä suljetuissa laitoksissa (sikrede institutioner, 63 § b), joita Tanskassa on yhteensä kahdeksan (126 petipaikkaa). Niistä seitsemän on alueiden (pääkaupunkialue, Sjellannin alue, Etelä-Tanskan alue, Keski-Jyllannin alue ja Pohjois-Jyllannin alue) hallinnoimia ja yksi Kööpenhaminan kunnan. Kyseisiin laitoksiin voidaan sijoittaa rikollisen oireilun tai muiden sosiaalisten ongelmien vuoksi. Sijoitetut lapset ovat iältään 12–17 -vuotiaita ja sijoitukset kestävät keskimäärin 63 vuorokautta. Suljetut

laitokset ovat sekä tytöille että pojille tarkoitettuja sekalaitoksia. Ovet ja ikkunat ovat niissä lukittuja. Laitoksissa on oma koulu.

Lapsi voidaan sijoittaa lukittuun laitokseen, kun sijoittaminen on ehdottoman välttämätöntä, jotta lapsi ei satuta itseään tai muita, on välttämätöntä suorittaa arviointijakso tai arviointijakson jälkeen arvioidaan suljettu laitos välttämättömäksi, lapsi suorittaa vankeusrangaistusta, lapsi on sijoitettu laitokseen hoitolain (lov om rettens pleje) 765 §:n perusteella tai lapsi on alle 15 -vuotias laittomasti maassa pakolainen (tämä täytyy vielä tarkistaa!).

Lapsi voidaan sijoittaa 63 § c perusteella myös erityisen turvatuille osastoille, jos tavallinen laitospaikka ei riitä turvaamaan lasta esimerkiksi tämän käyttäytymisen vuoksi, lapsen sijoittamiselle on 63 § b mukainen peruste tai psykiatrisesti oireilevalla lapsella on lääkärin arvio tilanteestaan.

Suljettujen laitosten yhteydessä on neljä osaamiskeskusta (kompetencecenter). Osaamiskeskukset levittävät uusinta tietoa muille laitoksille ja nuorten parissa työskenteleville ammattilaisille, kuten sosiaalityöntekijöille. Osaamiskeskuksilla on velvoite pysyä ajan tasalla uusimmasta tutkimuksesta. Osaamiskeskukset voivat esimerkiksi järjestää puhelinneuvontaa. Keskuksilla on seuraavat painotukset; 1) psykiatrisesti oireilevat lapset, 2) kehitysviivästymistä kärsivät, rikoksilla oireilevat lapset, 3) 12–17 -vuotiaat lapset, 4) muut kuin tanskalaiset etniset ryhmät, joihin kuuluva lapsi oireilee rikoksilla. Osaamiskeskusten lisäksi neuvontaa antaa Sosiaalivaltio (Socialstyrelsen).

Suljettujen laitosten lisäksi vaikeasti oireilevat lapset voivat asua myös osittain suljetuissa laitoksissa (63 §). Osittain suljetut laitokset on perustettu 2010 voimaan tulleen lakimuutoksen myötä. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsilla on oikeus liikkua myös laitoksen ulkopuolella. Laitoksen henkilökunta voi kuitenkin päättää rajoittaa lapsen liikkumavapautta. Päätös voi kestää maksimissaan 5 vuorokautta yhtäjaksoisesti, ja maksimissaan 30 päivää vuoden sisällä. Myös osittain suljetuissa laitoksissa voi olla oma koulu laitokseen sijoitetuille lapsille. Toisin kuin suljettuihin laitoksiin, osittain suljettuihin laitoksiin voidaan tehdä myös pidempiaikaisia sijoituksia.

Suljetut laitokset ja osittain suljetut laitokset voivat olla fyysisesti samassa paikassa. Vain lukittu- ja osastoja ja niillä asuvia lapsia ja nuoria voidaan valvoa videovalvonnalla. Videovalvontaa on kielletty kevyemmissä sijoitushuoltomuodoissa. Suljetussa laitoksessa on eniten rajoitustoimenpiteitä, ja portaita alaspäin kuljettaessa rajoitusten mahdollisuudet vähenevät. Lapsia ei saa fyysisesti kurittaa missään lastensuojelun sijaishuoltopaikassa.

Rikoksilla oireilevat nuoret (15–17 -vuotiaat) voidaan tuomita lastensuojelulaitoksiin suorittamaan nuorisorangaistusta vankilan sijasta (57 § d). Nuorisorangaistus on kolmivaiheinen ja lapselle määrätään koordinaattori koko prosessin ajaksi (54 § a). Ensimmäisessä vaiheessa lapsi suorittaa rangaistusta suljetussa laitoksessa. Toisessa vaiheessa lapsi siirretään avoimempaan laitospaikkaan, jossa lapsi viettää noin yhden vuoden ajan. Kolmas vaihe on ns. avohoitojakso, jonka aikana sosiaaliviranomaiset valvovat ja seuraavat nuoren tilannetta. Nuori voi suorittaa myös tutkintavankeusaikansa suljetussa laitoksessa. Päihteitä käyttävien nuorten kotikunta on velvollinen aloittamaan terveydenhuoltolain mukaisen kuntoutuksen 14 vuorokauden sisällä ilmoituksesta.

Sekä ennaltaehkäisevät lastensuojelutoimenpiteet että sijoitukset lakkaavat Tanskassa nuoren täyttyessä 18 vuotta. Jos nuori on tällöin edelleen tuen tarpeessa, tukitoimenpiteitä tai sijoitusta voidaan nuoren suostumuksellaan jatkaa, kunnes hän täyttää 23 vuotta.

Irlanti

Irlannissa lastensuojelu perustuu lastensuojelulakiin (The Child Care Act 1991). Valtion lapsi- ja perhevirsto Tusla (Child and Family Agency) on perustettu 1.1.2014 vastaamaan lasten hyvinvoinnista. Ennen Tuslan perustamista lastensuojelusta vastasi HSE (Health Service Executive). Tuslan toimintaa säätelee lapsi- ja perhevirstolaki (The Child and Family Agency Act 2013). Irlannin lastensuojelua ja sijaishuoltoa on kehitetty laajojen kaltoinkohtelu- ja hyväksikäyttötapahtumien paljastuttua.

Lapsi voidaan sijoittaa vapaaehtoisesti lastensuojelulain 4 §:n perusteella, kun vanhemmat tekevät hakemuksen Tuslalle, tai oikeuden päätöksellä. Tuomioistuin tekee päätöksen huostaanotosta, kiireellisestä sijoituksesta (13 §) sekä väliaikaisista päätöksistä Tuslan hakemuksesta. Tuomioistuinkäsittelyssä lapsella on oikeus oikeusedustajaan, jonka Tusla kustantaa. Lapsella tulee olla myös nimetty sosiaaliryöntekijä. Noin 90 %:lla sijoitetuista lapsista on hänen asioistaan vastaava sosiaaliryöntekijä ja asiakassuunnitelma. Myös valvontapäätökset tekee tuomioistuin. Adoptio on Irlannissa mahdollista myös vastentahtoisesti, jos se on lapsen edun mukaista (36, 44 § ja The Adoption Act 1952).

Suurin osa lastensuojelun sijoituksista on Tuslan järjestämiä. Osa sijoituksista (n. 9 % vuonna 2017) järjestetään kuitenkin vapaaehtoisten ja yksityisten toimistojen (fostering agency) kautta. Yksityisten toimistojen kautta tehdyt sijoitukset ovat kuitenkin kasvussa ja niitä tehdään yhä enemmän.

40 prosenttia sijoitetuista lapsista on sijoitettuna alle 5 vuotta. 10 prosenttia samasta joukosta on sijoitettuna alle vuoden mittaisen ajan ja 50 prosenttia sijoitetuista lapsista on sijoitettuna yli 5 vuotta. Noin 2,3 prosentilla kaikista sijoitetuista lapsista on ollut vähintään kolme sijaishuoltopaikkaa. Prosenttiluku on korkeampi lapsilla, jotka on sijoitettu laitokseen (15 prosentilla nykyinen sijaishuoltopaikka on vähintään kolmas sijaishuoltopaikka). Lapsi voidaan myös erityisesti sivistä sijoittaa ulkomaille. Ulkomaille sijoitettuja lapsia on vuosittain 0,3 prosenttia kaikista sijoitetuista lapsista.

Irlannissa lapsi voidaan sijoittaa joko perheeseen (foster care) tai lastensuojelulaitokseen (residential care) 36 §:n perusteella. Tämän lisäksi järjestetään vaativampihoitoisille lapsille jaksoja tuetummissa yksiköissä (nk. special care jaksot). 66 prosenttia sijoitetuista lapsista asuu sijaisperheessä ja 25 prosenttia on sijoitettu läheisverkostoon perheeseen. 5 prosenttia lapsista (yli 400 lasta) sijoitetaan laitokseen ja 0,2 prosenttia sijoitetuista lapsista on vuosittain tuetummalla jaksolla. Lisäksi 2 prosenttia lapsista sijoitetaan ”muu” –kategoriaan kuuluviin paikkoihin, kuten vammaisten hoitokotiin, huume- tai alkoholivieroitukseen tai omaan kotiin valvonnan alle. Lastensuojelun sijaishuollon lähtökohtana on aina perhesijoitus ja lapsen läheisverkosto selvitetään sijoituksesta päätettäessä.

Lapsen sijoittaminen sijaishuoltoon ei saa estää lapsen lähettämistä sairaalaan tai laitokseen, joka tarjoaa sairaanhoitoa tai hoitoa lapsille, joilla on psyykinen tai fyysinen vamma (36 §). Lapsen oikeutta saada hoitoa ei voida ylittää sijoittamalla lapsi lastensuojelun toimesta.

Lapsi voidaan sijoittaa kuudella eri päätöksellä. 13 §:n mukainen kiireellinen sijoitus (emergency care order) on voimassa maksimissaan 8 päivää. Kiireellinen sijoitus voidaan tehdä, jos 1) on olemassa välitön ja vakava riski lapsen terveydelle ja hyvinvoinnille, mikä tekee sijoituksen välttämättömäksi tai 2) on mahdollinen riski, että lapsi viedään pois sieltä, missä hän on. Jos lapsi odottaa tämän jälkeen huostaanottoa (care order) tai 8 päivää ei ole riittävä aika, voidaan tehdä päätös sijoituksesta 28 päiväksi (interim care order) 17 §:n perusteella. Päätöstä on

mahdollista tarvittaessa jatkaa. Kiireellisestä sijoituksesta ja väliaikaisesta sijoituksesta päättää piiri oikeus.

Huostaanotto on voimassa toistaiseksi ja se päättyy viimeistään lapsen täyttäessä 18 vuotta (18 §). Huostaanoton perusteina tulee olla 1) lapsi on ollut tai on väkivallan kohteena, häntä on kohdeltu huonosti, laiminlyöty tai hyväksikäytetty seksuaalisesti tai lapsen terveys, kehitys tai hyvinvointi on tai on vaarassa heikentyä ja 2) lapsi tarvitsee huolenpitoa ja suojelua, joita hän ei todennäköisesti tule saamaan ilman huostaanottoa.

19 §:n mukaan päätös voi olla myös nk. valvontapäätös (supervision order). Päätös on voimassa 12 kk, mutta se voidaan uusida. Lapsi voi asua esimerkiksi kotonaan valvontapäätöksen aikana, jolloin Tusla valvoo lapsen olosuhteita ja kokonaisvaltaista tilannetta. Lapsi voi odottaa esimerkiksi huostaanottoa valvontapäätöksellä. Päätöksen perusteina on samat, kuin huostaanotossa 18 §:ssä. Jos valvontaa rikotaan tai valvojaa estetään suorittamasta valvontaa, voidaan vanhempaa sakottaa, vangita tai hän voi saada molemmat rangaistukset.

Lastensuojelulaitoksista säädetään tarkemmin luvussa VIII. Lapsi sijoitetaan laitokseen silloin, kun lapsen käytös on niin haastavaa, ettei hän pärjäisi perheessä. Lapsi voi myös toivoa paikkaa laitoksesta, jos hän ei halua asua muun kuin oman perheensä kanssa. 90 prosenttia laitokseen sijoitetuista lapsista käy samaa koulua ja käyttävät samoja terveyspalveluita, kuin muutkin naapuruston lapset. Lapselle voidaan tarjota muun muassa psykologista tukea sijaishuoltopaikan lähellä. Useimmiten yksiköissä asuu 2–6 lasta. Lapset ovat usein teini-ikäisiä. Suurin osa lapsista asuu laitoksessa vain väliaikaisesti, keskimäärin alle 5 vuotta. Suurin osa lastensuojelulaitoksista on Tuslan hallinnoimia ja HIQA:n (Health Information and Quality Authority) valvomia, mutta osa laitoksista on yksityisiä ja Tuslan valvomia.

Kun lapsi sijoitetaan laitokseen, sosiaalityöntekijä tekee lapselle hoitosuunnitelman. Hoitosuunnitelman avulla etsitään lapselle sopiva sijoituspaikka. Laitokseen sijoitetulla lapsella on omatyöntekijä (key worker), joka auttaa lasta sopeutumaan laitokseen ja tutustumaan muihin lapsiin sekä työntekijöihin. Omatyöntekijä järjestää myös tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa ja kysyy lapsen mielipidettä päätöksiin. Lapselle laaditaan laitoksessa myös sijoitussuunnitelma (placement plan) yhdessä lapsen, perheen, sosiaalityöntekijän ja laitoksen henkilökunnan kanssa.

Lapsen perhe ja ystävät voivat vieraila laitoksessa. Lapsen oikeutta tavata läheisiään voidaan myös rajoittaa. Rajoituspäätöksestä tulee keskustella lapsen kanssa. Lapsilla on myös oikeus harrastaa laitoksessa ollessaan. Lapsen siirtyessä pois laitoksesta laaditaan lapselle lähtösuunnitelma (leaving care).

Lapsi voidaan sijoittaa myös kahdella eri päätöksellä erityishoitoon (special care). Erityishoidon jakso voi olla pituudeltaan maksimissaan 28 vuorokautta, jos lapsi on sijoitettu väliaikaisella päätöksellä (interim special care order) tai 3-6 kuukautta varsinaisella päätöksellä (special care order). Päätöstä voidaan tarvittaessa jatkaa. Päätös voidaan tehdä kun 1) lapsen käytös aiheuttaa huomattavan riskin tämän terveydelle, turvallisuudelle, kehityksellä tai hyvinvoinnille ja 2) lapsi tarvitsee erityistä huolenpitoa ja suojelua, mitä hän ei saa ilman päätöstä. Esimerkiksi itsetuhoiset tai päihteillä oireilevat lapset voidaan sijoittaa erityishoitoon, jos lapsen tilannetta ei olla pystytty vakauttamaan terveydenhuollon toimenpiteillä. Erityishoitoon voidaan sijoittaa ainoastaan lapsia, joilla on vakavia psyykkisiä oireita tai käyttäytymishäiriöitä. Sijoitetut lapset ovat iältään 11–17 -vuotiaita. Lapsi pyritään palauttamaan takaisin omaan sijaishuoltopaikkaan tai perheeseen, kun tarvetta erityishoidolle ei enää ole.

Erityishoidon yksiköitä on Irlannissa kolme. Yksiköt ovat valtion omistamia ja hallinnoimia. Jakson aikana lasta tuetaan intensiivisesti ja moniammatillisesti. Jakso on luonteeltaan terapeutinen ja sen on tarkoitus olla interventio haastavassa elämäntilanteessa. Erityishoidon yksiköissä ovet ja ikkunat ovat lukitut. Sijoituksesta erityishoitoon päättää korkein oikeus (high court). Erityishoidon yksiköitä on valvonut tammikuusta 2018 lähtien HIQA.

Vuodesta 2005 lähtien Irlannissa on toiminut nuorten rikosoikeuspalvelu (The Irish Youth Justice Services), joka toi yhteen nuorten rikollisten kanssa työskentelevät tahot. Palvelu tuotiin vuonna 2011 lasten ja nuorten osaston yhteyteen (Department of Children and Youth Affairs). Myös nuorisorikollisuuteen liittyvät kysymykset kuuluvat tämän osaston alle. Nuorten rikosentekijöiden tuomitsemisesta vastaa Lasten tuomioistuin (Children Court). Alle 12-vuotiaasta lasta ei voida pidättää, ellei häntä epäillä murhasta, taposta, raiskauksesta tai seksuaalisesta pahoinpitelystä. Jos alle 12 -vuotias lapsi kuitenkin pidätetään, lasta ei voida sijoittaa aikuisten pidätettyjen kanssa. Lisäksi 16–17 vuotias lapsi voidaan määrätä yhteiskuntapalveluun 40–240 tunniksi.

Lastensuojelulain mukaan alaikäisten rikosentekijöiden vangitseminen on viimesijainen vaihtoehto. Irlannissa on kolme nk. lasten pidätyskoulua (Children detention schools), joihin 16–21 vuotias lapsi tai nuori voidaan tuomita. Koulut ovat nuorten rikosoikeuspalvelujen ylläpitämiä. Oberstownin lasten vankilaan (Oberstown Children Detention Campus) voidaan määrätä oikeuden päätöksellä 10–16 vuotias rikosentekijä. 31.3.2017 alkaen myös 17 -vuotiaat on voitu tuomita samaan paikkaan. Lastensuojelun tilastoissa sijoittaminen arestikeskukseen näkyy ”muut sijoituspaikat” –kategoriasa. Yli 18-vuotiaat nuoret voidaan tuomita suorittamaan rangaistusta vankilaan.

Kaikkein vaativahoitoisimmat lapset ovat Irlannissa sijoitettuna lastensuojelulaitoksiin, mutta he voivat olla väliaikaisesti myös erityishoidossa ennen paluutaan omaan sijaishuoltopaikkaan. Lastensuojelun ja sijaishuollon päätyttyä lapsella on oikeus jälkihuoltoon (45 §).

Päätelmät

Ruotsissa ja Tanskassa on suljettuja lastensuojelulaitoksia, joihin voidaan sijoittaa alaikäisiä lastensuojelullisin ja rikosoikeudellisin perustein. Ruotsin valtion omistamissa erityisnuorisokodeissa on erilliset asuinyksiköt eri lainsäädännön nojalla sijoitetuille. Tanskassa heidät voidaan sijoittaa samaan asuinyksiköön. Molemmissa maissa alaikäisiä rikosentekijöitä sijoitetaan myös vankiloihin. Irlannissa on suljettuja lastensuojelulaitoksia. Irlannissa alaikäiset rikosentekijät ovat rikosoikeuspalveluissa. Norjassa ja Suomessa ei ole vastaavanlaisia suljettuja lastensuojelulaitoksia, joskin Suomessa erityisen huolenpidon osastot ovat käytännössä suljettuja. Norjassa on kaksi alaikäisille rikosentekijöille tarkoitettua 4-paikkaista vankilayksikköä. Suomessa he ovat rikosseuraamusjärjestelmän piirissä joko aikuisille tarkoitetuissa vankiloissa tai vankilan nuorisosaastolla.

Pohjoismaiden vertailussa yksittäiset rajoitustoimenpiteet näyttävät pitkälti samankaltaisina, mutta niiden käyttämisen periaatteet vaihtelevat jossain määrin. Myös laitokseen sulkeminen Tanskassa ja Ruotsissa luo erilaisen ympäristön ja perusteet rajoitustoimenpiteiden käytölle kuin Suomessa. Suomi erottautuu muista pohjoismaista siinä, että kaikki laitosluvalla toimivat julkiset ja yksityiset laitokset ovat samassa asemassa rajoitustoimivallan suhteen. Ruotsissa lasten ja nuorten rajoittaminen on mahdollista ainoastaan valtion omistamissa erityisnuorisokodeissa, jolloin rajoitustoimivallan käyttö on rajattu julkisen sektorin laitoksiin.

6 Lausuntopalautte

7 Säännöskohtaiset perustelut

7.1 Lastensuojelulaki

3 luku Lastensuojelun järjestäminen

4 a §. *Lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin.* Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 2 momentti, jonka tarkoituksena on selkeyttää lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon tarkoitusta erotuksena perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten käytöstä.

Lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon tarkoituksena on lapsen vastuullisuuden ja itsenäistymisen tukeminen sekä lapsen itsetunnon, kehittyvien valmiuksien ja elämäntaitojen kehittämisen tukeminen. Hyvä itsetunto suojaa lasta ja nuorta syrjäytymiseltä ja riskikäyttäytymiseltä sekä auttaa selviytymään haasteellisista tilanteista. Vastuullisuuden opettelu tapahtuu lapsen iän, kasvun, temperamentin ja kehityksen mukaisesti. Sopiva vaatimustaso on keskeistä lapsen toimintakyvyn kehittymiselle. Liian korkea tai matala vaatimustaso muodostaa riskin valmiuksien ja taitojen kehittymiselle, mikä voi johtaa vielä aikuisenakin oman suoritustason asettamiseen liian matalalle tai korkealle. Lapsen kasvua ja kehitystä tukee vaatimusten suhteuttaminen lapsen suorituskykyyn ja valmiuksiin, jolloin lapsi saa konkreettisia onnistumisen ja hyväksynnän kokemuksia. Myös pettymysten sietämisen opettelu on tärkeä osa itsesääteilyä ja tunteita. Normien ja nuoren toimintaan kohdistuvien odotusten selkeys, ristiriidattomuus ja niiden ääneen sanoittaminen on tärkeää lapsen ja nuoren opettellessa psyykkisen itsesääteilyn keinoja. Sääntöjen ja sopimusten tulisi olla niin selviä, että lapsi ja nuori tietää mitä odotetaan, sekä mitä säännöistä ja sopimuksista poikkeavasta käytöksestä seuraa. Syy-seuraussuhteiden osoittaminen keskustellen ja perustellen lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden auttaa lasta tunteiden säätelytaitojen ja ongelmanratkaisutaitojen harjoittelussa. Lapsen käytöstä voidaan ohjata ja muuttaa antamalla kannustavaa palautetta tilanteista, joissa hän käyttäytyy hyvin ja onnistuneesti. Lapsi tarvitsee motivoivaa ohjausta ja niissäkin tilanteissa, joissa hänen käyttäytymisensä on normien ja odotusten vastaista. Arvostelu ja rankaiseminen johtavat huonommuuden tunteeseen, mikä voi aiheuttaa torjuntareaktion ja päinvastaisen vaikutuksen kuin mitä sillä on haettu.

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nr. 8 komitea käsittelee kasvatuksellista fyysistä puuttumista ja lapsen suojelemista. Lasten ja erityisesti vauvojen ja pikkulasten kasvatusta ja hoitamista edellyttävät toistuvasti fyysisiä toimia ja puuttumista lasten suojelemiseksi. Lapsen tai nuoren suojeleminen on kuitenkin selkeästi erotettavissa tarkoituksenmukaisesta ja rangaistuksellisesta voimankäytöstä, jolla pyritään aiheuttamaan jonkinasteista kipua, vaivaa tai nöyryytystä. Kyse on siten suojelevan fyysisen teon erottamisesta rankaisevasta teosta.

On olemassa poikkeustilanteita, joissa lasten parissa lastensuojelulaitoksissa työskentelevät henkilöt voivat joutua kohtaamaan väkivaltaista käyttäytymistä ja lapsen itseään tai muita vaarantavaa käytöstä, joka oikeuttaa käyttämään kohtuullisia rajoitustoimenpiteitä käyttäytymisen hillitsemiseksi. Lastensuojelulaki sallii joko suoraan tai epäsuorasti muun kuin rangaistustarkoituksellisen voimankäytön, jota tarvitaan sijaishuollossa olevien lasten suojelemiseksi. Näistä rajoituksista ja rajoitustoimenpiteistä säädetään erikseen lain 11 luvussa. Tässäkin on selkeä ero

lapsen ja muiden suojelemiseksi tarvittavan voimankäytön ja rangaistustarkoituksellisen voimankäytön välillä. Tarvittavan voimankäytön on oltava kaikissa tilanteissa välttämätöntä lapsen tai muiden suojelemiseksi sekä oltava mahdollisimman vähäistä ja lyhytkestoista.

Kasvatus, valvonta ja huolenpito voi käytännössä sisältää fyysistä puuttumista lapsen suojelemiseksi. Puuttuminen ei kuitenkaan voi olla yhtä pitkälle menevää tai yhtä pitkäkestoista kuin perusoikeuksiin kajoavat rajoitustoimenpiteet. Jos lapsen fyysiseen toimintaan puuttuminen täyttää rajoitustoimenpiteiden määritelmän, tulee silloin sovellettavaksi luvun 11 säännökset toimenpiteen hyväksyttävyyden arvioimisen sekä päätöksenteon osalta. YK:n sijaishuollon ohjeiden mukaan mitään voiman tai rajoitusten käyttöä ei tulisi sallia, ellei se ole aivan välttämätöntä lapsen tai muiden henkilöiden fyysisen tai psyykkisen koskemattomuuden turvaamiseksi. Rajoitusten käytön tulee olla kohtuullista ja oikeasuhteista ja lapsen perusoikeuksia kunnioittavaa (kohta 97).

Lainsäädännön lisäksi tarvitaan yksityiskohtaista koulutusta rajoitustoimenpiteisiin turvautumisen minimoimisesta. On tärkeää myös varmistaa, että lastensuojelulaitoksessa käytettävät menetelmät ovat turvallisia ja oikeasuhtaisia tilanteeseen nähden ja ettei niihin sisälly tarkoituksellista kivun tai nöyryytyksen aiheuttamista hillitsemiskeinona. Silloin, kun aikuinen pyrkii näissä tilanteissa aiheuttamaan lapselle kipua tai epämukavan olon, kyse on kuritusväkivallasta. Kun aikuisen pyrkimyksenä ei ole kivun aiheuttaminen vaan lapsen itsensä suojeleminen esimerkiksi auton alle jäämisen estämiseksi, kyse on tarkoituksenmukaisesta voiman käyttämisestä.

Kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon sekä perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välisen eron hahmottamista edesauttaa suojelutehtävästä vastaavien aikuisten tietoisuus toimintansa perusteista ja kyky sanoittaa niitä lapselle tai nuorelle. Se edellyttää riittäviä tiedollisia valmiuksia perus- ja ihmisoikeuksista ja luvun 11 mukaisten rajoitusten käytön yleisistä edellytyksistä, niihin liittyvästä päätöksenteosta, rajoitusten toteuttamisen periaatteista ja kirjaamisesta. Myös perhehoitajilla tulee olla riittävät tiedolliset valmiudet luvun 11 mukaisista rajoituksista, jotta he voivat erottaa ne perhehoidossa sallitusta kasvatus-, valvonta- ja huolenpitotoiminnasta.

Muilta osin pykälä vastaa sisällöllisesti voimassa olevaa säännöstä.

11 §. Lastensuojelun järjestäminen ja kehittäminen. Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättäväksi kunnan velvollisuus huolehtia myös jälkihuollosta kunnassa esiintyvän tarpeen mukaisesti ehkäisevän lastensuojelun ja lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun lisäksi. Muilta osin pykälä vastaa voimassa olevaa säännöstä.

Jälkihuollosta vastaa voimassa olevan lain mukaan lapsen sijaishuollosta vastuussa oleva kunta. Harkinnanvaraisesta jälkihuollosta vastaa se kunta, jossa jälkihuoltoa koskeva päätös on tehty. Jälkihuoltoa järjestetään lastensuojelulain mukaisena palveluna, mutta kunta voi sijoittaa sen hallinnollisesti itse parhaaksi katsomallaan tavalla. Esimerkiksi täysi-ikäisten jälkihuollon palvelut voivat olla osa aikuissosiaalityön palveluja.

13 b §. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Pykälään esitetään lisättävän uusi 2 momentti, jossa säädettäisiin sosiaalityöntekijän enimmäisasiakasmääristä. Esityksen mukaan yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä voisi olla enintään 35 lasta asiakkaana.

Lastensuojelun sosiaalityö on tavoitteellista muutostyötä, jossa kajotaan syvälle lapsen ja perheen yksityisyyteen ja käytetään merkittävää julkista valtaa. Lastensuojelun sosiaalityö edellyttää paljon laaja-alaista ja aikaa vievää verkostotyötä sekä juridista ja vastuullista päätöksentekoa. Sosiaalityöntekijällä on päävastuu lapsen edun arvioimisesta lastensuojelun toimintaa oh-

jaavana periaatteena ja hän vastaa siitä, että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi saa tarvitsemansa tuen ja palvelut. Sosiaalityöntekijä vastaa lastensuojeluasian valmistelusta, palvelujen suunnittelusta ja niiden toimeenpanosta. Sosiaalityöntekijä laatii lasta ja perhettä koskevat asiakassuunnitelmat ja osallistuu lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelman tekemiseen. Sosiaalityöntekijä vastaa lisäksi sosiaalihuollon palvelujen antamisesta ja lasta koskevasta päätöksenteosta tai päätöksenteon valmistelusta sen mukaan kuin muualla laissa erikseen säädetään. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valvoo sijaishuollon tosiasiallista järjestämistä ja sen laatua. Sosiaalityöntekijän on erityisesti valvottava lapsen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden käyttöä sekä sijaishuoltopaikan kasvatusmenetelmiä ja käytäntöjä.

Sosiaalityön onnistumiselle tärkeä asiakassuhde edellyttää aikaa luottamuksen rakentamiselle asiakkaan ja ammattilaisen välille. Asiakastyön mitoituksella pyritään takaamaan, että sosiaalityöntekijällä on tosiasiaassa aikaa paneutua lasten ja nuorten tuen tarpeisiin ja tunnistaa ne nykyistä aiemmin sekä etsiä niihin parhaiten vastaavat keinot ja palvelut. Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten tapaaminen, heidän tarpeidensa ja hyvän kohtelun valvonta sekä oikeuksien turvaaminen edellyttävät riittävästi aikaa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä tulisi asiakasmäärän rajoituksen lisäksi olla sekä johdon että tiimin tuki. Esimerkiksi erilaisten tiimimallien syntymistä tulisi tukea ja työnohjaukseen, osaamisen vahvistamiseen ja työskentelyolosuhteisiin tulisi panostaa.

Lapselle tulisi mahdollisuuksien mukaan turvata sama sosiaalityöntekijä koko lastensuojelun prosessin ajan, jos on lapsen edun mukaista ja käytännön työssä mahdollista toteuttaa. Tämä edellyttäisi osassa kuntia työtapojen uudelleen organisointia, jotta sama sosiaalityöntekijä voisi seurata lapsen mukana avohuollon, sijaishuollon ja lopulta jälkihuollon aikana. Lastensuojeluprosessin eri vaiheissa vaihtuvat sosiaalityöntekijät tarkoittavat asiakkaan näkökulmasta montaa vastuutyöntekijää, katkeilevia ihmissuhteita ja mahdollisia katkoksia tiedonkulussa. Toisaalta avohuollon, sijaishuollon ja jälkihuollon työ edellyttää pitkälle erikoistunutta osaamista. Yhdennetty työ aina 25 -vuotiaan nuoren aikuisen jälkihuollon sosiaalityöhön tekee työn sisällöllisistä osaamisvaatimuksista vaativat. Viimekädessä kunta harkitsee kuinka se organisoii palvelunsa rakenteen parhaaksi katsomallaan tavalla.

14 §. Moniammatillisen asiantuntemuksen turvaaminen. Pykälän 1 momenttia esitetään muutettavan siten, että kunnan lastensuojelulla tulisi olla lapsi- ja yksilökohtaista lastensuojelua sekä jälkihuoltoa järjestettäessä käytettävissään sosiaalityön, lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. Esimerkiksi erilaisten tiimimallien syntymistä tulisi tukea, jotta sosiaalityöntekijä saisi tarvitsemansa asiantuntemuksen työnsä tueksi. Juridisen asiantuntemuksen lisäämisellä lastensuojelutyön tukena olisi mahdollista vahvistaa eri osapuolten oikeusturvaa ja prosessuaalisesti oikeiden menettelytapojen toteutumista.

Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 3 momentti, jolla selkeytettäisiin eri viranomaisten monialaista yhteistyövelvoitetta. Monialainen yhteistyö on edellytys eri hallinnonalojen tukea tarvitsevien asiakkaiden tuen tarpeeseen vastaamiseksi. Monialaisella yhteistyöllä voidaan varmistaa, että lapsi saa tuen tarpeisiinsa parhaiten vastaavan avun ja oikeanlaisen palvelun.

15 §. Terveystuon erityiset velvollisuudet. Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättäväksi säännös, jonka mukaan lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksien tai vammaisuuden selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut sekä mielenterveys- ja päihdepalvelut olisi järjestettävä viivytyksettä. Esimerkiksi, jos on epäily siitä, että lapsella on diagnosoimaton vamma, oppimisvaikeus, neuropsykiatrinen oireyhtymä tai mielenterveysongelma, tulisi tämä tutkia viivytyksettä perus- tai erikoissairaanhoidossa. Lapselle on vaikea tai jopa mahdoton va-

lita oikeanlaista tukea tai sijaishuoltopaikkaa, jos ei tiedetä mistä lapsen oireilu johtuu tai mil-laisesta kuntoutuksesta lapsi hyötyisi. Säännöksen tarkoituksena on myös vähentää lastensuo-jelun kuormittumista tilanteissa, jossa lapsen ja perheen tuen tarpeet liittyvät ensisijaisesti lap-sen vammaan tai sairauteen.

Terveydenhuollon diagnosointiin liittyvä tutkimus ja diagnoosien tarkastaminen voi olla tar-peen myös lapsen eri ikä- ja kehitysvaiheissa. Alaikäisen kohdalla diagnostinen pysyvyys on heikkoa kehityksen keskeneräisyydestä johtuen. Terveydenhuollon tutkimuksen tarkoitus on ar-vioida mistä lapsen yksittäiset oireet kertovat ja mitä mahdollisia terveydentilaa tai vammaan liittyviä seikkoja oireilun taustalla on. Esimerkiksi vaikeasti syömishäiriöisten alaikäisten osalta kyse voi olla psykoosisairaudesta ja levottomien kohdalla lähes poikkeuksetta kyse on muusta kuin tarkkaavuuden häiriöstä. Osalla työn ja koulutuksen ulkopuolelle jääneistä niin sanotuista NEET nuorista todetaan muun muassa lievä kehitysvamma vasta aikuisiällä, jolloin diagnoosin ja oikean tuen saaminen ei välttämättä enää ole mahdollista. Säännöksellä vahvistettaisiin lasten oikeutta saada tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet tarpeen mukaisesti.

Sosiaalihuollon asioissa viranhaltijat tekevät valituskelpoisia päätöksiä, jotka tulee perustella. Päätöksen teon tueksi sosiaalityöntekijä voi tarvita terveydenhuollon perustellun kannanoton siitä, miksi terveydenhuollossa katsotaan, että terveydenhuollon palvelut eivät sovellu lapsen hoitamiseen. Tällainen tarve voi tulla esille esimerkiksi, kun lastensuojelulla on näkemys siitä, että lapsi tarvitsisi ensisijaisesti esimerkiksi psykiatrista hoitoa tai oireiden diagnosointia ja lapsi voitaisiin vasta tämän jälkeen sijoittaa oikeanlaiseen ja riittävän osaamisen omaavaan lasten-suojelulaitokseen. Lapsen tarpeisiin vastaavan ja lapsen edun mukaisen sijaishuoltopaikan va-linta edellyttää mahdollisimman kattavaa kuvaa lapsen somaattisesta ja psyykkisestä terveyden-tilasta. Säännöksellä pyritään välttämään lasten siirtoja edes takaisin sosiaalihuollon ja tervey-denhuollon välillä ja varmistamaan suunnitelmallinen lapsen tarpeisiin perustuva sijaishuolto. Joissakin tilanteissa terveydenhuollon riittävä tutkimus ja hoito voi ehkäistä jopa viimesijaisen sijaishuollon tarvetta.

Pykälän 2 momentin mukaan sijaishuollossa olevalla lapsella tai jälkihuoltoon oikeutetulla lap-sella tai nuorella on oikeus välttämättömiin terveystalveluihin. Säännöksellä korostetaan viran-omaisen järjestämistä vastuuta silloin, kun kyse on lapselle tai nuorelle välttämättömistä palve-luista säännöksen tarkoittamissa tilanteissa. Terveydenhuollon palvelujen sopimattomuus ei voi perustua siihen, että lapsen tilanne tulee ensin vakiinnuttaa sijaishuollossa. Lapsen elämäntilan-teen vakiinnuttaminen voi joissakin tapauksissa kestää vuosia, mutta lapsella on samaan aikaan oikeus kaikkiin tarvitsemiinsa terveystalveluihin. Lapsella on myös oikeus tarvitsemiinsa tut-kimus sekä hoito ja terapiapalveluihin sekä lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineisiin. Sosi-aali- ja terveydenhuollon apuvälinetarpeen kiireettömän suunnitelman tekemiseen on peruster-veydenhuollossa ja sosiaalitoimissa asetettu kolmen kuukauden enimmäisaikaraja ja kiireettö-mässä erikoissairaanhoidossa kuuden kuukauden enimmäisaika. Esimerkiksi lapsen koulun-käynti voi käytännössä kuitenkin estyä, jos hän joutuu odottamaan kuukausia tarvitsemiaan kun-toutuksen apuvälineitä. Sijaishuollossa olevilla lapsilla on usein muutoinkin erityisiä haasteita koulunkäynnissä ja pitkiäkin jaksoja jolloin lapsi ei ole käynyt koulua ollenkaan. Samoin kou-lunkäynti tai sijaishuollon onnistuminen voi estyä, mikäli lapsi tai nuori ei saa tarvitsemiaan välttämättömiä terveydenhuollon palveluja, esimerkiksi tarvitsemaansa lääkitystä.

Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 3 momentti, jossa velvoitettaisiin kunnan terveydenhuollon yksiköitä tai sairaanhoitopiiriä osallistumaan lapsen sijaishuoltoon, kun kyse on vaativasta si-jaishuollosta tai erityisen huolenpidon jakson järjestämisestä. Molemmista tapauksissa lapsi tarvitsee integroitua sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Kyseeseen voi tulla esimerkiksi lasten- tai nuorispsykiatrian yhteistyö sijaishuoltopaikan kanssa lapsen tarvittavien mielen-terveyspalvelujen varmistamiseksi.

Pykälän uudessa 4 momentissa viitataan lapsen vanhempien, huoltajien ja muiden lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavien henkilöiden tukemiseen sekä terveydenhuollon monialaiseen yhteistyöhön. Säännös liittyy myös perheen jälleenyhdistämisvelvoitteeseen ja perheelle annettavaan tukeen. Palvelut tulisi pyrkiä tuottamaan lähellä lapsen kotipaikkaa ja viemällä palvelut mahdollisuuksien asiakkaan luokse. Jotta palvelut eivät jää irrallisiksi toisistaan, tulisi viranomaisten toimia yhteistyössä lapsen edun mukaisesti.

Esitetty pykälä liittyy lain 49 a §:ssä ehdotettuun vaativan sijaishuollon määritelmään sekä järjestämiseen. Vaativaa sijaishuoltoa tarvitsevat lapset, joiden erityiseen tai monialaiseen tuen tarpeeseen vastaaminen edellyttää tehostettua vaativaa erityisosaamista, integroituun sosiaali- ja terveydenhuollon ammatilliseen osaamiseen perustuvaa kuntouttavaa työskentelyä sekä intensiivistä ammatillisesti koulutetun aikuisen läsnäoloa. Vaativaa sijaishuoltoa olisi esityksen mukaan järjestettävä lastensuojelulaitoksessa niin, että siihen olisi integroitu mukaan myös muut lapsen tarvitsemat palvelut kuten esimerkiksi perusopetus, psykiatrinen hoito tai vammaispalvelut. Integroitu palvelumalli edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyövelvoitetta.

15 a §. Sosiaalihuollon erityiset velvollisuudet. Esitettyssä uudessa pykälässä viitataan sosiaalihuoltolain mukaiseen monialaiseen yhteistyöhön ja säännöksellä pyrittäisiin vahvistamaan lapsen tarkoituksenmukaisen palvelukokonaisuuden varmistamista.

Yhteistyön merkitys tulee esille eri tavoin eri väestöryhmien palvelujen toteuttamisessa. Lapsi- ja perhepalvelujen tulee muodostaa eheä kokonaisuus yli sektorirajojen. Lapset ja lapsiperheet ovat kunnassa useiden palvelujen asiakkaina, joten on tärkeää, että palvelut on sovitettu yhteen, palveluntuottaja toimivat keskenään yhteistyössä ja palvelut muodostavat perheiden näkökulmasta helposti hahmotettavan kokonaisuuden. Yhteistyötä tarvitaan sekä toimialojen sisällä että välillä, kunnan ja muiden lapsilla ja lapsiperheille palveluja ja tukitoimia tuottavien järjestöjen, seurakuntien, yritysten ja muiden tahojen välillä. Keskeisiä yhteistyötahoja ovat päivähoito- ja neuvolapalvelut sekä koulu- ja nuorisotoimi sekä opiskeluhuollon palvelut. Myös perus- ja erityistason palvelujen yhteistyön ja yhteensovittamisen järjestämisestä on huolehdittava. Lapsen elämän siirtymävaiheiden yhteydessä on huolehdittava yhteistyöstä ja palveluketjujen jatkuvuudesta.

Pykälässä säädettäisiin myös vammaispalvelujen ja sosiaalihuollon perhepalvelujen järjestämisestä viivytyksettä. Näillä toimilla voitaisiin parhaimmillaan vähentää viimesijaista sijaishuollon tarvetta silloin, kun sijoitus johtuu lapsen vammaisuudesta ja vammaisen lapsen vanhempien riittämättömistä tukipalveluista. Myös esimerkiksi oppimisvaikeuksien tutkiminen on tärkeää tehdä riittävän ajoissa ja tarvittaessa kiireellisesti. Tämä ja esitetty 15 § huomioon ottaen olisi mahdollista havaita huomattavasti nykyistä aiemmin esimerkiksi lapsen lievä kehitysvamma, mikä saattaa olla koulunkäyntivaikeuksien tai muun oireilun taustalla.

17 §. Lastensuojelun järjestäminen eräissä erityistilanteissa. Esityksessä ehdotetaan muutettavan pykälän 2 momenttia siten, että momentista poistetaan viittaus sosiaali- ja terveysministeriöön. Lastensuojelun järjestäminen on aina kunnan järjestämisvastuulla. Sosiaali- ja terveysministeriö ei voi arvioida saako lapsi asianmukaista huoltoa asuin- tai oleskelumaassaan. Lastensuojelutarpeen arvioi pykälän 1 momentissa säädettyjen perusteiden mukaan määräytyvä kunta.

5 luku Lastensuojelun asiakkuus

24 a §. Ilmoitusvelvollisuus. Voimassa oleva 25 § ehdotetaan jaettavaksi kahdeksi erilliseksi pykäläksi. Esitetty 24 a § vastaisi pääsääntöisesti voimassa olevaa 25 §:ä. Pykälän 1 momentin

10 kohtaan lisättäisiin kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 17 §:ssä tarkoitettu ryhmäkoti, tuki-asuntola tai muu majoituspaikka. Näissä asumismuodoissa asuu alaikäisiä lapsia. Esityksen mukaan 1 momenttiin lisättäisiin uusi kohta 17 eli ilmoitusvelvollisuus laajennettaisiin koskemaan myös laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) 28 §:ssä tarkoitettu perheryhmäkotia ja muu asuinyksikköä.

25 §. Ilmoitusvelvollisuus poliisille. Esityksen mukaan voimassa olevan 25 §:n sisältämä ilmoitusvelvollisuus poliisille erotettaisiin omaksi pykäläksi. Esityksellä selkeytettäisiin sitä, että nyt ehdotetussa 24 a §:ssä säädetään ilmoitusvelvollisuudesta lastensuojeluun ja 25 §:ssä säädetäisiin ilmoitusvelvollisuudesta poliisille. Ilmoitus poliisille saattaa jäädä tekemättä, kun näitä kahta ilmoitusvelvollisuutta ei ymmärretä erillisiksi toimiksi.

25 b §. Rekisterin pitäminen. Pykälän 1 momenttia esitetään täsmennettävän siten, että sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on pidettävä rekisteriä lastensuojeluilmoitusten lisäksi myös ennakkollisista lastensuojeluilmoituksista. Lastensuojeluilmoitusten rekisteriin kirjataan kaikki lastensuojeluilmoitukset sisältöineen, toimenpiteet, joihin on ryhdytty ilmoituksen perusteella sekä tieto- ja selvityksistä, yhteydenotoista ja toimenpiteistä, jotka ovat tapahtuneet ennen lastensuojeluasiakkuuden alkamista. Myös puhelimitse saapuneet ilmoitukset tulee kirjata aina kirjalliseen muotoon rekisteriin. Lastensuojeluilmoitusten rekisteri on niin sanottu passiivirekisteri, jota pidetään erillään lastensuojelun asiakasrekisteristä. Rekisteriin jätetään nekin tiedot, joiden perusteella ei lopulta päädytä lastensuojelutarpeen selvitykseen tai muihin lastensuojelutoimenpiteisiin. Näin tiedot ovat myöhemmin löydettävissä, jos samasta lapsesta tulee uusia ilmoituksia.

26 §. Lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulo lastensuojelussa. Pykälän otsikko ehdotetaan muutettavan ja voimassa olevan pykälän sisältöä tarkennettavan. Säännöksen muutoksilla on tarkoitus selkeyttää ja erottaa lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulo sekä lastensuojelulain mukaisten palvelujen tarpeen arviointi. Tästä syystä voimassa oleva 26 § ehdotetaan jaettavaksi kahdeksi eri pykäläksi.

Pykälä vastaisi pääosin voimassa olevan 26 §:n 1, 2, ja 3 momentteja. Esityksessä pykälän 1 ja 2 momentteihin esitetään muutoksena, että säännöksessä määritellään lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulo voimassa olevan lastensuojeluasian vireille tulon sijasta. Lasta koskevan asian vireille tullessa ja asian selvitysvaiheessa lapsi on sosiaalihuollon asiakas. Lapsen asia muuttuu lastensuojeluasiaksi vasta, kun lastensuojelun asiakkuuden kriteerit täyttyvät.

Pykälän 2 momenttia tarkennettaisiin, että lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulon jälkeen sosiaaliryöntekijän tai muun lastensuojelun ryöntekijän olisi arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve.

Pykälän 3 momenttia tarkennettaisiin siten, että sosiaalihuoltolain mukaisen palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Lisäksi lapsen palvelutarpeen arvioinnista laadittavaan yhteenvetoon olisi merkittävä syyt, joiden vuoksi asian on arvioitu olevan selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Tämä selkeyttäisi ja tekisi päätöksenteosta läpinäkyvämpää. Asiakkaalle olisi ymmärrettävämpää, kun hän selkeästi saisi tietoonsa miksi lastensuojelun tukitoimia ei tarvita. Arvio siitä, että asia on selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita, tulee perustua toiseikkoihin ja ne tulee voida perustella. Edellytyksenä lastensuojelulain mukaisten palvelujen tukitoimien käyttämiselle ei ole, että ensiksi tulisi käyttää sosiaalihuoltolain mukaiset keinot. Jos esimerkiksi huoltaja ei suostuu vastaanottamaan sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja, voi

tilanteessa olla tarve lastensuojelun palveluille ja tukitoimille. Lapsen ja perheen sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen toimimattomuus tai riittämättömyys tai niiden ylläpitäminen liian kauan voi vaarantaa lapsen edun ja tarpeen mukaisen avun saamisen. Tällä voi olla lapsen henkeä, terveyttä ja kehitystä vaarantava vaikutus. Lapsella on oikeus lastensuojelulain mukaiseen tukeen ja palveluihin aina, kun edellytykset täyttyvät.

Esitetyn 4 momentin mukaan vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun työntekijän olisi kirjattava lapsen tai perheen asiakirjoihin vireille tulon syyt ja perusteet siten kuin sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetussa laissa säädetään.

26 a §. *Lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittäminen.* Pykälässä säädettäisiin lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittämisestä ja se vastaisi tältä osin voimassa olevan 26 §:n sisältöä. Sosiaalityöntekijän tulisi arvioida lastensuojelun palvelujen ja tukitoimien lisäksi niihin liittyvien muiden palvelujen tarvetta. Mikäli sosiaalityöntekijä arvioi, että tuen tarvetta on, mutta lastensuojelun keinovalikoima ei sovellu tilanteeseen, tulee hänen ohjata lapset ja perheet muiden palvelujen piiriin, jotta lapsi ja perhe saavat tarvitsemansa avun ja tuen.

Pykälän sisältöön esitetään tarkennusta siitä, että arviointi tulisi tehdä yhdessä lapsen ja hänen läheistensä kanssa. Hyvin suuressa osassa palvelutarpeen arvioinneista asiakkaan ottaminen toimijaksi prosessiin on palvelujen vaikuttavuuden kannalta ensiarvoisen tärkeää. Kun asiakas itse kokee olevansa osallisena arvioinnissa ja siten tarpeisiin vastaavien tukitoimien määrittelyssä, hän motivoituu selvästi paremmin yhteistyöhön muutoksen aikaansaamiseksi. Kuten kaikessa palvelussa, myös lastensuojelussa, palvelutarpeet tulisi määrittellä asiakaskeskeisesti.

Pykälän 3 momenttiin esitetään lisättävän säännös siitä, että palvelutarpeen arviointia ei voi hankkia yksityiseltä palveluntuottajalta tai muulta yksityiseltä toimijalta. Säännöksellä korostetaan sitä, että lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu on perustuslain 124 §:ssä tarkoitettu julkinen hallintotehtävä, kuten muutkin lakisääteiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja että siinä käytetään pääsääntöisesti julkista valtaa, jota voidaan siirtää viranomaisorganisaation ulkopuolelle vain lailla tai lain nojalla.

Sosiaalityön tulevaisuus – sosiaalityö julkisena hallintotehtävänä -raportissa (STM:n raportteja ja muistioita 2019:47, s. 13) on todettu, että palvelutarpeen arviointi kytkeytyy niin kiinteästi palvelujen myöntämistä koskevaan päätöksentekoon, että myös niihin voidaan katsoa liittyvän julkisen vallan käytön piirteitä. Saman johtopäätöksen ovat tehneet laillisuusvalvojat keväällä ja kesällä 2019 kunnille osoitetuissa ohjauskirjeissään. Eduskunnan perustuslakivaliokunta on todennut, että palvelutarpeen arviointi määrittää tosiasiallisesti asiakkaan oikeuksien toteutumista (PeVL 65/2018 vp s. 37). Myös Sosiaali- ja terveysministeriön uudistetussa lastensuojelun laatusuosituksessa (julkaisu 2019:8) korostetaan sitä, että kaikki lastensuojeluprosessin eri vaiheissa tehtävä arviointityö tehdään virkavastuulla.

Esitetyllä sääntelyllä selkeytetään nykytilaa niiltä osin, kun yksityisiltä palveluntuottajilta on ostettu palveluja, joita tosiasiallisesti voidaan tehdä vain virkavastuulla. Tästä syystä on perusteltua, että lastensuojelulakiin lisätään julkista valtaa, julkista hallintotehtävää ja virkavastuuta korostava ja niiden sisältöä tarkentava säännös.

28 §. *Tuomioistuimen lupa lapsen tutkimiseen.* Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättäväksi mahdollisuus tutkimuksen tekoon myös, jos tutkimus on lastensuojelun palvelujen järjestämiseksi välttämätöntä. Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan (KHO 22.11.2017 T 6005), että lastensuojelulain 28 §:n mukainen tuomioistuimen lupa lapsen tutkimiseen voidaan myöntää myös lastensuojelun asiakkuuden aikana sen selvittämiseksi, millaisten lastensuojelutoimenpiteiden

tarpeessa lapsi on. Muutos mahdollistaisi tutkimuksen tekemisen lastensuojelun asiakkuuden sekä sijaishuollon aikana. Voimassa olevan lain 45 §:ssä mahdollistetaan huostaan otetun lapsen terveydenhuoltoon liittyvien asioiden päätösvallasta. Esitetty säännös on 45 §:ä laajempi ja koskettaisi muun muassa kiireellisen sijoituksen tai avohuollon sijoituksen aikaista tilannetta.

28 a §. Lastensuojelun asiakkuuden päätyminen. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi lastensuojelun asiakkuuden päättymisestä. Asiakkuuden päättymisestä ei ole voimassa olevaa säännöstä ja esitys selkeyttäisi nykytilannetta. Perusteet lastensuojelun palvelujen ja tukitoimien tarpeen päättymisestä tulisi kirjata lasta koskeviin asiakirjoihin. On tärkeää, että tiedot annetaan viipymättä tiedoksi lapselle, hänen vanhemmalleen, huoltajalleen, muulle lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavalle henkilölle, jotta he ovat tietoisia asiakkuuden päättymisestä ja sen perusteista. Säännöksellä on myös yksilötasoa laajempia vaikutuksia, kuten kunnan aktiivisten ja tosiasiallisten asiakkuuksien määrän seurannan helpottuminen, kun passiiviset tai niin sanotut haamuasiakkuudet poistuisivat.

6 luku **Menettelysäännöksiä**

29 §. Lapsen tapaaminen. Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla. Esityksen mukaan säännöstä täsmennettäisiin niin, että tapaamisten osalta olisi huomioitava myös lapsen tilanne. Tämä tarkoittaa, että tarvittaessa esimerkiksi lapsen monialaisen tuen varmistaminen tai laajat tai pitkäaikaiset rajoitukset voivat edellyttää, että sosiaalityöntekijä tapaisi lasta säännöllisemmin ja useammin. Myös sijaishuoltopaikan muutos tai lapsen kokemus huonosta kohtelusta tai psyykkisen- tai fyysisen terveydentilansa huononemisesta voi olla tällainen lapsen tilanteeseen liittyvä syy, joka voi vaatia tiiviimpää henkilökohtaista yhteydenpitoa. Henkilökohtainen tapaaminen on tärkeää, jotta sosiaalityöntekijä voi arvioida lapsen tosiasiallista tilannetta esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden käytön tai toteutuksen osalta.

Sosiaalityöntekijän tulisi tavata lasta henkilökohtaisesti voimassa olevan säännöksen mukaan. Pääsääntöisesti tapaaminen on toteutettava samanaikaisesti läsnä ollen. Tapaamisia voidaan kuitenkin poikkeustilanteissa tai muutoin sovitusti järjestää myös etäyhteyksien kautta. Poikkeustilanne voi liittyä esimerkiksi tartuntataudin leviämisen ehkäisyyn tai pitkiin välimatkoihin. Etäyhteyden käyttö mahdollistaa lapsen tapaamisen useammin, mutta se ei voi olla ainoa yhteydenpitotapa. Etäyhteyttä käytettäessä tulee varmistaa tietoturvallisen yhteyden käyttömahdollisuus myös lapselle sekä muut tietoturvaan liittyvät asiat sekä vaihtoehtoisten yhteydenpitotapojen saavutettavuus.

30 §. Asiakassuunnitelma. Pykälän 2 momenttiin esitetään lisättäväksi, että asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös lapsen mielipide sekä sovitut tapaamiset lapsen kanssa. Lapsen itsensä osallistaminen, kuunteleminen ja kuuleminen eli ottaminen toimijaksi hänen omaan prosessiinsa on palvelujen vaikuttavuuden kannalta merkittävää. Kun lapsi itse kokee olevansa osallisena tilanteensa arvioinnissa ja siten tukitoimien määrittelyssä, hän motivoituu selvästi paremmin yhteistyöhön aikuisten kanssa. Vaikuttavuuden arvioinnin kannalta on siten tärkeää myös kirjata lapsen ja kaikkien asiakassuunnitelman tekemiseen ja sen arviointiin osallistuvien asiaosaisten eriävät näkemykset asiakassuunnitelmaan.

Pykälän uuden 6 momentin mukaan suunnitelmat olisi lähetettävä tiedoksi asiaan osallisille. Mikä-li lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, olisi asiakassuunnitelma lähetettävä viipymättä lapsen sijoituspaikalle. Jos asiakassuunnitelmaa ei voida sen keskeneräisyyden takia toimittaa lapsen sijoituspaikkaan, on välttämättömät ja merkitykselliset lapsen hoitoon ja huolenpitoon vaikuttavat tiedot olisi annettava kuitenkin heti lasta sijoitettaessa. Välttämättömiä tietoja voi

olla esimerkiksi lapsen terveydentilaan, oppimiseen, koulukäyntiin, traumaan tai perhe- ja läheissuhteisiin liittyvät tiedot. Sijaishuollon tulisi toimia perustuen lapsen tarpeisiin, mutta se voi olla lähes mahdotonta, jos sijaishuolto paikka ei saa lasta koskevia tietoja riittävän ajoissa.

Pykälän uudessa 7 momentissa säädettäisiin lapsen ja hänen vanhempiansa asiakassuunnitelmien tarkastamisesta.

Muutoin pykälä vastaisi voimassa olevaa säännöstä.

30 a §. Hoito- ja kasvatussuunnitelma. Pykälän 1 momentti esitetään muutettavaksi siten, että sijaishuolto paikan tulisi sekä laitoshoidossa että perhehoidossa täydentää yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa asiakassuunnitelmaa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. Suunnitelmaa ei tarvitsisi tehdä, jos se on ilmeisen tarpeetonta esimerkiksi lyhytaikaisen kiireellisen sijoituksen ajaksi. Hoito- ja kasvatussuunnitelman laatiminen olisi tärkeää kaikille sijaishuollossa oleville lapsille. Sijaishuolto on erittäin vahva interventio lapsen ja perheen elämään, jolloin sijaishuollon tulisi olla suunnitelmallista ja ammatillista muutostyöskentelyä lapsen ja perheen kuntouttamiseksi ja perheen jälleenyhdistämiseksi.

Pykälän 2 momentti vastaa voimassa olevaa säännöstä.

Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 3 momentti, jonka mukaan hoito- ja kasvatussuunnitelma olisi tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kaksi kertaa vuodessa. Yhdessä rakennettu ja määräajoin arvioitu suunnitelma luo rakenteen ja säännöllisen dokumentaation sijaishuolto työlle. Kirjallinen, konkreettinen ja yhdessä rakennettu suunnitelma toiminnan tavoitteista ja keinoista niiden saavuttamiseksi auttaa rakentamaan yhteistä ymmärrystä eri osapuolten kesken. Suunnitelma ei kuitenkaan tue arjen työtä, jos se ei ole ajantasainen. Hoito- ja kasvatussuunnitelman tulisi olla aktiivisesti käytössä sijaishuollon arjessa, jotta sen toteutumista voidaan seurata ajantasaisesti.

Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 4 momentti, jonka mukaan hoito- ja kasvatussuunnitelma olisi tarvittaessa laadittava myös avohuollon sijoituksen aikana. Kaikilla sijaishuoltoon sijoitetuilla lapsilla ja heidän perheillään on myös yksilöllisiä ja suunnitelmallista työskentelyä vaativia kuntoutustarpeita.

31 §. Asiakkaan asiassa pidettävä neuvottelu. Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 2 momentti. Esiityksen mukaan sosiaalityöntekijän olisi kirjattava lapsen asiakirjoihin miksi lapsi, lapsen vanhempi, huoltaja, muu lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaava henkilö ei ole osallistunut neuvotteluihin. Säännöksen tarkoituksena on velvoittaa lapsen ja hänen läheistensä mukaan ottaminen, jos erityistä perustetta pois jättämiselle ei ole. Erityisen tärkeää on niiden vanhempien ja huoltajien motivointi neuvotteluihin ja yhteistyöhön, jotka vastustavat palveluja ja lastensuojelun puuttumista perheen elämään. Vastustus on useimmiten vakava este lapsen kuntoutumiselle ja siihen voi vaikuttaa vain yhteistyön rakentamisen kautta.

Vanhemman vastustus voi olla kuitenkin niin voimakasta, että on lapsen edun mukaista toteuttaa neuvottelut ilman vanhempia. Lasta ei tule altistaa jatkuville riitaisille neuvotteluille ja vanhemman vallankäytölle, joka pahimmillaan hankaloittaa sijaishuollon tavoitteiden toteutumista. Perustelut siitä, miksi jokin taho ei ole osallistunut neuvotteluun on kuitenkin aina kirjattava lapsen asiakirjoihin.

32 §. Lapsen läheisverkoston kartoittaminen. Pykälän 3 momentti esitetään tarkennettavan, jotta perheet jotka hoitavat lasta yksityiskodissaan olisivat yhdenvertaisessa asemassa perhehoitajien

kanssa kustannusten korvausten osalta. Esityksen mukaan tilanteessa, jossa lapsen hoito ja huolenpito on järjestetty kodin ulkopuolisen sijoituksen sijasta läheisverkoston kartoituksen perusteella huoltajuus- tai oheishuoltajuusmääräyksellä muun kuin biologisen vanhemman luona, tulisi lasta hoitavalle henkilölle maksaa perhehoitolain (263/2015) 16 §:n mukainen hoitopalkkio, 17 §:n mukainen kulukorvaus ja 18 §:n mukainen käynnistämiskorvaus.

7 luku Avohuolto

34 § *Velvollisuus ryhtyä avohuollon tukitoimiin.* Pykälän 2 momenttia esitetään muutettavan siten, että tarkennettaisiin avohuollon tukitoimien tarkoitusta ja siten selkeytettäisiin jo voimassa olevaa sääntelyä. Lapsen vanhemmat ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen huolenpidosta. Lastensuojelun avohuollon tehtävä on tukea vanhempia kasvatusta ja huolenpitotehtävässään. Osa avohuollon asiakkaista on heikosti motivoituneita ja sitoutuneita työskentelyyn, mutta he voisivat olla silti hyvin autettavissa avohuollon tukitoimin. Tehostetulla tai kohdennetulla avohuollon työllä heidän motivaatioonsa voidaan vaikuttaa ja sitoutumista lisätä, mikä voi mahdollistaa merkittävää edistymistä lapsen kasvuolosuhteissa, perheen jaksamisessa, lapsen huolenpidossa ja perheen kuntoutumisessa.

Pykälän 3 momentin mukaisesti avohuollon tukitoimilla ei voitaisi korvata sijaishuoltoa tilanteessa, jossa vanhemmilla tai huoltajilla ei ole kykyä tai keinoja vastata lapsen huolenpidosta. Lapsen ja perheen lastensuojelulain mukaisten avopalvelujen toimimattomuus tai riittämättömyys tai niiden ylläpitäminen liian kauan ilman suunnitelmaa ja tavoitetta, voi vaarantaa lapsen edun ja tarpeen mukaisen avun saamisen ja pahimmillaan jopa vaarantaa lapsen henkeä, terveyttä ja kehitystä. Lapsella on oikeus myös viimesijaisiin ja raskaampiin lastensuojelulain mukaisiin palveluihin välittömästi, kun niiden edellytykset täyttyvät.

36 §. *Lastensuojelun sosiaalityö ja avohuollon tukitoimet.* Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 1 momentti, jossa korostetaan palvelujen tarvelähtöisyyttä ja palvelujen räätälöimistä lapsen ja perheen tarvitsemaksi kokonaisuudeksi. Tämä on erityisen tärkeää paljon palveluja ja tukea tarvitsevien lasten kohdalla, jotta palvelujen koordinointi ei jää vanhempien tehtäväksi.

Säännöksen tarkentaminen on yhdenmukainen sosiaalihuoltolain 41 §:n mukaisen moniammatillisen yhteistyön kanssa sekä sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaisen omatyöntekijän, joka lastensuojelussa on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, kanssa. Sosiaalihuoltolain 41 §:n 2 momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa siten, että sosiaalihuollon ja tarvittaessa muiden hallinnonalojen palvelut muodostavat asiakkaan edun mukaisen kokonaisuuden. Työntekijän on oltava tarpeen mukaan yhteydessä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin sekä tarvittaessa henkilön omaisiin ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin siten kuin tässä laissa tarkemmin säädetään. Sosiaalityöntekijällä ei ole toimivaltaa päättää muiden kuin sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Sosiaalityöntekijä voi myötävaikuttaa positiivisella tavalla esimerkiksi lausuntoja antamalla muun viranomaisen päätösharkintaan ja tehdä yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa, mutta hän ei voi päättää esimerkiksi siitä, saako vanhempi tai lapsi KELA:n kuntoutuspsykoterapiaa, erikoissairaanhoidon palveluja tai muita terveydenhuollon palveluja.

Avohuollon tukitoimille olisi määriteltävä lapsen asiakassuunnitelmassa tavoitteet, toteuttamistavat, intensiteetti ja arvioitu kesto. Avohuollon tukitoimia olisi toteutettava lapsen ja perheen yksilöllisten tarpeiden edellyttämässä laajuudessa ja lapsen tarpeen mukaisesti hänen lähellään eli esimerkiksi kotona, koulussa, harrastuksissa tai läheisten luona. Tukitoimien olisi oltava tarvittaessa lyhyitä interventioita tai päivittäisiä ja pitkäkestoisia. Kun tukitoimet räätälöidään ja tuodaan osaksi lapsen ja perheen arkea, niihin on yleensä helpompi sitoutua ja ne kohdentuvat

paremmin sinne missä lapsi ja perhe elää. Jos lapsen ja perheen ei tarvitse aina liikkua palvelujen perässä, vähentää se palvelujen irrallisuutta ja perheen ylimääräistä rasittamista. Tukitoimien sopivuutta ja intensiteettiä tulisi arvioida säännöllisesti asetettuihin tavoitteisiin nähden.

Ilman selkeän ja konkreettisen tavoitteen asettamista ei saada tosiasiallisesti arvioitavissa olevaa tulosta. Siitä syystä esityksen mukaan sovittujen ja toteutettavien avohuollon tukitoimenpiteiden sopivuutta ja riittävyttä lapsen ja perheen yksilöllisiin tarpeisiin ja asetettuihin tavoitteisiin nähden olisi arvioitava säännöllisesti. Ilman avohuollon palvelujen ja tukitoimien tavoitteiden asettamista ja niiden säännöllistä arviointia, saattavat avohuollon palvelut jäädä tehostomiksi, jolloin ja ongelmat saattavat pahentua, syventyä ja monimutkaistua. Arvioinnin perusteella tukitoimia tulisi joko lisätä tai vähentää ja tarvittaessa päättää ne. Esimerkiksi, jos on ilmiselvää, että lapsen edun mukaista on ryhtyä kiireelliseen sijoitukseen tai valmistella huostaanottoa, ei tätä tule viivästyttää jatkamalla riittämättömiä tai perheelle ja lapselle epäsoivia avohuollon keinoja.

Pykälän 3 momenttia esitetään tarkennettavan siten, että tehostettu perhetyö tarkennettaisiin tehostetuksi ja moniammatilliseksi perhetyöksi. Lastensuojelun sosiaalityön tehtävänä on tarkastella lapsen hyvinvointia ja kasvun ja kehityksen edellytyksiä kokonaisvaltaisesti. Tehtävään sisältyy myös muiden mahdollisesti tarvittavien palvelujen arvioiminen, niiden järjestäminen osana perheen ja lapsen arkea tai perheen ja lapsen ohjaaminen niiden piiriin. Sosiaalityöntekijän tehtävään kuuluu esim. lapsen terapia-arvion tai hoidon tarpeen arvion järjestäminen moniammatillisena yhteistyönä.

Pykälän 4 momentissa viitattaisiin 15 §:n sekä terveydenhuoltolain 69 §:n mukaisiin terveydenhuollon erityselvollisuuksiin myös avohuollon aikana. Lisäksi avohuollon tukitoimien arvioinnin yhteydessä lapsen terveydentila olisi tutkittava, ellei terveydentilaa ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin tai muusta syystä ei ole käytettävissä riittäviä terveydentilaan tietoja lapsen avohuollon palvelujen järjestämiseksi tai se on muusta syystä tarpeetonta.

Pykälän 5 momentissa viitattaisiin 15 a §:n mukaisiin sosiaalihuollon erityselvollisuuksiin myös avohuollon aikana korostaen vammaispalvelujen ja kehitysvammahuollon tukea nykyisen varhaiskasvatuksen lisäksi.

37 a §. *Avohuollon sijoituksen käyttämisen yleiset edellytykset.* Pykälään esitetään lisättäväksi säännös siitä, että lapselle olisi turvattava mahdollisuuksien mukaan lapsen edun huomioivalla tavalla toistuvissa avohuollon sijoituksissa sijoituspaikan pysyvyys. Sijoituspaikan pysyvyydellä on erityistä merkitystä lapsen kiinnittyminen siihen elinympäristöön ja ihmissuhteisiin, jossa hän kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana elää.

37 b §. *Tehostettu avohuollon tukitoimi.* Voimassa oleva säännös kiireellisen avohuollon tukitoimesta esitetään kumottavaksi. Lähtökohtaisesti lastensuojelun järjestämisen ja toteuttamisen tulee perustua asiakassuunnitelmaan, jossa arvioidaan lapsen tuen tarpeet ja se, mitkä vaihtoehtoisista toimenpiteistä ja ratkaisuista vastaavat lapsen tuen tarpeeseen ja turvaavat parhaiten lapsen edun.

Kiireellistä avohuollon sijoitusta on käytetty vastentahtoisena toimenpiteenä kiireellisen sijoituksen asemasta. Kiireelliset avohuollon tukitoimenpiteet eivät ole myöskään luonteensa vuoksi suunnitelmallisia, eikä kiireellisessä tilanteessa välttämättä voida arvioida niiden sopivuutta ja riittävyttä lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi. Avohuollon tuen riittävyden ja sopivuuden arviointi on erityisen ongelmallista niissä kiireellisissä tilanteissa, joissa lapsella ei ole aiempaa lastensuojelun asiakkuutta. Käytännössä voi esimerkiksi osoittautua, että kiireel-

lisen avohuollon tukitoimenpiteen aikana olisi välttämätöntä voida käyttää rajoitustoimenpiteitä. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa kiireellinen sijoitus tehdään siksi, että on mahdollista käyttää rajoitustoimenpiteitä. Avohuollon sijoitus voidaan toteuttaa myös kiireellisenä ilman toisen huoltajan suostumusta, jos huoltaja, jonka luona lapsi asuu, antaa siihen suostumuksen. Tämä saattaa johtaa esimerkiksi siihen, että lapsen tilannetta ja toisen vanhemman mahdollisuutta ottaa lapsi luokseen asumaan ei selvitetä riittävässä laajuudessa.

Kumotun pykälän sijaan esitetään säädettävän tehostetun avohuollon tukitoimista.

Tehostetun avohuollon tukitoimena voitaisiin järjestää esimerkiksi moniammatillista kuntouttavaa tukea esimerkiksi kotiooloissa tai perhekuntoutuskeskuksessa lapsen vanhemman tai muun läheisen kanssa. Tarkoituksena olisi ehkäistä tarve lapsen kodin ulkopuoliselle sijoitukselle. Tehostetun avohuollon tukitoimen aikana olisi lapselle ja hänen vanhemmilleen tai muille läheisille järjestettävä tarpeenmukaiset, asiakassuunnitelmaan perustuvat ja tarvittaessa esimerkiksi päivittäiset ja moniammatilliset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut siten kuin 34 ja 36 § säädetään.

Säännös mahdollistaisi lapsen tarpeisiin räätälöidyn intensiivisen avohuollon nykyistä paremmin ja parhaimmillaan vähentäisi sijaishuollon tarvetta. Tehostettua avohuollon tukitoimea voitaisiin käyttää esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsi tai vanhemmat sitoutuvat intensiivisesti kotiin tuotaviin tukitoimiin. Tämä edellyttää turvallista koti- ja kasvuympäristöä ja kaikkien sitoutumista tiiviiseen yhteistyöhön. Säännös mahdollistaisi tuloksekkaan ja kustannustehokkaan tukimuodon, jolla voitaisiin tarjota tarpeisiin vastaavaa tukea kotiolosuhteissa nykyistä suuremmalle määrälle lapsia.

Lapselle, lapsen huoltajille ja muille läheisille olisi selvitettävä ennen tehostetun avohuollon tukitoimien aloittamista edellytykset avohuollon tukitoimen järjestämiselle sekä viranomaisen vaihtoehdot asiassa. Tehostettuja avohuollon tukitoimia ei tulisi toteuttaa tai jatkaa, jos ne eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, riittäviä tai mahdollisia. Tämä tarkoittaisi sitä, että ilman lapsen ja vanhempien tai muun lasta hoitavan läheisen sitoutumista ja turvallista ja tukevaa kotiympäristöä, vaihtoehtona voi tulla arvioitavaksi kiireellisen sijoituksen ja huostanoton valmistelu. Tämä tulisi säännöksen mukaan selkeästi käydä läpi yhdessä vanhempien tai muiden lasta hoitaville henkilöiden kanssa ja kirjata päätökseen ja asiakassuunnitelmaan. Näin pyrittäisiin siihen, että kaikki osapuolet sitoutuvat avohuollon tukitoimiin, ymmärtävät mitä niillä tavoitellaan ja miten niitä seurataan sekä ymmärtävät mitä konkreettisesti voi seurata siitä, jos tehostetun avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä tai ne eivät vastaa lapsen tarpeisiin. Mikäli sijaishuollon edellytykset täyttyvät ja sen järjestäminen on lapsen edun mukaista, ei tarvittavaa sijaishuoltoa voida korvata avohuollon tukitoimilla tai tehostetun avohuollon tukitoimilla.

8 luku **Lapsen kiireellinen sijoitus**

38 §. *Lapsen kiireellinen sijoitus.* Pykälän 1 momenttia esitetään tarkennettavaksi siten, että viittaus lastensuojelulain 40 §:ään poistettaisiin. Kiireellisen sijoituksen perusteena on voimassaolevan lainsäädännön mukaankin se, että lapsen terveys tai kehitys on välittömässä vaarassa. Muutoksella selkeytettäisiin sitä, että kiireellisen sijoituksen perusteena on alun perin tarkoitettu tilannetta, jossa lapsi on välittömässä vaarassa kasvuolosuhteen tai lapsen huolenpidon puutteen taikka oman käyttäytymisensä vuoksi. Säännöksen selkeyttäminen suojaisi lasta itseään samoilta syiltä, jotka voivat olla huostanoton perusteena ilman, että täytyisi spekuloida aiheuttaako tilanne välittömän vaaran terveydelle tai kehitykselle. Käytännössä on haastavaa osoittaa kehityksen välitön vaarantuminen yksittäisessä välittömän vaaran tilanteessa. Kasvamiseen

kuuluu usein esimerkiksi rajojen ja päihteiden kokeilua, mikä ei yksittäisessä tilanteessa välttämättä kuitenkaan lapsen kokonaistilannetta arvioiden aiheuta välitöntä vaaraa lapsen terveydelle tai kehitykselle.

Säännös ei alentaisi kynnystä kiireelliselle sijoitukselle, vaan tarkoitus olisi selkeyttää säännös vastaamaan sen alkuperäistä tarkoitusta.

9 luku **Huostaanotto**

41 §. Huostaanoton ja sijaishuollon valmistelu. Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 3 momentti. Sen mukaan selkeytettäisiin, että huostaanoton ja sijaishuollon valmistelua ei voi ulkoistaa yksityiselle toimijalle. Lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää koskevan säännöksen tarkoituksena on ollut osaltaan turvata lastensuojelun työskentelyn pitkäjänteisyys ja lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen henkilösuhteiden jatkuvuus.

Voimassa olevan lastensuojelulain terminologiassa muulla lastensuojelun työntekijällä tarkoitetaan henkilöä, joka työskentelee lapsen kanssa ja siten tuntee lapsen ja hänen asiansa hyvin (HE 252/2006, s. 178–179). Käytännössä lainsäätäjän alun perin tarkoittama muu lastensuojelun työntekijä on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työpari, joka voi olla koulutukseltaan esimerkiksi sosiaaliohjaaja. Muu lastensuojelun työntekijä voi muun muassa tavata avotai sijaishuollon asiakkaana olevaa lasta, jos lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on estynyt. Muu lastensuojelun työntekijä voi vastata sijaishuollossa olevan lapsen hoitoon ja kasvatukseen liittyvästä yhteistoiminnasta perhehoitajan tai laitoksen edustajan kanssa. Muu lastensuojelun työntekijä voi arvioida myös lapsen kiireellisen lastensuojelun avun tarpeen.

Voimassa olevan pykälän 1 momentti velvoittaa valmistelemaan lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevat asiat parityönä. Säännöksen mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työparina voi toimia toinen sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojeluun perehtynyt työntekijä, kuten esimerkiksi kasvatus- ja perheneuvolan sosiaalityöntekijä tai psykologi. Pienissä kunnissa parityö voidaan järjestää myös seudullisesti lastensuojelun erityisasiantuntemista omaavan kiertävän sosiaalityöntekijän avulla (HE 252/2006, s. 164).

Käytännössä lapsen kanssa työskentelevä ja lapsen asian hyvin tunteva lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työpari osallistuu myös lasta koskevien päätösten valmisteluun. Lapsen asian valmisteluvaiheessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työpari avustaa päävastuussa olevaa sosiaalityöntekijää teknisissä toimenpiteissä ja osallistuu myös toimenpiteen laillisten edellytysten, esimerkiksi huostaanoton edellytykset arviointiin, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ollessa päävastuussa valmistelussa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työpari käyttää näin ollen julkista valtaa osallistuessaan asian ratkaisemista välittömästi palveleviin valmistelutoimiin. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työparilla on myös tärkeä rooli lastensuojelua toteutettaessa ja myös sijaishuollon valvonnassa. Työparin tehtävä on luonteeltaan sellainen, että se edellyttää virkasuhdetta ja siihen liittyvää virkavastuuta.

46 §. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana. Pykälän 2 momentissa viitataan perhehoitajalakiin. Termi korjattaisiin voimassaolevan lain nimen mukaiseksi eli viittaukseksi perhehoitolakiin. Muilta osin pykälä vastaisi voimassa olevaa säännöstä.

10 luku **Sijaishuolto**

Sijaishuoltoa koskevat yleiset säännökset

49 §. Sijaishuolto. Pykälään 2 momenttiin esitetään täsmennettävän siten, sana laitoshuolto korvattaisiin sanalla laitoshoido. Laitoshoido kuvaisi paremmin sijaishuollon tarkoitusta hoitavana toimenpiteenä eikä niinkään laitokseen sijoittamisena. Terminologinen muutos toisi laitoshuollon sijaishuollon eli laitoshoidon käsitteellisesti perhehoidon rinnalle ja vähentäisi laitoshuollon käsitteeseen sisältyvää leimaa.

Pykälän 3 momenttia esitetään muutettavan siten, että varmistettaisiin lapselle ja hänen vanhemmalle, huoltajalle tai muille läheisille järjestettävät tarpeenmukaiset asiakassuunnitelmaan perustuvat palvelut tukemaan lapsen kotiin palaamista. Siirtyminen kotiin sijaishuollosta vaatii vahvaa kotiin tuotavaa tukea. Palvelujen ja tukitoimien tulisi olla tarvittaessa intensiivisiä ja moniammatillisia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Väliaikaista sijoitusta kotiin voitaisiin esityksen perusteella jatkaa erityisestä syystä enintään kuusi kuukautta, jos se on lapsen edun kannalta perusteltua. Erityiset syyt liittyvät esimerkiksi epävarmuuteen perheen toimintakyvystä tai tukitoimien riittävydestä, toimivuudesta ja tehokkuudesta ja ovat siten perhekohtaisia. Tällöin voidaan tarvita lisää aikaa sen varmistamiseksi, että kotiin tarjottavat tukitoimet ovat perheen tarpeiden mukaisia ja riittäviä ja lapsen kotiutuminen onnistuu.

49 a §. Vaativa sijaishuolto. Esitetyn pykälän tarkoituksena on määrittää vaativan sijaishuollon sisältö, tarkoitus ja järjestäminen. Näin voitaisiin paremmin vastata paljon ammatillista erityisosaamista ja intensiivistä tukea tarvitsevien sijaishuollossa olevien lasten tuen tarpeisiin. Säännöksellä on yhteys sijaishuoltopaikan valintaan, henkilöstön osaamiseen ja riittävään henkilöstön määrään. Sijaishuoltoon liittyvä päätöksenteko tulisi perustua ajantasaiseen ja parhaaseen saatavilla olevaan tutkimustietoon ja ammattilaisten asiantuntemukseen. Sosiaalihuollon asiantuntijan tehtävänä on yhdistää päätöksenteossa tutkimukseen ja monialaiseen asiantuntemukseen perustuvaa tietoa ratkaistaessa lapsen tarpeita parhaiten vastaavan sijaishuollon ja -paikan valinnan.

Kaikilla sijaishuollossa olevilla lapsilla on erilaisia tuen tarpeita, mutta vaativaa sijaishuoltoa tarvitsee vain pieni osa lapsista. Vaativaa sijaishuoltoa tarvitsevat lapset, joilla on erityinen tai monialainen tuen tarve. Tämä voi tarkoittaa yksittäistä erityistä tuen tarvetta, kuten esimerkiksi vakavaa päihdeongelmaa tai traumaa. Myös yksittäinen neuropsykiatrisen tai kehitysvammaisuuden liittyvä tuen tarve voi edellyttää tehostettua vaativaa erityisosaamista. Usein erityiseen tuen tarpeeseen linkittyy kuitenkin monialainen tuen tarve, jolloin lapsella on useita toisiinsa linkittyviä tuen tarpeita. Esimerkiksi päihteiden käyttöön voi liittyä mielenterveysongelmia ja päihteiden käytön rahoittamista rikoksilla. Neuropsykiatrisiin ongelmiin voi liittyä myös mielenterveysongelmia tai haastavaa käytöstä. Rikollisen käyttäytymisen taustalla voi puolestaan olla päihdeongelma, vakavia traumoja tai vakavia mielenterveysongelmia. Lähes poikkeuksetta kaikilla näillä lapsilla on ongelmia lisäksi koulunkäynnissä ja osalla on myös diagnosoituja tai diagnosoimattomia oppimisvaikeuksia. Hyvin usein taustalla on myös vakavia haasteita perhe-suhteissa.

Erityinen tai monialainen tuen tarve edellyttää suunnitelmallista ja tehostettua vaativaa erityisosaamista, eikä sille ole tarvetta eikä mahdollisuutta järjestää jokaisessa sijaishuoltoyksikössä. Vaativa erityisosaaminen voi olla myös sellaista, että sen tiettyyn osa-alueeseen erikoistuu vain osa vaativan sijaishuollon sijaishuoltopaikoista. Esimerkiksi lasten päihdeongelma on hyvin erityinen ja edellyttää pitkäaikaista osaamisen kertymistä ja ymmärrystä riippuvuuksista. Sen lisäksi tyttöjen ja poikien päihdeongelmiin liittyy omia erityisiä sukupuoleen linkittyviä erityispiirteitä. Myös vaativat tai harvinaiset neuropsykiatriset oireet edellyttävät pitkäaikaista osaamisen kertymistä sekä tutkimustietoon perustuvaa intensiivistä kuntoutusta. Vaativan sijaishuollon järjestäminen edellyttää lähes aina monialaista sosiaali- ja terveydenhuollon ammatilliseen osaamiseen perustuvaa kuntouttavaa työskentelyä sekä intensiivistä ammatillisesti koulutetun aikuisen läsnäoloa.

Vaativan sijaishuollon tarkoituksena olisi erityisosaamiseen ja lapsen erityisiin tarpeisiin perustuva lapsen huolenpito ja kuntoutus. Vaativan sijaishuollon järjestämisestä laitoshoitona lastensuojelulaitoksessa säädettäisiin pykälän 2 momentissa. Vaikka vaativa sijaishuolto 2 momentin mukaisesti olisi pääasiassa integroitua palvelua, sitä järjestettäisiin lastensuojelulaitoksessa lastensuojelulain nojalla. Muut palvelut järjestettäisiin integroidussa palvelussa joko kunnan muiden palvelujen kanssa, yhdessä sairaanhoitopiirin kanssa tai yksityisten toimijoiden kanssa tehtävillä sopimuksilla. Laitosten lupaharkinnassa tulisi kuitenkin osoittaa, että vaadittu integroitu palvelu ja siihen liittyvä osaaminen on tosiasiallisesti mahdollista järjestää laitoksessa. Viimekädessä kunnalla on järjestämisvastuu lapsen terveydenhuollosta terveydenhuoltolain sekä lastensuojelulain 15 §:n nojalla.

Vaativaa sijaishuoltoa järjestettäisiin asiakassuunnitelmaan perustuen. Vaativan sijaishuollon tavoitteena voisi siten olla esimerkiksi se, että lapsi kykenisi siirtymään vähemmän tuettuun sijaishuoltoon kotiin tai itsenäiseen asumiseen kuntouduttuaan. Toisaalta lapsi saattaa tarvita vaativan sijaishuollon palveluja ja tukea koko sijoituksen ajan. Sijaishuoltoajan muuttaminen tulee arvioida lapsen tarpeista ja lapsen etu punniten. Vaativan sijaishuollon aikana olisi huolehdittava lapsen vanhemmille annettavan tuen järjestämisestä siten kuin 30 §:ssä säädetään. Perheen tukeminen edistää erityisen tai monialaisen tuen tarpeessa olevan lapsen kuntoutusta ja tosiasiallista mahdollisuutta palata kotiin. On kuitenkin myös yksin maahan tulleita turvapaikanhakijalapsia, orpolapsia, parantumattomasti sairaiden tai palvelujärjestelmän ulkopuolella elävien vanhempien lapsia, pitkää vankeusrangaistusta suorittavien vanhempien lapset sekä perheensä hylkäämiä lapsia, joilla ei ole kotia eikä läheisverkostoa, johon palata.

Vaativaa sijaishuoltoa järjestettäisiin a) kiireellisenä vastaanotto- ja arviointipalveluna; b) perusopetuksen ja sijaishuollon integroituna palveluna; c) päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä sijaishuollon integroituna palveluna; d) lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä sijaishuollon integroituna palveluna; ja e) vammaispalvelujen ja lastensuojelun integroituna palveluna. Perusopetuksen ja sijaishuollon integroitua palvelua järjestetään valtion koulukodeissa sekä yksityisissä koulukodeissa, joissa on perusopetuksen opetuslupa. Vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksessa rajoittaminen tapahtuisi lastensuojelulain nojalla ja sen lisäksi laitoksesta riippuen siellä olisi oltava integroituna esimerkiksi vammaisuuden, kehitysvammaisuuden, päihdehoidon tai psykiatrian asiantuntemusta. Vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksessa sovelletaan lastensuojelulain säännöksiä, eikä siellä voida soveltaa esimerkiksi mielenterveyslain tai kehitysvammalain rajoittamista koskevia säännöksiä.

Säännöksellä on lisäksi yhteys 50 §:n säännökseen sijaishuoltoajan valinnasta sekä 59 a §:n mukaiseen henkilöstömitoitukseen.

50 §. Sijaishuoltoajan valinta. Pykälän 1 momenttia esitetään tarkennettavan siltä osin, että sijaishuoltoajan valinnassa tulisi aina ottaa huomioon lapsen etu. Tämä tarkoittaa, että sijaishuoltoajan tulee kyetä vastaamaan kyseessä olevan lapsen tarpeisiin huomioiden huostaanoton perusteet ja lapsen tarpeet. Sijaishuoltoajan valinnan perusteena ei voi olla, että huostaan otettu lapsi sopeutetaan olemassa olevaan järjestelmään eli sijoitetaan ainoaan vapaaseen sijaishuoltoon tai noudatetaan pelkästään kilpailutuksissa muodostunutta sijaishuoltoajankojen etusijajärjestystä. Sen sijaan tulisi miettiä, millä keinoin voidaan odottaa paremmin tarpeita vastaavaa paikkaa tai räätälöidä palveluja ja rakentaa erityisosaaminen lapsen ympärille yksilökohtaisesti. Tämä edellyttää myös perhehoidon ensisijaisuuden huomioimista sekä lapsen läheisverkoston huolellista kartoittamista ja läheisverkostosisijoitusmahdollisuuden selvittämistä viimeistään tässä vaiheessa.

Lisäksi tarkennettaisiin seikoista, joihin sijaishuoltoajan valinnassa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota. On tärkeää kiinnittää sijaishuolto tavoitteellisenä interventiona huostaanoton syihin,

kuten esimerkiksi lapsen itseään vaarantavaan käyttäytymiseen tai elinoloihin ja vanhemmuuteen liittyviin puutteisiin. Huostaanoton syillä on oleellinen vaikutus oikeanlaisen sijaishuoltoipaikan valinnassa. Huostaanoton syiden lisäksi sijaishuoltoipaikan valinta tulisi kytkeä vahvasti lapsen asiakassuunnitelmaan.

Säännöksen tarkentamisella on tarkoitus lisätä avoimuutta siitä, millä perusteilla sosiaalityöntekijä tekee kokonaisvaltaisen arvion liittyen sijaishuoltoipaikan valintaan. Lähtökohtana on, että sosiaalityöntekijällä on oltava mahdollisimman kattavasti koottuna lapsikohtaista tietoa lapsen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä ja terveydellisestä tilasta ennen sijaishuoltoon sijoittamista ja sijaishuoltoipaikan valintaa. Sosiaalihuollon asiantuntijan tehtävänä on yhdistää päätöksenteossa tutkimukseen ja monialaiseen asiantuntemukseen perustuvaa tietoa ratkaistaessa lapsen tarpeita parhaiten vastaavan sijaishuoltoipaikan valinnan.

Tutkimustietoon perustuvalla kuntoutuksellisella erityisosaamisella tarkoitetaan, että laitoksen hoito- ja kasvatustyössä sovelletaan näyttöön perustuvia menetelmiä tai tutkimustiedon pohjalta rakennettuja työskentelytapoja. Esimerkiksi väkivaltaiseen käyttäytymisen hallintaan tarkoitettu menetelmä ART (Aggression Replacement Training) perustuu tutkimustietoon. Tutkimustietoa on hyödynnetty myös väkivaltatilanteiden ennakointiin tarkoitetuista menetelmistä esimerkiksi AVEKKI (toimintatapamalli väkivaltatilanteiden ehkäisyyn ja hallintaan) ja MAPA® (Management of Actual or Potential Aggression/toimintatapamalli haasteellisen käytöksen ennaltaehkäisyyn ja hallintaan) -menetelmien kehittämisessä. Muita menetelmiä, kuten kognitiivinen käyttäytymisterapia ja MDFT (multidimensional family therapy), käytetään lastensuojelulaitosten hoito- ja kasvatustyössä. Näyttöön perustuvia työmenetelmiä on koottu Kasvun tuki -portaaliin. Tutkimustietoon perustuva kuntoutuksellinen erityisosaaminen tarkoittaa myös sitä, että laitoksella on käytössään lapsen tarpeita vastaavaa psykiatrian ja päihdehuollon sekä neuropsykiatrian erityisosaamista, traumaterapeutista ja perhetyön osaamista, monikulttuurisuuden, kehitysvammaisuuden, seksuaalirikosten, väkivalta-osaamisen tai muiden erityistarpeiden osaamista, joka perustuu tieteelliseen tutkimukseen. Tutkimukseen perustuva kuntoutus voi tarkoittaa myös terapeuttista tai sosiaalipedagogista laitoshoidon orientaatiota (esim. Timonen-Kallio ym. (2017) *Terapeuttisen laitospedagogian mallinnus*).

Sijaishuoltoipaikassa tulisi olla lapsen tarpeita vastaavaa osaamista ja kuntoutuksellista osaamista. Sijaishuoltoipaikkaa valittaessa olisi aina arvioitava myös lapsen varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja muun opetuksen sekä siihen tarvittavan tuen varmistaminen. Oppivelvollista lasta ei esimerkiksi voida sijoittaa laitokseen, jossa ei voida turvata perusopetuksen toteutumista joko laitoksessa opetusluvalla tai kunnan peruskoulussa. Sijaishuoltoipaikan valinta edellyttää lapsen, hänen vanhempiansa ja muiden asianosaisten osallisuutta sekä vuoropuhelua mahdollisen sijaishuoltoipaikan kanssa sen tosiasiallisista mahdollisuuksista vastata kyseisen lapsen tarpeisiin.

Säännöksellä on suora yhtymäkohta vaativan sijaishuollon säännökseen 49 a §:ssä. On erityisen tärkeää huomioida erityisen tai monialaista tuen tarpeessa olevat lapset, joiden sijaishuoltoipaikan valinnassa tulisi nimenomaisesti huomioida lapsen erityistarpeet sekä niihin vastaava sijaishuoltoipaikan oma osaaminen, käytettävissä oleva osaaminen sekä kuntoutuksellinen erityisosaaminen. Mikäli huostaanoton peruste on esimerkiksi päihdeiden käyttö, tulisi sijaishuoltoipaikassa olla osaamista nimenomaan päihdekatkaisuun ja päihdehoitoon sekä käytettävissä tähän perehtyneitä asiantuntijoita.

51 §. *Sijaishuollon aikaiset tukitoimet.* Pykälän otsikko ehdotetaan muutettavaksi nykyisestä Lapsen terveydentilan tutkimisesta sijaishuollon aikaisiin tukitoimiin. Terveystieteen erityisistä velvollisuuksista säädetäisiin aiemmin lain 15 pykälässä. Pykälän 1 momenttiin esitetään

lisättäväksi säännös siitä, että sosiaalityöntekijän olisi viipymättä toimitettava sijaishuoltopaikkaan riittävät ja tarpeelliset tiedot lapsen tarkoituksenmukaisen hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseksi. Lapsen tarpeisiin ei kyetä vastaamaan riittävästi, jos sijaishuoltopaikassa ei ole tarvittavia tietoja esimerkiksi lapsen sairauksista, perhesuhteista, sijoituksen perusteesta tai koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Nämä tiedot tulisi olla käytössä jo sijaishuoltopaikkaa valittaessa, jotta mahdollisuudet vastata lapsen tarpeisiin voidaan perusteellisesti punnita lapsen edun mukaisesti.

Pykään ehdotetussa uudessa 2 momentissa vahvistettaisiin sijaishuollon aikaisia tukitoimia siten, että lapsi, hänen vanhempansa, huoltajansa tai muu läheinen olisi oikeutettu yleisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin sijaishuollon aikana. Lisäksi painotettaisiin sijaishuollon ammatillista ja kuntouttavaa työskentelyä, mikä edellyttää lapsen perheen kuntoutuksellisten tarpeiden arviointia. Sijaishuollon tarkoitus on tukea lapsen normaalia kasvua ja kehitystä kuntouttavalla työotteella. Sijaishuollon aikaisten tukitoimien onnistumisella on vaikutus lapsen ja nuoren itsenäistymiseen ja aikuisuuteen. Säännöksellä on yhteys myös vaativan sijaishuollon määrittelyyn ja sitä kautta tulevaan velvollisuuden vastata lapsen erityiseen tai monialaiseen tuen tarpeeseen sekä perheen tukeen.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan, että sijaishuollon aikana riittävässä ajoin ennen sijaishuollon päättymistä on aloitettava jälkihuollon tarpeen kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen. Tämä tarkoittaisi jälkihuollon suunnittelemisen aloittamista viimeistään, kun aloitetaan suunnittelemaan sijaishuollon päättämistä. Jälkihuollon suunnittelun aloittaminen jo sijaishuollon aikana on erityisen tärkeää, jotta jo sijaishuollon aikana kyettäisiin vahvistamaan nuorten toimintakykyä ja itsenäistä toimijuutta, tukea opiskelua sekä työelämään siirtymistä ja muuta integroitumista yhteiskuntaan ja nuoren jälkihuolto olisi jatkumoa sijaishuollon tuelle. Vanhemmat usein tukevat aikuistuvia nuoriaan pitkälle täysi-ikäisyyteen. Sijaishuolto päättyy viimeistään nuoren täyttäessään 18 vuotta. Kun nuori itsenäistyy sijaishuollosta, hän tarvitsee usein ikätoverihinsa nähden enemmän tukea. Kouluttautumisen ja työllistymisen polut ja jälkihuollon tukipalvelut ovat hajallaan eri hallinnonaloilla. Tukea tarvitsevalta nuorelta ei voida odottaa samalla kykyä hoitaa asioitaan itsenäisesti monimutkaisessa palveluverkostossa ilman tukea. Näille nuorille on erityisen tärkeää taata riittävän intensiivinen ja katkeamaton tuki sijaishuollosta jälkihuoltoon ja tarvittaessa aina työ- ja perhe-elämään kiinnittymiseen saakka. Onnistunut jälkihuolto vähentää syrjäytymistä ja huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta.

52 §. Yhteistyö sijaishuollon aikana. Pykälää ehdotetaan tarkennettavan siten, että yhteistyövelvoite koskee myös perheen jälleenyhdistämisen edistämistä, kun jälleenyhdistäminen on lapsen edun mukaista.

52 a §. Sivistykselliset oikeudet sijaishuollon aikana. Pykälän 1 momenttia esitetään täsmennettävän viittauksella oppivelvollisuuslakiin (xx/2020).

Oppivelvollisuuden laajentamista koskevan hallituksen esitysluonnoksen mukaan oppivelvollisuusikä korotetaan 18 ikävuoteen ja toisen asteen tutkinnon suorittamisesta tulisi maksutonta. Esityksen mukaan oppivelvollisuus päättyisi, kun nuori täyttää 18 vuotta tai kun hän suorittaa ylioppilastutkinnon tai ammatillisen tutkinnon. Ennen toisen asteen koulutukseen siirtymistä nuori voi suorittaa myös nivelvaiheen koulutuksen. Esityksessä nivelvaiheen koulutukset yhdistettäisiin kokonaisuudeksi, joka koostuu erilaisista osista. Uuteen nivelvaiheen koulutukseen yhtenäistettäisiin perusopetuksen lisäopetus (kymppiluokka), lukiokoulutukseen valmistava koulutus (LUVA) ja ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus (VALMA). Uusi koulutuskokonaisuus otettaisiin käyttöön syksyllä 2022.

Oppivelvollisen olisi hakeuduttava ennen perusopetuksen viimeisen vuosiluokan päättymistä toisen asteen koulutukseen, nivelvaiheen koulutukseen tai muuhun oppivelvollisuuden piiriin kuuluvaan koulutukseen. Hakeutumisvelvollisuus jatkuisi niin kauan kuin saa koulutuspaikan. Jos oppivelvollinen ei saisi opiskelupaikkaa yhteishaussa, perusopetuksen järjestäjä jatkaisi ohjausta, jotta oppivelvollinen voisi hakea opiskelupaikkaa yhteishaun jälkeisessä jatkuvassa haussa. Ohjaus- ja valvontavastuu jatkuisi siihen saakka, kunnes oppivelvollinen olisi aloittanut opinnot toisessa oppilaitoksessa. Kun opiskelija aloittaa toisen asteen koulutuksessa, vastuu opiskelijan ohjauksesta, tuesta ja valvonnasta siirtyisi lukiokoulutuksen tai ammatillisen koulutuksen järjestäjälle.

Pykälän 2 momenttiin esitetään lisäystä siitä, että sosiaalityöntekijän olisi varmistettava lapsen perusopetukseen ja muihin opintoihin liittyvien tietojen siirtämisestä opetuksen järjestäjälle.

Laitushoito

57 §. Lastensuojelulaitokset. Pykälää esitetään täsmennettävän ja ajantasaistettavan. Lastensuojelulaitoksia ovat käytännössä 49 a §:ssä tarkoitettu vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitokset. Valtion lastensuojeluyksiköt ja yksityiset koulukodit kuuluvat 49 a §:n 2 momentin a kohdassa tarkoitettuihin perusopetuksen ja sijaishuollon integroituun laitushoitoon. Lastensuojelulaitokset voivat olla julkisen, yksityisen ja eri toimijoiden yhdessä ylläpitämiä laitoksia. Yhteistuotanto julkisen ja yksityisen välillä voi olla perusteltua erityisesti silloin, kun kyse on erityistä osaamista vaativista palveluista.

Valtion lastensuojeluyksiköistä ja vankilan perheosastoista säädetään laissa valtion lastensuojelulaitoksista (xxx/20xx). Esitetyn uuden lain mukaan valtion lastensuojeluyksikköjä ovat nykyiset valtion koulukodit ja vankilan perheosasto. Yksityisten koulukotien osalta ei ole voimassa olevaa sääntelyä ja niiden asema perustuu historialliseen lastensuojelun kehitykseen sekä lupamenettelyyn. Valtion lastensuojeluyksiköillä ja yksityisillä koulukodeilla on perusopetuksen opetuslupa. Muita laitoksia ovat käytännössä muut lasten- ja nuorisokodit, joilla on erilaisia toisistaan poikkeavia nimiä sekä perhekuntoutusyksiköt.

Pykälän 2 momentin mukaan valtion lastensuojeluyksiköt ja yksityiset koulukodit voisivat järjestää perusopetuksen intervallijaksoja 36 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisena koulunkäynnin tukena lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille. Säännös mahdollistaisi vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten koulunkäynnin erityisen tukemisen ilman lapsen sijoittamista. Parhaimmillaan intervallijaksolla voitaisiin myös vähentää lapsen sijoituksen tarpeen syntymistä.

59 §. Yhdessä hoidettavien lasten ja nuorten määrä. Pykälä esitetään muutettavan siten, että lasten ja nuorten määrästä ja työntekijöiden määrästä säädettäisiin erillisissä pykälissä.

Pykälän 1 momenttia esitetään tarkennettavan siten, että vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksessa samassa rakennuksessa voisi olla sijoitettuna kuitenkin enintään 14 lasta.

Muilta osin pykälän loput momentit esitetään siirrettäväksi erilliseen pykälään.

59 a §. Asuinyksikön henkilöstömäärä. Vaativaa sijaishuoltoa tarvitsevat lapset ja nuoret tarvitsevat riittävän osaamisen lisäksi riittävän henkilöstöressin, jotta heidän tuen tarpeisiinsa kyettään käytännössä vastaamaan. Pykälän 3 momentin mukaan erityisen huolenpidon asumisyksikössä tulisi olla vähintään 3 hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää yhtä lasta tai nuorta kohden. Tämä mahdollistaisi tehtävään soveltuvan ammatillisen koulutuksen saaneen aikuisen kokonaisvaltaisen läsnäolon kaikille asumisyksikön lapsille myös niissä tilanteissa,

joissa yhden aikuisen huomio on välttämätöntä keskittää yhteen lapseen tai äkilliseen tilanteeseen.

Pykälän 3 momentti vastaa voimassaolevan 59 §:n 4 momentin sääntelyä. Henkilöstön määrässä on huomioitava voimassa olevan sääntelyn lisäksi lasten oikeus aikuisen läsnäoloon ja tukeen. Tämä tarkoittaa, että henkilökunnalla olisi oltava konkreettisesti aikaa olla myös läsnä lasten elämässä ja olla tavoitettavissa työvuoron aikana, silloin kun lapsi tarvitsee aikuista. Usein haastavat tilanteet vievät vähintään yhden aikuisen koko huomion, jolloin on varmistettava, että henkilökuntaa on riittävästi ja muut yksikössä asuvat lapset eivät jää yksin ilman aikuisen tukea. Tämä tarkoittaa, että lapsilla on oikeus myös harrastaa ja osallistua laitoksen ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan, vaikka yksi aikuinen olisi sidottu esimerkiksi toisen lapsen tilanteen selvittelyyn.

Vaativan sijaishuollon ja erityisen huolenpidon asumisyksikössä on erityisesti huomioitava riittävä henkilöstön määrä, jolla voidaan paremmin vastata asiakaskunnan erityisiin tuen tarpeisiin. Riittävä henkilöstön määrä on välttämätöntä, jotta voidaan esimerkiksi ehkäistä ristiriitatilanteiden eskaloituminen rajoitustoimenpiteiksi. Riittävä henkilöstön määrä on myös välttämätöntä, jos asumisyksikössä joudutaan turvautumaan rajoitustoimenpiteisiin. Näissä tilanteissa myös muiden yksikössä olevien lasten turvallisuus ja huolenpito on voitava turvata ympäri vuorokauden.

60 §. Henkilöstö. Pykälän 1 momenttia esitetään tarkennettavan. Lastensuojelulaitoksessa tulisi olla toiminnan edellyttämä tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilöstö ja vaativan sijaishuollon laitoksella olisi oltava käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan sijaishuollon toteuttamista ja seuranta varten. Lisäksi laitoksella tulisi olla sijaishuollon järjestämiseksi terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat ja toimintaympäristö. Asianmukaiset tilat ja toimintaympäristö sisältävät myös sen, että esimerkiksi liikkumisvapauden rajoituksen aikana lapsella on mahdollisuus riittävästi ulkoiluun ja muuhun mielekkääseen tekemiseen. Ammatillisen koulutuksen saaneilla henkilöillä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 3 §:ssä tarkoitettuja sosiaalihuollon ammattihenkilöitä, terveydenhuollon laillistetuista ammattihenkilöistä (ainakin) sairaanhoitajia, nimikesuojatuista (ainakin) lähihoitajia, mielenterveyshoitajia.

Erityisen huolenpidon jakso

60 a §. Erityisen huolenpidon jakso. Erityinen huolenpito esitetään muutettavaksi erityisen huolenpidon jaksoksi ja kokonaisuus siirrettäväksi sijaishuoltoon koskevaan lukuun. Samalla erityisen huolenpidon jakson sisältö esitetään tarkennettavan siten, että jakson hoidollinen, huolenpidollinen sekä kuntouttava luonne korostuu ja selkeytyy. Kyse ei siis olisi rajoitustoimenpiteestä, vaan lapselle järjestettävästä erityisestä hoidosta ja huolenpidosta

Erityisen huolenpidon jakso sisältää kokonaisvaltaisen hoidon, kasvatuksen ja huolenpidon lapsille ja nuorille, joiden toiminta erityisen vakavasti vaarantaa heidän henkeään, terveyttään tai kehitystään. Esitys vastaa voimassa olevaa sääntelyä erityisen huolenpidon sisällöstä näiltä osin. Erityisen huolenpidon jakso voidaan järjestää esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvien, toistuvasti karkailevien tai päihderiippuvaisten nuorten elämäntilanteen tasaamiseksi. Lapsi voi myös käyttäytyä itsetuhoisesti, ajautua hyväksikäytetyksi prostituutioon tai rikoksiin tai olla tilanteessa, jossa häntä pahoinpidellään tai käytetään seksuaalisesti hyväksi.

Erityisen huolenpidon jakson tavoitteena on turvata lapsen tarpeisiin vastaava sijaishuollon työskentely ja erityisosaamiseen perustuva integroitu sosiaalihuoltolain mukainen mielenterveys- ja päihdetyö. Sosiaalihuoltolain 24 §:n mukaan päihdetyöllä vähennetään ja poistetaan

päihteisiin liittyviä hyvinvointia ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä sekä tuetaan päihteettömyyttä. Sosiaalihuollon päihdetyöhön kuuluu: 1) ohjaus ja neuvonta; 2) päihteiden ongelmakäyttäjille, heidän omaisilleen ja muille läheisilleen suunnatut sosiaalihuollon erityispalvelut; 3) muut 14 §:n mukaiset päihteettömyyttä tukevat tai päihteiden ongelmakäytön vuoksi tarvittavat sosiaalipalvelut. Sosiaalihuoltolain 25 §:n mukaan mielenterveystyöllä vahvistetaan yksilön ja yhteisön mielenterveyttä suojaavia tekijöitä sekä poistetaan ja vähennetään mielenterveyttä vaarantavia tekijöitä. Mielenterveystyöhön kuuluu: 1) sosiaalipalveluihin sisältyvä mielenterveyttä suojaaviin ja sitä vaarantaviin tekijöihin liittyvä ohjaus ja neuvonta sekä tarpeenmukainen yksilön ja perheen psykososiaalinen tuki; 2) yksilön ja yhteisön psykososiaalisen tuen yhteensovittaminen äkillisissä järkyttävissä tilanteissa; ja 3) sosiaalihuollon mielenterveyspalvelut. Sosiaalihuollossa tehtävä mielenterveys- ja päihdetyö on suunniteltava ja toteutettava siten, että se muodostaa toimivan kokonaisuuden muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa.

Lääkinnällinen katkaisuhuolto olisi mahdollista lääkärin määräyksellä erityisen huolenpidon jakson aikana, silloin, kun se on lapsen edun mukaista. Näin varmistettaisiin lapsen kokonaisvaltainen päihdehoito ja –kuntoutus ilman erillisiä siirtymiä laitoksesta toiseen.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin asiantuntijoiden ja sosiaalityöntekijän toiminnasta ja osallistumisesta erityisen huolenpidon jakson aikana. Säännös vahvistaisi jakson tavoitteellisuutta ja hoidollisuutta, jota tulisi seurata säännöllisesti asetettuihin tavoitteisiin peilaten. Sosiaalityöntekijän olisi kuultava ja mahdollisuuksien mukaan tavattava lasta, lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavia henkilöitä säännöllisesti erityisen huolenpidon jakson aikana. Kuulemisella ei tarkoiteta hallintolain mukaista kuulemistä, vaan keskustelua ja mielipiteiden ja kokemusten vaihtoa osana keskustelua lapsen tilanteesta.

60 b §. *Päätös erityisen huolenpidon jaksosta.* Erityisen huolenpidon jaksosta tehtäisiin esityksen mukaan enintään 90 vuorokautta kestävä päätös kerrallaan. Päätökseen olisi kirjattava jakson perusteet, tavoitteet, hoito- ja kuntoutusmuodot ja muut tukitoimet tavoitteiden saavuttamiseksi. Erityisen huolenpidon jakson tulee olla yksilöllisesti suunniteltua ja tavoitteellista hoitoa ja kuntoutusta. Päätöksen pituus ei ole automaattinen, vaan se tulee arvioida jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti lapsen tarpeisiin perustuen.

Erityisen huolenpidon jaksoa voitaisiin jatkaa erittäin painavilla syillä enintään 90 vuorokautta, jos jatkaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä ja 60 a §:n edellytykset ovat edelleen olemassa. Määräaikainen päätös itsessään ei ole peruste jakson jatkamiselle, vaan tilannetta on seurattava jatkuvasti. Esimerkiksi vakavan päihdekierteen katkaiseminen ja riippuvuudesta irti pääseminen voi vaatia erityisen huolenpidon jakson jatkoa joissakin tilanteissa konkreettisesti lapsen hengissä pitämiseksi. Toisaalta vieroitusoireet itsessään voivat kestää useita viikkoja ja riippuvuuden katkaiseminen ja muun mielekkään tekemisen löytäminen vahingollisen käyttäytymisen tilalle kuukausia. Myös jatkopäätökseen on kirjattava jakson jatkamisen perusteiden lisäksi jatkoajan tavoitteet, hoito- ja kuntoutusmuodot ja muut tukitoimet tavoitteiden saavuttamiseksi.

Päätöksen erityisen huolenpidon jakson järjestämisestä ja sen jatkamisesta tekisi 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian ja perustuen lapsen tilanteen moniammatilliseen arvioon.

60 c §. *Moniammatillinen arvio.* Käytännössä moniammatillinen työryhmä arvioisi lapsen palvelutarvetta ja tekisi arvion erityisen huolenpidon jakson järjestämistä varten. Sosiaalityöntekijä osallistuisi arvioinnin tekemiseen koordinoiden työskentelyä ja toimien edelleen asian esittelijänä päätöksen tekijälle. Tällöin lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle jää harkinta-

valta esityksen sisällöstä. Käytännössä eri toimijoiden tulisi tavata lasta tai jos se ei ole mahdollista, perehtyä tilanteeseen muutoin. Moniammatillinen yhteinen keskustelu voidaan järjestää eri tavoin esimerkiksi läsnä ollen tai digitaalisesti. Tämän tyyppinen toimintatapa luo paremman pohjan erityisen huolenpidon jaksolle, kuin pelkästään lausuntoihin perustuvat kannanotot. Moniammatillinen keskustelu auttaa myös lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää arvioimaan eri vaihtoehtoja ja rikastamaan prosessin laatua.

Moniammatilliseen arvioon olisi kirjattava sosiaali- ja terveydenhuollon perusteet ja tavoitteet erityisen huolenpidon jaksolle, arvioitava lapsen moniammatillinen tuki ja kuntoutustarve ja miksi sijaishuoltoa ei ole lapsen hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen mahdollista järjestää muulla tavoin. Terveydenhuollon olisi annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä tutkimukseen perustuva kirjallinen arvio siitä, miksi terveydenhuollon, esimerkiksi mielenterveyspalvelujen, ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen erityisen huolenpidon jakson sijasta.

Erityisen huolenpidon jaksolla ei voida korvata esimerkiksi lapsen tarvitsemaa psykiatrasta sairaalahoitoa tai diagnostista tutkimusta. Erityisen huolenpidon jakso ei myöskään voi olla rangaistus lapsen huonosta käytöksestä. Erityisen huolenpidon jakso järjestetään lastensuojelulaitoksessa lastensuojelulain säännösten mukaisesti, eikä lastensuojelulaitoksessa voida soveltaa esimerkiksi mielenterveyslain tai kehitysvammalain rajoittamista koskevia säännöksiä.

60 d §. Erityisen huolenpidon jakson järjestäminen. Erityisen huolenpidon jakso voitaisiin järjestää vain lastensuojelun ja perusopetuksen integroidussa laitoshoidossa eli valtion lastensuojeluyksiköissä ja yksityisissä koulukodeissa sekä kunnan tai maakunnan omistamassa lastensuojelulaitoksessa, joissa on lapsen henkeään, terveyttään tai kehitystään vakavasti vaarantavan käyttäytymisen katkaisemiseen riittävät resurssit, integroitu sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillinen erityisosaaminen sekä kuntoutusosaaminen ja terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat sekä mahdollisuus perusopetuksen suorittamiseen tms.. Integroitu sote -osaaminen voidaan järjestää joko laitoksen omasta toimesta, kunnan tai maakunnan toimesta tai yksityisen palveluntuottajan toimesta. Asianmukaiset tilat edellyttävät, että myös liikkumisvapauden rajoituksen aikana lapsella on mahdollisuus ulkoiluun laitoksen piha-alueella ja laitoksen muissa harrastus tai liikuntatiloissa sekä mahdollisuus mielekkääseen tekemiseen.

Säännökseen esitetään lisättäväksi mahdollisuus järjestää erityisen huolenpidon jakso myös alle 12 -vuotiaalle lapselle. Alle 12 vuotiaan erityisen huolenpidon jakso olisi kuitenkin järjestettävä erillään 12 vuotta täyttäneistä, jollei katsota olevan alaikäisen edun mukaista menetellä toisin.

3 momentissa säädettäisiin lääkärintarkastuksista sekä niiden ja muiden toimien kirjaamisesta.

60 e §. Erityisen huolenpidon jakson päättäminen. Esitetyn pykälän 1 momentin mukaan erityisen huolenpidon jakso olisi lopetettava välittömästi, jos se osoittautuu tehottomaksi sille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tai kun sen tarvetta ei enää ole. Tehottomuus voi käytännössä tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa lapsi tarvitsee sairaalahoitoa tai kehitysvammalain mukaista erityishuoltoa. Jaksoa ei ole tarkoitettu päätettävän tilanteessa, jossa lapsi tarvitsee enemmän, tiiviimpää tai pidempiaikaisempaa integroitua tukea. Jakson päättämisen perusteena ei myöskään voi olla se, että lapsen tilanteessa tapahtuu takapakkia. Lopettamisesta päättäisi erikseen 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Esityksen 2 momentin mukaan ennen erityisen huolenpidon jakson päättämistä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän olisi arvioitava yhdessä lapsen, tulevan sijaishuoltopaikan ja erityisen huolenpidon asumisyksikön henkilökunnan kanssa lapsen sijaishuollon järjestämistä sekä miten ja millaisin tukitoimin turvataan lapsen hoidon ja huolenpidon jatkuvuus. Tarvittaessa olisi kuultava myös monialaista asiantuntijaryhmää tai muita asiantuntijoita. Ennakoinnilla

vahvistettaisiin erityisen huolenpidon jakson aikana saavutetun hoidon jatkuvuus ja riittävät tukitoimet myös jakson jälkeen. Samalla lapsen sijaishuoltopaikka pystyisi varautumaan lapsen muuttoon ja saisi tarvitsemansa tiedon muun muassa siitä, kuinka lasta voidaan auttaa, jotta saavutetut tavoitteet säilyvät arjessa. Lisäksi lasta koskeva asiakassuunnitelma olisi tarkistettava erityisen huolenpidon jakson päättyessä. Lapsen asiakirjoihin olisi kirjattava, kuinka erityisen huolenpidon jakso on vastannut asetettuihin tavoitteisiin. Tämä on tärkeää tietoa lapsen omalle sijaishuoltopaikalle tai jos lapsi tarvitsee myöhemmin uudelleen erityisen huolenpidon jaksoa.

11 luku **Perusoikeuksien rajoittaminen sijaishuollon aikana**

61 §. Säännösten soveltamisala. Pykälään esitetään teknisiä korjauksia viittausten osalta tässä luvussa tehtyjen esitysmuutosten mukaan.

Pykälään esitetään lisättävän uusi 3 momentti, jossa selkeytettäisiin rikosoikeudellista virkavastuuta myös niiden henkilöiden osalta, jotka eivät ole virkasuhteessa valtioon, maakuntaan, kuntaan tai kuntayhtymään.

61 c §. Henkilöstön riittävyys ja osaaminen. Lukuun esitetään lisättäväksi uusi pykälä, jossa määriteltäisiin lastensuojelulaitosten henkilökunnalta vaadittava osaaminen ja koulutus.

Pykälän 1 momentissa tarkoitetaan tilanteita, joissa lapsi esimerkiksi joudutaan eristämään ja häntä tulee valvoa koko eristämisen ajan. Tällöin laitoksessa oltava henkilökuntaa riittävästi kaikkina vuorokauden aikoina, että sekä kyseistä lasta voidaan valvoa ja hänen huolenpidostaan huolehtia, että muita laitoksessa olevia lapsia varten on riittävä määrä henkilökuntaa. YK:n sijaishuollon ohjeiden kohdan 126 mukaan valtioiden tulee varmistaa, että lastensuojelulaitoksissa on riittävästi hoitajia, jotta jokainen lapsi saa yksilöllistä huomiota ja mahdollisuuden kiintyä tiettyyn hoitajaan. Hoitajat tulisi myös sijoittaa laitoksessa siten, että laitoksen päämäärät ja tavoitteet voidaan tehokkaasti toteuttaa ja turvata lapsen suojele.

Pykälän 2 momentissa velvoitettaisiin henkilökunnan osaamista ja perehdytystä lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Rajoitustoimenpiteitä voidaan välttää tukemalla lasten itsemääräämisoikeutta, ehkäisemällä tilanteiden eskaloituminen ja rauhoittamalla haastavasti käyttäytyvä lapsi. Ammatilliseen osaamiseen kuuluu ymmärrys siitä, että aikuisen oma toiminta voi johtaa rajoitustilanteeseen tai ehkäistä sen syntymisen. Rajoitustoimenpiteitä käyttävän henkilökunnan on ymmärrettävä myös lain asettamat edellytykset rajoitustoimenpiteiden käyttämiselle sekä siihen liittyvän päätöksentekovelvollisuuden. Koulutuksella voidaan lisäksi opettaa turvalliset ja lapsen ihmisarvoa kunnioittavat rajoitustoimenpiteiden toteuttamistavat. Rajoitustoimenpide voi olla vaarallinen lapselle tai työntekijälle, mikä se toteutetaan väärin tai sitä käytetään tilanteessa, jossa sitä ei kyseisen lapsen kohdalla tulisi käyttää. YK:n sijaishuollon ohjeiden mukaan lapsen hoitajien ja kasvattajien tulisi ymmärtää roolinsa merkitys myönteisen, turvallisen ja huolehtivan suhteen luomisessa lapseen sekä kyetä toimimaan sen mukaisesti (kohta 90).

Pykälän 3 momentin mukaan palvelujen tuottajan on lisäksi annettava täydennyskoulutusta 2 momentissa tarkoitettujen tietojen ja taitojen ylläpitämisessä. Kasvatustyö ja erilaiset työmenetelmät ja keinot edellyttävät henkilökunnan säännöllistä kouluttautumista ja täydennyskoulutusta.

63 §. Yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös. Pykälä esitetään muutettavaksi siten, että julkisten ja yksityisten toimijoiden laitoksissa voitaisiin jatkossa tehdä päätös vain kiireellisestä ja välttämättömästä yhteydenpidon rajoituksesta enintään 7 vuorokaudeksi. Laitoksen johtajan

tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön olisi annettava päätös välittömästi tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voisi päättää tai muuttaa yhteydenpidon rajoitusta. Muutos vahvistaisi lisäksi yhteydenpidon rajoittamisen suunnitelmallisuutta osana lapsen hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta sekä vahvistaisi lapsen oikeusturvaa. Säännös mahdollistaisi kuitenkin kiireellisen rajoituksen esimerkiksi viikonloppuna ja tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijä ei ole tavoitettavissa, mutta lapsen yhteydenpitoa on välttämätöntä rajoittaa esimerkiksi päihteiden hankkimisen tai käytön tai karkaamisen estämiseksi. Tarvittaessa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioisi kokonaisuudessaan lapsen yhteydenpidon rajoittamista koskevan rajoitustoimenpiteen pituuden, mikäli pidempi rajoitus olisi välttämätöntä. Päätösvalta määräytyisi tällöin 63 §:n 2 ja 3 momentin mukaisella tavalla.

Muilta osin säännös vastaa voimassa olevaa sääntelyä.

65 §. Aineiden ja esineiden haltuunotto. Pykälään esitetään lisättäväksi uusi 2 momentti. Säännöksellä selkeytettäisiin laitoksen mahdollisuutta ottaa haltuun lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 1 momentissa tarkoitetut aineet ja esineet, rahavarat, maksuvälineet ja muut näihin verrattavat välineet tai hyödykkeet. Tällaisia aineita ja esineitä voi olla esimerkiksi yhteydenpitoon tarvittavat laitteet tai välineet tai ohjelmistot, jos lapsi esimerkiksi tuo ko. laitteen toiselle laitoksessa olevalle lapselle, jonka yhteydenpitoa on rajoitettu. Lapsen rahat, maksuvälineet ja muut vastaavat ostamiseen ja kaupankäyntiin liittyvät hyödykkeet voidaan ottaa laitoksen haltuun, esimerkiksi jos lapsen päihteiden käyttöä tai muuta vaarallista käyttäytymistä ei voida muutoin katkaista. Tällaisessa tilanteessa olisi kuitenkin varmistettava, että lapsi voisi käyttää varojaan esimerkiksi valvotusti.

Haltuun otettu aine tai esine olisi palautettava sijaishuollossa olevalle henkilölle viimeistään sijaishuollon päätyttyä, jollei omaisuuden luovuttamisesta tai hävittämisestä säädetä toisin muussa laissa. Järjestyslain 21 §:n mukaan pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä on eräin edellytyksin oikeus hävittää lain 9 ja 10 §:ssä tarkoitettu esine tai aine. Pidättämiseen oikeutettuja virkamiehiä ovat pakkokeinolain 9 §:n mukaan muun muassa rikosylitarkastaja, rikostarkastaja, rikosylikomisario, ylikomisario, rikoskomisario ja komisario. Poliisi voi järjestyksen ja turvallisuuden säilyttämiseksi ottaa pois yleisellä paikalla päihdyttävää ainetta nauttineelta henkilöltä tällä hallussaan olevan avatussa tai avoimessa astiassa olevan aineen ja todistettavasti hävittää sen. Ampuma-aselain (1/1998) 8 luvussa säädetään ampuma-aseiden haltuunotosta ja 9 luvussa niiden hävittämisestä. Lain 92 §:n mukaan silloin, kun on perusteltu syy epäillä, että ampuma-asetta, aseosaa, patruunoita tai erityisen vaarallisia ammuksia käytetään väärin, poliisin on viipymättä tehtävä päätös esineiden ottamisesta väliaikaisesti poliisin haltuun. Pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä on 104 a §:n mukaan siinä säädetyin edellytyksin oikeus todistettavasti hävittää ampuma-aselaisissa tarkoitetut aseosat, kaasusumuttimet, patruunat tai erityisen vaaralliset ammuksiset.

Huumausainelain 43 § (836/2011) mukaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on takavarikoitava huumausaine, joka on luovutettu poliisille taikka tulli- tai rajavartiolaitosviranomaiselle 8 §:n perusteella tai jonka hallussapitoon ei muutoin ole oikeutta tämän lain nojalla, mutta jonka hallussapito ei ole rangaistavaa. Takavarikkoa toteutettaessa on noudatettava, mitä pakkokeinolain (806/2011) 7 luvun 12 §:ssä säädetään pöytäkirjasta ja 14 §:ssä takavarikon kumoamisesta. Huumausainelain 44 §:ssä säädetään hävittämisestä. Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on todistettavasti hävitettävä tai määrättävä hävitettäväksi takavarikoitu tai valtiolle menetetyksi tuomittu huumausaine ja kuluttajamarkkinoilta kielletty psykoaktiivinen aine. Huumausaineen hävittämisessä ja sen kirjaamisessa on noudatettava, mitä 28 ja 30 §:ssä säädetään. Pidättämiseen oikeutettu virkamies saa todistettavasti hävittää tai määrätä hävitettäväksi huumausaineen laittomaan tuotantoon, viljelyyn, valmistukseen, hallussapitoon tai käyttöön tarkoitetun raaka-

aineen, muun aineen, laitteen tai tarvikkeen, joka voidaan takavarikoida, jos on todennäköistä, että se tulisi tuomitsemaan valtiolle menetetyksi.

Pykälän 3 momenttia esitetään muutettavaksi, siten, että 1–2 momentissa tarkoitettujen haltuunoton osalta laitoksen johtajan tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön olisi välittömästi tehtävä haltuunotosta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa tai lakkauttaa päätöksen.

Pykälän 5 momenttia esitetään täsmennettävän tupakkatuotteiden ja nikotiinivalmisteiden hävittämisen osalta. Lisäksi lapsen tupakoinnin lopettamiseksi on huolehdittava tarvittaessa asianmukaisesta vieroituksesta ja hänelle on järjestettävä esimerkiksi vieroitusta tukeva lääkitys lääkärin määräyksen perusteella.

66 §. Henkilöntarkastus. Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättäväksi, että lapsi ja hänen mukanaan olevat tavarat voitaisiin tarkastaa metallinilmaisinta tai muuta sellaista teknistä laitetta käyttäen sen selvittämiseksi, ettei hänellä ole mukanaan 65 §:n 1 ja 2 momentin tarkoittamia esineitä ja ainetta. Tarkastuksen tulee tällöinkin perustua perusteltuun syyhyn epäillä lapselta löytyvän esimerkiksi vaarallisia esineitä. Tarkastus tulisi toimittaa yhdessä sopien ja neuvotellen, eikä sen toteuttamiseksi voitaisi käyttää muita voimakeinoja. Tämä edellyttää henkilökunnalta riittävää 61 c §:ssä vaadittua koulusta ja osaamista sekä riittävää henkilökunnan määrää.

68 §. Kiinnipitäminen. Pykälää esitetään tarkennettavan siten, että kiinnipidon olisi aina oltava lyhytaikainen toimenpide. Lisäksi 1 momenttiin esitetään lisättäväksi säännös, jonka mukaan sosiaalityöntekijän olisi arvioitava ja tehtävä suunnitelma yhdessä lapsen ja sijaishuoltopaikan sekä mahdollisuuksien mukaan vanhempien kanssa, millä tavoin kiinnipidot olisivat vältettävissä lapsen edun huomioivalla tavalla, jos kiinnipitoon on jouduttu turvautumaan toistuvasti. Tämä korostaisi ja olisi yhteneväinen voimassa olevan lain 74 a §n 3 momentin kanssa. Kyseisen lainkohdan mukaan, jos lapseen on kohdistettu useita, peräkkäisiä, yhtäaikaaisia tai pitkäaikaisia rajoituksia, on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvioitava lapsen kokonaistilanne, lapselle sopivan ja riittävän hoidon ja palvelujen tarve sekä vastaavtko sijaishuoltopaikan henkilöstön määrä ja osaaminen sekä tilat lapsen tarpeita. Toistuvat kiinnipidot voivat olla lapselle ja henkilökunnalle sekä muille lapsille traumaattisia ja jopa vahingollisia tilanteita. Lapsen kiinnipito voi myös esimerkiksi aktivoida lapsen traumakokemuksen.

Pykälän 2 momentista esitetään poistettavan kiinnipitämisen hoidollinen ja huollollinen luonne. Kiinnipitämisen tulee aina perustua lapsen tai muiden hengen, terveyden, turvallisuuden tai merkittävään omaisuuden suojaamiseen. Kiinnipidon tulee aina olla viimesijainen ja samalla äärimmäisin keino rauhoittaa lapsi. Kiinnipidon ei voida katsoa olevan hoidollista tai huollollista vaan sen tarkoituksena on rauhoittaa lapsi ja estää vakavamman vahingon sattuminen. Kiinnipitäminen ei ole sallittua ennakollisena toimenpiteenä ilman välitöntä vaaraa, siihen ei voida turvautua, kun aikuinen ei muutoin saa lasta toimimaan haluamallaan tavalla eikä sitä voi käyttää muutoin vallankäytön välineenä. Lapset käyttäytyvät stressijärjestelmän aktivoituessa tavalla, joka on heille sillä hetkellä ainoa mahdollinen. Raivoava lapsi taistelee sanamukaisesti henkensä edestä. Väkisin kiinni pitäminen vain lisää reaktiivista uhkakäyttäytymistä. Jos kiinnipito on kuitenkin välttämätöntä, henkilökunnan on osattava turvallinen kiinnipitotekniikka, esimerkiksi AKO tai MAPA, sekä keinot joilla välttää kiinnipitoon ajautuminen.

Pykälän 3 momentin mukaan kaikista kiinnipitotilanteista tulisi jatkossa antaa välittömästi selvitys lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Tällä turvataan sosiaalityöntekijälle mahdollisuus arvioida 1 momentin mukaisesti keinoja välttää kiinnipitoja jatkossa.

69 §. Liikkumisvapauden rajoittaminen. Pykälää esitetään muutettavan siten, että syvälle perusoikeuksiin kajoava liikkumisvapauden rajoitus voitaisiin tehdä pääsääntöisesti vain virkavastuulla. Pykälän 2 momentin mukaan liikkumisvapauden rajoitusta voisi jatkaa nykyisestä poiketen 60 vuorokautta erityisistä syistä, jos se on päihdekuntoutuksen varmistamiseksi tai lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Säännös mahdollistaisi erityisesti päihdekatkaisun ja -kuntoutuksen joissakin tilanteissa myös ilman siirtymistä erityiseen huolenpitoon, kun liikkumista voitaisiin rajoittaa nykyistä pidempään. Päihteiden käytön katkaisussa pahimmillaan vieroitusoireet saattavat alkaa vasta useiden päivien jälkeen päihteiden käytön lopettamisesta. Sen jälkeen voi kestää vielä kuusi viikkoa, kunnes psyykkiset oireet tulevat esiin ja niiden arviointi ja hoito voidaan aloittaa. Muu lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätön tilanne voi esimerkiksi olla sellainen, jossa lapsi toistuvasti karkailee, myy itseään tai on tilanteessa, jossa häntä pahoinpidellään tai käytetään seksuaalisesti hyväksi. YK:n sijaishuollon ohjeiden mukaan lapsia tulisi suojella kaikissa sijaishuoltopaikoissa lapsikaappaukselta, ihmiskaupalta, myymiseltä ja kaikilta muilta hyväksikäytön muodoilta. Mitkään tästä aiheutuvat lapsen vapauden ja käyttäytymisen rajoitukset eivät saisi ylittää sitä mikä on ehdottoman välttämätöntä lasten tehokkaaksi suojelemiseksi tällaisilta toimilta (kohta 93).

Liikkumisvapauden rajoituksen voisi jatkossa tehdä laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö vain kiireellisessä tapauksessa enintään seitsemäksi vuorokaudeksi. Edellytyksenä olisi lisäksi, että rajoittaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Säännös mahdollistaisi kiireellisen rajoituksen esimerkiksi viikonloppuna ja tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijä ei ole tavoitettavissa, mutta lapsien liikkumista on välttämätöntä rajoittaa esimerkiksi päihteiden käytön tai karkaamisen estämiseksi. Johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan olisi välittömästi tehtävä liikkumisvapauden rajoittamisesta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa tai lakkauttaa päätöksen.

Pykälän 5 momenttiin esitetään lisättäväksi velvoite siitä, että rajoituksen aikana olisi varmistettava lapsen oikeus perusopetukseen tai muuhun opetukseen ja ulkoiluun laitoksen alueella sekä turvattu harrastukset tai muu mielekäs tekeminen. Opetus on järjestettävä tarvittaessa yhteistyössä koulun kanssa rajoituksen ajaksi. Erityisesti, kun rajoitusta voitaisiin jatkaa, olisi lasten ulkoiluun ja liikkumiseen sekä mielekkääseen tekemiseen kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota. Liikkuminen voi tapahtua valvotusti laitoksen ulkopuolella esimerkiksi erillisissä liikuntatiloissa tai hallissa ja laitoksella tulee olla riittävän suuri ja virikkeellinen ulkoilualue, jossa lapsi voi ulkoilla ja liikkua rajoituksen aikana. Pelkkä parveke ei riitä ulkoilun varmistamiseen liikkumisvapauden rajoituksen aikana. Pelkkä rajoitus itsessään ei edistä haitallisen käytösmallin päättymistä, vaan lapsi tarvitsee haitallisen toiminnan tilalle jotain muuta toimintaa ja tavoitteellista työskentelyä. Tästä syystä rajoituksen aikana on tärkeä panostaa mielekkääseen tekemiseen sekä uusien mielenkiinnon kohteiden synnyttämiseen ja löytymiseen.

69 a §. Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen. Pykälän 1 momenttia esitetään täsmennettävän vastaamaan sen alkuperäistä tarkoitusta. Säännöksen tarkoituksena on ollut, että laitos vastaa ensisijaisesti toimenpiteistä tilanteessa, kun lapsi on kateissa. Tarkoituksena on ollut täsmentää lastensuojelulaitoksen ensisijaista sekä ennakoivaa velvollisuutta selvittää lapsen tilanne ja ryhtyä toimenpiteisiin lapsen palauttamiseksi sijaishuoltopaikkaan, 61 b §:ssä säädetyn hyvää kohtelua koskevan suunnitelman mukaisesti. Vastuusosiaalityöntekijä ja laitos käyvät ennakoivasti läpi toimintatavat aina, kun lasta ollaan sijoittamassa.

Laitos tekee välittömästi tilannearvioon perustuvan toimintasuunnitelman lapsen etsimiseksi ja ryhtyy aktiivisesti etsimään lasta. Laitoksen on otettava virka-aikana yhteyttä vastuusosiaali-

työntekijään ja sovittava toimintatavoista lapsen etsimiseksi ja saattamiseksi takaisin sijaishuoltopaikkaan. Laitos tekee tarvittaessa katoamisilmoituksen tai vastuusosiaalityöntekijä virka-apupyynnön poliisille, mikäli lapsi on välittömässä vaarassa.

Virka-ajan ulkopuolella laitos voi olla yhteydessä sosiaalipäivystykseen, kun laitos on selvittänyt nuoren tilannetta ja on tieto siitä, mitä viranomaiselta odotetaan tilanteessa tai on syytä olettaa lapsen olevan välittömässä vaarassa. Ensisijainen harkinta toimenpiteistä on laitoksella, joka tuntee parhaiten nuoren. Laitoksen on varattava riittävät resurssit etsinnän suorittamiseksi. Resurssien vähyys ei ole peruste siirtää etsintää sosiaalipäivystyksen vastuulle. Laitoksen on myös huolehdittava riittävästä perehdytyksestä. Sosiaalipäivystyksen perustehtävä on huolehtia sosiaalihuollon tarpeen selvittämisestä ennakoimattomissa, äkillisissä tilanteissa.

Sosiaalityöntekijä tai toimivaltainen lastensuojelulaitoksen johtaja tekee poliisille virka-apupyynnön lapsen etsimiseksi, jos lapsen oletetaan perustellusti olevan vaarassa kateissa ollessaan. Vaara voi aiheutua vakavasta päihtymystilasta, terveydellisistä ongelmista tai muista välitöntä varaa aiheuttavista, tapauskohtaisesti arvioitavista tekijöistä. Sosiaalipäivystyksen työntekijöillä ei ole oikeutta ottaa kiinni nuorta, vaan siihen tarvitaan poliisin virka-apu.

Lisäksi pykälän 4 momenttia täydennettäisiin niin, että pykälässä säädetty lasta kuljettava henkilö saisi tehdä lapselle 66 §:ssä säädettyin edellytyksin ja tavoin henkilöntarkastuksen kuljetukseen käytettävän auton lisäksi myös erityisestä syystä auton välittömässä läheisyydessä kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi. Henkilöntarkastuksen tällainen tekeminen edellyttää vahvoja perusteita siitä, että lapsen oma tai häntä kuljettavien henkilöiden turvallisuus tai terveys todennäköisesti on vaarassa ilman henkilöntarkastuksen tekemistä ja että henkilöntarkastusta ei näistä syistä johtuen voida tehdä autossa. Mikäli lapsi on poliisin hallussa, on poliisin mahdollista tehdä tarkastus toimivaltansa rajoissa. Jos lapsi odottaa hakijaansa toisen lastensuojelulaitoksen tiloissa, sovelletaan tarvittaessa henkilöntarkastusta koskevaa 66 §:ä.

70 §. Eristäminen. Eristäminen on syvälle perusoikeuksiin kajoava toimenpide. Tästä syystä eristäminen olisi jatkossa mahdollista tehdä vain kiireellisessä tapauksessa sen lisäksi, että se on lapsen tai muiden hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Kiireellisen ja välttämättömän toimenpiteen voisi siten tehdä sekä julkisen että yksityisen ylläpitämässä laitoksessa, kuitenkin niin, että eristämisen maksimiaikaa lyhennettäisiin neljään tuntiin.

Eristämiselle tulisi olla merkittävä peruste ja myös eristämisen aikana olisi arvioitava riittävän tiheästi eristämisen tarvetta ja perusteluita. Eristämiseen liittyvästä kirjaamisvelvoitteesta säädetään voimassa olevan lain 74 §:ssa. Sen lisäksi, mitä 1 momentissa säädetään, on 70 §:ssä tarkoitettun eristämisen aikana on kirjattava lapsen eristämistä koskeviin asiakirjoihin eristämiseen johtanut tilanne eli mikä asia johti eristämiseen ja onko ”syy” lapsen toiminnassa vai kenties jossain muussa. Lisäksi on kirjattava eristämisen toteuttamistapa sekä miten eristämisen jatkamisen perusteita on eristämisen aikana jatkuvasti arvioitu. Eristämistä koskeviin asiakirjoihin on lisäksi kirjattava eristämisen lopettamiseen johtaneet perusteet ja syy. Arviointi ja kirjallinen perusteleminen lyhentävät eristysaikaa sekä vähentävät eristämiseen turvautumista, kun on mietittävä muita toimintatapoja.

Jo eristämisen alussa tulisi laitoksessa miettiä, millä keinoin ja edellytyksin eristäminen voitaisiin lopettaa. Eristämisen aikana lasta ei saa jättää yksin. Aikuisen läsnäolo on välttämätöntä ja oltava lapsen saatavilla koko ajan. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Lastensuojelulaitoksessa eristäminen ei perustu mielenterveyslakiin eikä terveydellisiin seikkoihin, mutta eristämisen alkaessa ja sen aikana saattaa tulla esiin varsin merkittäviä huomioita

otettavia terveydellisiä seikkoja (esim. diabetes). Joskus ennen eristämistä voi syntyä myös vammoja (esim. kiinnipidon yhteydessä tai eristykseen siirrettäessä) ja vammat tulisi tutkia ja dokumentoida asiakirjoihin ja myös se, ettei vammoja ole tullut. Siitä syystä on tärkeää jo voimassa olevan pykälän 3 momentin mukaan, että tarvittaessa lapselle on tehtävä lääkärintarkastus eristämisen alkaessa, eristämisen aikana tai eristämisen päättyessä.

Väkivaltaisesti useita tunteja käyttäytyvä, psykoosissa oleva tai itsetuhoisesti käyttäytyvä lapsi tulisi saattaa terveydenhuollon toimintayksikköön ja tarvittaessa sairaalaan, eikä terveydenhuollon tarvetta voida korvata eristyksellä lastensuojelulaitoksessa.

Jos lapsi nukahtaa erityksen aikana, voidaan eristys lopettaa ilman että lasta täytyisi herättää tai siirtää pois eristystilasta. Tällöin tilan ovi voidaan avata ja hänelle voidaan ilmoittaa hänen herättyään, että hän voi vapaasti siirtyä omaan huoneeseensa. Eristys on muutoinkin lopetettava välittömästi, kun se ei enää ole välttämätöntä. Eristämistä ei voi käyttää rangaistuksena ja varmuuden vuoksi, kun lapsi esimerkiksi palaa laitokseen päihtyneenä tai palaa karkumatkaltaan. Päihtynyt lapsi, joka ei käyttäydy vaarallisesti tai arvaamattomasti, voidaan ohjata esimerkiksi omaan huoneeseensa selviämään päihtymystilastaan.

71 §. Erityiset rajoitukset päihdekuntoutuksen aikana. Pykälän 1 momentissa määriteltäisiin missä pykälän mukaisia erityisiä rajoituksia voitaisiin käyttää. Rajoitusten käyttö olisi rajattu vain vaativan sijaishuollon päihdehoidon- ja kuntoutuspalvelun integroituihin laitoksiin. Tarkoituksena on pyrkiä kyseisten päihdeyksikköjen pitämiseen turvallisina ja päihteettöminä kaikille sinne sijoitetuille lapsille, jotta heidän päihdeiden käyttönsä kyetään katkaisemaan. Pykälän mukaisten rajoitusten käytön edellytyksenä olisi viimekädessä lapsen oman tai muiden päihdeyksikköön sijoitettujen lasten päihteettömyyden turvaaminen ja hengen, terveyden ja kehityksen varmistaminen.

Esityksen 2 momentin mukaan lapsen oikeutta pitää yhteyttä laitoksen ulkopuolella oleviin henkilöihin, joiden henkilöllisyyttä ei kyetä yksilöimään, voitaisiin rajoittaa lapsen päihdehoidon ja -kuntoutuksen varmistamiseksi. Tämä voi tulla kyseeseen esimerkiksi, kun lapsi ei kerro tai tiedä niiden henkilöiden oikeita nimiä, keneltä hän ostaa päihdeitä. Nuori voi olla myös itse passiivinen, mutta hänellä ei ole voimaa vastustaa päihdeitä käyttävien tai myyvien henkilöiden yhteydenpitoa. Päihdekuntoutuksen aikaiset rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttäminen edellyttävät erityistä päihdeosaamista. Kaikki sosiaalinen yhteydenpito ei myöskään ole haitallista itse nuorelle eikä rajoitusta tule käyttää varmuuden vuoksi. Päätöksenteosta säädettäisiin 63 §:ssä.

Lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet voitaisiin ottaa yksikön haltuun tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen päihdeettömyyden turvaamiseksi välttämätöntä. Yhteydenpitoon käytettäviä laitteita voivat olla esimerkiksi laitteet joissa on internetyhteys tai laitteelta on muutoin lähetettävissä tai vastaanotettavissa viestejä. Lapsen yhteydenpito lapselle läheisiin henkilöihin on kuitenkin tällaisessa tilanteessa turvattava muutoin.

4 momentin mukaan, jos on todennäköinen syy epäillä, että lapsella on muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, hänelle saataisiin asian tutkimiseksi tehdä kehon ulkoinen tarkastaminen. Kehon ulkoinen tarkastus käsittäisi lapsen riisuttamisen esimerkiksi ylä- ja alavartalo erikseen paljaana, mutta se ei sisällä onteloiden tarkastusta. Kehon ulkoinen tarkastus ei voi sisältää sukupuolielinten tai pakaroiden välien tarkastamista eikä lapsen kyykistymistä tai nojaavaan asentoon asettamista tai muutakaan nolostuttavaan tai loukkaavaan asentoon asettamista tai siihen pakottamista. Tarkastus tulee tehdä lasta kunnioittavasti, mahdollisimman hienotunteisesti ja lapsen yksityisyyttä mahdollisimman vähän loukaten. Tarkastuksen jälkeen lapsella tulee olla mahdollisuus pukeutua alusvaatteisiinsa odottamaan muiden vaatheidensa tarkastamista.

Kynnys kehon ulkoiseen tarkastukseen olisi korkeampi kuin henkilönkatsastukseen muutoin. Edellytyksenä olisi, että on todennäköisiä syitä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä. Todennäköisin syin epäily tarkoittaa sitä, että on todennäköisempää epäilyn osoittautuminen oikeaksi kuin vääräksi. Kehon ulkoista tarkastusta ei sallittaisi kaikissa lastensuojelulaitoksissa, vaan se rajattaisiin ainoastaan vaativan sijaishuollon yksiköihin, jotka ovat nimenomaan päihdehoitoon ja -vieroitukseen erikoistuneita yksiköjä. Tämä edellyttää lupamenettelyn tarkastamista.

Kun lapsi sijoitetaan päihdekatkaisuun erikoistuneeseen sijaishuoltoyksikköön, lapsen vakavan päihdekierteen (usein nimenomaan huumeiden käytön) takia tai lapsen päihteiden käyttöä epäillään, on lapsi usein vaikeassa vieroitusvaiheessa. Tällöin päihdehoitoon erikoistuneen laitoksen ja lapsen sijaishoitoon sijoituksen tarkoituksena on, että lapsi ei käytä huumaisaineita, ei saa niitä käsiinsä eikä voi levittää huumaisaineita laitoksessa ollessaan. Kehon ulkoisen tarkastamisen tarkoituksena tulee olla etsittävien päihdyttävien aineiden löytäminen ja sitä kautta päihteiden ja huumaisaineiden käytön ja niiden levittämisen estäminen laitoksessa.

Kehon ulkoiseen tarkastukseen olisi aina oltava kyseessä olevan lapsen kohdalla välttämätöntä ja hyväksyttävissä hänen sijaishuollon järjestämisensä kannalta. Kehon ulkoista tarkastusta ei voida asettaa yksikön yleiseksi laitossäännöksi, vaan yksittäisen lapsen kohdalla sen on aina perustuttava yksilölliseen harkintaan ja todennäköisiin syihin epäillä aineiden olemassaoloa eikä sitä voida asettaa lapselle jatkuvaksi pidempiaikaiseksi rajoitustoimenpiteeksi.

Kehon ulkoisesta tarkastamisesta sekä toimenpiteen suorittamisesta ilmoittamisesta välittömästi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle säädettäisiin lisäksi 4 momentissa.

5 momentissa säädettäisiin rajoitusten päättämisestä tai muuttamisesta sekä päätöksenteosta.

72 §. Erityiset rajoitukset erityisen huolenpidon jakson aikana. Esityksen mukaan erityisen huolenpidon jakson aikana käytettävistä rajoituksista tulisi tehdä erilliset päätökset. Näin vahvistettaisiin erityisen huolenpidon jakson hoidon ja huolenpidon sekä kuntoutuksen sisältöä ja vahvistettaisiin lapsen oikeusturvaa. Erityisen huolenpidon jakson aikana olisi mahdollista käyttää 11 luvun mukaisia rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä esitetty pykälä mukaan lukien.

Pykälän 2 momentin mukaan lapsen liikkumista voitaisiin rajoittaa erityisen huolenpidon jaksoa koskevaa päätöstä vastaavaksi ajaksi, enintään 90 vuorokautta kerrallaan. Päätöstä voitaisiin jatkaa enintään 90 vuorokautta, jos rajoittaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta edelleen välttämätöntä.

Sen lisäksi mitä 65 §:n 3 momentissa säädetään, 3 momentin mukaan voitaisiin erityisen huolenpidon jakson ajaksi ottaa laitoksen haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen itseään vakavasti vahingoittavan käyttäytymisen katkaisemiseksi välttämätöntä.

Päätöksenteosta säädettäisiin 4 momentissa.

73 §. Eristämisen täytäntöönpanon valvonta. Lapsen eristämisestä olisi viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Lisäksi lastensuojelulaitoksen olisi toimitettava aluehallintovirastolle kahden viikon välein ilmoitus lasten eristämisistä. Jos eristämisiä ei olisi, ei siitä tarvitsisi erikseen ilmoittaa. Aluehallintovirastolle tehtävässä ilmoituksessa olisi mainittava lapsen tunnistetiedot, tiedot toimenpiteestä ja sen syystä sekä toimenpiteestä päättäneen henkilön nimi. Aluehallintoviraston tulisi hävittää lasta koskevat tunnistetiedot kahden vuoden kuluttua tietojen saamisesta.

Säännös vastaa mielenterveyslain säännöstä eristämisen täytäntöönpanon valvonnasta. Toiminnan lastensuojelulaitoksissa tulisi olla mahdollisimman ”läpinäkyvä”, kuten myös lasten- ja nuorisopsykiatrialla rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa. Eristäminen on aina raju, ei-toivottava toimenpide, joka kajoaa syvälle lapsen perusoikeuksiin. Siitä syystä valvovan viranomaisen ja lapsen oman sosiaalityöntekijän tulisi olla tietoinen lapsen eristämisestä. Aluehallintovirastot voivat tehostaa omaa valvontaansa eristysten osalta, jos niille tulisi tieto eristämisistä. Ilmoituksen kautta aluehallintovirastot voivat kiinnittää valvonnassaan erityistä huomiota esimerkiksi, jos jossakin laitoksessa käytetään paljon eristämisiä tai tiettyyn lapseen kohdistuu useita eristämisiä. Säännös mahdollistaisi myös tilastotiedon keräämisen AVI:n kautta valtakunnallisesti. Tällä hetkellä tällaista tietoa ei ole saatavilla.

74 §. Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen. Pykälä esitetään korjattavaksi 11 lukuun tehtyjen pykälämuutosten mukaisesti. Lisäksi 3 momenttia esitetään tarkennettavan siten, että kirjaamisten sisältö olisi lähetettävä välittömästi tiedoksi 13 b §:ssä tarkoitetun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lisäksi lapsen vanhemmille, huoltajille tai muulle lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavalle henkilölle sekä kuukausittain aluehallintovirastoon. Näin saataisiin jatkossa tosiasiallista tietoa rajoitusten käytöstä, niiden perusteista, määristä ja pituuksista. Säännös vahvistaisi sijaishuollossa olevien lasten oikeusturvaa.

12 luku **Jälkihuolto**

75 §. Lapsen ja nuoren oikeus jälkihuoltoon. Pykälän 1 momenttia esitetään tarkennettavan siten, että jälkihuollon tarpeen kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen olisi aloitettava samalla, kun sijaishuollon päättämistä valmistellaan. Mikäli on todennäköistä, että lapseen sijoitus kestää tämän täysi-ikäistymiseen olisi jälkihuollon valmistelu aloitettava viimeistään vuosi ennen sijaishuollon päättymistä eli kun lapsi täyttää 17 -vuotta. Jos sijaishuollosta itsenäistyvä nuo-ri jää tavoitteellisen ja kokonaisvaltaisen tuen ulkopuolelle sijaishuollon päätyttyä, on heillä suuri riski syrjäytyä. On tärkeää, että sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren kanssa suunnitellaan ja valmistellaan hyvissä ajoin ennen sijaishuollon päättymistä muun muassa asumiseen liittyvät asiat, mahdollisten päihde- ja mielenterveysongelmien jatkohoitokontaktit ja tuki, talouden suunnittelu sekä koulutukseen ja työelämään integroituminen.

76 §. Jälkihuollon sisältö. Pykälä esitetään muutettavan siten, että pykälässä eroteltaisiin lapsen jälkihuollon tarkoitus ja järjestäminen sekä nuoren jälkihuollon tarkoitus ja järjestäminen selkeästi erikseen. Lastensuojelun jälkihuollon tarkoitus on tukea lapsen tai nuoren kotiutumista lastensuojelun sijaishuollosta tai tukea nuoren itsenäistymistä. Lastensuojelun jälkihuolto ei ole yksin sosiaalihuollon tehtävä, ja erityisesti nuoret tarvitsevat tavoitteellisen ja kokonaisvaltaisen tuen arjessa selviytymiseen elämän eri alueilla. Tämä edellyttää eri hallinnonalojen tuen ja avun yhdistämistä. Sosiaalihuollon palvelujen lisäksi jälkihuollon palvelut sisältävät erityisesti täysi-ikäisten kohdalla muun muassa koulutukseen ja työelämään pääsyn sekä asumiseen liittyviä palveluja, jotka ovat eivät itsessään ole sosiaalitoimen palveluja. Jälkihuollon aikana lapsella tai nuorella on oikeus riittäviin hänen tarpeisiinsa vastaaviin välttämättömiin sosiaalihuollon- ja terveydenhuollon palveluihin ja tukeen sekä apuvälineisiin.

Jälkihuollon ikärajan noustessa 25 vuoteen ero alaikäisen tai täysi-ikäisen jälkihuollossa olevan asiakkaan kohdalla eroaa selkeästi toisistaan. Täysi-ikäisen nuoren aikuiseen jälkihuoltoon järjestettäessä vanhempien tukeminen sijaishuollon päätyttyä perheen jälleenyhdistämiseksi ei ole enää jälkihuollon pääasiallinen tarkoitus. Nuorella aikuistumassa olevalla jälkihuollon asiakkaalla voi olla jo omia lapsia ja oma perhe, jotka tarvitsevat yhdessä jälkihuollon tukea. Nuori aikuinen tarvitsee myös enemmän apua itsenäistymiseen, koulutukseen ja työelämään pääsyn osalta.

13 luku **Valvonta**

78 §. *Kunnan ilmoitus sijoitettavasta lapsesta.* Pykälän 1 momenttia esitetään täydennettävän niin, että kunnan ilmoituksesta olisi ilmentävä sijoitusperuste, lapsen erityinen tarve palveluihin, sijoituspaikka, sijoittajakunnan toimivaltaisen viranhaltijan yhteystiedot, koulunkäyntiä koskevat yhteystiedot sekä muut palvelujen tai valvonnan järjestämiseen vaikuttavat välttämättömät tiedot.

Perusopetuslaki säätelee oppilasta koskevien tietojen siirtämisestä ja käsittelystä. Perusopetuslain 40 §:n 4 momentin mukaisesti jos alle 18 -vuotias oppilas siirtyy toisen opetuksen tai koulutuksen järjestäjän perusopetuslain, lukiolain (629/1998), ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) tai ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain (631/1998) mukaisesti järjestämään opetukseen, toimintaan tai koulutukseen, aikaisemman opetuksen järjestäjän on salassapitosäännösten estämättä viipymättä toimitettava oppilaan opetuksen tai koulutuksen järjestämisen kannalta välttämättömät tiedot uudelle opetuksen tai koulutuksen järjestäjälle. Vastaavat tiedot voidaan antaa myös uuden opetuksen tai koulutuksen järjestäjän pyynnöstä. Perusopetuslain 41 §:n 3 momentin mukaan, jos oppilaan opetus järjestetään muussa kuin oppilaan asuinkunnan koulussa, opetuksen järjestäjän tulee ilmoittaa oppilaasta oppivelvollisen valvontaa varten oppilaan asuinkunnalle. Lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten osalta tämä tarkoittaa muun muassa tilannetta, jossa oppilas on sijoitettu muuhun kuntaan kuin oppilaan omaan kotikuntaan.

Tieto opetuksen järjestämisestä sijoituskunnassa tulee ilmoittaa oppilaan asuinkunnalle. 41 §:n 4 momentin mukaisesti opetuksen järjestäjällä on salassapitosäännösten estämättä oikeus saada maksutta oppilaan opetuksen järjestämiseksi välttämättömät tiedot sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiselta, muulta sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajalta sekä terveydenhuollon ammattihenkilöltä.

15 luku **Muutoksenhaku**

89 §. *Muutoksenhakuoikeus.* Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättäväksi kohta 6, jonka mukaan lapsen vanhempi ja huoltaja sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, saisi hakea itsenäisesti muutosta myös 60 b §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevassa asiassa.

90 §. *Muutoksenhaku hallinto-oikeuteen.* Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättävän kohtaan 6 mahdollisuus hakea sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan tekemään päätökseen valittamalla muutosta suoraan hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään asioissa myös 60 b §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevassa asiassa. Kohdat 6-11 siirtyvät numeron eteenpäin. Kohta 12 täsmennetään koskemaan sekä 71 että 72 §:ssä tarkoitettuja rajoituksia.

92 §. *Muutoksenhaku korkeimpaan hallinto-oikeuteen.* Pykälän 1 momenttiin esitetään lisättävän mahdollisuus hakea muutosta hallinto-oikeuden päätökseen korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään myös 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista ja 69 ja 72 §:n 2 momentissa tarkoitettua liikkumisvapauden rajoittamista koskevassa asiassa.

Pykälän 2 momenttiin esitetään lisättäväksi mahdollisuus hakea valittamalla muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta ilman valituslupaa myös 60 a §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä.

Muutossäädöksen voimaantulosäännös

Esityksen mukaan lait tulisivat voimaan 1 päivänä tammikuuta 2022.

Joka tämän lain voimaan tullessa voimassa olleiden säännösten mukaan on ollut kelpoinen toteuttamaan lastensuojelulaitoksessa rajoitustoimenpiteitä, on kelpoinen toteuttamaan niitä ilman 61 c §:ssä vaadittua koulutusta ja perehdytystä kahden vuoden ajan tämän lain voimaantulosta.

Ennen tämän lain voimaantuloa voimassa oleva erityisen huolenpidon järjestäminen sekä henkilöstön vähimmäismäärä on saatettava tämän lain mukaiseksi kahden vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta.

Ennen tämän lain voimaantuloa tehtyyn päätökseen sovelletaan päätöksen tekohetkellä voimassa ollutta lakia.

Valitukseen ja alistukseen, joka tehdään ennen tämän lain voimaantuloa annetusta päätöksestä, sekä tällaisen asian käsittelyyn valituksen johdosta ylemmässä valitusviranomaisessa sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

7.2 Laki valtion lastensuojelulaitoksista

1 §. Lain soveltamisala. Pykälässä esitetään säädettäväksi lain soveltamisala, joka vastaisi voimassa olevan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä annetun lain 1 §:n 1 momenttia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista valtion lastensuojeluyksiköistä ja vankilan perheosastosta käytettäisiin yhdessä nimitystä valtion lastensuojelulaitokset. Lastensuojeluyksikkö korvaisi vanhahtavan termin koulukoti. Valtion lastensuojeluyksikkö käsitteenä kuvaisi sen toimintaa selkeämmin lastensuojelutoimintana kuin koulukoti. Pykälällä olisi yhteys lastensuojelulain 57 §:ään, jossa säädetään lastensuojelulaitoksista.

2 §. Tehtävät. Pykälässä säädettäisiin valtion lastensuojelulaitosten tehtävistä. Vaativan sijaishuollon palvelua tarvitsevien lasten erityiseen tai monialaiseen tuen tarpeeseen vastaaminen edellyttää tehostettua vaativaa erityisosaamista, integroituu sosiaali- ja terveydenhuollon ammatilliseen osaamiseen perustuvaa kuntouttavaa työskentelyä sekä intensiivistä ammatillisesti koulutetun aikuisen läsnäoloa.

Pykälän 1 momentin mukaan vaativaa sijaishuoltoa järjestettäisiin valtion lastensuojeluyksikössä, kun sosiaali- tai terveydenhuollon palvelut eivät yksin ole riittäviä vastaamaan lapsen tuen tarpeeseen ja lapsi tarvitsee vahvaa toiminnallisesti integroitua sijaishuoltoa. Arvioinnin asiassa ja ratkaisun sijaishuoltopaikan hakemisesta valtion lastensuojeluyksiköstä tekee lapsen sijoittava kunta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja valtion lastensuojeluyksikön työntekijöiden tulee yhdessä arvioida lastensuojeluyksikön mahdollisuuksia vastata sijoitettava olevan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja tarjota lapselle hänen edun mukainen sijaishuolto- tai jälkihuoltopalvelu. Valtion lastensuojeluyksiköiden toiminnassa sovelletaan lastensuojelulakia.

1 momentin mukaan valtion lastensuojeluyksikön tulisi järjestää lastensuojelulain 49 a §:n mukaisia vaativan sijaishuollon integroituja palveluja sekä erityistä huolenpitoa ja lastensuojelulain mukaista jälkihuoltoa, niin että lastensuojeluyksikön palveluissa on aina integroituna myös perusopetuksen järjestäminen. Lastensuojelulain 49 a §:n mukaan vaativa sijaishuolto sisältää lapsen asiakassuunnitelmaan perustuen toiminnallisesti integroidun laitoshoidon järjestämisen

a) kiireellisenä vastaanotto- ja arviointipalveluna, b) perusopetuksen ja sijaishuollon integroituna palveluna, c) päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä sijaishuollon integroituna palveluna, d) lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä sijaishuollon integroituna palveluna ja e) vammaispalvelujen ja lastensuojelun integroituna palveluna.

Valtion lastensuojeluyksiköt voisivat järjestää lastensuojelulain mukaisia vaativan sijaishuollon palveluja esimerkiksi keskitetysti ja erikoistuen tiettyjen palvelumuotojen tuottamiseen. Palvelujen järjestämisen edellytyksistä noudatettaisiin lastensuojelulain säännöksiä. Valtion lastensuojeluyksikössä järjestettävä kiireellisen vastaanotto- ja arviointipalvelu turvaisi lapsen oikeutta hänen edun mukaiseen sijaishuoltoon myös kriisitilanteissa, joissa lapsi pitäisi saada nopeasti, esimerkiksi saman päivän aikana, vaativana sijaishuoltona tarjottavan hoidon ja huolenpidon piiriin tai, kun lapsen tarpeisiin vastaavaa vastaanotto- ja arviointipaikkaa ei voida muutoin järjestää. Valtion lastensuojeluyksiköt vastaisivat vastaanotto- ja arviointipalvelun järjestämisestä. Lapsi voi olla jo huostaanotettu ja hänet siirrettäisiin valtion lastensuojeluyksikköön sijaishuoltopaikan muutospäätöksellä tai hänet voitaisiin sijoittaa tällaiseen yksikköön kiireellisesti. Kiireellisen vastaanotto- ja arviointisijoituksen aikana arvioitaisiin lapsen tilanne ja palvelutarve sekä etsittäisiin tarvittaessa hänen tarpeitaan vastaava sijaishuoltopaikka.

Valtion lastensuojeluyksiköiden perusopetuksen opetuslupa mahdollistaa tehostetun koulunkäynnin tuen järjestämisen vaativan sijaishuollon palveluun integroituna. Palvelun keskeisinä sisältöinä ovat lapsen kehitystason ja tarpeiden mukainen kasvatus ja ohjaus, perusopetus, terveen psyykkisen kasvun tuki, perhetyö ja tarpeen mukaan mm. päihdetyö.

Tällä hetkellä valtion koulukodeissa järjestetään päihdekatkaisua ja -kuntoutusta. Päihteitä käyttävien lasten osuus koulukodeissa on suuri. Heidän tarpeisiinsa vastaaminen edellyttää päihdehoitoon liittyvän osaamisen vahvistamista ja riittäviä toimintaedellytyksiä kyseisen palvelun järjestämiseen erikoistuneilla osastoilla. Valtion koulukoteihin sijoitettavien lasten mielenterveyspalveluiden ja psykiatrisen hoidon tarpeet ovat kasvaneet merkittävästi, ja valtion koulukodeissa työskentelee lasten- tai nuorisopsykiatreja. Valtion lastensuojeluyksiköiden tulisi jatkossa varmistaa tarjoamiensa palvelujen osaamisen lisäksi integraatio alueen lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä päihdehuollon palveluihin. Terveystieteiden erityisistä velvollisuuksista säädetään lastensuojelulain 15 §:ssä ja terveydenhuoltolain 69 §:ssä ja sosiaalihuollon erityisistä velvollisuuksista lastensuojelulain 15 a §:ssä.

Esityksen mukaan valtion lastensuojeluyksiköissä olisi järjestettävä erityisen huolenpidon jaksoja (EHO), jolla voidaan turvata kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa olevien ja paljon monialaista tukea tarvitsevien lasten ja nuorten hoito, huolenpito ja opetus. Säännös vastaa voimassa olevaa käytäntöä ja lainsäädäntöä. Viimeisten vuosien aikana koulukotien EHO-osastojen käyttöaste on ollut 100 prosenttia ja paikkojen kysyntä on ylittänyt tarjonnan. Erityisen huolenpidon osalta lastensuojelulain 59 a §:n 2 momentin mukaan erityisen huolenpidon asumisyksikössä tulee olla vähintään 3 hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää yhtä lasta tai nuorta kohden.

Esityksen mukaan valtion lastensuojeluyksiköissä olisi järjestettävä lastensuojelulain mukaista jälkihuoltoa.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin valtion lastensuojeluyksiköiden mahdollisuudesta järjestää perusopetuksen intervallijaksoja lastensuojelulain 36 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisena koulunkäynnin tukena lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille. Säännös vastaisi lastensuojelulain 57 §:n 2 momentin säännöstä. Se mahdollistaisi vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten perusopetuksen tukemisen ilman lapsen sijoittamista. Parhaimmillaan intervallijaksolla voitaisiin myös vähentää lapsen sijoituksen tarpeen syntymistä.

Valtion lastensuojeluyksikkö voisi lisäksi toteuttaa yhteistyössä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa lastensuojeluyksiköiden toimialaan kuuluvaa kehittämis- ja tutkimustoimintaa. Valtion lastensuojeluyksiköiden toiminnan tulisi perustua tieteelliset kriteerit täyttävään tutkimustietoon ja sen pohjalta tapahtuvaan kehittämistyöhön. Valtion lastensuojeluyksiköiden tehtävänä olisi esimerkiksi implementoida näyttöön perustuvia työmenetelmiä ja kehittää niitä toimialan palveluihin soveltuviksi. Niiden tehtävänä olisi levittää jatkuvan tutkimuksen ja ammatillisen käytännön vuoropuhelussa vaikuttaviksi osoittautuneita toimintatapoja kansallisesti ja erikoistua vaativan sijaishuollon osaamiskeskuksina.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin lapsen sijoittamisesta vankilan perheosastolle. Säännös vastaisi voimassa olevaa sääntelyä.

3 §. Ohjaus, valvonta ja kehittäminen. Valtion lastensuojelulaitosten yleinen johto, lastensuojelulain mukaisen toiminnan ohjaus ja valvonta sekä lastensuojelun tutkimus- ja kehittämistoiminta kuuluvat esitetyn 1 momentin mukaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle.

2 momentissa säädettäisiin valtion lastensuojeluyksiköissä annettavan perusopetuksen ja siihen liittyvän muun opetuksen ohjauksen vastuusta. Opetushallitus ohjaa voimassa olevan lain mukaan koulukotien perusopetuksen ja muun opetuksen järjestämistä.

3 momentissa säädettäisiin aluehallintovirastojen lastensuojelu toiminnan laillisuusvalvonnasta siten kuin laissa aluehallintovirastoista (896/2009) säädetään.

4 §. Neuvottelukunta. Pykälässä säädettäisiin valtion lastensuojelulaitoksien ja vankilan perheosaston yhteisestä neuvottelukunnasta. Ehdotus noudattaisi 2000-luvun alun kehityssuuntaa, jonka mukaan valtion järjestämistä vastuulla olevissa palveluissa johtokunnat on pyritty korvaamaan neuvottelukunnilla.

Valtakunnallinen neuvottelukunta olisi neuvoa-antava, laajaa kehittämistehtävää toteuttava toimielin, jonka jäsenillä ei olisi suoraa virkamiesvastuuta toimestaan. Neuvottelukunnalle asetettavat tehtävät eivät edellyttäisi virkavastuuta. Esitys selkeyttäisi THL:n tulosohjaus- ja työnjohto-oikeutta ja neuvottelukunnan tehtävää lastensuojelun ja valtion lastensuojeluyksiköiden toiminnan kehittäjänä ja seuraajana.

Neuvottelukunnan asettaisi lastensuojelun kansallisesta ohjauksesta vastuussa oleva sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

5 §. Lastensuojelun järjestäminen. Valtion lastensuojeluyksiköiden toiminta järjestettäisiin pykälän 1 momentin mukaan laitoshoitona tai muunlaisena palveluna siten kuin lastensuojelulaissa säädetään.

Voimassa olevan Terveyden ja hyvinvoinnin alaisista lastensuojeluyksiköistä annetun lain mukaan valtion koulukotien toimintaa on voitu järjestää perhehoitona. Perhehoito on käytännössä jäänyt muiden palveluntuottajien toteutettavaksi eikä perhehoito esityksen mukaan kuuluisi edellä lain 2 §:ssä säädettäväksi esitettyihin valtion lastensuojeluyksiköiden tehtäviin. Esityksen mukaan valtion lastensuojeluyksiköissä ei olisi myöskään mahdollisuutta antaa mielenterveyslaissa (1116/1990) tarkoitettuja mielenterveyspalveluja.

Pykälän 2 momentin mukaan vankilan perheosaston lastensuojelulain mukaisen toiminnan johtaminen olisi valtion lastensuojelulaitosten toiminnasta vastaavan johtajan tehtävä. Voimassa olevan lain mukaisesti THL on määrännyt jonkin koulukodin johtamaan edellä mainittua toimintaa. Perheosaston lastensuojelulain mukaisen toiminnan johtaminen soveltuu yksittäistä

koulukotia paremmin valtion lastensuojeluyksiköistä vastaavan johtajan tehtäviin. Tällöin kyseisellä johtajalla on mahdollisuus seurata valtion lastensuojelulaitosten operatiivista toimintaa kokonaisuutena ja vastata siitä virkavastuulla.

6 §. Yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Pykälä vastaisi voimassa olevan lain säännöstä. Vankeuslain 5 luvun 8 §:n mukaan vankilan osastoilla on oltava päiväjärjestys. Päiväjärjestyksen vahvistaa 5 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan vankilan johtaja. Koska päiväjärjestys vaikuttaa myös perheosaston lastensuojelutyön järjestämiseen, säädettäisiin pykälän 1 momentissa, että päiväjärjestyksen valmistelusta vastaisi Rikosseuraamuslaitos yhteistyössä perheosaston henkilöstön kanssa.

Perheosastolla olisi järjestettävä lastensuojelulain mukaisia neuvotteluja, joiden johtamisesta sekä osallistujien valinnasta vastaisi kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Vankilan johtajan olisi viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, mikäli vanhemman tilanteesta tapahtuisi muutoksia, jotka saattaisivat edellyttää asiakassuunnitelman tarkistamista. Tällaisia tilanteita olisivat esimerkiksi koepauuden alkaminen tai vangin siirtäminen suljetulle osastolle.

7 §. Perusopetuksen järjestäminen. Pykälä vastaisi voimassa olevan lain säännöksiä kokonaisuudessaan. Perusopetuksen järjestämisestä säädetään perusopetuslaissa (628/1998).

8 §. Muun toiminnan järjestäminen. Pykälän 1 momentin mukaan valtion lastensuojeluyksikkö järjestää työtoimintaa, milloin se lapsen tai nuoren kuntoutuksen kannalta katsotaan tarpeelliseksi.

9 §. Henkilökunta. Pykälässä säädettäisiin valtion lastensuojelulaitoksessa työskenteleviltä henkilöiltä vaadittavasta osaamisesta. Pykälällä viitataan lastensuojelulain 60 §:ään, jossa säädetään lastensuojelulaitoksen henkilökunnasta. Pykälässä esitetään säädettävän lasten- ja nuorisopsykiatrisesta ja perheterapeuttisesta osaamisesta valtion lastensuojelulaitoksessa ja muutoin mainittavan valtion lastensuojelulaitoksen toiminnan kannalta keskeisten ammattilaisten asiantuntijuudesta. Esitetty muutos on välttämätön, jotta valtion lastensuojeluyksiköille säädetyt tehtävät vaativan sijaishuollon integroidusta palvelusta voidaan hoitaa asianmukaisesti.

Pykälän 2 momentin mukaan henkilökunnan valinnasta ja kelpoisuusvaatimuksista säädettäisiin tarkemmin sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetuksella.

10 §. Tarkemmat säännökset. Pykälässä säädettäisiin asetuksenantovaltuutus valtion lastensuojeluyksiköiden neuvottelukunnasta sekä ohjesäännöstä.

11 §. Voimaantulo. Lain olisi tarkoitus tulla voimaan 1 päivänä tammikuuta 2022.

Tällä lailla kumotaan laki Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010) ja asetus valtion koulukodeista (769/1978).

Jos muualla lainsäädännössä viitataan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleeseen lakiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä tai asetukseen valtion koulukodeista, sen asemesta sovelletaan tätä lakia.

12 §. Siirtymäsäännökset. Valitukseen ja alistukseen, joka tehdään ennen tämän lain voimaantuloa annetusta päätöksestä, sekä tällaisen asian käsittelyyn valituksen johdosta ylemmässä valitusviranomaisessa sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

7.3 Terveydenhuoltolaki

69 §. *Lastensuojelulain mukaiset velvoitteet.* Pykälää täsmennettävän vastaamaan lastensuojelulain 15 §:ä. Esityksen mukaan sijoitetulla lapsella sekä jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella ja nuorella, olisi oikeus saada tarvitsemansa välttämättömät terveydenhuollon palvelut, päihdehoitoon, lapsen ja nuoren tutkimus ja hoito- ja terapiapalvelut sekä apuvälineet viivytyksettä. Terveydenhuollon palvelujen, psykiatrinen- ja päihdehoito mukaan lukien, saamisen edellytyksenä ei voi olla, että lapsen tai nuoren kasvuolosuhteet olisivat riittävän vakiintuneet ennen kuin hoitoa järjestetään. Esimerkiksi hyvin traumatisoituneilla sijoitetuilla lapsilla tilanteen ja olosuhteiden vakiintuminen voi kestää useita vuosia, mutta psykiatrinen hoito olisi järjestettävä viivytyksettä. Lapselle on vaikea tai jopa mahdoton valita oikeanlaista tukea tai sijaishuoltopaikkaa, jos ei tiedetä mistä lapsen oireilu johtuu tai millaisesta kuntoutuksesta lapsi hyötyisi. Säännöksen tarkoituksena on myös vähentää lastensuojelun kuormittumista tilanteissa, jossa lapsen ja perheen tuen tarpeet liittyvät ensisijaisesti lapsen vammaan tai sairauteen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon apuvälinetarpeen kiireettömän suunnitelman tekemiseen on perusterveydenhuollossa ja sosiaalitoimissa asetettu kolmen kuukauden enimmäisaikaraja ja kiireettömässä erikoissairaanhoidossa kuuden kuukauden enimmäisaika. Esimerkiksi lapsen koulunkäynti voi käytännössä kuitenkin estyä, jos hän joutuu odottamaan kuukausia tarvitsemiaan kuntoutuksen apuvälineitä. Sijaishuollossa olevilla lapsilla on usein muutoinkin erityisiä haasteita koulunkäynnissä ja pitkiäkin jaksoja jolloin lapsi ei ole käynyt koulua ollenkaan. Samoin koulunkäynti tai sijaishuollon onnistuminen voi estyä, mikäli lapsi tai nuori ei saa tarvitsemiaan välttämättömiä terveydenhuollon palveluja, esimerkiksi tarvitsemaansa lääkitystä.

2 momenttiin esitetään lisättäväksi säännös siitä, että lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksiin, vammaan tai toimintakyvyn selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut olisi järjestettävä viivytyksettä. Terveydenhuollon diagnosointiin liittyvä tutkimus ja diagnoosien tarkastaminen voi olla tarpeen myös lapsen eri ikä- ja kehitysvaiheissa. Alaikäisen kohdalla diagnostinen pysyvyys on heikkoa kehityksen keskeneräisyydestä johtuen. Säännöksellä vahvistettaisiin lasten oikeutta saada tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet tarpeen mukaisesti.

Terveydenhuollon ammattihenkilön olisi annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä kirjallinen perustelu, mikäli terveydenhuollon ammattilainen arvioi, että terveydenhuollon palvelut eivät sovellu lapsen hoitamiseen. Sosiaalihuollon asioissa viranhaltijat tekevät valituskelpoisia päätöksiä, jotka tulee perustella. Päätöksen teon tueksi sosiaalityöntekijä voi tarvita terveydenhuollon perustellun kannanoton siitä, miksi terveydenhuollon palvelut eivät sovellu lapsen hoitamiseen. Tällainen tarve voi tulla esille esimerkiksi, kun lastensuojelulla on näkemys siitä, että lapsi tarvitsisi ensisijaisesti esimerkiksi psykiatrista hoitoa tai oireiden diagnosointia ja lapsi voitaisiin vasta tämän jälkeen sijoittaa oikeanlaiseen ja riittävän osaamisen omaavaan lastensuojelulaitokseen. Lapsen tarpeisiin vastaavan ja lapsen edun mukaisen sijaishuoltopaikan valinta edellyttää mahdollisimman kattavaa kuvaa lapsen somaattisesta ja psyykkisestä terveydentilasta. Säännöksellä pyritään välttämään lasten turhia ja toistuvia siirtoja sosiaalihuollon ja terveydenhuollon välillä ja varmistamaan suunnitelmallinen lapsen tarpeisiin perustuva sijaishuolto. Joissakin tilanteissa terveydenhuollon riittävä tutkimus ja hoito voi ehkäistä jopa viimesijaisen sijaishuollon tarvetta.

Pykälään 3 momentissa säädettäisiin kustannusten korvaamisesta. Säännös vasta voimassa olevaa sääntelyä.

Pykälän uudessa 4 momentissa velvoitettaisiin lapsen sijoittajakunnan terveydenhuollon yksiköitä tai sairaanhoitopiiriä osallistumaan lapsen sijaishuoltoon, kun kyse on vaativasta sijais- huollosta tai erityisen huolenpidon jakson järjestämisestä. Molemmissa tapauksissa lapsi tarvitsee integroitua sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Kyseeseen voi tulla esimerkiksi lasten- tai nuorispsykiatrian yhteistyö sijaishuoltopaikan kanssa lapsen tarvittavien mielenterveyspal- velujen varmistamiseksi.

7.4 Sosiaalihuoltolaki

18 a §. *Perhekuntoutus.* Sosiaalihuoltolakiin esitetään lisättäväksi säännös perhekuntoutuksesta. Perhekuntoutusta järjestetään laitoksessa tapahtuvana ympärivuorokautisena ja päivämuotoi- sena kuntoutuksena. Lisäksi laitoksen yhteydessä voi olla perheasuntoja, joihin perheille tarjo- taan tehostettua tukea. Perhekuntoutus tapahtuu laitosympäristössä, joka erottaa sen asiakkaan kotona tapahtuvasta perhetyöstä sekä lastensuojelulain mukaisesta intensiivisestä avohuollon tukipalvelusta, jota myös tuodaan lapsen ja hänestä huolta pitävien aikuisten arkeen.

Perhekuntoutuksen on todettu olevan tehokas apu tilanteissa, joissa on olemassa kodinulkopuo- lisen sijoituksen riski, mutta perhe on motivoitunut perhekuntoutukseen ja perhekuntoutusta on mahdollista tarjota oikea-aikaisesti perheelle. Perhekuntoutuksessa tarjotaan kuntouttavaa toi- mintaa koko perheelle suunnitellusti ja tavoitteellisesti. Sen tavoitteena on lasten kasvuolosuh- teiden turvaaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja perheen omien voimavarojen vahvistaminen. Perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen tukeminen erilaisin toiminnallisin menetelmin, arjen taitojen harjoittelu ja säännöllisen päivärhythmin vakiinnuttaminen ovat koko perheen kuntoutuksen kulmakiviä.

8 Lakia alemman asteinen sääntely

8.1 Sosiaali- ja terveysministeriön asetus valtion lastensuojelulaitoksista

1 §. *Henkilöstön valinta.* Pykälän 1 momentin tarkoituksena on selkeyttää nimittämisprosessia ja siirtää nimittämistoimivalta voimassa olevan lain mukaiselta johtokunnalta Terveyden ja hy- vinvoinnin laitokselle. Selvyyden vuoksi asetukseen on tarpeen kirjata, että Terveyden ja hy- vinvoinnin laitos nimittää valtion lastensuojelulaitosten toiminnasta vastaavan johtajan sekä johtavan rehtorin valinnasta. Muusta valtion lastensuojeluyksiköiden henkilökunnan nimittämi- sestä määrätään ohjesäännössä.

Pykälän 2 momentin mukaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekee vankilan perheosaston lastensuojelutehtävistä vastaavan palveluntuottajan valintaa koskevat päätökset. Säännös vastaa voimassa olevan lain säännöstä.

2 §. *Henkilökunnan kelpoisuusvaatimukset.* Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön kelpoi- suusvaatimuksista säädetään sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetusta laissa (817/2015) ja terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (559/1994). Lastensuojelulaitoksen joh- tajan kelpoisuus vastaisi lastensuojelulaissa säädettyä lastensuojelulaitoksen johtajan kelpoi- suutta. Vastaavalla ohjaajalta ja ohjaajalta edellytettäisiin ammattikorkeakoulututkintoa sosi- aali- tai terveydenhuoltoalalta tai muuta soveltuvaa ammattikorkeakoulututkintoa, kuten yhtei- söpedagogin tutkintoa. Valtion lastensuojelulaitoksen tehtävä on vaativa ja sen hoitaminen edel- lyttää henkilökunnalta riittävää koulutus- ja osaamistaustaa. Lähtökohtana olisi, että valtion las- tensuojelulaitoksissa työskentelisi pääasiassa ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita ja tehtäviin soveltuvia ammattilaisia. Opettajien kelpoisuusvaatimuksista säädetään asetuksessa opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998).

3 §. Neuvottelukunta. Valtion lastensuojeluyksiköt ja vankilan perheosasto ovat Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisia yksiköitä ja osa THL:n kirjanpitoyksikköä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ohjaa ja valvoo valtion lastensuojeluyksiköitä ja vankilan perheosastoa myös taloudellisessa merkityksessä, tulosohjauksen kautta. Lisäksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekee sosiaali- ja terveysministeriölle esitykset valtion lastensuojeluyksikköjä ja vankilan perheosastoa koskevista lisätalousarvioesityksistä. Johtokunta ei ole osapuolena virallisissa tulosohjausneuvotteluissa tai niiden pohjalta laadittavassa sopimuksessa.

Tavoitteena on selkeyttää Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen asemaa suhteessa sen alaisiin valtion lastensuojeluyksiköihin ja vankilan perheosastoon. Ohjauksen läpinäkyvyyttä parannetaan ja päätöstoimivaltaan liitetään selkeästi päätöksentekijän virkavastuu. Osana valtion tulosohjausta ja muutoinkin lastensuojeluyksikköä ohjaavana viranomaisena, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tulee osana tulosohjausprosessia hyväksyä myös lastensuojeluyksikköjä ja vankilan perheosastoa koskeva toimintasuunnitelma ja talousarvio, valmistella sitä koskeva tilinpäätös sekä laatia ja vahvistaa toimintakertomus. Tämä on edellytyksenä sille, että Terveyden ja hyvinvoinnin laitos voi toteuttaa sille asetetut velvoitteet lastensuojeluyksikköjä ja vankilan perheosastoa ohjaavana ja tulosohjauksesta vastaavana viranomaisena. Tällä hetkellä näitä Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle kuuluvia tehtäviä on määrätty johtokunnalle.

Nyt esitettävän muutoksen tarpeeseen vaikuttaa myös se, että muutoksen kohteena olevan johtokunnan jäsenet ovat ilman virkavastuuta tehneet valtion lastensuojeluyksikköjen ja vankilan perheosaston toimintaan liittyviä operatiivisia ja taloudellisia päätöksiä. Koska johtokunta itsessään ei ole viranomainen, ei myöskään sen jäsenten mahdollisesta virkamiesvastuusta tässä roolissaan ole kirjattua säädöspohjaa. Lisäksi johtokunnan kollektiivinen työnantajavastuusiin liittyvä päätöksenteko on käytännössä byrokraattista ja hankalaa toteuttaa, etenkin kun jäsenistö ei pääsääntöisesti työskentele yksikössä, johon virkamiesoikeudelliset päätökset vaikuttavat. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos toimii viranomaisena ja sen valtion lastensuojeluyksikköjä ja vankilan perheosastoa koskevat ohjaustehtävät hoidetaan siten virkavastuulla. Valtion lastensuojeluyksikköjen ja vankilan perheosaston operatiiviseen toimintaan ja talouteen suoraan liittyvä päätöstoimivalta tulisi tapahtua selkeästi virkamiesvastuulla ja sen tulisi kuulua yksinomaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle.

Nykyisellään toimivan johtokunnan tehtäviä ei ole määritelty säädöstatolla. Johtokunnan sijaan asetettava neuvottelukunta edelleen käsitelisi talousarvion, tilinpäätöksen ja toimintakertomukset ja -suunnitelmat sekä muut toiminnan kannalta laajakantoiset ja olennaiset sekä taloudellisesti merkittävät asiat. Lisäksi neuvottelukunta käsitelisi toiminta- ja vuosikertomuksen. Näin neuvottelukunnalla olisi kehittämisvastuun toteuttamiseksi riittävä tieto lastensuojeluyksikköjen ja vankilan perheosaston toiminnasta.

Neuvottelukunta olisi neuvoa-antava, laajaa kehittämistehtävää toteuttava toimielin, jonka tehtäviin ei sisältyisi taloudellisiin, toiminnallisiin tai työnantajavastuuihin liittyviä virkavastuukysymyksiä. Sille asetuksella asetettavat tehtävät ja roolin selkeyttäminen operatiivisen ja taloudellisen toimivallan ja työnantajavelvoitteiden osalta mahdollistaisi neuvottelukunnan strategisen ja nykyistä laajemman osallistumisen valtion lastensuojelulaitoksia ja vankilan perheosastoa koskevaan tutkimus- ja kehittämistoiminnan edistämiseen sekä laadun kehittämisen tukeen.

Neuvottelukunnan kokoonpanossa on turvattava eri osapuolien asiantuntemus ja kokemus sekä huomioitava jäsenten mahdollisuus osallistua lastensuojelulaitosten toiminnan kehittämiseen liittyvien aloitteiden ja ehdotusten tekeminen, mutta myös laajempien kansallisen tason muutosten ja kehittämisehdotusten tekeminen. Palvelun käyttäjien eli kokemusasiantuntijoiden ja heidän perheidensä edustus neuvottelukunnassa on tärkeää toiminnan kehittämisen ja vaikuttavuuden arvioimisen kannalta.

4 §. Ohjesääntö. Esityksen mukaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitos hyväksyy valtion lastensuojeluyksikköjen ja vankilan perheosaston ohjesäännön. Ohjesäännössä määrätään neuvottelukunnan kokoontumisesta sekä lastensuojeluyksiköiden toiminnasta ja henkilöstön tehtävistä. Neuvottelukunta voi asettaa keskuudestaan toimielimiä neuvottelukunnalle kuuluvien tehtävien suunnittelua ja toimeenpanoa varten.

Pykälä vastaisi pääasiassa voimassa olevan lain säännöstä valtion lastensuojelulaitosten ohjesäännöstä. Se koskisi sekä valtion lastensuojeluyksikköjä että vankilan perheosastoa. On tarkoituksenmukaista säätää ohjesäännön hyväksyjäksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Neuvottelukunta voisi asettaa keskuudestaan toimielimiä johtokunnalle kuuluvien tehtävien suorittamista varten.

9 Voimaantulo

Esityksen mukaan lait tulisivat voimaan 1 päivänä tammikuuta 2022.

Joka tämän lain voimaan tullessa voimassa olleiden säännösten mukaan on ollut kelpoinen toteuttamaan lastensuojelulaitoksessa rajoitustoimenpiteitä, on kelpoinen toteuttamaan niitä ilman 61 c §:ssä vaadittua koulutusta ja perehdytystä vuoden ajan tämän lain voimaantulosta.

Ennen tämän lain voimaantuloa voimassa oleva erityisen huolenpidon järjestäminen ja henkilöstön vähimmäismäärä olisi saatettava tämän lain mukaiseksi kahden vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta.

Ennen tämän lain voimaantuloa tehtyyn päätökseen sovellettaisiin päätöksen tekohetkellä voimassa ollutta lakia.

Valitukseen ja alistukseen, joka tehdään ennen tämän lain voimaantuloa annetusta päätöksestä, sekä tällaisen asian käsittelyyn valituksen johdosta ylemmässä valitusviranomaisessa sovellettaisiin tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

10 Toimeenpano ja seuranta

11 Suhde muihin esityksiin

11.1 Esityksen riippuvuus muista esityksistä

11.2 Suhde talousarvioesitykseen

12 Suhde perustuslakiin ja säätämisyjärjestys

12.1 Sijaishuollossa olevan lapsen perusoikeudet

Lastensuojelulakiin ehdotettujen muutosten tavoitteena on parantaa sijaishuollossa olevien lasten samoin kuin sijaishuollon henkilöstön oikeusturvaa. Lakiehdotus vahvistaa lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan. Ehdotetulla sääntelyllä toteutetaan perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädettyä velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lisäksi ehdotettu sääntely kytkeytyy tiiviisti julkiselle vallalle perustuslain 19 §:n 3 momentissa säädettyyn velvollisuuteen edistää väestön terveyttä ja turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut samoin kuin 19 §:n 1 momentissa säädettyyn oikeuteen välttämättömään huolenpitoon. Edelleen lakiehdotuksella on kiinteä yhteys henkilökohtaista turvallisuutta koskevaan perustuslain 7 §:n 1 momentin säännökseen. Säännös edellyttää valtiolta toimenpiteitä jokaisen turvallisuuden suojaamiseksi ulkopuolisia loukkauksia vastaan.

Lastensuojelulain nojalla kiireellisesti sijoitetun ja huostaan otetun lapsen sijaishuollon aikana voidaan joutua perustellusti ja välttämättömästi syystä rajoittamaan lapsen perustuslaissa turvattuja perusoikeuksia ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuja oikeuksia lapsen hoidon ja huollon turvaamiseksi tai lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden varmistamiseksi. Rajoittamisen perusedellytyksistä on säädetty lastensuojelulain 61 ja 61 a §:ssä. Voimassa olevan lain 11 luvussa säädetään rajoituksista ja rajoitustoimenpiteistä sijaishuollon aikana.

Lakiesityksen tavoitteena on perustuslain 6 §:ssä perusoikeutena turvatun yhdenvertaisuusperiaatteen toteuttaminen pyrkimällä saattamaan sijaishuoltoon sijoitetut lapset rajoitusten käytön suhteen keskenään nykyistä yhdenvertaisempaan asemaan siitä riippumatta, ovatko he sijoitettuna valtion, kunnan tai yksityisen toimijan sijaishuoltoonpaikkaan tai missä päin maata he ovat sijoitettuna. Tavoitteena on lisäksi yhdenmukaistaa perustuslain 124 §:ssä säädetyn julkisen vallan ja merkittävän julkisen vallan käytön valtiosääntöoikeudellista tulkintaa lastensuojelun rajoitustoimenpiteiden osalta vastaamaan muiden vastaavien rajoitustoimenpiteiden valtiosääntöoikeudellisesta arviointia. Myös tämä vahvistaa lasten yhdenvertaisuuden toteutumista verrattuna muihin ryhmiin, joiden perusoikeuksien rajoituksesta on säädetty kansallisessa laissa.

12.2 Ehdotuksen kannalta keskeiset perusoikeussäännökset

Perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetään velvoite turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Ehdotus toteuttaa mainittua velvoitetta, sillä sen keskeisenä lähtökohtana ja tavoitteena on vahvistaa ja edistää sijaishuollossa olevan lapsen itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus on monien muiden oikeuksien käytön perusta. Se kytkeytyy erityisesti perustuslain 7 §:n säännökseen elämästä, henkilökohtaisesta vapaudesta, koskemattomuudesta ja turvallisuudesta, 9 §:n säännökseen liikkumisvapaudesta, 10 §:n säännökseen yksityiselämän suojasta sekä 15 §:n säännökseen omaisuuden suojasta.

Samalla, kun rajoitustoimilla puututaan edellä mainittuihin perusoikeuksiin, niillä turvataan rajoitustoimenpiteiden kohteena olevan lapsen perustuslain 19 §:ssä säädetty oikeus välttämättömään huolenpitoon ja 7 §:ssä säädetty oikeus elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Lisäksi toimenpiteen tarkoituksena voi olla muun muassa toisten henkilöiden elämän sekä henkilökohtaisen vapauden, koskemattomuuden ja turvallisuuden, yksityiselämän tai omaisuuden suojaaminen.

Mainittujen perusoikeussäännösten lisäksi ehdotuksella on liittymäkohtia perustuslain 1 §:n säännökseen, jonka mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Ehdotuksilla on myös yhteys kansanvaltaisuutta ja oikeusvaltioperiaatetta koskevaan perustuslain 2 §:ään, jonka mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Kansanvaltaisuutta ja oikeusvaltioperiaatetta voidaan pitää lähtökohtana julkisen vallan velvollisuuksien sisällön arvioimiselle. Edelleen ehdotukset liittyvät perustuslain 80 §:ään, jonka mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla ja 124 §:ään, jossa säädetään hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle. Perustuslain 21 §:n oikeusturvasäännös on keskeisessä asemassa ehdotuksia arvioitaessa.

Oikeus sosiaaliturvaan

Perustuslain 19 §:n 1 momentti on muista perusoikeuksista poiketen kirjoitettu subjektiivisen oikeuden muotoon. Säännöksen mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon on viimesijainen vähimmäissuoja, joka yhteiskunnan on kaikissa olosuhteissa taattava. Edellytyksenä on, että henkilö ei kykene hankkimaan tällaista turvaa omalla toiminnallaan taikka saa sitä muista sosiaaliturvajärjestelmistä tai muilta henkilöiltä. Säännöksen tarkoittama oikeus kuuluu kaikille. Säännös edellyttää ihmisarvoisen elämän edellytykset turvaavien palvelujen järjestämistä. Ihmisarvoisen elämän edellytyksiä turvaavaan tukeen kuuluvat esimerkiksi välttämättömän ravinnon ja asumisen järjestäminen. Kysymys on julkiseen valtaan kohdistuvasta yksilöä koskevasta vastuusta. Käytännössä säännöksen tarkoittaman turvan järjestäminen edellyttää alemmanasteista lainsäädäntöä. Rajoitustoimenpiteiden tarkoituksena on osaltaan turvata sijaishuollossa olevien lasten oikeus perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettuun välttämättömään huolenpitoon tilanteissa, joissa he eivät ole kykeneviä sitä itse turvaamaan.

Ehdotukset tukevat myös perustuslain 19 §:n 3 momentin toimeksiantoa, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Palvelujen riittävyttä arvioitaessa lähtökohtana pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Itsemääräämisoikeuden ja rajoitustoimenpiteiden arvioinnin kannalta perustuslain 19 §:n 3 momentilla on erityisesti merkitystä siinä suhteessa, että riittäväillä ja oikea-aikaisilla vapaaehtoisilla ja tarvittaessa monilaisilla sosiaali- ja terveyspalveluilla voidaan vaikuttaa lapsen toimintakykyyn, kasvuun ja kehitykseen ja osin välttää rajoittavampiin toimiin päätymisestä.

Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Perustuslain 7 §:n säännöksellä ja siitä aiheutuvilla velvoitteilla on kaksi ulottuvuutta. Julkisen vallan on itse pidättäydyttävä loukkauksista näitä oikeuksia, mutta sen on myös luotava olosuhteet, joissa kyseiset perusoikeudet nauttivat suojaa yksityisiä loukkauksia vastaan. Siten julkisella vallalla voi olla velvoite puuttua yksilön perustuslain 7 §:ssä turvattuihin oikeuksiin myös toisen henkilön vastaavien oikeuksien suojaamiseksi.

Yksilön oikeus elämään on perusoikeuksista tärkein. Säännös kattaa tietyissä tilanteissa myös erityisvelvollisuuden suojan antamiseen ja kytketty erityisen läheisesti 19 §:n 1 momentissa turvattuun oikeuteen välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa henkilöön käyviä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. Oikeudella henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on läheinen yhteys perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Ruumiillisen koskemattomuuden lisäksi henkilökohtaisen koskemattomuuden suojan piiriin kuuluu myös merkittävä puuttuminen yksilön henkiseen koskemattomuuteen silloinkin, kun tällaista puuttumista ei voida katsoa samassa pykälässä kielletyksi ihmisarvon vastaiseksi kohteluksi. Perusoikeuksia koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp) perustelujen mukaan henkilökohtaisen koskemattomuuden asema perusoikeutena asettaa siihen puuttumiselle korkean kynnyksen. Rajoitusten tulee perustua lakiin ja täyttää tulkintakäytännössä täsmentyvät hyväksyttävyyss- ja välttämättömyysvaatimukset. Tältä osin merkitystä on perustuslakivaliokunnan uudemmallalla tulkintakäytännöllä sekä perusoikeussäännösten ja ihmisoikeussopimusten tarjoaman suojan yhteisvaikutuksella.

Henkilökohtaista turvallisuutta koskeva säännös turvaa kyseistä oikeushyvää julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta mutta edellyttää myös valtiolta säädössuojaa oikeuksien turvaamiseksi ulkopuolisia loukkauksia vastaan. Erityisesti henkilökohtainen turvallisuus korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta. Viranomaisen laiminlyönti toteuttaa vaaran torjumiseksi siltä olosuhteiden valossa edellytettäviä toimenpiteitä voi merkitä mainitun oikeuden loukkausta.

Perustuslain 7 §:n 2 momentin sisältämä ehdottomaan muotoon kirjoitettu ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltö koskee sekä fyysistä että henkistä kohtelua. Se on tarkoitettu kattamaan kaikki julmat, epäinhimilliset tai halventavat rangaistuksen tai muun kohtelun muodot.

Perustuslain 7 §:n 3 momentti sisältää henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta täsmentäviä säännöksiä. Momentin mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Vapaudenmenetyksen laillisuus tulee voida saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Säännöksen perustelujen mukaan vapaudenmenetyksellä tarkoitetaan samaa kuin vapauden riistämisenä, toisin sanoen järjestelyä, jolla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä hyvin rajatusta olinpaikasta. Tekoa, jolla ihminen suljetaan omasta tahdostaan riippumatta lukittuun tilaan, pidetään säännöksen tarkoittamana vapaudenmenetyksenä. Eräissä tapauksissa myös tiettyyn huoneeseen lukitsemista lievempää tointa voidaan pitää säännöksessä tarkoitettuna vapaudenmenetyksenä, jos vapauden rajoitukset kestopaan, asteensa ja aikaansaamansa sosiaalisten suhteiden estymisen vuoksi rinnastuvat lukittuun tilaan sijoittamiseen. Perustelujen mukaan säännöksessä tarkoitettu vapaudenmenetys on esimerkiksi mielenterveyslaissa tarkoitettu tahdosta riippumaton hoito ja tartuntatautilain 17 §:ssä tarkoitettu eristäminen. Lastensuojelulain mukainen huostaanotto ei sellaisenaan ole vapaudenriistoa. Kuitenkin laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa toteutettavat erityisrajoitukset (liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityinen huolenpito) voivat tulla tarkasteltavaksi vapaudenriistona. Vapaudenriiston kohteeksi joutuneeseen henkilöön kohdistettava vapaudenriiston astetta lisäävä toimi, esimerkiksi tahdosta riippumattomassa mielenterveyshoidossa olevan potilaan eristäminen, ei sen sijaan ole säännöksessä tarkoitettu vapaudenmenetys. Tältä osin oikeusturvan järjestäminen jää 7 §:n 3 momentin viimeisen virkkeen varaan. Sen mukaan vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa käytetystä sääntelytekniikasta poiketen perustuslain 7 §:ään ei ole sisällytetty luetteloa vapaudenriiston hyväksyttävistä perusteista. Osaltaan tästä

syystä säännökseen on sisällytetty mielivaltaisten vapaudenriistojen nimenomainen kieltö. Mielivaltaisten vapaudenmenetyksen kieltö rajoittaa myös lainsäätäjän mahdollisuuksia määrätä vapaudenriistojen perusteista. Se edellyttää, että laissa varmistetaan oikeusturvan säilyminen myös vapaudenmenetyksen yhteydessä. Sama koskee myös puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Esimerkiksi henkilön poistumisen estämisen tai eristämisen on molempien täytettävä säännöksessä asetettavat vaatimukset. Vaikka perustuslain 7 §:ään ei sisälly Euroopan ihmisoikeussopimusta vastaavalla tavalla eriteltyjä vapaudenriiston edellytyksiä, ei perusoikeuksien hyväksyttävillä rajoituksilla saa loukata ihmisoikeusvelvoitteita. Säännös rajautuu toisin sanoen kansainvälisoikeudellisen velvoitteen kautta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan sisältämiin vapaudenriiston edellytyksiin.

Yksityiselämän suoja

Perustuslain 10 §:ssä säädetään yksityiselämän suojasta. Säännöksen mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Pykälän 2 momentin mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Pykälän 3 momentin mukaan lailla voidaan kuitenkin säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä. Lailla voidaan lisäksi säätää välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavien rikosten tutkinnassa, oikeudenkäynnissä ja turvallisuustarkastuksessa sekä vapaudenmenetyksen aikana.

Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen perustelujen mukaan pykälän 1 momentissa säännellyn yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivastaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Yksityiselämään kuuluu muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Yksityiselämä, kunnia ja kotirauha eivät kaikissa tilanteissa ole täysin toisistaan erotettavissa. Perustelujen mukaan yksityiselämä käsitteenä voidaan ymmärtää henkilön yksityistä piiriä koskevaksi yleiskäsitteeksi. Myös perhe-elämä kuuluu säännöksessä tarkoitettun yksityiselämän suojan piiriin, vaikka siitä ei ole säännöksessä erillistä mainintaa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa sekä kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten oikeuksien koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 17 artiklassa perhe-elämän suoja turvataan yksityiselämän suojan rinnalla.

Liikkumisvapaus

Perustuslain 9 §:n 1 momentissa säädetään maan sisäisestä liikkumisvapaudesta ja oikeudesta valita asuinpaikka. Säännöksen perustelujen mukaan liikkumisvapauden rajoitusten sallittavuutta arvioitaessa on huomioitava perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten ohella myös perusoikeussuojan ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määräysten yhteisvaikutus ja tulokinnallinen sopeuttaminen toisiinsa.

Omaisuuksien suoja

Perustuslain 15 §:ssä säädetään omaisuuden suojasta. Säännöksen perustelujen mukaan omaisuudella tarkoitetaan varallisuusarvoisia etuja, joihin kuuluu laajimpana omistusoikeus. Omistusoikeus taas käsittää periaatteessa kaikki ne oikeudet, jotka eivät jollain erityisellä perusteella kuulu jollekin muulle kuin omistajalle tai ole omistusoikeudesta erotetut. Säännöksen turvaamaan omaisuudensuojaa voidaan puuttua tai sitä rajoittaa vain lailla.

Perus- ja ihmisoikeuksien rajoittaminen

Perusoikeuden rajoittamisella tarkoitetaan perusoikeussäännöksen soveltamisalan piirissä olevan oikeuden kaventamista tai perusoikeussäännöksen suojaamaan yksilön oikeusasemaan puuttumista julkisen vallan toimenpitein. Rajoituksen kohteena oleva henkilö ei voi käyttää perusoikeuttaan täysimääräisesti silloin, kun sitä on perustuslain edellyttämässä menettelyssä ja perustuslain sallimalla tavalla rajoitettu.

Perusoikeuksien sallitut rajoitusedellytykset määräytyvät osaksi perusoikeuksia koskevien yleisten oppien ja osaksi joihinkin perusoikeussäännöksiin liittyvien yksinkertaisten tai yksilöityjen lakivarausten taikka sääntelyvarausten perusteella. Siten se, että perusoikeussäännös ei sisällä mainintaa rajoitusmahdollisuudesta ei välttämättä tarkoita, että perusoikeus olisi rajoittamaton, vaan kysymys sen rajoittamisesta ratkaistaan perusoikeuksia koskevien yleisten oppien mukaisesti. Yksilön jonkin toisen perusoikeuden tai muiden ihmisten perusoikeuksien toteuttaminen samoin kuin painavat yhteiskunnalliset intressit saattavat edellyttää henkilön perusoikeuksien rajoittamista. Kollisiotilanne ratkaistaan perusoikeuksien punninnalla, jossa on pyrittävä ratkaisuun, joka parhaiten turvaa perusoikeuksien yhtäaikaisten toteutumisen. Tällaisessa punninnassa perustuslain 7 §:n turvaamilla oikeuksilla on todettu olevan vahva painoarvo. Osa perusoikeussäännöksistä on kirjoitettu kuitenkin siten ehdottomiksi, ettei niiden rajoittaminen tavallisella lailla ole sallittua.

Ehdotusten kannalta keskeisistä perusoikeussäännöksistä perustuslain 7 §:n 2 ja 3 momenttiin sisältyy mainitunlainen ehdoton kieltö. Lisäksi perustuslain 7 §:n 3 momenttiin sisältyy julkiselle vallalle kohdistettu turvaamisvelvoite. Perustuslain 10 §:n 3 momenttiin sisältyy puolestaan yksilöity lakivaraus. Lakivarausten tarkoituksena on määrittää perusoikeuden rajoitusmahdollisuus mahdollisimman täsmällisesti ja tiukasti siten, ettei perustuslain tekstissä anneta avoimempaa valtuutta perusoikeuden rajoittamiseen kuin on välttämättä tarpeen.

Perustuslakivaliokunta on kuvannut perusoikeusuudistusta koskevassa mietinnössään (PeVM 25/1994 vp) perusoikeuksien rajoitusedellytyksiä, jotka ovat myöhemmin konkretisoituneet valiokunnan tulkintakäytännössä. Kaikkien rajoitusedellytysten on täytyttävä samanaikaisesti, jotta perusoikeuden rajoitus ei olisi ristiriidassa asianomaisen perusoikeussäännöksen kanssa. Luettelo ei ole tyhjentävä, vaan muillakin seikoilla voi olla merkitystä arvioitaessa perusoikeuksien rajoittamisen sallittavuutta.

Perusoikeuksia saadaan rajoittaa ainoastaan laintasoisella sääntelyllä. Lailla säätämisen vaatimus perustuu ajatukseen yksilön perusoikeuksien suojaamiselta lakiin perustumattomalta puuttumiselta. Lailla säätämisen vaatimus sisältää kiellon delegoida perusoikeuksien rajoittamista koskevaa toimivaltaa lakia alemmalle hierarkiatasolle. Rajoitukset eivät saa perustua asetuksiin, hallinnollisiin määräyksiin tai niin sanottuun laitosvaltaan. Lisäksi perustuslain 80 §:n 1 momentti edellyttää lailla säätämistä. Kyseisen säännöksen mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista ja asioista, jotka perustuslain mukaan muuten kuuluvat lain alaan, on säädettävä lailla. Lastensuojelulaissa säädettäväksi ehdotetut rajoitustoimenpiteet puuttuvat sijaishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeuteen siten, että toimenpiteiden käytön edellytyksistä ja muista yksityiskohdista ei saada säätää lakia alemman asteisilla säännöksillä.

Jotta perusoikeudet turvattaisiin kaikissa tilanteissa mahdollisimman laajoina, perusoikeuksien rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä. Rajoitusten olennaisen sisällön tulee ilmetä laista. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimukset edellyttävät, että kirjoitettujen rajoitusten perusteella voidaan ennakoida rajoitusten todellista käyttöä. Lakiehdotuksessa on määritelty täsmällisesti ja tarkkarajaisesti kunkin rajoitustoimenpiteen kohdalla sen

käytölle erikseen säädettävät edellytykset. Rajoitustoimenpiteiden perusoikeuksiin puuttuvasta luonteesta ja toimenpiteen suojaamista perusoikeuksista riippuen säännöksiin on asetettu eritasoisia edellytyksiä koskien esimerkiksi mahdollisten seurausten vakavuutta. Pääsääntöisesti edellytyksenä olisi sijaishuollossa olevan lapsen tai jonkun toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden vaarantuminen tai omaisuuden merkittävä vahingoittuminen. Lisäksi rajoitustoimenpitekohtaisesti tarkennettaisiin esimerkiksi toimenpiteen kesto ja sen käytön jatkamisen edellytyksiä sekä siitä, kuka missäkin tilanteessa on oikeutettu tekemään ratkaisun tai kirjallisen päätöksen toimenpiteen käytöstä.

Rajoitusten on oltava hyväksyttäviä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Hyväksyttävyydellä voidaan ymmärtää esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaavanlaisten määräysten hyväksyttäviä rajoitusperusteita, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kyseiset rajoitusperusteet olisivat suoraan hyväksyttäviä perusteita rajoittaa perusoikeutta. Perusoikeusjärjestelmän kannalta tarkasteltuna myös toisten yksilöiden perusoikeuksien turvaamispyrkimys voi muodostaa hyväksyttävän perusteen perusoikeuksien rajoittamiselle. Rajoitus on hyväksyttävä, jos sen toteuttaminen on välttämätöntä painavamman intressin turvaamiseksi. Hyväksyttävän rajoitusperusteen tulee kattaa kukin perusoikeuden rajoittaminen erikseen. Hyväksyttävyyttä sisältää myös esimerkiksi sen, ettei rajoitustoimenpiteitä saa käyttää kurinpidollisina tai rangaistusluonteisina toimina. Lakiehdotukseen sisältyvien perusoikeuksia rajoittavien toimenpiteiden hyväksyttävyyttä on rajoitustoimenpiteittäin arvioitu suhteessa toimenpiteiden suojaamiin oikeushyviin. Perusoikeuksien rajoittamisen hyväksyttävyyttä perustuu kunkin toimenpiteen kohdalla toisen, rajoituksen kohteena olevaa perusoikeutta painavamman perusoikeuden turvaamiseen.

Myös suhteellisuusvaatimusta on pidetty yhtenä perusoikeuksien rajoittamisen edellytyksenä. Rajoitusten on oltava välttämättömiä hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi ja laajuudeltaan oikeassa suhteessa perusoikeuksien suojaamaan oikeushyvään ja rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painoarvoon. Rajoitusedellytyksiä punnittaessa on varmistettava, että tavoiteltava hyöty on aiheutuvia haittoja merkittävämpää eikä tavoiteltua lopputulosta pystytä saavuttamaan vähemmällä puuttumisella yksilön perusoikeuksiin. Suhteellisuuden arviointi perustuu perusoikeuden suojaamien intressien ja perusoikeuksien rajoittamisen taustalla olevien intressien painoarvojen punnintaan. Perustuslain säännöksillä on punninnassa korostunut asema. Jos perusoikeutta rajoittavia toimia lievemmat toimet ovat riittäviä, ei perusoikeutta saa rajoittaa.

Perusoikeuksien rajoittaminen edellyttää myös riittäviä oikeusturvajärjestelyitä. Edellytys kattaa niin muutoksenhakumahdollisuuden kuin muut menettelylliset oikeusturvatakeet. Perusoikeuksien ydinaluetta suojaa koskemattomuuden vaatimus. Perustuslakivaliokunnan mukaan (PeVL 37/2002 vp, PeVL 11/2005 vp ja PeVL 30/2009 vp) tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta. Perusoikeutta ei ole mahdollista rajoittaa niin laajalti, että perusoikeuden keskeinen sisältö menettäisi merkityksensä. Ydinaluetta ei ole pystytty yksiselitteisesti määrittelemään. Lähtökohtaisesti lainsäätäjän liikkumavara on suurempi, jos perusoikeusrajoitukset jäävät perusoikeussuojan reuna-alueille.

Rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Perusoikeuden rajoitus ei voi ulottua niin pitkälle, että sillä loukattaisiin Suomea velvoittavan ihmisoikeussopimuksen määräyksiä. Perusoikeusturvan ja perusoikeuksien pysyvän luonteen kannalta on tärkeää, että rajoitukset pidetään mahdollisimman vähäisinä.

12.3 Hallintotehtävän antaminen muulle kuin viranomaiselle

Perustuslain 124 §:ssä todetulla tavalla julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla ja vain, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.

Julkista hallintotehtävää ei pääsääntöisesti saa antaa muulle kuin viranomaiselle. Hallituksen esityksen (HE 1/1998 vp, s.179) mukaan tämä korostaa julkisia hallintotehtäviä hoitavien henkilöiden asiantuntemuksen ja koulutuksen merkitystä sekä sitä, että näiden henkilöiden julkisen valvonnan on oltava asianmukaista. Kun julkisia hallintotehtäviä hoitavat viranomaiset ja virkamiehet, voidaan lähtökohtaisesti yleensä olettaa, että näillä on asianmukainen koulutus ja tehtävän edellyttämä pätevyys. Toimijat ovat myös tehostetun virkamiesvastuun ja rikosoikeudellisen virkavastuun piirissä. Tehostetun vastuun voi olettaa johtavan tarkkuuteen, pidättyväisyyteen ja varovaisuuteen virkatehtävien hoitamisessa.

Julkisen hallintotehtävän siirron tarkoituksenmukaisuus on siirron oikeudellinen edellytys, jonka täytyminen arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Tarkoituksenmukaisuusarvioinnissa tulee kiinnittää erityistä huomiota yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen tarpeisiin hallinnon tehokkuuden ja muiden hallinnon sisäisiksi luonnehdittavien tarpeiden ohella. Myös siirrettävän hallintotehtävän luonne on arvioinnin kannalta merkityksellinen (HE 1/1998 vp s. 179 II).

Perustuslakia koskevan lakiehdotuksen perustelujen mukaan tarkoituksenmukaisuusarvioinnissa tulee tehokkuuden ja muiden hallinnon sisäisten näkökohtien lisäksi kiinnittää erityistä huomiota yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen tarpeisiin. Myös hallintotehtävän luonne on otettava arvioinnissa huomioon. Siten tarkoituksenmukaisuusvaatimus voi palveluiden tuottamiseen liittyvien tehtävien kohdalla täyttyä helpommin kuin esimerkiksi yksilön keskeisiä oikeuksia koskevan päätöksenteon osalta.

Perustuslakivaliokunta on korostanut, että myös uskottaessa hallintotehtävä suoraan laissa tai lain nojalla muulle kuin viranomaiselle, tulee säännösperusteisesti taata oikeusturvan ja hyvän hallinnon vaatimusten noudattaminen tässä toiminnassa. Siltä osin kuin tällainen hallintotehtävä saattaa pykälän rajoissa merkitä julkisen vallan käyttämistä on erityisesti varmistuttava siitä, että valtaa käyttävät ovat virkamiehiä rikoslain mielessä (PeVM 10/1998 vp).

Voimassaolevan lastensuojelulain mukaisia rajoituksia koskevassa päätöksenteossa ja toimeenpanossa on aina kysymys julkisesta hallintotehtävästä, johon sisältyy julkisen vallan käyttämistä. Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin.

Merkittävä julkisen vallan käyttö

Merkittävää julkisen vallan käyttöä ei ole mahdollista antaa perustuslain 124 §:n mukaan muille kuin viranomaisille. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että merkittävää julkisen vallan käyttöä on itsenäiseen harkintaan perustuva voimakeinojen käyttö tai muu merkittävä puuttuminen yksilön perusoikeuksiin. Perustuslakivaliokunta on todennut lausunnoissaan, että esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuva oikeus puuttua merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin on merkittävää julkisen vallan käyttöä (PeVL 28/2001 vp, s. 5 ja PeVL 62/2010 vp, s. 6).

Perustuslakivaliokunta on katsonut lausunnoissaan PeVL 11/2016 vp (s.5) ja PeVL 26/2006 (s.3), että karanteeniin määrittämisen kaltainen vapaudenriisto on hyvin pitkälle menevää puutumista yksilön henkilökohtaiseen vapauteen ja siksi kyse on merkittävän julkisen vallan käytöstä.

Perustuslakivaliokunta on kuitenkin tapauskohtaisesti pitänyt voimankäyttöoikeuden antamista muulle kuin viranomaiselle mahdollisena, jos voimakeinojen käyttö tapahtuu tarkasti rajatussa tilassa tai tilanteessa ja silloin, kun on kysymys tilapäisluonteisesta tarpeesta saada ulkopuolista apua (Ks. PeVL 23/2014 vp, PeVL 22/2014 vp, s. 2, PeVL 48/2005 vp, s. 4/I, PeVL 49/2004 vp, s. 2–3, PeVL 20/2002 vp, s. 3/II).

Perustuslakivaliokunta on katsonut lausunnoissaan PeVL 46/2001 vp ja 30/2010 vp, että muulle kuin viranomaiselle voidaan antaa merkittävän julkisen vallan käyttöön liittyvä tehtävä, jos tehtävä on luonteeltaan viranomaista avustava ja avun käyttäminen on tarkoituksenmukaista tehtävien hoitamisen edellyttämän erityisosaamisen takia. Yksityiselle toimijalle ei tällöinkään voida antaa itsenäiseen harkintaan perustuvaa oikeutta tehdä merkittävän julkisen vallan toimenpiteitä.

Perustuslakivaliokunta (PeVL 5/2006 vp - HE 225/2004 vp) on pitänyt perustuslain 124 §:n edellyttämällä tavalla tarkoituksenmukaisena sitä, että lastensuojelun sijaishuoltoa voivat tuottaa ja lastensuojelulakiin perustuvia rajoitustoimenpiteitä käyttää myös yksityiset toimijat, sillä näin sijaishuolto ``voidaan järjestää kodinomaisissa tai lasten tavanomaista kasvuympäristöä muuten muistuttavissa olosuhteissa``, eikä ainoastaan viranomaisten ylläpitämissä laitoksissa. Perusoikeuksien, oikeusturvan ja hyvän hallinnon vaatimusten turvaamisesta voidaan perustuslakivaliokunnan mukaan tällaisessa toiminnassa yleensä huolehtia sääntelyn yleisen tarkkuuden ja asianmukaisuuden sekä asianomaisten henkilöiden sopivuuden ja pätevyysavulla. Lisäksi tällaisia tehtäviä hoitavien henkilöiden julkisen valvonnan on valiokunnan mukaan oltava asianmukaisia (PeVL 5/2006 vp s. 8/II).

Lastensuojelulain muuttamista koskeneessa lakiehdotuksessa (HE 225/2004 vp) säännelyihin rajoitustoimenpiteisiin saattoi perustuslakivaliokunnan mukaan (PeVL vvv/255/2004) olla lapsen edun kannalta välttämätöntä turvautua siitä riippumatta, onko lapsi yksityisessä vai julkisessa laitoksessa. Kun lisäksi päätökset pisimmälle menevistä rajoitustoimenpiteistä osoitettiin viranomaisen tehtäväksi, ei sääntelyssä ollut tällaisessa erityisessä asiayhteydessä valokunnan mielestä kysymys merkittävän julkisen vallan käytön antamisesta muulle kuin viranomaiselle perustuslain 124 §:ssä tarkoitettussa mielessä. Rajoitusten ei katsottu puuttuvan minkään perusoikeuksien ytimeen. Laitoksen henkilöstöltä edellytetään tehtävään soveltuvaa ammatillista tutkintoa ja yksityisten lastensuojelulaitosten toiminta on julkisen vallan asianmukaisessa valvonnassa olevaa toimintaa. Perustuslakivaliokunta kiinnitti arvioinnissaan lisäksi huomiota siihen, että yksityisen laitoksen henkilöstö on rikosoikeudellisessa virkavastuussa minkä lisäksi laki mahdollistaa muutoksenhaun laitoksessa tehtyyn päätökseen rajoitustoimenpiteen käyttämisestä. Oikeusturvaan liittyvänä järjestelynä on valiokunnan mukaan lisäksi huomattava, että läänin hallituksen tehtävänä on seurata lastensuojelulaitoksen toimintaa sekä erityisesti valvoa lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Valiokunta kiinnitti huomioita myös rajoitustoimenpiteiden kirjaamiseen liittyviin lastensuojelulain säännöksiin.

Oikeustieteen tohtori, valtiosääntöoikeuden dosentti Juha Lavapuro on lastensuojelulain muuttamisesta annetun esityksen (HE 237/2018 vp) perustuslakivaliokuntakäsittelyn yhteydessä huomauttanut, että perustuslakivaliokunnan lastensuojelulain rajoitustoimivaltuuksien arviointi poikkeaa varsin merkittävästi muiden vastaavien rajoitustoimenpiteiden valtiosääntöoikeudellisesta arvioinnista. Lavapuron mukaan perustuslakivaliokunnan tulisi pohtia, ovatko kaikki las-

tensuojelulain rajoitustoimenpiteet sellaisia, että niitä voi käyttää myös yksityinen palveluntuottaja. Esimerkiksi henkilön eristämistä olisi Lavapuron mukaan mahdollista pitää merkittävänä julkisen vallan käyttöä sisältävänä tehtävänä tai ainakin tehtävänä, jota koskeva päätös olisi välttämätöntä alistaa viranomaisen arvioitavaksi. Lavapuron näkemyksen mukaan lastensuojelun, erityisesti lastensuojelulaitosten, ymmärtäminen erityisenä sääntelyn lohkona, jossa hyvin pitkällekin meneviä rajoitustoimenpiteitä ei katsota merkittäväksi julkisen vallan käytöksi lähenevät laitosvallalle tyypillistä ajatusta siitä, että erityiset perusoikeusrajoitukset voidaan oikeuttaa juuri laitokseen liittyvillä erityisillä perusteilla (lausunto 30.1.2019).

Myös hallituksen esityksessä HE 225/2004 vp (s.121) todettiin, että perustuslain 7 §:n mukaisella vapaudenmenetyksellä tarkoitetaan samaa kuin vapauden riistämisen, toisin sanoen järjestelyä, jolla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä hyvin rajatusta olinpaikasta. Tekoa, jolla ihminen suljetaan omasta tahdostaan riippumatta lukittuun tilaan, on pidettävä säännöksen tarkoittamana vapaudenmenetyksenä. Myös tiettyyn huoneeseen lukitsemista lievempää tointa voidaan eräissä tapauksissa pitää vapaudenmenetyksenä, jos vapauden rajoitukset keston, asteensa ja aikaansaamansa sosiaalisten suhteiden estymisen vuoksi rinnastuvat lukittuun tilaan sijoittamiseen. Perustelujen mukaan säännöksessä tarkoitettu vapaudenmenetys on esimerkiksi mielenterveyslaissa (1116/1990) tarkoitettu tahdosta riippumaton hoito. Lisäksi hallituksen esityksessä (s. 125) todettiin, että eristämisen osalta oikeusasiamies oli arvioinut vuonna 2002, että eristämistä on mahdollista pitää perustuslain 7 §:n 3momentin tarkoittamana vapauden menetyksenä. Tästä syystä hän katsoi, että eristämisen suhde lasten perusoikeuksiin tulisi arvioida lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä.

Sittemmin valiokunnan käsityksen mukaan voitiin pitää selvänä, että kaikki ne ratkaisut, joilla olennaisesti puututaan perustuslain 7 §:ssä tarkoitettuun henkilökohtaiseen vapauteen tai koskemattomuuteen (esim. tarkkailuun ottaminen, hoitoon määrääminen ja virka-avun pyytäminen) sisältävät merkittävää julkisen vallan käyttöä (PeVL 5/2014 vp, s. 2/II).

Tarkastelu rajoitustoimenpiteittäin

Ehdotetut muutokset lastensuojelulain 11 luvun mukaisiin rajoituksiin ja rajoitustoimenpiteisiin merkitsevät edelleen tai laajennetusti kajoamista lapsen itsemääräämisoikeuteen ja muihin perus- ja ihmisoikeuksiin. Esitettyjen uusien rajoitusten tarkoituksena on turvata lapsen sijaishuollon toteuttaminen ja viime kädessä perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvattu oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen ja 19 §:n 1 momentissa jokaiselle kaikissa elämäntilanteissa turvattu subjektiivinen oikeus välttämättömään huolenpitoon. Samalla rajoitusten tarkoituksena on turvata lapselle lastensuojelulain 1 §:ssä taattu etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelun tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsenhuoltolain 1 §:ssä on säädetty. Ehdotukset myös täyttävät perustuslain 19 §:n 3momentin perustuslaillista toimeksiantoa, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Rajoittamisen tulee aina olla tarkoitukseen nähden oikeassa suhteessa ja mahdollisimman vähäistä. Lisäksi rajoittamiseen tulee liittyä riittävät oikeusturvajärjestelyt. Perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten huomioon ottaminen merkitsee, että laissa tulee säätää yksittäisten rajoitusten hyväksyttävistä perusteista (hyväksyttävyyksivaatimus). Laissa tulee myös säätää riittävän tarkkarajaisesti ja täsmällisesti siitä, millaisia rajoituksia lapseen voidaan kohdistaa (tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimus). Lisäksi on pyrittävä varmistamaan se, että rajoitusta käytetään vain silloin, kun sen käyttö on välttämätöntä laissa säädetyn hyväksyttävän tarkoituksen

saavuttamiseksi eikä tavoitetta voida saavuttaa perusoikeuteen vähemmän puuttuvilla keinoilla (suhteellisuusvaatimus). Näiden vaatimusten lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota erityisesti lapsen oikeusturvan toteutumiseen.

Perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Kussakin pykälässä säädetään edellytyksistä, joiden täytyessä rajoitustoimenpiteen käyttö on sallittua. Siten vapautteen tai koskemattomuuteen puuttumiselle säädetään laissa perusteet. Lakiehdotukseen sisältyvät päätöksentekomenettelyä ja muutoksenhakua koskevat säännökset. Lisäksi sijaishuollossa olevan lapsen oikeusturvaa on vahvistettu myös muulla sääntelyllä.

Mainitut perusoikeuksien yleiset rajoittamisedellytykset on tässä lakiehdotuksessa pyritty ottamaan huomioon paitsi voimassa olevassa säännöksessä, joka koskee rajoitustoimivaltuuksien käytön yleisiä periaatteita (61 ja 61 a§) myös kussakin esityksen rajoitustoimivaltasäännöksessä erikseen. Sääntelyn tarkkuuden ja täsmällisyyden osalta on perustuslakivaliokunnan edellyttämällä tavoin pyritty erityisesti kiinnittämään huomiota myös siihen, että kustakin ehdotetusta säännöksestä riittävän selkeästi ilmenee, kuka on oikeutettu käyttämään rajoitusvaltuuksia, mitä valtuuksia käytettäessä saadaan tehdä ja miten silloin on meneteltävä. Säännöksistä ilmenee myös, milloin rajoitustoimenpiteen käyttämisestä tulee tehdä muutoksenhakukelpoinen hallintopäätös ja milloin taas velvollisuutta hallintopäätöksen tekemiseen toimenpiteen tosiasiallisen luonteen vuoksi ei olisi vastaisuudessaakaan. Myös oikeusturvanäkökohtiin on pyritty kiinnittämään erityistä huomiota.

Lastensuojelulaitoksen henkilöstöllä on läheinen kosketus sijoitetun lapsen arkipäivään. Rajoitus-oimivaltuuksien käyttö on luonteeltaan toimintaa, jonka osalta rajoitetun toimivallan antaminen laitosjohtajille on tarpeen ja perusteltua silloin, kun se on välttämätöntä kiireellisissä tapauksissa tai tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi. Täten ehdotettu sääntely toteuttaa perusoikeuksien rajoittamisen edellytyksenä olevaa suhteellisuusvaatimusta. Rajoitustoimenpiteitä ja lyhytaikaista yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittamista koskevan päätösvallan uskominen edelleen lastensuojelulaitoksen johtajalle on tarpeen ja perusteltua tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi laitoksessa. Rajoitustoimenpiteiden tavoitteena on turvata lapsen hoito sekä lapsen oman tai muiden turvallisuuden takaaminen. Luonteeltaan rajoitustoimenpiteet siten vaativat yleensä nopeata ja usein välitöntäkin toimeenpanoa. Säännöksiä on kuitenkin tarpeen tarkentaa siltä osin, mikä on merkittävää julkisen vallan käyttöä, lyhytaikaista rajoittamista ja milloin perusoikeuksien rajoitus on alistettava viranomaisen eli lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tarkastettavaksi.

Yhteydenpidon rajoittaminen

Ehdotetussa lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitettu yhteydenpidon rajoittaminen liittyy kiinteästi perustuslain 10 §:ssä ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuun yksityiselämän, perhe-elämän ja luottamuksellisen viestin suojaan. Yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Lapsen oikeus pitää yhteyttä perheeseensä on lapsen erityinen ihmisoikeus. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan sisältyvä perhe-elämän suoja ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 9 artiklan 3 kappaleessa ilmaistu lapsen ja vanhemman ihmisoikeus turvaavat myös lapsen vanhempien tai muiden läheisten oikeutta pitää yhteyttä lapseen. Tämän vuoksi yhteydenpidon rajoituksista on säädettävä lailla ja rajoituksia tulkittava ahtaasti.

Yhteydenpidon rajoittaminen on julkisen vallan käyttöä. Julkisen vallan siirto myös muulle kuin viranomaiselle on säädetty voimassa olevassa laissa 30 vuorokautta kestävä päätöksen osalta.

Tämä on kuitenkin joissakin tilanteissa aiheuttanut lasten perusoikeuksien vaarantumista, kun lapsen yhteydenpitoa on rajoitettu ilman lain edellytysten täyttymistä tai ilman päätöksentekoa. Päätöksenteko on perusteltua siirtää pääsääntöisesti viranomaisen päätettäväksi sijaishuollossa olevien lasten perusoikeuksien suojaamiseksi. On kuitenkin perusteltua lapsen hengen ja terveyden turvaamiseksi sallia myös yksityisen lastensuojelulaitoksen johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön kiireellinen ja välttämätön lyhyt päätöksenteko-oikeus esimerkiksi viikonloppuna lapsen päihteiden hankkimisen tai käytön tai karkaamisen estämiseksi. Päätös olisi kuitenkin välittömästi toimitettava tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voisi päättää tai muuttaa yhteydenpidon rajoitusta.

Edellä mainitun arvion ja perustelujen mukaisesti lastensuojelulakiin ehdotetut muutokset (63 §) eivät ole ongelmallisia perustuslain 10 §:n 3momentin tai 124 §:n kannalta.

Aineiden ja esineiden haltuunotto

Voimassa olevan lastensuojelulain 65 §:ssä tarkoitettu rajoitustoimenpide puuttuu perustuslain 15 §:n turvaamaan omaisuuden suojaan. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan tulkintalinjan mukaan omistusoikeuden luovutus- ja käyttörajoituksista voidaan säätää tavallisella lailla, jos rajoitukset eivät loukkaa omistajan oikeutta omaisuutensa normaaliin, kohtuulliseen ja järkevään käyttämiseen. Esityksen 65 §:n 2 momentissa säädettäisiin myös lapsella olevien lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavien muiden kuin 1 momentissa tarkoitettujen aineiden ja esineiden, rahavarojen, maksuvälineiden ja muiden niihin verrattavien välineiden haltuunoton mahdollisuudesta laitoksen. Tällä rajoituksella varmistettaisiin lapsen oman sekä muiden samassa laitoksessa olevien lasten hengen ja terveyden sekä kehityksen turvaaminen myös niissä tilanteissa, joissa lapsi käyttää omaksi vahingokseen esimerkiksi erilaisia digitaalisia laitteita tilaamalla päihteitä, pitämällä yhteyttä hänelle vahingollisiin henkilöihin tai käyttämällä rahaa päihteisiin tai kun muuta vaarallista käyttäytymistä ei voida muutoin katkaista.

Vaikka lapsen omaisuuden suojaan puuttuminen on hyväksyttävää lasten hengen ja turvallisuuden varmistamiseksi, on sen oltava suhteellisuusvaatimuksen mukainen. Tästä syystä esityksen mukaan laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön tulisi toimittaa päätös välittömästi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, jollei 1-2 momentissa tarkoitettuja aineita ja esineitä tai rahavaroja, maksuvälineitä ja muita näihin verrattavia välineitä tai hyödykkeitä palauteta lapselle. Sosiaalityöntekijä voisi tällöin muuttaa tai lakkauttaa haltuunottopäätöksen. Tällä varmistettaisiin, että sosiaalityöntekijä voi puuttua mahdollisiin rajoituksiin, jotka eivät ole välttämättömiä, perusteluja eivätkä lain mukaisia.

Käytännössä on osoittautunut, että lapsella voi olla lääkärin määräämä reseptilääke, jota hän kuitenkin käyttää väärin päihtymistarkoituksessa. Tällöin lääkettä ei toimiteta poliisille ja poliisin hävitettäväksi huumausainelain perusteella. On kuitenkin välttämätöntä, että päihdehoidon ja –päihdekuntoutuksen aikana voitaisiin hävittää tällaiset päihtymistarkoitukseen käytetyt reseptilääkkeet. Rajoitus on myös suhteellisuusperiaatteen mukainen, koska lapsen hengen, terveyden tai kehityksen kannalta ei ole perusteltua eikä lapsen edun mukaista, että hänelle luovutettaisiin päihdehoidon ja –kuntoutuksen tai sijaishuollon päättyessä suuriakin määriä kertyneitä lääkkeitä. Päihteiden käytön uudelleen aloittaminen on tällaisessa tilanteessa suuri riski ja lääkkeiden luovuttaminen lapselle voi vaarantaa koko sijaishuollon tarkoituksen sekä jopa lapsen hengen. Tupakka-tuotteiden osalta vähäisiä omaan käyttöön tarkoitettuja määriä ei voida hävittää poliisinkaan toimesta ja tupakkalain mukaan alle 18 -vuotiaalla ei kuitenkaan saa olla hallussa tupakkatuotteita. Huumausaine-, alkoholi-, poliisi- ja järjestyslain sekä ampuma-asetlain

ja räjähdeseituksen perusteella esimerkiksi lapselta lastensuojelulaitoksessa haltuun otetut huumausaineet, luvattomat ampuma-aseet, aseiden osat, patruunat, erityisen vaaralliset ammuksot ja kaasusumuttimet sekä räjähteet tulee luovuttaa poliisille.

Ehdotetun säännöksen taustalla on painavia, sijaishuollon laitoksessa olevien lasten terveyden tai turvallisuuden taikka merkittäviin omaisuusintresseihin liittyviä perusteita. Säännöksessä tarkoitettua rajoitustoimenpidettä koskee myös 61 a §:n yleinen välttämättömyys- ja oikeasuhtaisuusvaatimus. Lisäksi säännöksessä tarkoitettut aineet ja esineet ovat riittävän täsmällisesti identifioitavissa, ja niiden osalta lisäedellytyksenä on todennäköisyys siitä, että lapsi käyttää niitä säännöksen tarkoittamalla tavalla. Haltuunotosta olisi ilmoitettava lapsen sosiaalityöntekijälle, jolloin lapsen oikeusturva vahvistuu. Näin ollen rajoitukset eivät loukkaa lapsen oikeutta omaisuutensa normaaliin, kohtuulliseen ja järkevään käyttämiseen. Sääntely ei muodostu valtiosääntöoikeudellisesti ongelmalliseksi.

Henkilöntarkastus

Henkilökohtaisen koskemattomuuden kannalta merkityksellisiä perustuslain säännöksiä ovat perustuslain 10 §:ssä turvattu yksityiselämän suoja ja perustuslain 7 §:n 1 ja 2 momentissa suojatut henkilökohtainen koskemattomuus ja ihmisarvoiseen kohteluun liittyvä oikeusturvavaatimus. Molemmat perustuslain pykälät antavat suojaa ehdotetussa 66 §:ssä tarkoitettua metallinilmaisinta tai muuta sellaista teknistä laitetta käyttäen toteutettua henkilöntarkastamista vastaan. Yksityselämän suoja on sekä perustuslain että ihmisoikeussopimuksen suojaama oikeus.

Käytännössä lapset ovat tuoneet laitoksiin teräaseita ja muita välineitä, joita on ollut tarkoitus ja joita on käytetty lapsen itsensä tai muiden vahingoittamiseen. Metallinilmaisemisen käyttäminen on vähemmän lapsen koskemattomuuteen kajoava toimenpide, kuin esimerkiksi lapsen riisuttaminen tai henkilöntarkastus muutoin vaatteiden päältä tunnustellen. Kaikilla sijaishuollossa olevilla lapsilla sekä laitoksessa työskentelevillä työntekijöillä on oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja elämän suojaan.

Tarkastuksen tulee perustua korotettuun kynnykseen eli perusteltuun syyhyn epäillä lapselta löytyvän esimerkiksi vaarallisia esineitä. Tarkastus tulisi toimittaa yhdessä sopia ja neuvotellen, eikä sen toteuttamiseksi voida käyttää muita voimakeinoja. Tämä edellyttää henkilökunnalta riittävää 61 c §:ssä vaadittua koulusta ja osaamista sekä riittävää henkilökunnan määrää.

Ehdotetun säännöksen taustalla on vahvoja terveyden, turvallisuuden tai merkittäviin omaisuusintresseihin liittyviä perusteita, ja rajoituskynnys on riittävän korkea. Metallinilmaisemisen käyttäminen on myös vähemmän lapseen fyysisesti kajoava toimenpide, kuin esimerkiksi henkilöntarkastus muutoin. Säännös ei siten ole valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen.

Kiinnipitäminen

Voimassa olevalle kiinnipitoa koskevalle sääntelylle on katsottu (HE 225/2004 – PeVL 5/2004) olevan käytännön tilanteista johtuva välttämätön tarve. Perustuslakivaliokunta on arvioinut lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevia ehdotuksia käsitellessään (PeVL 30/2009 vp) kiinnipitämisen perustelluksi tilanteessa, jossa henkilö sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen olisi välttämätöntä henkilön oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi. Valiokunta on aiemmin kiinnittänyt kiinnipitämistä koskevan rajoitustoimenpidesääntelyn kohdalla huomiota toimenpiteen lyhytaikaisuuteen, lasten kohdalla hoidolliseen ja huollolliseen luonteeseen sekä

toimenpiteen puolustettavuuteen kiinnipidettävän käyttäytyminen ja tilanne kokonaisuutena arvioiden. Lisäksi se on katsonut oikeasuhtaisuuden kannalta tärkeäksi vaatimuksen kiinnipitämisen lopettamisesta heti, kun toimenpide ei enää ole välttämätön. Valiokunta on myös tähdentänyt suhteellisuusperiaatteen suurta merkitystä tarvittavan voiman käyttöä kulloisessakin tapauksessa mitoitettaessa (PeVL 70/2002 vp ja PeVL 5/2006 vp).

Kiinnipitäminen on tarkoitettu itsenäiseksi rajoitustoimenpiteeksi, johon yhdenmukaisesti muiden rajoitustoimenpiteiden kanssa voidaan turvautua myös yksityisessä lastensuojelulaitoksessa tai myös laitoksen muun kuin virkasuhteisen hoito- ja kasvatushenkilöstön toimesta. Kiinnipitämistä ei ole pidetty perustuslain 124§:ssä tarkoitettuna merkittävänä julkisen vallan käyttönä, jota ei voisi uskoa muillekin kuin viranomaisille (225/2004) – PeVL 5/2004 ja HE 96/2015 vp – PeVL 15/2015 vp).

Käytännössä kiinnipitoa on joissakin laitoksissa käytetty pitkiäkin aikoja ja tilanteissa, joissa ai-kuinen on omalla käytöksellään ajanut tilanteen kärjistymisen lapsen kiinnipitoon saakka. Kiinnipitäminen ei ole aina lapsen käytös ja olosuhteet kokonaisuutena arvioiden ollut puolustettavaa. Esityksellä vahvistettaisiin kiinnipidon lyhytaikaisuutta ja että sen on oltava kokonaisuutena arvioiden välttämätöntä, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin.

Kiinnipitäminen olisi toteutettava hyväksyttävää hoidollista menetelmää käyttäen. Perustuslakivaliokunnan mukaan (PeVL 54/2001 vp, PeVL 28/2001 vp ja PeVL 70/2002 vp) kiinnipidettävän henkilön henkilökohtaisen koskemattomuuden kannalta on tärkeää, että voimakeinoja saavat käyttää vain niiden käyttämiseen koulutetut henkilöt, jotka kiinnittävät huomiota perus- ja ihmisoikeuksiin voimankäyttöä rajoittavina tekijöinä.

Jo rajoitustoimenpiteiden käytön yleisiä edellytyksiä koskevan voimassaolevan 61 a §:n nojalla kiinnipitämiseen turvautumisen tulee olla välttämätöntä, toimenpiteenä soveltua käsillä olevaan tilanteeseen sekä olla oikeassa ja kohtuullisessa suhteessa rajoitustoimenpiteen tavoitteeseen nähden. Välttämättömyys- ja suhteellisuusvaatimuksen korostaminen sekä nykyinen terveydenhuollon hoitokäytäntö ja tutkimus huomioiden, kiinnipitämistä ei enää pidetä lastenkaan kohdalla hoidollisena ja huollollisena toimenpiteenä. Kiinnipitäminen voi pahimmillaan pahentaa lapsen ahdistusta, aktivoida aikaisempia traumakokemuksia tai lisätä lapsen vastustusta. Näistä syistä johtuen kiinnipidolla ei voi olla hoidollista luonnetta, vaan sen tulee olla välttämätön turvaamistoimenpide.

Kiinnipitäminen on luonteeltaan toimintaa, johon pitää voida turvautua välittömästi tilanteen sitä säännöksen tarkoittamalla vaatiessa. Lasten oikeusturvan kannalta on kuitenkin välttämätöntä lisätä lakiin voiman käyttöön turvautuneen henkilön velvollisuudesta antaa välittömästi kiinnipitämisestä selvitys 13 b §:ssä tarkoitettulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Mikäli kiinnipitoon joudutaan turvautumaan toistuvasti, olisi sosiaalityöntekijän arvioitava ja tehtävä suunnitelma yhdessä lapsen ja sijaishuoltopaikan sekä mahdollisuuksien mukaan huoltajan ja vanhempien kanssa, millä tavoin kiinnipidot olisivat vältettävissä lapsen edun huomioivalla tavalla. Tätä vahvistaa myös voimassa olevan lastensuojelulain säännös (74 a §) rajoituksen lapsikohtaisesta arvioinnista toimenpiteiden ja tilanteiden jälkeen.

Ehdotuksella täsmennetään voimassaolevan säännöksen käytön edellytyksiä ja vahvistetaan lapsen koskemattomuutta ja oikeusturvaa, joten ehdotettu 68 §:n säännös ei ole valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen.

Liikkumisvapauden rajoittaminen

Voimassaolevassa lastensuojelulain 69 §:ssä säädetään liikkumisvapauden rajoittamisesta. Ehdotetulla liikkumisvapauden rajoituksen laajentamisella 69 §:n 3 momentissa kajotaan syvälle lapsen perustuslain 9 §:n 1 momentissa turvattuun liikkumisvapauteen ja sillä on myös läheinen yhteys perustuslain 7 §:n 1 momentissa ja 10 §:n 1 momenteissa turvattuihin oikeuksiin. Perustuslain 7§:n 1 momentin mainitsema henkilökohtainen vapaus suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Säännöksellä on läheinen yhteys perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Näin pitkän rajoituksen, joka vastaisi voimassa olevan erityisen huolenpidon pituista liikkumisvapauden rajoitusta, voitaneen katsoa olevan merkittävän julkisen vallan käyttöä. Perustuslakivaliokunnan käsityksen mukaan on pidetty selvänä, että kaikki ne ratkaisut, joilla olennaisesti puututaan perustuslain 7 §:ssä tarkoitettuun henkilökohtaiseen vapauteen tai koskemattomuuteen (esim. tarkkailuun ottaminen, hoitoon määrääminen ja virka-avun pyytäminen) sisältävät merkittävää julkisen vallan käyttöä (PeVL 5/2014 vp, s. 2/II). Mielenterveyslain mukainen tarkkailuun ottaminen (12 §), jolla voidaan rajoittaa henkilön liikkumisvapautta, voidaan tehdä vastaavaksi ajaksi eli kolmeksi kuukaudeksi. Tarkkailu ja tahdonvastainen hoito voidaan järjestää vain valtion mielisai-
raalassa viranomaisen päätöksellä.

Säännösmuutos vahvistaisi ja selkeyttäisi perustuslain 124 §:n mukaista merkittävän julkisen vallan käyttöä, joka olisi selkeämmin perustuslain edellyttämällä tavalla pääsääntöisesti virkasuhteisella sosiaalityöntekijällä. Liikkumisvapauden rajoituksen voisi jatkossa tehdä laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö vain kiireellisessä tapauksessa enintään seitsemäksi vuorokaudeksi silloin, kun rajoittaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan olisi kuitenkin välittömästi tehtävä liikkumisvapauden rajoittamisesta ilmoitus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa tai lakkauttaa päätöksen.

Joidenkin lasten osalta 30 vuorokauden rajoitus ei ole ollut riittävä lapsen itseään vahingoittavan käytöksen tai vakavan riippuvuuden katkaisemiseksi. Liikkumisvapauden jatkamismahdollisuudella tavoitellaan lapsen hengen ja terveyden turvaamista ja sillä mahdollistettaisiin viimesijainen oikeus huolenpitoon. Säännös mahdollistaisi päihdekatkaisun ja -kuntoutuksen lapsen omassa sijaishuoltopaikassa ilman lapsen siirtämistä erityiseen huolenpitoon. Muu lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätön tilanne on käytännössä ollut esimerkiksi sellainen, jossa lapsi toistuvasti karkailee, myy itseään tai on tilanteessa, jossa häntä pahoinpidellään tai käytetään seksuaalisesti hyväksi. Näissä tilanteissa lapsen henki ja terveys ovat konkreettisesti vaarassa ja lapsella on kohonnut riksi tulla hyväksikäytetyksi ja kaltoin kohdelluksi. Rajoitukselle on siten olemassa painavat ja perustellut syyt ja se on suhteellisuusperiaatteen mukainen.

Ehdotetun liikkumisvapauden rajoitusta koskevan sääntelyn yhtenä keskeisenä tavoitteena on turvata lapsen perustuslain 19§:n 1 momentin mukainen erityinen oikeus välttämättömään huolenpitoon sekä 7 §:n 1 momentin mukainen oikeus elämään. Edellä mainitun arvion ja perustelujen mukaisesti lastensuojelulakiin ehdotetut muutokset (69 §) eivät ole ongelmallisia perustuslain 10 §:n 3 momentin kannalta.

Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen

Voimassa olevan 69 a §:n mukaan lasta kuljettava henkilö saa tehdä lapselle 66 §:ssä säädettyin edellytyksin ja tavoin henkilöntarkastuksen kuljetukseen käytettävässä autossa. Ehdotettu muutos liittyy perustuslain 7 §:ssä tarkoitettuun henkilökohtaiseen vapauteen tai koskemattomuuteen.

teen. Esityksen mukaan henkilöntarkastus voitaisiin toteuttaa myös erityisestä syystä auton välittömässä läheisyydessä eli ennen autoon nousemista kuljetuksen turvallisuus on varmistettava. tarkastuksen tekeminen auton sisällä on osoittautunut joissain tilanteissa hyvin hankalaksi. Säännöksellä vain tarkennettaisiin tarkkarajaisesti jo voimassa olevaa sääntelyä.

Edellä mainitun arvion ja perustelujen mukaisesti lastensuojelulakiin ehdotettu muutos ei ole ongelmallinen perustuslain kannalta.

Eristäminen

Voimassa olevan lastensuojelulain 70 § mahdollistaa lapsen eristämisen sekä yksityisen että julkisen lastensuojelulaitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön tekemällä päätöksellä. Sittenmin valiokunnan käsityksen mukaan on pidetty selvänä, että kaikki ne ratkaisut, joilla olennaisesti puututaan perustuslain 7 §:ssä tarkoitettuun henkilökohtaiseen vapauteen tai koskemattomuuteen (esim. tarkkailuun otaminen, hoitoon määrääminen ja virka-avun pyytäminen) sisältävät merkittävää julkisen vallan käyttöä (PeVL 5/2014 vp, s. 2/II).

Perustuslakivaliokunta (PeVL 26/2006 vp, s. 3/I) katsoi, että erityisesti karanteeniin tai eristykseen määräämisessä on kysymys perustuslain 7 §:n 3 momentissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklassa tarkoitettua vapaudenriistosta, mikä tarkoittaa hyvin pitkälle menevää puuttumista yksilön henkilökohtaiseen vapauteen (ks. esim. PeVL 15/2015 vp, s. 3). Valiokunta piti karanteenista päättämistä julkisena hallintotehtävänä, minkä johdosta sääntely oli merkityksellisestä perustuslain 124 §:n kannalta. Sen mukaan merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä ei voida antaa muulle kuin viranomaiselle. Valiokunta katsoi kuitenkin tuolloin, että kun otettiin huomioon ihmisten vaara altistua väestön terveyttä vakavasti uhkaavalle yleisvaaralliselle tartuntataudille ja nopean ratkaisun välttämättömyys sekä se, että karanteenipäätös oli tuolloin arvioitavana olevan säännösehdotuksen perusteella heti alistettava tartuntatautien torjunnasta vastaavan kunnan toimielimen vahvistettavaksi, ei sääntely tältä osin ollut valtiosääntöoikeudelliselta kannalta ongelmallinen (PeVL 26/2006 vp, s. 3/II). Säännöstä oli täydennettävä siten, että muu kuin virkasuhteinen lääkäri voi tehdä säännösehdotuksen perusteluissa tarkoitettulla tavalla sääntelyn tavoitteen kannalta vain välttämättömimmät ensi vaiheen toimenpiteet, minkä jälkeen päätöksentekoon on kytkettävä välittömästi virkasuhteinen lääkäri esimerkiksi saattamalla päätös niin pian kuin olosuhteet sallivat toimivaltaisen virkasuhteisen lääkärin vahvistettavaksi. Säännökseen tuli sisällyttää myös esitetyn kaltainen ehdoton aikaraja, mutta olennaisesti ehdotettua lyhyempänä. Muutokset olivat edellytyksenä sille, että lakiehdotus voitiin tältä osin käsitellä tavallisen lain säätämisyksikössä.

Perustuslakivaliokunta on arvioinut vartijoille ja järjestyksenvalvoille ehdotettuja toimivaltuuksia perustuslain 7 §:n henkilökohtaisen vapauden ja 9 §:n liikkumisvapauden kannalta (PeVL 22/2014 vp – HE 22/2014 vp). Perustuslakivaliokunta on pitänyt selvänä, että järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen liittyvät vartijoiden ja järjestyksenvalvojen tehtävät ovat perustuslain 124 §:ssä tarkoitettuja julkisia hallintotehtäviä ja että perustuslaki estää varsinaisen poliisitoiminnan yksityistämisen. Perustuslakivaliokunta on hyväksyessään järjestyksenvalvojen toimivaltuudet yleisten kokousten ja yleisötilaisuuksien yhteydessä kiinnittänyt huomiota erityisesti siihen, että säännöksissä tarkoitettujen järjestyksenvalvojen valtuudet ovat olleet tapauskohtaisia ja myös ajallisesti rajallisia (PeVL 44/1998 vp, s. 3/I). Arvioidessaan tapauskohtaisuudesta irtautuvaa yksityisen turvallisuusalan lainsäädäntöä valiokunta on puolestaan antanut ratkaisevaa painoa sille, että vartijan ja järjestyksenvalvojen valtuudet ovat pääosin samat kuin kenellä tahansa yksityishenkilöllä. Eräitä tätä laajempia toimivaltuuksia tarkastellessaan valio-

kunta on kiinnittänyt huomiota siihen, että toimivaltuudet eivät kokonaisarvioinnissa saa muodostua erityisen olennaisiksi vallankäyttötavoiksi, vaan niiden on oltava mahdollisimman lähellä yksityishenkilöllä olevia oikeuksia. Valtio-sääntöoikeudellisessa arvioinnissa on tällöin siten ollut ratkaisevaa se, millaisia toimivaltuuksia vartijoilla ja järjestyksenvalvojilla on (PeVL 20/2002 vp, s. 4—5 ja PeVL 28/2001 vp, s. 4—6). Perustuslakivaliokunta kiinnitti myös huomiota siihen, että vartijoiden ja järjestyksenvalvojien koulutus vaihtelee huomattavasti. Jatkossa vartijoiden ja järjestyksenvalvojien toimivaltuuksia koskevaa lainsäädäntöä kehitettäessä on lausunnon mukaan syytä ottaa huomioon myös se, että nykyistä laajemmat tehtävät ja toimivaltuudet edellyttävät perusteellista koulutusta tehtäviin.

Perustuslakivaliokunta arvioi erikseen mahdollisuutta siitä, että yksityisen palveluksessa oleva vartija voisi tietyin edellytyksin hoitaa vartijan tehtävää säilytystilassa ilman viranomaisen välitöntä ohjausta ja valvontaa, mutta kuitenkin siten, että poliisilaitos valvoo säilytystilaa etävalvonnalla. Perustuslakivaliokunta on aiemmin katsonut, että vapautensa menettänyttä henkilöä ei turvallisuusriskien merkittävyyden takia tule voida sulkea pelkästään etävalvonnalla etävalvontakeskuksesta valvottuun säilytystilaan. Tavallisen lainsäätämisyjärjestyksen käyttämisen edellytyksenä valiokunta piti tuolloin sitä, että lakiehdotuksesta poistetaan säännökset etävalvonnasta. Vaihtoehtoisesti sääntelyä oli tarkistettava niin, että etävalvontaa on mahdollista käyttää vain apukeinona henkilökunnan asianmukaisesti valvomissa säilytystiloissa (PeVL 21/2006 vp, s. 5/II). Ehdotettu sääntely merkitsee sitä, että yksityisellä vartijalla olisi pääsäännön mukaiseen tilanteeseen verrattuna selvästi itsenäisempi rooli. Etävalvonta ei voi täysin korvata viranomaisen välitöntä ohjausta ja valvontaa. Valiokunta kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että päihtyneiden käsittelystä annetun lain nojalla poliisi voi poliisin säilytystilan asemesta toimittaa päihtyneen henkilön selviämisasemalle tai muuhun hoitopaikkaan. Nämä voivat olla myös yksityisten ylläpitämiä. Vaikka poliisin suljetussa säilytystilassa tapahtuva säilöissäpito ei täysin rinnastukaan esimerkiksi selviämisasematoimintaan, voidaan vartiointitoimintaa valiokunnan mielestä eräin edellytyksin tällaisissa tapauksissa uskoa myös yksityiselle vartijalle. Säilöissäpidettävän henkilön turvallisuuden kannalta olennaisinta on, että säilytystilassa on henkilö, joka voi ja jonka tulee välittömästi reagoida esimerkiksi henkilön terveydentilan muutokseen ja muihin vaaratilanteisiin. Tämä korostaa erityisesti lakiehdotuksen 6§:n 3 momentin 2 kohdassa tarkoitetun tehtävän edellyttämän koulutuksen merkitystä. Lisäksi valiokunta painotti tässä yhteydessä sitä, että tällainen järjestely voi edellä mainituin tavoin olla vain tilapäistä ja mahdollista ainoastaan poikkeuksellisissa tilanteissa. Järjestely ei ehdotetun sääntelyn perusteella voikaan muodostua jatkuvaluonteiseksi. Perustuslakivaliokunta pitää tärkeänä, että hallintovaliokunta korostaa mietinnössään järjestelyn poikkeuksellisuutta sekä tarvetta turvata etävalvonnan toimivuus ja kattavuus samoin kuin yksityiselle vartijalle annettavan tehtävän edellyttämän koulutuksen asianmukaisuus erilaisten säilytystilassa mahdollisesti tapahtuviin vaaratilanteisiin varautumisen kannalta.

Kehitysvammalain (519/1977) säädetään lyhytaikaisesta erillään pitämisestä (42 i §). Säännöstä sovelletaan myös yksityisissä erityishuollon toimintayksiköissä ja laitoksissa. Toimenpide on käytettävissä ainoastaan rauhoittamistarkoituksessa ja sallittu vain lyhytaikaisesti enintään 2 tunnin ajan. Erillään pitämiseen käytettävän huoneen ovi voidaan lukita ulkopuolelta käsin erityisesti siinä tapauksessa, että erillään pitäminen jouduttaisiin muutoin toteuttamaan voimakkein. Jos erityishuollon toimintayksikössä on niin sanottu turvahuone, sitä voidaan käyttää yksilöllisen harkinnan mukaan. Turvahuoneen käyttäminen tulee kysymykseen lähinnä silloin, kun erillään pidettävä henkilö saattaisi käyttää omassa huoneessa olevia esineitä ja tavaroita itsensä vahingoittamiseen. Erillään pidettävää henkilöä on lisäksi valvottava koko erillään pitämisen ajan olemalla hänen kanssaan samassa tilassa tai sen välittömässä läheisyydessä. Erillään pitämisen perusteet ovat hoidolliset ja suojaavat. Kyseisen erillään pitämisen perusteet olivat

perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä ja erillään pitämisen käyttötilanteet on lueteltu kyseisessä säännöksessä tarkkarajaisesti.

Mielenterveyslain mukaan (22 e §) potilaan eristämisestä ja sitomisesta päättää potilasta hoitava lääkäri suorittamansa tutkimuksen perusteella. Kiireellisissä tapauksissa hoitohenkilökuntaan kuuluva saa väliaikaisesti eristää tai sitoa potilaan, minkä jälkeen asiasta on välittömästi ilmoitettava lääkärille. Perustuslakivaliokunta totesi (PeVL 34/2001 vp - HE 113/2001 vp), että lakiin ei oltu ehdotettu säännöstä potilaan eristämisen ja sitomisen kestosta. Ehdotetun 22 f §:n 1 momentin mukaan toimenpide on kuitenkin lopetettava heti, kun se ei enää ole 22 e §:ssä mainitun tarkoituksen kannalta välttämätön. Potilasta hoitavan lääkärin on sen vuoksi arvioitava eristetyn tai sidotun potilaan tila säännöllisesti ja päätettävä toimenpiteen jatkamisesta tai lopettamisesta.

Potilaan oikeusturvan takia sääntelyä on valiokunnan mielestä välttämätöntä täydentää. Laissa tulee ensinnäkin säätää ehdotettua täsmällisemmin, millaisin määräajoin potilaan tila on toimenpiteen jatkamista tai lopettamista varten vähintään arvioitava. Laissa voidaan esityksen perustelujen vastaavasti säätää, että eristetyn potilaan tila on arvioitava vähintään kaksi kertaa vuorokaudessa ja että sidotun potilaan tila on arvioitava tätä useammin. Lisäksi sääntelyä on syytä kehittää siten, että eristämisen tai sitomisen kestänyt tietyn ajan sen jatkamista koskevaan päätöksentekoon osallistuu joko välittömästi tai esimerkiksi alustusmenettelyn kautta muitakin henkilöitä kuin potilasta hoitava lääkäri (vrt. voimassa olevan lain 11 §:n 3 momentti). Lisäksi mielenterveyslain mukaan potilaiden eristämisistä ja sitomisista on toimitettava lääninhallitukselle ilmoitus sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella säädettävien määräajoin. Ilmoittaminen lääninhallitukselle oli perustuslakivaliokunnan mukaan merkittävä osa eristetyksi tai sidotuksi määrätyn potilaan oikeussuojaa. Sen vuoksi ilmoitusvelvollisuus tuli valiokunnan mielestä säätää laissa tapauskohtaiseksi siten, että ilmoitus tehdään jokaisesta potilaan eristämisestä ja sitomisesta erikseen.

Lastensuojelulaitoksessa eristämistä joudutaan käyttämään, kun lapsi on aggressiivinen, käyttää esineitä ja tavaroita itsensä vahingoittamiseen tai pyrkii vahingoittamaan merkittävästi omaisuutta. Lapsi saattaa olla sellaisessa päihtymystilassa, että ei pysty kontrolloimaan omaa käytöstään. Kun otetaan huomioon lapsen sekä laitoksessa olevien muiden henkilöiden hengen ja terveyden suojaamisen tarve äkillisissä tilanteissa, on perusteltua säilyttää eristämisen mahdollisuus myös muualla, kuin vain julkisen palveluntuottajan laitoksissa. On myös lapsen ja työntekijöiden edun ja turvallisuuden mukaista, että aggressiivinen lapsi voidaan eristää, eikä lasta pidetä kiinnipidossa pitkiä aikoja. Toimenpide on kuitenkin merkittävä julkisen vallan käyttöä syvälle perusoikeuksiin kajoavana toimenpiteenä, ja säännöstä on tarkennettava tältä osin.

Säännöksen tarkoituksena on vahvistaa lapsen oikeusturvaa ja perusoikeuksia, vastaamaan tämän hetkistä valtiosääntöoikeudellista tulkintaa, joten lastensuojelulakiin ehdotettu muutos ei ole ongelmallinen perustuslain kannalta.

Erityiset rajoitukset päihdekuntoutuksen aikana

Henkilökohtaisen koskemattomuuden kannalta merkityksellisiä perustuslain säännöksiä ovat perustuslain 10 §:ssä turvattu yksityiselämän suoja ja perustuslain 7 §:n 1 ja 2 momentissa suojatut henkilökohtainen koskemattomuus ja ihmisarvoiseen kohteluun liittyvä oikeusturvavaatimus. Esityksellä on liittymäkohta lisäksi perustuslain 15 §:ssä tarkoitettuun omaisuuden suojaan.

Pieni osa nuorista kärsii vakavasta päihdeongelmasta ja tarvitsee päihdehoidon erityisosaamista. Nuori itse ei välttämättä koe päihdeiden käyttöä ongelmaksi, ja päihdeiden käytön katkaiseminen

ja päihdeongelman hoito tapahtuu yleensä tahdonvastaisesti. Päihteiden käyttö on erityisen haitallista nuoruusiässä, jolloin aivot kehittyvät voimakkaasti. Esimerkiksi impulssikontrolli, motivaatio, informaation käsittelykyky ja ihmissuhteiden ylläpitämiseksi tarvittavat kyvyt kehittyvät nuoruusiän aikana. Päihteiden käyttö alentaa riskinotokynnystä ja joidenkin päihteiden käyttö lisää aggressiivisuutta. Humalassa tai pilvessä ollessaan nuori voi siis altistua väkivallalle sekä tekijänä että uhrina, harkitsematomalle seksuaaliselle kanssakäymiselle ja tapaturmille. Päihteiden käyttö lisää selvästi koulupoissaoloja ja ammatillisen koulutuksen tai lukion keskeyttämistä. Huumeiden käytöllä on haitallisia vaikutuksia sekä ruumiin että mielen terveyteen, ja huumeiden käyttö altistaa myös vakavammille psykiatrisille ongelmille. Huumeiden käyttö on laitonta ja altistaa rikollisuudelle.

Alaikäisille ei ole olemassa riittävästi päihdehoitoa ja -kuntoutusta eikä käytössä niin sanottua tahdonvastaista päihdekatkaisua. Rajoitusten tarkoituksena on tilanteen sitä välttämättä vaatiessa pyrkiä pysäyttämään lapsen päihteiden käyttö ja varmistaa päihdekuntoutus ja päihteetömyys päihdeyksiköissä. Rajoituksilla pyritään estämään lasta vahingoittamasta käyttäytymisen lisäksi muita laitoksessa olevia päihdeongelmaisia lapsia. Ehdotetun sääntelyn yhtenä keskeisenä tavoitteena on turvata lapsen perustuslain 19§:n 1 momentin mukainen erityinen oikeus välttämättömään huolenpitoon.

Lastensuojelulain 71 §:n 2 ja 3 momentissa on kyse laajemmasta yhteydenpidon rajoittamisesta, jonka tarkoituksena on lapsen suojaaminen erityisesti päihteiltä tai muulta häntä itseään vakavasti vahingoittavalta tunnistamattomalta henkilökoululta. 71 §:n 4 momentissa säädetään mahdollisuudesta lapsen riisuttamiseen. Tämä on päihdeyksiköissä välttämätöntä laitoksen päihteetömyyden turvaamiseksi. Aineet ovat niin pieniä, että niitä piilotetaan tällä hetkellä muun muassa nivustaipeisiin ja vaatteiden alle niin, että niitä ei löydetä vaatteiden päältä tunnusteltaessa.

Sääntely on tarkkarajaista ja tiettyyn tilanteeseen ja lapsen hengen ja terveyden suojeluun välittömästi liittyvä toimenpide. Käytännössä lapsi ei välttämättä kerro tai edes tiedä niiden henkilöiden oikeita nimiä, keneltä hän ostaa päihteitä. Nuori voi olla myös itse passiivinen, mutta hänellä ei ole voimaa vastustaa päihteitä käyttävien tai myyvien henkilöiden yhteydenpitoa. Yhteydenpidon rajoittaminen päihdekuntoutuksessa voi edellyttää lapsen hallussa olevien yhteydenpitoon käytettävien laitteiden välineiden haltuunottoa tai käytön rajoittamista. Sääntely täyttää välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaatteet ja lapsen oikeus elämään on ensisijaisesti turvattava perusoikeus, kun perusoikeuksia punnitaan keskenään. Rajoitus voidaan lisäksi tehdä vain määräaikaaisesti, enintään päihdehoidon ja -kuntoutuksen ajaksi. Riisuttamisen osalta on säädetty siitä, kuka tekee päätöksen, kuka toimittaa tarkastuksen ja kuka voi olla läsnä tilanteessa. Toimenpide on suoritettava lasta kunnioittaen ja hänen yksityisyyttään mahdollisimman vähän loukatun.

Rajoitukset ovat määritelty tarkkarajaisesti siten, että niitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain 49 a §:n 2 momentin c kohdassa tarkoitetun päihdehoidon vieroitushoito- ja kuntoutuspalvelun sekä sijaishuollon integroidun palvelun aikana. Tämä edellyttää aluehallintoviraston laitoslupamenettelyn uusimista siten, että päihdeyksiköiden osalta luodaan lupamenettely, henkilökunnan osaamisvaatimukset sekä varmistetaan riittävä valvonta. Lisäksi esitettyjen rajoitustoimenpiteiden lapsen perusoikeuksiin kajoava luonne huomioon ottaen on tärkeätä, että oikeus rajoitustoimivaltuuksien käyttöön pääsääntöisesti osoitetaan vain asianmukaisen koulutuksen saaneille henkilöille. Tätä on korostettu myös perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännössä.

Ehdotetun säännöksen taustalla on vahvoja lapsen henkeen, terveyteen ja turvallisuuteen liittyviä perusteita ja rajoituskynnys on riittävän korkea. Säännös ei ole valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen.

Erityiset rajoitukset erityisen huolenpidon aikana

Voimassa oleva säännös erityisestä huolenpidosta ja esitetty säännös kajoaa syvästi lapsen perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvattuun oikeuteen elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen, 9 §:n 1 momentissa turvattuun liikkumisvapauteen ja 10 §:n 1 momentissa turvattuihin yksityiselämän suojaan liittyviin oikeuksiin. Erityisen huolenpidon sisältämä liikkumisvapauden rajoittaminen on katsottu merkittäväksi julkisen vallan käytöksi (ks. edellä liikkumisvapauden rajoitus).

Päihteiden käytön haitalliset fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset seuraukset tulevat näkyviin vasta pidemmän käytön jälkeen. Nuorelle, joka ei ole motivoitunut vähentämään päihteiden käyttöä, hoidetaan tällä hetkellä lastensuojelulaitoksessa maksimissaan 90 vuorokauden mittaisen erityisen huolenpidon jakson ja rajoitustoimenpiteiden turvin. Erityisen huolenpidon jakson avulla on mahdollista katkaista nuoren päihteiden käytön kierre. Pelkkä päihteiden saatavuuden rajaaminen tietyn ajanjakson ajan ja fyysinen päihteettömyys ei kuitenkaan ennaltaehkäise päihteiden käytön jatkumista, jos nuori ei saa tilalle muita käyttäytymismalleja ja mielihyvän ja merkityksellisyyden lähteitä. Psykkisestä ja sosiaalisesta riippuvuudesta eroon pääseminen vaatii esimerkiksi arkirytmiin, uneen, syömiseen, harrastuksiin, kaveripiiriin, tunnesäätelyyn, itsensä arvostamiseen, tavoitteen asetteluun ja mielihyvän etsimiseen liittyviä muutoksia. Nykyinen erityisen huolenpidon jakso on edellä todettuun nähden lyhyt aika ja käytännössä osalla lapsista joudutaan turvautumaan uuteen erityisen huolenpidon jaksoon heti tai hetken kuluttua edellisen jakson päättymisestä.

Esityksessä vahvistetaan lapsen oikeutta riittäviin sosiaali- ja terveystalviin erottamalla erityinen huolenpito sijaishuollon palveluna ja palvelu itsessään ei oikeuta lapsen perusoikeuksien rajoittamiseen. Erityisen huolenpidon aikaisista rajoitustoimenpiteistä tulee esityksen mukaan tehdä erilliset päätökset. Lapsen liikkumista on perusteltua rajoittaa, jos se on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä.

Ehdotetun säännöksen taustalla on vahvoja lapsen omaan sekä muiden henkeen, terveyteen ja turvallisuuteen liittyviä perusteita ja rajoituskynnys on riittävän korkea. Lapsen elämän suojaamisen ja oikeusturvan lisääminen huomioon ottaen säännös ei ole valtiosääntöoikeudellisesti ongelmallinen.

Muutoksenhaku ja muu oikeusturva

Jokaisella on perustuslain 21 §:n 1 momentin nojalla oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Perustuslakivaliokunta on mielenterveyslain 4 a luvun ja lastensuojelulain rajoitustoimenpiteitä koskevia lakiehdotuksia käsitellessään (PeVL 34/2001 vp ja PeVL 5/2006 vp) korostanut rajoitusten välttämättömyyden, hyväksyttävyyden, tarkkarajaisuuden ja oikeasuhtaisuuden lisäksi rajoitus-toimenpiteiden kohteena olevien oikeusturvan merkitystä. Toimenpiteet on myös suoritettava mahdollisimman turvallisesti ja asianomaisen henkilön ihmisarvoa kunnioittaen. Kat-tavan muutoksenhakumahdollisuuden järjestämisen tuomioistuimiin on katsottu riittävän yleisesti ottaen täyttämään oikeusturvavaatimuksen. Perustuslain 21 §:n säännös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeista ei kuitenkaan estä säätämästä vähäisiä poikkeuksia oikeuteen hakea muutosta, kunhan poikkeukset eivät muuta muutoksenhakuoikeuden asemaa

pääsääntönä eivätkä yksittäistapauksessa vaarana yksilön oikeusturvaa. Perustuslakivaliokunta on todennut, että vaikka lähtökohta onkin muutoksenhakuoikeuden järjestäminen, voivat myös varsinaista muutoksenhakuoikeutta lievemmat oikeusturvajärjestelyt olla joissain tapauksissa riittäviä (PeVL 5/2006 vp ja PeVL 51/2006 vp).

Muutoksenhakuoikeus tarkennettaisiin nyt tehtyjen muutosesitysten pohjalta. Lisäksi säädettäisiin muutoksenhakuoikeus uusista erillisistä erityisistä rajoitustoimenpiteistä (71 ja 72 §). Muutoksenhakuoikeuden ulkopuolelle jäisivät edelleen kiinnipitäminen (68 §) ja henkilöntarkastus (66 §) sekä uusi niin sanottu riisuttaminen (71 §:n 4 momentti). Muutosta ei saisi hakea valittamalla myöskään silloin, kun haltuun otetut aineet ja esineet palautetaan lapselle (65 §). Mainitut toimenpiteet ovat luonteeltaan tosiasiallisia hallintotoimia, jotka on pantava viivytyksettä täytäntöön eikä niitä edeltänyttä oikeustilaa voi muutoksenhakuteitse palauttaa. Niiden kohdalla ei ole toimenpiteen luonne huomioon ottaen kysymys sellaisesta yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista koskevasta päätöksestä, joka olisi voitava saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi perustuslain 21 §:n 1 momentin mukaisesti.

Lakiehdotukseen sisältyy yksilön oikeusturvaa edistävinä säännöksinä muun muassa tehostettua viranomaisvalvontaa koskevat säännökset (73 §). Lisäksi sijaishuollossa olevan lapsen oikeusturvaa vahvistavat henkilöstön perehdytys, koulutus ja ohjeistus (61 c §). Myös sijaishuoltopaikan valinnassa painotettavaa henkilökunnan osaamista ja asiantuntemusta (49 a ja 50 §) ja riittävää henkilöstömitoitusta (13 b ja 59 a §) koskevat säännökset ovat merkityksellisiä lapsen oikeusturvan kannalta.

Sijaishuollossa olevan lapsen tai hänen vanhempiansa, huoltajiensa tai muun läheisen henkilön käytössä ovat edelleen myös sosiaalihuollon asiakaslain mukainen muistutus, hallintolain mukainen hallintokantelu valvontaviranomaiselle sekä mahdollisuus nostaa vahingonkorvauskanne ja rikossyyte.

Esitykseen sisältyvä lakiehdotus voidaan hallituksen käsityksen mukaan käsitellä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä. Koska esitykseen kuitenkin sisältyy useita perusoikeuksien toteutumisen kannalta merkityksellisiä seikkoja, hallitus pitää tarkoituksenmukaisena, että esityksestä pyydetään perustuslakivaliokunnan lausunto.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Ponsi

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset: /
Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

1.

Laki

lastensuojelulain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan 4 a, 11, 13 b, 14, 15, 17, 5 luvun otsikko, 25, 25 b, 26, 28 -30, 30 a, 31, 32, 34, 36, 37 b, 38, 41, 46, 49-52, 52 a, 57 § ja sen edellä oleva väliotsikko, 59, 60, 11 luvun otsikko, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 69 a, 70-74, 76, 78, 89, 90, 92, 95 § sellaisina kuin niistä ovat 4 a, 30, 30 a, 52 a, 60, 65, 66, 69, 69 a, 70 ja 74 § laissa 542/2019, 89, 90 ja 92 § laissa 1489/2019, 46 § laissa 200/2019, 13 b § laissa 297/2016, 25 § osin laissa 1111/2016, 26, 36, 37 b ja 38 § laissa 1302/2014, 31 ja 34 § osin laissa 1302/2014, 17 § laissa 437/2009, 28 § laissa 1380/2010, 29 § osin laissa 976/2013, 50 § laissa 316/2011, 5 ja 11 luvun otsikko, 49, 51, 71 ja 72 § laissa 88/2010, 61, 63 ja 95 § osin laissa 88/2010, 11, 14, 15, 32, 41, 52, 59, 73, 76, 78 ja 57 § ja sen edellä oleva väliotsikko laissa 417/2007 sekä

lisätään lakiin uusi 15 a, 24 a, 26 a, 28 a, 49 a, 59 a, 60 a § ja sitä edeltävä väliotsikko, 60 b-60 e § ja 61 c§ seuraavasti:

4 a §

Lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin

Lastensuojelun on turvattava lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle hyvä hoito ja kasvatust, lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito sekä lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 §:ssä säädetään.

Lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon tarkoituksena on lapsen henkinen ja fyysinen suojeleminen sekä lapsen vastuullisuuden ja itsenäistymisen tukeminen. Kasvatus, valvonta ja huolenpito eivät saa olla lasta alistavia tai muulla tavoin hänen ihmisarvoaan loukkaavia.

Rajoitusten käytön edellytyksistä ja päätöksentekovelvollisuudesta säädetään erikseen 11 luvussa.

11 §

Lastensuojelun järjestäminen ja kehittäminen

Kunnan on huolehdittava siitä, että ehkäisevä lastensuojelu ja lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu sekä jälkihuolto järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on järjestettävä tarvittavassa laajuudessa niinä vuorokauden aikoina, joina sitä tarvitaan.

Lastensuojelun on oltava laadultaan sellaista, että se takaa lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen heidän tarvitsemansa avun ja tuen.

Kunnassa lastensuojelun toimeenpanoon liittyvistä tehtävistä vastaa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin (sosiaalihuollosta vastaava toimielin). Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on lastensuojelua järjestäessään oltava tarvittaessa yhteis-

työssä kunnan eri hallintokuntien, muiden viranomaisten samoin kuin muiden kuntien ja kuntayhtymien sekä muiden palveluja järjestävien yhteisöjen ja laitosten kanssa riittävien ja tarvetta vastaavien palvelujen järjestämiseksi ja asiantuntemuksen turvaamiseksi kunnassa.

13 b §

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä (lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä), jonka tulee olla sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö.

Yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä voi olla enintään 35 lasta asiakkaana. (Voimassa määräaikaisesti 1.1.2022 – 31.12.2023)

Yhdellä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijällä voi olla enintään 30 lasta asiakkaana. (Voimaan 1.1.2024)

14 §

Moniammatillisen asiantuntemuksen turvaaminen

Kunnan on huolehdittava siitä, että sillä on perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua sekä jälkihuoltoa järjestettäessä käytettävissään sosiaalityön, lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta.

Kunnan tai useamman kunnan yhdessä tulee asettaa sosiaali- ja terveydenhuollon edustajista, lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoista sekä muista lastensuojelutyössä tarvittavista asiantuntijoista koostuva lastensuojelun asiantuntijaryhmä. Lastensuojelun asiantuntijaryhmä avustaa sosiaalityöntekijää lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa ja muussa lastensuojelun toteuttamisessa. Lisäksi asiantuntijaryhmä antaa lausuntoja lastensuojelutoimenpiteitä koskevan päätöksenteon tueksi.

Perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua ja jälkihuoltoa järjestettäessä sovelletaan viranomaisen yhteistyöhön lisäksi mitä sosiaalihuoltolain 41 §:ssä ja terveydenhuoltolain 32 § säädetään monialaisesta yhteistyöstä.

15 §

Terveydenhuollon erityiset velvollisuudet

Terveyskeskuksen ja sairaanhoitopiirin on annettava lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja tarvittaessa järjestettävä lapsen tutkimus sekä hoito- ja terapiapalveluja lapselle. Lasten tarvitsemat seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäilyn selvittämiseen liittyvät palvelut on järjestettävä kiireellisinä. Lisäksi lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen oppimisvaikeuksien, vamman tai toimintarajoitteen selvittämiseen liittyvä arviointi ja palvelut sekä mielenterveys- ja päihdepalvelut on järjestettävä viivytyksettä. Jos terveydenhuollossa arvioidaan, ettei lapsi ole autettavissa terveydenhuollon keinon, on terveydenhuollon ammattihenkilön perusteltava arvionsa kirjallisesti sosiaalityöntekijän pyynnöstä salassapitovelvollisuuden estämättä.

Kodin ulkopuolelle sijoitetulla lapsella tai jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella tai nuorella on oikeus saada hänen tarvitsemansa sijaishuollon tai jälkihuollon järjestämisen kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut viivytyksettä. Terveyskeskuksen tai sairaanhoitopiirin on järjestettävä lisäksi sijaishuollossa olevalle lapselle lapsen tutkimus sekä hoito- ja terapiapalveluja sekä lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineitä viivytyksettä.

Kun lapselle järjestetään 49 a §:ssä tai 60 a §:ssä tarkoitettua laitoshoidtoa, tulee kunnan terveydenhuollon asianomaisten yksiköiden tai sen sairaanhoitopiirin osallistua hoidon ja huolenpidon antamiseen kyseisessä yksikössä siten kuin terveydenhuoltolain 69 §:ssä säädetään.

Lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavia henkilöitä on tuettava lapsen sijaishuollon aikana tässä laissa ja sosiaalihuoltolaissa tarkoitetuilla palveluilla ja tukitoimilla.

15 a §

Sosiaalihuollon erityiset velvollisuudet

Sen lisäksi mitä sosiaalihuoltolain 41 §:ssä säädetään monialaisesta yhteistyöstä, aikuissosiaalityön, vammaispalvelujen, mielenterveys- ja päihdepalvelujen sekä muiden sosiaalipalvelujen on annettava asiantuntija-apua lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun toteuttaessa. Tarpeelliseksi arvioidut lapsen ja perheen tarvitsemat sosiaalipalvelut on järjestettävä viivytyksettä.

17 §

Lastensuojelun järjestäminen eräissä erityistilanteissa

Jos lapsen sijoittamista perhehoitoon tai laitoshoidtoon koskeva asia tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa ja asetuksen (EY) N:o 1347/2000 kumoamisesta annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 2201/2003 tai Suomea sitovan valtiosopimuksen nojalla on ratkaistava Suomessa, mutta mikään kunta ei ole 16 §:n mukaan velvollinen järjestämään kyseistä hoitoa tai huoltoa, sen järjestämisestä päättäminen kuuluu lapsen viimeisimmän asuin- tai oleskelukunnan viranomaisille. Jos lapsella ei ole ollut asuin- eikä oleskelukuntaa Suomessa, päätösvalta kuuluu sen kunnan viranomaisille, jossa lapsen vanhemmat tai toinen heistä asuu tai oleskelee taikka, jos kumpikaan vanhemmista ei asu eikä oleskele Suomessa, vanhempien tai toisen heistä viimeisimmän asuin- tai oleskelukunnan viranomaisille. Jos kummallakaan vanhemmista ei ole ollut asuin- eikä oleskelukuntaa Suomessa, päätösvalta kuuluu Helsingin kaupungin viranomaisille. Jos lapselle päätetään järjestää perhehoitoa tai laitoshoidtoa Suomessa, vastaa sen järjestämisestä ja tästä aiheutuvista kustannuksista se kunta, jonka viranomainen on edellä sanotun mukaisesti päättänyt asiasta.

Lastensuojelun järjestäminen sellaiselle lapselle, jonka vanhemmat tai toinen heistä on tai on ollut Suomen kansalainen, mutta jolla ei ole asuin- tai oleskelukuntaa Suomessa ja joka ei saa asianmukaista huoltoa asuin- tai oleskelumaassaan, kuuluu 1 momentissa säädettyjen perusteiden mukaan määräytyvälle kunnalle. Lastensuojelua voidaan tämän momentin nojalla järjestää vain, jollei 1 momentissa mainitusta asetuksesta tai Suomea sitovasta valtiosopimuksesta muuta johdu.

Asianomainen kunta voi pyytää ulkoasiainministeriön välityksellä virka-apua lastensuojelutarpeen selvittämiseksi ulkomailla. Selvityksen voi ulkomailla tehdä myös sellainen henkilö, joka konsulipalvelulain (498/1999) 33 §:n mukaan voi suorittaa julkiselle notaarille kuuluvia tehtäviä.

Jos lapsi on valtiossa, joka on toimivallasta, sovellettavasta laista, toimenpiteiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta sekä yhteistyöstä vanhempainvastuuseen ja lasten suojeluun liittyvissä asioissa Haagissa 19 päivänä lokakuuta 1996 tehdyn yleissopimuksen osapuoli tai jos muutoin on aihetta otaksua, että tällaisen valtion viranomaisilla on lapsen suojelun kannalta merkityksellisiä tietoja, pyyntö lastensuojelutarpeen selvittämiseksi voidaan osoittaa oikeusministeriölle.

5 luku

Lastensuojeluasiakkuus

24 a §

Ilmoitusvelvollisuus

Jonkin seuraavista tahoista palveluksessa tai luottamustoimessa oleva, vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisenä ammatinharjoittajana toimiva sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä:

- 1) sosiaali- ja terveydenhuolto tai lasten päivähoido;
- 2) opetustoimi;
- 3) nuorisotoimi;
- 4) poliisitoimi;
- 5) Rikosseuraamuslaitos;
- 6) palo- ja pelastustoimi;
- 7) sosiaalipalvelujen, lasten päivähoidon tai terveydenhuollon palvelujen tuottaja;
- 8) opetuksen tai koulutuksen järjestäjä;
- 9) seurakunta tai muu uskonnollinen yhdyskunta;
- 10) kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 3 §:ssä tarkoitettu vastaanottokeskus tai järjestelykeskus sekä 17 §:ssä tarkoitettu ryhmäkoti, tukiasuntola tai muu majoituspaikka;
- 11) hätäkeskustoimintaa harjoittava yksikkö;
- 12) koululaisten aamu- tai iltapäivätoimintaa harjoittava yksikkö;
- 13) Tulli;
- 14) rajavartiolaitos;
- 15) ulosottoviranomainen;
- 16) Kansaneläkelaitos;
- 17) kotoutumisen edistämisestä annetun lain (1386/2010) 28 §:ssä tarkoitettu perheryhmäkoti ja muu asuinyksikkö.

Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä.

Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, on voimassa, mitä rikkiin tai muuhun sielunhoitoon liittyvästä salassapitovelvollisuudesta erikseen säädetään tai määrätään.

25 §

Ilmoitusvelvollisuus poliisille

Edellä 24 a §:ssä tarkoitetuilla henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu:

- 1) rikoslain (39/1889) 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko; tai
- 2) sellainen rikoslain 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, on voimassa, mitä rikkiin tai muuhun sielunhoitoon liittyvästä salassapitovelvollisuudesta erikseen säädetään tai määrätään.

25 b §

Rekisterin pitäminen

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on pidettävä rekisteriä lastensuojeluilmoituksista, ennakkolisista lastensuojeluilmoituksista sekä niiden sisällöstä.

26 §

Lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulo lastensuojelussa

Lapsen sosiaalihuollon asia tulee vireille lastensuojelussa hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta.

Lapsen sosiaalihuollon asian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelulain mukaisien palvelujen ja tukitoimien tarve.

Lisäksi on tehtävä sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään myös lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Lapsen palvelutarpeen arvioinnista laadittavaan yhteenvetoon on merkittävät syyt, joiden vuoksi asian on arvioitu olevan selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita.

Vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun työntekijän on kirjattava lapsen asiakirjoihin vireille tulon syyt ja perusteet siten kuin sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetussa laissa säädetään.

26 a §

Lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeen selvittäminen

Arvion lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien sekä niihin liittyvien muiden sosiaalihuoltolain palvelujen ja tuen tarpeesta tekee sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijän tulee arvioida erityisesti lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointi tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa yhdessä lapsen, lapsen vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavien henkilöiden kanssa. Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuoltolain 41 §:ssä säädetään.

Palvelutarpeen arvioinnin tekemisessä on noudatettava, mitä sosiaalihuoltolain 36 §:ssä säädetään. Arvio on aloitettava viipymättä ja saatettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä. Arvio on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta.

Palvelutarpeen arviointia ei voi hankkia yksityiseltä palveluntuottajalta tai muulta yksityiseltä toimijalta.

28 §

Tuomioistuimen lupa lapsen tutkimiseen

Hallinto-oikeus voi 13 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitetun viranhaltijan hakemuksesta antaa luvan lasta koskevaan lääkäriin tai muun asiantuntijan suorittamaan tutkimukseen, jos tutkimus on lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi tai palvelujen järjestämiseksi välttämätöntä, mutta

huoltaja kieltää tutkimuksen tekemisen. Ennen hakemuksen tekemistä on selvitettävä lapsen mielipide, ellei se lapsen ikä, kehitystaso tai muut olosuhteet huomioon ottaen ole mahdotonta.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu lupa annetaan määräajaksi. Ennen luvan antamista hallinto-oikeuden on kuultava lapsen huoltajaa ja 12 vuotta täyttäneitä lasta. Erityisen painavasta syystä lupa voidaan antaa, vaikka kuulemista ei ole voitu suorittaa.

Hallinto-oikeus voi päättäessään luvan antamisesta samalla määrätä, että luvan mukainen tutkimus saadaan tehdä muutoksenhausta huolimatta.

Hallinto-oikeuden lupaa koskevan päätöksen noudattamiseksi huoltajalle asetettavista velvoitteista on soveltuvin osin voimassa, mitä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetussa laissa (619/1996) säädetään.

28 a §

Lastensuojelun asiakkuuden päätyminen

Lastensuojelun asiakkuus päättyy, kun sosiaalityöntekijä toteaa, että:

- 1) lapsi ja perhe eivät tarvitse lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia; tai
- 2) lapsi täyttää 18 vuotta eikä hän ole oikeutettu jälkihuoltoon.

Perusteet lastensuojelun palvelujen ja tukitoimien tarpeen päättymisestä tulee kirjata lasta koskeviin asiakirjoihin ja antaa tiedot viipymättä tiedoksi lapselle, hänen vanhemmalleen, huoltajalleen tai muulle lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavalle henkilölle.

29 §

Lapsen tapaaminen

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla ja lapsen tilanne huomioon ottaen riittävän usein henkilökohtaisesti.

Lapsen henkilökohtaisten tapaamisten järjestämisessä on pyrittävä yhteistoimintaan huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan henkilön kanssa.

Sosiaalityöntekijällä tai muulla lastensuojelun työntekijällä on tarvittaessa oikeus tavata lapsi myös ilman huoltajan suostumusta, jos sen arvioidaan olevan lapsen ikä, kehitys tai olosuhteet muutoin huomioon ottaen lapsen edun mukaista. Lasta koskeviin asiakirjoihin on kirjattava syyt, jotka ovat edellyttäneet lapsen tapaamista vastoin huoltajan suostumusta. Huoltajalle on ilmoitettava tapaamisesta, jollei se ole selvästi vastoin lapsen etua.

30 §

Asiakassuunnitelma

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma.

Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan tai lapselle läheisen henkilön ja lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvan tahon kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös lapsen mielipide, sovitut tapaamiset lapsen kanssa sekä asianomaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja palvelujen sekä muiden tukitoimien järjestämisestä.

Huostaan otettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille sekä se, miten lapsen terveydenhuolto, varhaiskasvatus, perusopetus ja muu lapsen opetus järjestetään. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta hänen vanhempiensa ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan hänen etunsa mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.

Huostaan otetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelmassa on arvioitava muun palveluntarpeen arvioinnin lisäksi myös, millä tavoin vanhemmille järjestettävän erityisen tuen avulla voidaan edistää perheen jälleen yhdistämistä. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa.

Jälkihuollossa olevaa lasta tai nuorta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle ja hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksesta vastaaville.

Suunnitelmat on lähetettävä viipymättä tiedoksi lapselle, vanhemmalle ja huoltajalle. Mikäli lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, on asiakassuunnitelma lähetettävä ilman aiheetonta viivytystä lapsen sijoituspaikalle. Välttämättömät lapsen hoitoon ja huolenpitoon vaikuttavat tiedot on annettava kuitenkin heti lasta sijoitettaessa.

Asiakassuunnitelmat on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa.

30 a §

Hoito- ja kasvatussuunnitelma

Sijaishuoltopaikan tulee täydentää laitoshoidossa ja perhehoidossa yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa asiakassuunnitelmaa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Jos lapselle ei ole aiemmin laadittu hoito- ja kasvatussuunnitelmaa, tulee se laatia viipymättä, jos lapseen on kohdistettu sijaishuollossa rajoituksia tai on todennäköistä, että lapseen tullaan kohdistamaan rajoituksia. Hoito- ja kasvatussuunnitelman tarkoituksena on havainnollistaa asiakassuunnitelmaan kirjatut tavoitteet ja kuvata yksityiskohtaisesti, miten lapsen tarpeisiin vastataan turvaten lapsen hyvä kohtelu.

Hoito- ja kasvatussuunnitelma on tehtävä yhdessä lapsen, lapsen vanhemman ja huoltajan kanssa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta tai mahdotonta. Hoito- ja kasvatussuunnitelma on toimitettava tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Hoito- ja kasvatussuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kaksi kertaa vuodessa.

Hoito- ja kasvatussuunnitelma on tarvittaessa laadittava myös avohuollon sijoituksen aikana.

31 §

Asiakkaan asiassa pidettävä neuvottelu

Lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi ja lastensuojelun järjestämiseksi tulee järjestää neuvotteluja, joihin voivat lastensuojelun työntekijän arvion perusteella tarvittaessa osallistua lapsi, vanhemmat ja huoltajat, muut lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavat tai lapsen huolenpitoon keskeisesti osallistuvat henkilöt, muut lapselle tai perheelle läheiset henkilöt sekä viranomais- ja muut yhteistyötahot.

Sosiaalityöntekijän on kirjattava lapsen asiakirjoihin miksi lapsi, lapsen vanhempi, huoltaja, muu lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaava henkilö ei ole osallistunut neuvotteluihin.

32 §

Lapsen läheisverkoston kartoittaminen

Ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle on selvitettävä lapsen vanhemman, jonka luona lapsi ei pääasiallisesti asu, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistua lapsen tukemiseen. Selvittäminen voidaan jättää tekemättä, jos sitä ei asian kiireellisyyden tai muun perustellun syyn vuoksi ole tarpeen tehdä. Lapsen asumista ja sijoituspaikkaa koskeva asia on ratkaistava aina lapsen edun mukaisella tavalla.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee ryhtyä toimenpiteisiin lapsen huollon järjestämiseksi vanhempien välisellä sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä, jos tätä on lapsen edun kannalta pidettävä aiheellisenä.

Henkilölle, jolle on uskottu lapsen huolto lapsen vanhempien ohella tai sijasta ja jonka luona lapsi asuu, tulee turvata perhehoitolain (263/2015) 16 § 3 momentissa mainitut edellytykset lapsen hoitamiseksi ja kasvattamiseksi.

34 §

Velvollisuus ryhtyä avohuollon tukitoimiin

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on ryhdyttävä tämän luvun mukaisiin avohuollon tukitoimiin viipymättä, kun lastensuojelun tarve on todettu.

Avohuollon tukitoimien tarkoituksena on poistaa tai vähentää lapsen kasvuolosuhteista, lapsen huolenpidon puutteista tai lapsen käyttäytymisestä aiheutuvaa varaa lapsen terveydelle tai kehitykselle. Avohuollon tukitoimien tarkoituksena on lisäksi edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskäytäntöä ja -mahdollisuuksia. Avohuollon tukitoimilla ehkäistään myös tarvetta lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämiseen kodin ulkopuolella.

Avohuollon tukitoimia voidaan järjestää vain, kun ne ovat lapsen edun mukaisia, sopivia ja riittäviä lapsen huolenpidon järjestämiseksi, eikä lapsi ole sijaishuollon tarpeessa.

36 §

Lastensuojelun sosiaalityö ja avohuollon tukitoimet

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi ja suunnittelee sekä sovittaa yhteen lapsen ja perheen tuki- ja palvelukokonaisuuden siten, että se vastaa lapsen ja perheen tarpeisiin. Lapsen asiakassuunnitelmassa on määriteltävä avohuollon tukitoimien tavoitteet, toteuttamistavat ja arvioitu kesto.

Avohuollon tukitoimia toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa. Toteutettavien avohuollon tukitoimenpiteiden sopivuutta ja riittävyttä lapsen, vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavien henkilöiden yksilöllisiin tarpeisiin ja asetettuihin tavoitteisiin nähden on arvioitava säännöllisesti.

Sosiaalihuoltolain 3 luvussa mainittujen sosiaalipalvelujen, kuten kotipalvelun, vertaisryhmätoiminnan, tukihenkilön tai -perheen sekä toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaisen toimeentulotuen ja ehkäisevän toimeentulotuen sekä opetustoimen alaisen lasten päivähoidosta annetun lain (36/1973) mukaisen lasten päivähoidon lisäksi lastensuojelun asiakkuudessa olevalle perheelle on järjestettävä tarvittaessa lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuva asiakassuunnitelma huomioon ottaen lastensuojelun avohuollon tukitoimina:

- 1) tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen;

2) lapsen taloudellista ja muuta tukemista koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä;

3) lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja;

4) tehostettua ja moniammatillista perhetyötä; sekä

6) muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia.

Sen lisäksi mitä 15 §:ssä ja terveydenhuoltolain 69 §:ssä säädetään, avohuollon tukitoimien arvioinnin yhteydessä lapsen terveydentila on tutkittava, jos terveydentilaa ei ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin tai muusta syystä ei ole käytettävissä riittäviä tietoja lapsen avohuollon palvelujen järjestämiseksi tai se on muusta syystä tarpeellista.

Sen lisäksi mitä 15 a §:ssä säädetään, lapsen terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain, kehitysvammahuollon sekä varhaiskasvatuksen palvelut sekä välttämätön tuki lapsen kasvatuksen tukemiseksi lapsen vanhemmille tai muille lapsen kasvatuksesta vastaaville henkilöille on järjestettävä sen mukaisesti kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on arvioinut niiden tarpeen sekä huomioiden lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelma.

37 a §

Avohuollon sijoituksen käyttämisen yleiset edellytykset

Lasta ei saa sijoittaa toistuvasti avohuollon tukitoimena, ellei lapsen etu välttämättä vaadi uutta lyhytaikaista sijoitusta. Lapselle on turvattava mahdollisuuksien mukaan toistuvissa avohuollon sijoituksissa sijoituspaikan pysyvyys silloin, kun se on lapsen edun mukaista.

Jos lapsella on useampi kuin yksi huoltaja ja jotakin heistä ei voida matkan, sairauden tai muun syyn vuoksi kuulla tai jos huoltajat ovat sijoittamisesta erimielisiä, lapsi voidaan sijoittaa, jos huoltaja, jonka luona lapsi asuu tai jonka kanssa lapsi tulee sijoituksen aikana asumaan, siihen suostuu ja sijoituksen katsotaan olevan lapsen edun mukainen.

Sijoituksesta päätettäessä on määriteltävä sijoituksen tavoitteet ja arvioitu kesto. Kun lapsi on sijoitettu 37 §:n 2 tai 3 momentin mukaisesti, sijoituksen jatkamisen edellytykset ja sen vaihtoehdot on arvioitava viimeistään kolmen kuukauden kuluttua sijoituksen alkamisesta. Jos sijoitusta jatketaan, arviointi on tehtävä kolmen kuukauden välein. Arvioinnin yhteydessä on selvitettävä myös mahdollinen huostaanoton tarve.

37 b §

Tehostettu avohuollon tukitoimi

Sen lisäksi mitä 34 ja 36 §:ssä säädetään, lapselle voidaan järjestää tehostettua avohuollon kuntouttavaa tukea hänen tarpeidensa edellyttämällä tavalla lapsen vanhemman, huoltajan tai muun läheisen kanssa. Tehostetun avohuollon tukitoimen tarkoituksena on ehkäistä tarvetta kodin ulkopuoliselle sijoitukselle.

Tehostetut avohuollon tukitoimet sovitetaan yhteen lapsen, hänen vanhempansa ja huoltajansa tai muun läheisensä tarpeenmukaisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin.

Ennen tehostettujen avohuollon tukitoimien aloittamista on lapselle, hänen vanhemmalle, huoltajalle ja muulle läheiselleen selvitettävä tukitoimien järjestämisen edellytykset ja tarkoitus sekä ne vaihtoehtoiset toimenpiteet, joihin viranomaisen voi tukitoimien sijasta ryhtyä. Tehostettuja avohuollon tukitoimia voidaan järjestää ja jatkaa vain, kun se on lapsen edun mukaista ja riittävää lapsen huolenpidon järjestämiseksi, eikä lapsi ole sijaishuollon tarpeessa.

38 §

Lapsen kiireellinen sijoitus

Jos lapsi on välittömässä vaarassa kasvuolosuhteiden tai huolenpidon puutteen taikka oman käyttäytymisensä vuoksi, lapselle voidaan järjestää kiireellisesti sijaishuoltona hänen tarvitsemansa hoito ja huolto.

Kiireellisestä sijoituksesta päättää 13 §:n 1 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija, jonka päätöksen perusteella kiireellinen sijoitus voi kestää korkeintaan 30 päivää. Määräaikaan luetaan se päivä, jona lapsi on tosiasiallisesti sijoitettu kiireellisesti. Jos päätös kiireellisestä sijoituksesta on tehty ennen sitä vuorokautta, jonka aikana lapsi on tosiasiallisesti sijoitettu, luetaan määräaikaan päätöksentekopäivä.

Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, kiireellinen sijoitus voi jatkua ilman eri päätöstä yli 30 päivää, jos:

1) 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija tekee 30 päivän kuluessa kiireellisen sijoituksen alkamisesta 43 §:n 2 momentissa tarkoitetun huostaanottoa koskevan hakemuksen hallinto-oikeudelle; tai

2) ennen päätöstä lapsen kiireellisestä sijoituksesta lapsen huostaanottoa koskeva asia on jo vireillä hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa.

Kiireellisen sijoituksen aikana sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää lapsen asioista kiireellisen sijoituksen tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa siten kuin 45 §:ssä säädetään.

41 §

Huostaanoton ja sijaishuollon valmistelu

Lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevat asiat valmistelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä yhteistyössä toisen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojeluun perehtyneen työntekijän kanssa. Valmistelutyön tukena tulee olla käytettävissä oikeudellista asiantuntemusta ja muuta lastensuojelun toteuttamisessa tarvittavaa asiantuntemusta.

Edellä 1 momentissa mainitulla sosiaalityöntekijällä on sen lisäksi, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 20 §:ssä säädetään sosiaalihuollon toimielimen tietojensaantioikeudesta, oikeus saada mainitussa säännöksessä tarkoituilta tahoilta maksutta lausunnot, jos niitä tarvitaan huostaanoton valmistelussa, huostaanotosta päätettäessä tai sijaishuoltoa järjestettäessä.

Huostaanoton ja sijaishuollon valmistelua ei voi siirtää yksityisen toimijan tehtäväksi.

46 §

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana

Huostassapidon aikana vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Sopimuksen vahvistamisesta säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa. Yleinen tuomioistuin voi huostassapidon aikana päättää lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tai edunvalvonnasta noudattaen, mitä mainitussa laissa tai holhoustoimesta annetussa laissa säädetään.

Jos lapsen huolto on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain nojalla uskottu vanhempien sijasta perhehoitolain mukaisen toimeksiantosopimuksen tehneille henkilöille, voi sosiaalihuollosta vastaava toimielin edelleen maksaa näille lapsen ylläpidosta ja hoidosta aiheutuvaa korvausta sekä tarvittaessa palkkiota ja tukea lapsen hoitoa ja kasvatusta muutoinkin. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee, ennen kuin se tekee hakemuksen tai antaa tuomio-

istuimelle selvityksen lapsen huollon siirtämisestä toimeksiantosopimuksen tehneille henkilöille, sopia heidän kanssaan tässä momentissa tarkoitetuista tukitoimista sekä palkkiosta ja korvauksesta. Samalla tulee arvioida, onko lapselle tarpeen määrätä erillinen edunvalvoja.

49 §

Sijaishuolto

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella.

Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshoidona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla.

Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti enintään kuudeksi kuukaudeksi myös vanhempansa tai muun huoltajansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi silloin, kun valmistellaan lapsen kotiin palaamista kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen tai kun se on lapsen edun kannalta muusta syystä perusteltua. Lapsella ja hänen vanhemmallaan, huoltajallaan tai muulla läheisellään on oikeus 37 b §:n mukaisesti tarpeenmukaisiin asiakassuunnitelmaan perustuviin, tarvittaessa moniammatillisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin, jotka tukevat lapsen kotiin palaamista. Väliaikaista sijoitusta kotiin voidaan jatkaa erityisestä syystä enintään kuusi kuukautta, jos se on lapsen edun kannalta perusteltua.

Sen estämättä, mitä 3 momentissa säädetään, lapsi voidaan sijoittaa vankeusrangaistustaan suorittavan tai tutkintavankeudessa olevan vanhempansa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi vankilan perheosastolle enintään siihen saakka, kun lapsi täyttää kaksi vuotta. Alle kolmivuotiaan lapsen sijoitus voi jatkua perheosastolla, jos lapsen etu sitä välttämättä vaatii.

49 a §

Vaativa sijaishuolto

Vaativaa sijaishuoltoa on järjestettävä lapselle, jonka erityiseen tai monialaiseen tuen tarpeeseen vastaaminen edellyttää tehostettua vaativaa erityisosaamista, toiminnallisesti integroituun sosiaali- ja terveydenhuollon ammatilliseen osaamiseen perustuvaa kuntouttavaa työskentelyä sekä intensiivistä ammatillisesti koulutetun aikuisen läsnäoloa.

Vaativaa sijaishuoltoa järjestetään asiakassuunnitelmaan perustuen toiminnallisesti integroituna laitoshoidona lastensuojelulaitoksessa:

- a) kiireellisenä vastaanotto- ja arviointipalveluna;
- b) perusopetuksen ja sijaishuollon integroituna palveluna;
- c) päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä sijaishuollon integroituna palveluna;
- d) lasten- ja nuorisopsykiatrian sekä sijaishuollon integroituna palveluna; ja
- e) vammaispalvelujen ja lastensuojelun integroituna palveluna.

Vaatian sijaishuollon aikana on huolehdittava lapsen vanhemmille annettavan tuen järjestämisestä siten kuin 30 §:ssä säädetään. Terveydenhuollon erityisistä velvoitteista säädetään 15 §:ssä ja terveydenhuoltolain 69 §:ssä ja sosiaalihuollon erityisistä velvoitteista säädetään 15 a §:ssä.

50 §

Sijaishuoltopaikan valinta

Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee 4 §:n mukaisesti arvioida lapsen etu sekä kiinnittää erityistä huomiota:

- 1) huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin;
- 2) lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen;
- 3) hoidon jatkuvuuteen;
- 4) sijaishuoltopaikassa olevaan osaamiseen, tutkimustietoon ja kuntoutukselliseen erityisosaamiseen sekä käytännön kokemukseen perustuvaan asiantuntemukseen; ja
- 5) lapsen varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja muun opetuksen toteutumiseen.

Laitoshiitoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla.

51 §

Sijaishuollon aikaiset tukitoimet

Sijaishuoltoon sijoittamisen yhteydessä lapsen terveydentila on tutkittava, ellei terveydentilaa ole ollut mahdollista tutkia aikaisemmin tai muusta syystä ei ole käytettävissä riittäviä terveydentilaa koskevia tietoja lapsen hoidon järjestämiseksi sijaishuollon aikana. Sosiaalityöntekijän on viipymättä toimitettava sijaishuoltopaikkaan riittävät ja tarpeelliset tiedot lapsen tarkoitukseenmukaisen hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseksi.

Sijaishuollon aikana tulee arvioida lapsen perheen kuntoutukselliset tarpeet. Sijaishuollon aikana lapsella ja hänen vanhemmallaan, huoltajallaan tai muulla läheisellään on oikeus sijaishuollon tarkoituksen edellyttämiin tarpeenmukaisiin asiakassuunnitelmaan perustuviin, tarvittaessa moniammatillisiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin.

Jälkihuollon tarpeen kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen on aloitettava ennen sijaishuollon päättymistä. Jälkihuollosta säädetään 12 luvussa.

52 §

Yhteistyö sijaishuollon aikana

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollossa vastaavan työntekijän tulee tehdä yhteistyötä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen ja hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä sijaishuoltopaikan edustajan kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi sekä perheen jälleenyhdistämisen edistämiseksi.

52 a §

Sivistykselliset oikeudet sijaishuollon aikana

Lapsella on oikeus varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen sijaishuollon aikana siten kuin niistä säädetään varhaiskasvatuslaissa (540/2018), perusopetuslaissa (628/1998) ja oppivelvollisuuslaissa (xx/2020). Lapsen asiakassuunnitelmaan on kirjattava, miten hänen varhaiskasvatuksensa, perusopetuksensa tai muu lapsen opetus järjestetään sijaishuollon aikana.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tehdä yhteistyötä varhaiskasvatuksen, perusopetuksen tai muun lapsen opetuksen järjestäjän kanssa lapsen kodin ulkopuolisen sijoituksen valmistelun aikana sekä sijoituksen aikana. Sosiaalityöntekijän on varmistettava lapsen perusopetukseen ja muihin opintoihin liittyvien tietojen siirtäminen opetuksen järjestäjälle.

Lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollossa vastaavan työntekijän tulee toimia yhteistyössä varhaiskasvatuksen, perusopetuksen tai muun lapsen opetuksen järjestäjän kanssa.

Laitohoito

57 §

Lastensuojelulaitokset

Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää tässä laissa tarkoitettua lapsen sijaishuoltoa sekä 37 §:ssä tarkoitettu sijoitus avohuollon tukitoimena, ovat vaativaa sijaishuoltoa järjestävät lastensuojelulaitokset, muut lasten- ja nuorisokodit sekä perhekuntoutusyksiköt.

Perusopetuksen ja sijaishuollon integroitua palvelua järjestävässä lastensuojelulaitoksessa voidaan järjestää perusopetuksen intervallijaksoja 36 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisena koulunkäynnin tukena lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille.

Valtion lastensuojeluyksiköistä ja vankilan perheosastoista säädetään laissa valtion lastensuojelulaitoksista (xxx/20xx).

59 §

Yhdessä hoidettavien lasten ja nuorten määrä

Asuinyksikössä saadaan hoitaa yhdessä enintään seitsemää lasta tai nuorta. Samaan rakenukseen voi olla sijoitettuna enintään 24 lasta tai nuorta.

Kiireellisissä tapauksissa voidaan väliaikaisesti poiketa 1 momentissa tarkoitetuista lasten määristä, jos se on välttämätöntä lapsen hoidon järjestämiseksi.

59 a §

Asuinyksikön henkilöstömäärä

Asuinyksikössä tulee olla vähintään 1 hoito- ja kasvatustehtävissä toimiva työntekijä yhtä lasta tai nuorta kohden.

Erityisen huolenpidon asumisyksikössä tulee olla vähintään 3 hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää yhtä lasta tai nuorta kohden.

Edellä 1–2 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa henkilöstön määrä on suhteutettava hoidettavien lasten tai nuorten lukumäärään, heidän tarvitsemaansa hoitoon ja kasvatukseen sekä toiminnan luonteeseen ottaen huomioon, mitä 60 §:ssä säädetään.

60 §

Henkilöstö

Lastensuojelulaitoksessa on oltava lasten ja nuorten tarvitsemaan hoitoon ja kasvatukseen nähden riittävä määrä sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 3 §:ssä tarkoitettuja sosiaalihuollon ammattihenkilöitä sekä muuta henkilöstöä. Lisäksi vaativan sijaishuollon laitoksella on oltava käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan sijaishuollon toteuttamista ja seurantaa varten. Laitoksella tulee olla sijaishuollon järjestämiseksi terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat ja toimintaympäristö.

Laitoksen hoito- ja kasvatustehtävistä vastaavan johtajan tulee täyttää sosiaalihuoltolain 46 a §:n 3 momentissa säädetty edellytykset.

Hoito- ja kasvatustehtävissä olevan henkilöstön määrässä ja henkilöstörakenteessa on otettava huomioon toimintayksikön asiakaskunnan erityistarpeet ja toiminnan luonne. Henkilöstön riittävästä määrästä, osaamisesta ja perehdytyksestä on huolehdittava siten, etteivät niihin liittyvät

puutteet aiheuta rajoitusten käyttämistä, lapsen turvallisuutta vaarantavia ja ihmisarvoa alentavia rajoitustoimenpiteiden toteuttamistapoja ja käytäntöjä.

Erityisen huolenpidon jakso

60 a §

Erityisen huolenpidon jakso

Lapselle voidaan sijaishuollon aikana järjestää erityisen huolenpidon jakso, jos

1) lapsen sijaishuoltoon sijoittamista koskeva päätös on tehty sillä perusteella, että lapsen päihteiden käyttö tai lapsen käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään; tai

2) lapsi käyttäytyy sijaishuollon aikana 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla.

Erityisen huolenpidon jakson tavoitteena on katkaista lapsen henkeä, terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantava käyttäytyminen ja turvata lapsen tarpeisiin vastaava erityisosaamiseen perustuva huolenpito, integroitu mielenterveys- ja päihdetyö ja tavoitteellinen kuntouttava toiminta.

Erityisen huolenpidonjakson aikana on 60 §:ssä tarkoitettun asiantuntemuksen omaavien henkilöiden tavattava säännöllisesti lasta, osallistuttava lapsen hoidon ja kuntoutuksen suunnitteluun ja toteutukseen lapsen yksilöllisen tarpeen mukaan sekä seurattava ja arvioitava asetettuja tavoitteita säännöllisesti. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee toimia hyvässä yhteistyössä ja tässä tarkoituksessa tavattava lasta, lapsen vanhempia, huoltajia tai muita lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavia henkilöitä säännöllisesti erityisen huolenpidon jakson aikana.

60 b §

Päätös erityisen huolenpidon jaksosta

Erityisen huolenpidon jaksosta on tehtävä päätös, jonka tulee olla määräaikainen. Päätös voidaan tehdä enintään 90 vuorokaudeksi kerrallaan. Päätökseen erityisen huolenpidon jaksosta on kirjattava jakson perusteet, tavoitteet, hoito- ja kuntoutusmuodot ja muut tukitoimet tavoitteiden saavuttamiseksi.

Erityisen huolenpidon jaksoa voidaan jatkaa erittäin painavilla syillä enintään 90 vuorokautta, jos jatkaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä ja 60 a §:n edellytykset ovat edelleen olemassa.

Erityisen huolenpidon jakson tarpeesta on viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle päätöksen valmistelua varten. Päätöksen on perustuttava 60 c §:n mukaiseen moniammatilliseen arvioon. Päätöksen erityisen huolenpidon jakson järjestämisestä ja sen jatkamisesta tekee 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian.

60 c §

Moniammatillinen arvio

Erityisen huolenpidon jaksoa koskevan päätöksen on perustuttava lapsen tilanteen edellyttämään kasvatukselliseen, sosiaalityön ja lääketieteelliseen moniammatilliseen asiantuntemukseen. Asiantuntijoiden on tavattava lasta ennen arvion tekemistä, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta tai mahdotonta. Moniammatilliseen arvioon on kirjattava sosiaali- ja terveydenhuollon perusteet ja tavoitteet erityisen huolenpidon jaksolle sekä arvioitava lapsen moniammatillinen

tuki ja kuntoutustarve. Tarvittaessa on hankittava myös muun asiantuntijan arvio lapsen hoidon, huolenpidon ja kuntoutuksen tarpeesta.

Moniammatilliseen arvioon on kirjattava, miksi sijaishuoltoa ei ole lapsen hoidon ja huolenpidon tarve huomioon ottaen mahdollista järjestää muulla tavoin. Terveydenhuollon on annettava sosiaalityöntekijän pyynnöstä kirjallinen arvio ja perustelut, miksi terveydenhuollon laitoshoidon ei arvioida soveltuvan lapsen hoitamiseen erityisen huolenpidon sijasta.

60 d §

Erityisen huolenpidon jakson järjestäminen

Erityisen huolenpidon jaksoa voidaan järjestää lastensuojelun ja perusopetuksen integroidussa laitoshoidossa sekä kunnan tai maakunnan omistamassa lastensuojelulaitoksessa, joissa on lapsen henkeä, terveyttä tai kehitystä vakavasti vaarantavan käyttäytymisen katkaisemiseen riittävät resurssit, integroitu sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillinen erityisosaaminen sekä kuntoutusosaaminen ja terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan asianmukaiset tilat.

Alle 12 vuotiaan lapsen erityisen huolenpidon jakso on järjestettävä erillään 12 vuotta täyttäneistä, jollei katsota olevan alaikäisen edun mukaista menetellä toisin.

Erityisen huolenpidon jakson alkaessa ja sen aikana lapselle on tehtävä tarvittavat lääkärin-tarkastukset. Niistä ja muista erityisen huolenpidon toteuttamista koskevista toimenpiteistä ja niiden vaikutuksesta lapseen ja hänen tilanteeseensa sekä lapsen sijaishuollon järjestämiseen on erityisen huolenpidon jakson aikana pidettävä kirjaa. Kirjauksen sisällöstä voidaan tarvittaessa säätää tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

60 e §

Erityisen huolenpidon jakson päättäminen

Erityisen huolenpidon jakso on lopetettava välittömästi, jos se osoittautunut tehottomaksi sille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi tai kun sen tarvetta ei enää ole. Lopettamisesta päättää 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Erityisen huolenpidon jakson aikana on tehtävä suunnitelma sijaishuollon toteuttamisesta erityisen huolenpidon jakson jälkeen. Lasta koskeva asiakassuunnitelma on lisäksi tarkistettava erityisen huolenpidon jakson päättyessä. Lapsen asiakirjoihin on kirjattava, kuinka erityisen huolenpidon jakso on vastannut asetettuihin tavoitteisiin.

11 luku

Perusoikeuksien rajoittaminen sijaishuollon aikana

61 §

Säännösten soveltamisala

Tämän luvun 62 ja 63 §:ssä tarkoitettuja rajoituksia voidaan käyttää 49 §:ssä tarkoitettujen sijoitusten aikana. Jäljempänä 64–69 ja 70–71 §:ssä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää ainoastaan laitoshoidon järjestettävässä sijaishuollossa. Jäljempänä 72 §:ssä tarkoitettuja erityisiä rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää ainoastaan 60 a §:ssä tarkoitetun erityisen huolenpidon aikana.

Tämän luvun säännöksiä, jotka koskevat lastensuojelulaitoksen johtajalle tai muulle henkilöstölle annettua rajoitustoimivaltaa, sovelletaan kaikissa 57 §:ssä tarkoitetuissa lastensuojelulaitoksissa riippumatta siitä, kuuluuko mainittu henkilöstö virkasuhteiseen tai muuhun henkilökuntaan, jollei erikseen lailla toisin säädetä.

Tämän luvun nojalla julkista valtaa käyttävään henkilöön sovelletaan rikosoikeudellista virkavastuuta koskevia säännöksiä hänen hoitaessaan tässä luvussa tarkoitettuja tehtäviä silloinkin, kun hän ei ole virkasuhteessa valtioon, maakuntaan, kuntaan tai kuntayhtymään. Vahingonkorvausvastuusta säädetään vahingonkorvauslaissa (412/1974).

61 c §

Henkilöstön riittävyys ja osaaminen

Mikäli sijoitetun lapsen perusoikeuksia rajoitetaan siten että se edellyttää lapsen valvontaa tai lapsen voinnin tai tilanteen seurantaan, on laitoksen huolehdittava siitä, että muiden sijoitettujen lasten ja nuorten tarvitsemaan hoitoon ja huolenpitoon on varattu riittävä henkilöstö siten kuin 60 §:ssä säädetään.

Lastensuojelulaitoksessa laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvalla henkilöllä on oltava osaamista ja riittävä perehdytys työmenetelmistä ja keinoista, joiden avulla voidaan vahvistaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja ennalta ehkäistä rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvilla henkilöillä, joilla on tämän lain mukaan oikeus osallistua rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen tai oikeus tehdä ratkaisu tai päätös rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä, on järjestettävä riittävä perehdytys rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä rajoitustoimenpiteiden turvallisista ja ihmisarvoa kunnioittavista toteuttamistavoista.

Palvelujen tuottajan on lisäksi annettava palvelujen tai hoidon toteuttamiseen osallistuville henkilöille täydennyskoulutusta ja ohjeistusta 2 momentissa tarkoitettujen tietojen ja taitojen ylläpitämiseksi ja täydentämiseksi.

63 §

Yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös

Edellä 62 §:n 1–3 momentissa tarkoitettu yhteydenpidon rajoittamisesta on tehtävä päätös, jonka tulee olla määräaikainen, enintään yksi vuosi kerrallaan. Päätöksessä on mainittava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu, millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa rajoitus toteutetaan.

Yhteydenpidon rajoittamisesta tekee päätöksen 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian tai lapsen kiireelliseen sijoitukseen liittyvissä tapauksissa ja tarvittaessa muissa kiireellisissä tilanteissa 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä.

Jos rajoittamista on tarpeen jatkaa päättää asiasta 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian.

Kiireellisessä tapauksessa, enintään seitsemän vuorokautta kestävästä, 62 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettu rajoittamisesta voi kuitenkin päättää myös lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö, mikäli rajoittaminen on välttämätöntä lapsen suojelemiseksi. Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön on toimitettava päätös välittömästi tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Jos rajoittamistoimenpidettä on tarpeen muuttaa sitä lieventämällä tai se tulee lakkauttaa, tekee päätöksen 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Yhteydenpidon rajoitus on lopetettava heti, kun se ei enää ole 62 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla tarpeellinen. Päätöksen rajoituksen päättämisestä tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

65 §

Aineiden ja esineiden haltuunotto

Jos lapsella on hallussaan päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvia välineitä, ne on otettava laitoksen haltuun. Samoin on otettava laitoksen haltuun lapsella olevat aineet ja esineet, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Laitoksen haltuun saadaan ottaa aineet ja esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä tässä momentissa tarkoitettulla tavalla. Haltuun otetun omaisuuden luovuttamiseen tai hävittämiseen sovelletaan, mitä muussa laissa säädetään. Alkoholilaissa (1102/2017) tarkoitettua alkoholijuoman tai muun alkoholipitoisen aineen hävittämistä säädetään mainitun lain 86 §:ssä.

Laitoksen haltuun saadaan lisäksi ottaa lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 1 momentissa tarkoitettut aineet ja esineet, rahavarat, maksuvälineet ja muut näihin verrattavat välineet tai hyödykkeet.

Edellä 1-2 momentissa tarkoitettua ratkaisun haltuunotosta voi tehdä laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön on tehtävä haltuunotosta kirjallinen päätös sekä toimitettava päätös välittömästi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, jollei 1-2 momentissa tarkoitettuja aineita ja esineitä tai rahavaroja, maksuvälineitä ja muita näihin verrattavia välineitä tai hyödykkeitä palauteta lapselle. Sosiaalityöntekijä voi muuttaa päätöstä sitä lieventämällä tai lakkauttaa haltuunottopäätöksen.

Jos lapsella on hallussaan tuotteita, joita alle 18-vuotias ei tupakkalain (549/2016) 118 §:n mukaan saa pitää hallussaan, voidaan ne ottaa laitoksen haltuun ja hävittää. Haltuunoton ja hävittämisen voi tehdä laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Haltuunotosta ja hävittämistä tekee päätöksen laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö, jollei omaisuutta palauteta. Tupakkatuotteiden haltuunoton yhteydessä on huolehdittava asianmukaisesta vieroituksesta lapsen tupakoinnin lopettamiseksi.

Toimenpidettä ei saa jatkaa pidempään kuin se tässä momentissa tarkoitettua syytä ja lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta on välttämätöntä. Haltuun otettu omaisuus on viimeistään sijaishuollon päättyessä laitoksessa palautettava lapselle, jollei omaisuuden palauttamisesta tai hävittämistä tässä tai muussa laissa toisin säädetä.

66 §

Henkilöntarkastus

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus. Henkilöntarkastus voi sisältää lapsen ja hänen mukanaan olevien tavaroiden tarkastamisen metallinilmaisinta tai muuta sellaista teknistä laitetta käyttäen.

Tarkastuksen tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syytä johdu.

Tarkastuksen tekijän ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksen suorittava ja siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi.

68 §

Kiinnipitäminen

Laitoksen johtaja, tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö tai laitoksen terveydenhuollon ammattihenkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää lyhytaikaisesti kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Kiinnipitämisen on oltava kokonaisuutena arvioiden välttämätöntä, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin. Kiinnipitäminen voi pitää sisällään myös lapsen siirtämisen. Kiinnipitäminen on toteutettava hyväksyttävää hoidollista menetelmää käyttäen.

Kiinnipitämisestä on siihen turvautuneen henkilön annettava laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys. Laitoksen johtajan on annettava välittömästi kiinnipitämisestä selvitys 13 b §:ssä tarkoitetulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Mikäli kiinnipitoon joudutaan turvautumaan toistuvasti, on sosiaalityöntekijän arvioitava ja tehtävä suunnitelma yhdessä lapsen ja sijaishuoltoipaikan sekä mahdollisuuksien mukaan huoltajan ja vanhempien kanssa, millä tavoin kiinnipidot olisivat vältettävissä lapsen edun huomioon ottaen tavalla.

Voimakeinojen liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

69 §

Liikkumisvapauden rajoittaminen

Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista, jos:

1) lapsen sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään;

2) lapsi käyttäytyy laitoksessa 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla; tai

3) rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä.

Lapsen 13 b:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi päättää yhteensä enintään 30 vuorokautta koskevasta liikkumisvapauden rajoittamisesta. Rajoittamista voidaan jatkaa erityisistä syistä päihdehoidon ja -kuntoutuksen varmistamiseksi tai muun erityisen painavan syyn perusteella, jos se on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Tällöinkään rajoittamisen kokonaisaika ei saa ylittää 90 vuorokautta. Liikkumisvapauden rajoittamisen jatkamista koskevan päätöksen tekee 13 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitettu viranhaltija 13 b §:ssä tarkoitetun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian.

Laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi päättää kiireellisessä tapauksessa enintään seitsemän vuorokautta kestävästä liikkumisvapauden rajoittamisesta 1 momentin edellytysten täytyessä. Edellytyksenä on lisäksi, että

rajoittaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan on välittömästi toimitettava liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka voi muuttaa lieventämällä päätöstä tai lakkauttaa päätöksen. Kiireellisissä tilanteissa päätöksentekijä voi olla myös 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä.

Liikkumisvapauden rajoittamista ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen hoito ja kasvatusta välttämättä edellyttävät. Rajoituksen aikana on varmistettava lapsen oikeus perusopetukseen tai muuhun opetukseen, ulkoiluun laitoksen alueella sekä mielekkäseen tekemiseen. Toimenpide on myös lakkautettava tai sitä on muutettava heti, kun se ei enää ole 1-3 momentissa tarkoitettulla tavalla välttämätön.

69 a §

Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen

Jos lapsi on poistunut luvattomasti lastensuojelulaitoksesta (laitos) tai ei palaa sinne ennalta sovitusti luvallisen poistumisen jälkeen, laitoksen on viipymättä ryhdyttävä toimenpiteisiin lapsen etsimiseksi ja palauttamiseksi laitokseen. Lisäksi laitoksen on ilmoitettava lapsen luvattomasta poissaolosta lapsen sijaishuollosta vastuussa olevalle viranomaiselle. Lapsen olinpaikan selvittyä laitoksen ja lapsen sijaishuollosta vastuussa olevan viranomaisen tulee yhteistyössä sopia lapsen kuljettamisesta takaisin laitokseen, ellei lapsi palaa laitokseen vapaaehtoisesti.

Lapsen palauttamisesta ja siihen liittyvästä kuljettamisesta ja sen turvallisesta järjestämisestä päättää lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Kiireellisissä tilanteissa lapsen palauttamisesta ja siihen liittyvästä kuljettamisesta ja sen turvallisesta järjestämisestä päättää laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan on viipymättä ilmoitettava päätöksestä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Lapsen kuljettamisen saa toteuttaa vain laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva työntekijä, jolla on tässä laissa tarkoitettu ammatillinen pätevyys, 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai muu toimivaltainen viranomainen. Lapsen etsintää ja kuljettamista ei saa toteuttaa ostopalveluna. Lapsen etsinnästä ja kuljettamisesta on tehtävä sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain (254/2015) mukaisesti kirjaukset lapsen asiakasasiakirjoihin.

Edellä 3 momentissa tarkoitettu lasta kuljettava henkilö saa tehdä lapselle 66 §:ssä säädetyin edellytyksin ja tavoin henkilöntarkastuksen kuljetukseen käytettävässä autossa tai erityisestä syystä auton välittömässä läheisyydessä kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi. Lisäksi lapsen hallussa olevat 65 §:n 1 momentissa tarkoitettut aineet ja esineet saadaan ottaa kuljettamisen ajaksi lasta kuljettavan henkilön haltuun. Ellei haltuun otettua ainetta tai esinettä palauteta lapselle kuljettamisen jälkeen, asiasta on tehtävä päätös siten kuin 65 §:n 2 momentissa säädetään.

Lapsen kuljettamisen aikana 3 momentissa tarkoitettu lasta kuljettava henkilö saa kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi pitää lasta lyhytaikaisesti kiinni kuljetukseen käytettävässä autossa, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi välttämätöntä. Kiinnipito on toteutettava lapselle turvallisella, hänen ikänsä, sukupuolensa, kulttuuri- ja uskonnollinen taustansa sekä yksilöllinen tilanteensa huomioon ottaen tavalla. Kiinnipito on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä. Kiinnipitämiseen turvautuneen henkilön on annettava laitoksen johtajalle siitä kirjallinen selvitys. Lapsen terveydentila on tutkittava, jos kiinnipitämisestä aiheutuu lapselle vammoja tai fyysisiä jälkiä tai jos lapsi sitä pyytää. Voimakeinojen liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

Eristäminen

Kiireellisessä tilanteessa lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito välttämättä edellyttää. Eristäminen voi kestää vain välttämättömän ajan, kuitenkin yhtäjaksoisesti tai toistuvasti enintään neljä tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Eristämisestä tekee päätöksen laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Kun lapsi on määrätty eristettäväksi, on samalla määrätävä, kenen laitoksen hoito- tai kasvatushenkilöstöön kuuluvan tehtävänä on huolehtia lapsen turvallisuudesta. Lapsen turvallisuudesta vastaavan henkilön on valvottava lasta koko erillään pitämisen ajan olemalla hänen kanssaan samassa tilassa tai sen välittömässä läheisyydessä niin, että hänellä on mahdollisuus saada yhteys eristettyyn lapseen. Myös lapsella on oltava mahdollisuus saada yhteys hänen turvallisuudestaan vastaavaan henkilöön. Lapsen olosuhteet eristämisen aikana on järjestettävä niin, että lapsi saa riittävän huolenpidon ja hoidon sekä mahdollisuuden keskustella hänen turvallisuudestaan vastaavaan henkilön kanssa.

Tarvittaessa lapselle on tehtävä lääkärintarkastus eristämisen alkaessa, eristämisen aikana tai eristämisen päättyessä.

Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön tulee viipymättä ilmoittaa eristämisestä 13 b §:ssä tarkoitetulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Erityiset rajoitukset päihdehoidon ja -kuntoutuksen aikana

Sen lisäksi mitä tässä luvussa säädetään, 49 a §:n 2 momentin c kohdassa tarkoitetun päihdehoidon vieroitushoidon ja kuntoutuksen sekä sijaishuollon integroidun palvelun aikana lapsen perusoikeuksia voidaan rajoittaa erityisillä rajoitustoimenpiteillä. Erityisten rajoitustoimenpiteiden edellytyksenä on, että rajoittaminen on välttämätöntä lapsen oman tai muiden laitoksessa olevien lasten itsensä vakavasti vahingoittavan päihteiden käyttämisen katkaisemisen ja päihdehoidon ja -kuntoutuksen järjestämiseksi sekä lapsen tai muiden laitokseen sijoitettujen lasten hengen, terveyden tai turvallisuuden varmistamiseksi.

Sen lisäksi mitä 62 ja 63 §:ssä säädetään, voidaan rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä laitoksen ulkopuolella oleviin henkilöihin, joiden henkilöllisyyttä ei kyetä yksilöimään. Päätöksen teosta säädetään 63 §:ssä.

Laitoksen haltuun voidaan ottaa lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä päihdehoidon ja -kuntoutuksen ajaksi. Erityisistä rajoituksista tekee päätöksen 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian.

Jos on todennäköinen syy epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai vaateiden alla 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, hänelle voidaan asian tutkimiseksi tehdä kehoon kohdistuva ulkoinen tarkastaminen. Tarkastus tulee tehdä lasta kunnioittavasti, mahdollisimman hienotunteisesti ja lapsen yksityisyyttä mahdollisimman vähän loukaten. Kehon ulkoisesta tarkastamisesta päättää laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Kehon ulkoisen tarkastamisen voi suorittaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Kehon ulkoista tarkastamista ei saa suorittaa eikä siinä saa olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Laitoksen

johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön on välittömästi toimitettava tieto kehon ulkoisesta tarkastamisesta lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Erityiset rajoitukset on lopetettava heti, kun ne eivät enää ole välttämätöntä tai niitä on muutettava lieventämällä niitä lapsen edun mukaisesti. Erityisten rajoitusten muuttamisesta tai lakkauttamisesta päättää 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

72 §

Erityiset rajoitukset erityisen huolenpidon jakson aikana

Sen lisäksi mitä tässä luvussa säädetään, 60 a §:ssä tarkoitettujen erityisen huolenpidon jakson aikana lapsen perusoikeuksia voidaan rajoittaa tämän pykälän mukaisilla rajoitustoimenpiteillä, jos se on välttämätöntä lapsen itseään vakavasti vahingoittavan käyttäytymisen katkaisemiseksi ja lapsen hengen, terveyden ja kehityksen suojelemiseksi.

Lapsen liikkumista voidaan rajoittaa erityisen huolenpidon jakson ajaksi, enintään 90 vuorokautta kerrallaan, jos se on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Päätöstä liikkumisvapauden rajoituksesta voidaan jatkaa enintään 90 vuorokautta, jos rajoittaminen on lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta edelleen välttämätöntä.

Sen lisäksi mitä 65 §:n 2 momentissa säädetään, voidaan erityisen huolenpidon jakson ajaksi ottaa laitoksen haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä, jos se on lapsen itseään vakavasti vahingoittavan käyttäytymisen katkaisemiseksi välttämätöntä.

Erityisistä rajoituksista tekee päätöksen 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Erityiset rajoitukset on lopetettava heti, kun erityinen huolenpito tai erityiset rajoitukset eivät enää ole välttämätöntä tai niitä on muutettava lieventämällä päätöstä lapsen edun mukaisesti. Erityisten rajoitusten muuttamisesta tai lakkauttamisesta päättää 13 b §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

73 §

Eristämisen täytäntöönpanon valvonta

Lapsen eristämisestä on viipymättä ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Lastensuojelulaitoksen on toimitettava aluehallintovirastolle kahden viikon välein ilmoitus lasten eristämisistä. Aluehallintovirastolle tehtävässä ilmoituksessa on mainittava lapsen tunnistetiedot, tiedot toimenpiteestä ja sen syystä sekä toimenpiteestä päättäneen henkilön nimi. Aluehallintoviraston tulee hävittää lasta koskevat tunnistetiedot kahden vuoden kuluttua tietojen saamisesta.

74 §

Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen

Edellä 65, 66, 66 a, 67– 72 §:ssä tarkoitettujen rajoitustoimenpiteiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi lastensuojelulaitoksen on asianmukaisesti kirjattava käyttämänsä rajoitustoimenpiteet. Kirjaamisen tulee sisältää kuvaus rajoitustoimenpiteestä ja siitä, miten rajoitus on toteutettu, minkälaisia muita rajoituksia on mahdollisesti käytetty samaan aikaan, mikä on toimenpiteen peruste ja kesto, tieto toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimistä sekä tarvittaessa tieto 66 §:n 1 momentissa, 66 a §:n 1

momentissa tarkoitetuista perustelluista syistä, 67 §:n 3 momentissa ja 69 §:n 2 momentissa tarkoitettu erityisestä syystä ja 71 §:n 4 momentissa tarkoitettu perustellusta syystä. Lisäksi on kuvattava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Kuvattava on myös, miten lasta on kuultu ennen rajoituksesta päättämistä tai sen toteuttamista. Lisäksi on kirjattava, mikä oli lapsen mielipide asiasta.

Sen lisäksi, mitä 1 momentissa säädetään, on 70 §:ssä tarkoitetun eristämisen aikana kirjattava lapsen eristämistä koskeviin asiakirjoihin eristämiseen johtanut tilanne, eristämisen toteuttamistapa sekä miten eristämisen jatkamisen perusteita on eristämisen aikana jatkuvasti arvioitu. Eristämistä koskeviin asiakirjoihin on lisäksi kirjattava eristämisen lopettamiseen johtaneet perusteet ja syy.

Kirjaamisen sisältö on lähetettävä välittömästi tiedoksi 13 b §:ssä tarkoitetulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle ja lapsen vanhemmille, huoltajille, muulle lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavalle henkilölle sekä kuukausittain aluehallintovirastoon. Kirjaamisen sisällöstä voidaan tarvittaessa säätää tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

75 §

Lapsen ja nuoren oikeus jälkihuoltoon

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle tämän luvun mukainen jälkihuolto 40 §:ssä tarkoitetun sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on järjestettävä myös 37 §:ssä tarkoitetun avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen ja kiireellisen sijoituksen päättymisen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin. Jälkihuollon tarpeen kartoittaminen ja jälkihuoltosuunnitelman alustava laatiminen on aloitettava sijaishuollon päättymistä koskevan valmistelun yhteydessä tai viimeistään vuosi ennen arvioitua sijaishuollon päättymistä.

Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös muulle kuin 1 momentissa tarkoitetulle lastensuojelun asiakkaana olleelle nuorelle.

Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut 1 momentissa tarkoitetun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 25 vuotta.

76 §

Jälkihuollon sisältö

Jälkihuollon tarkoituksena on tukea lapsen siirtymistä lastensuojelun sijaishuollosta takaisin vanhempiensa tai muun hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavan henkilön luo tai tukea nuoren ihmissuhteita, lapsen tai nuoren itsenäistymistä, hänen asumistaan, kiinnittymistä opintoihin ja työelämään sekä tukea aikuistumista ja arjessa selviytymistä järjestämällä taloudellista tukea ja muita palveluja hänelle ja hänen perheelleen. Jälkihuollon aikana lapsella tai nuorella on oikeus riittäviin hänen tarpeisiinsa vastaaviin välttämättömiin sosiaalihuollon- ja terveydenhuollon palveluihin ja tukeen, päihdekuntoutukseen sekä apuvälineisiin.

Jälkihuollon tuen tarpeisiin perustuva sisältö määritellään lapselle tai nuorelle laadittavassa 30 §:n 4 momentin mukaisessa asiakassuunnitelmassa.

Kunnan on järjestettävä jälkihuolto lapsen tuen tarpeisiin perustuva 30 §:n 4 momentin mukainen asiakassuunnitelma huomioon ottaen tukemalla lasta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on, siten kuin tämän lain avohuollon tukitoimia koskevassa 7 luvussa, perhehoitajien tukemista huollon siirron jälkeen koskevassa 46 §:n 2 momentissa, ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevassa 54 §:ssä sekä tässä luvussa säädetään. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa ja tuen tarpeen muuttuessa.

Kunnan on järjestettävä jälkihuolto nuoren tuen tarpeisiin perustuva 30 §:n 4 momentin mukainen asiakassuunnitelma huomioon ottaen tukemalla nuorta sekä hänen perhettään, siten kuin tämän lain avohuollon tukitoimia koskevassa 7 luvussa, ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevassa 54 §:ssä sekä tässä luvussa säädetään. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa ja tuen tarpeen muuttuessa.

Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.

78 §

Kunnan ilmoitus sijoitettavasta lapsesta

Tämän lain 16 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa, joissa lapsi on sijoitettu jonkin muun kuin sijoituksen tehneen kunnan alueelle, sijoittajakunnan tulee ilmoittaa tarvittavien lapsen palvelujen ja tukitoimien järjestämiseksi sekä sijaishuoltopaikan valvonnan toteuttamiseksi lapsen sijoituksesta ja sen päättymisestä sijoituskunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jonka on pidettävä rekisteriä alueelleen sijoitetuista lapsista. Ilmoituksesta on ilmentävä sijoitusperuste, lapsen erityinen tarve palveluihin, sijoituspaikka, sijoittajakunnan toimivaltaisen viranhaltijan yhteystiedot, koulunkäyntiä koskevat yhteystiedot sekä muut palvelujen tai valvonnan järjestämiseen vaikuttavat välttämättömät tiedot.

89 §

Muutoksenhakuoikeus

Lapsen vanhempi ja huoltaja sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut, saavat hakea itsenäisesti muutosta asioissa, jotka koskevat:

- 1) 38 §:n 1 momentissa tarkoitettua kiireellistä sijoitusta;
- 2) 38 a §:ssä tarkoitettua kiireellisen sijoituksen jatkamista;
- 3) 43 §:n 1 momentissa tarkoitettua huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoa;
- 4) 43 §:n 3 momentissa tarkoitettua huostaanoton tai kiireellisen sijoituksen aikana tehtävää sijaishuoltopaikan muuttamista;
- 5) 47 §:ssä tarkoitettua huostassapidon lopettamista;
- 6) 60 b §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa

Muutosta 37 §:ssä tarkoitettua sijoitusta avohuollon tukitoimena koskevassa asiassa saa hakea lapsen huoltaja sekä vanhempi, jonka kanssa yhdessä asumista päätös koskee.

Muutosta 63 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista koskevassa asiassa saa hakea lapsen huoltaja sekä henkilö, jonka yhteydenpitoa lapseen päätöksellä on rajoitettu.

Muutosta 65 §:ssä, 67 §:n 4 momentissa, 69, 70, 71 ja 72 §:ssä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä koskevassa asiassa saa hakea lapsen huoltaja.

Sen lisäksi, mitä tämän pykälän 1–4 momentissa säädetään, 12 vuotta täyttänyt lapsi saa hakea erikseen muutosta häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa.

Muilta osin muutoksenhakuoikeudesta ja puhevallan käyttämisestä on voimassa, mitä oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään.

90 §

Muutoksenhaku hallinto-oikeuteen

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan tekemään päätökseen saa hakea valittamalla muutosta suoraan hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään asioissa, jotka koskevat:

- 1) 38 §:n 1 momentissa tarkoitettua kiireellistä sijoitusta;
- 2) 38 a §:ssä tarkoitettua kiireellisen sijoituksen jatkamista;
- 3) 43 §:n 1 momentissa tarkoitettua huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoa;
- 4) 43 §:n 3 momentissa tarkoitettua huostaanoton tai kiireellisen sijoituksen aikana tehtävää sijaishuoltopaikan muuttamista;
- 5) 47 §:ssä tarkoitettua huostassapidon lopettamista;
- 6) 60 b §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa;
- 7) 63 §:ssä tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista;
- 8) 65 §:ssä tarkoitettua aineiden ja esineiden haltuunottoa;
- 9) 67 §:n 4 momentissa tarkoitettua lähetyksen luovuttamatta jättämistä;
- 10) 69 §:ssä tarkoitettua liikkumisvapauden rajoittamista;
- 11) 70 §:ssä tarkoitettua eristämistä; sekä
- 12) 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua erityistä rajoitusta.

Muun henkilön kuin sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä koskeviin päätöksiin saa hakea muutosta siten kuin 1 momentissa säädetään. Valitus on tehtävä 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta.

Ellei tässä laissa toisin säädetä, sovelletaan muutoksenhakuun muutoin, mitä sosiaalihuolto-laissa ja oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään.

92 §

Muutoksenhaku korkeimpaan hallinto-oikeuteen

Hallinto-oikeuden päätökseen saa hakea valittamalla muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään asioissa, jotka koskevat:

- 1) 16, 16 a ja 16 b §:ssä tarkoitettua kuntien välistä järjestämis- ja kustannusvastuuta;
- 2) 28 §:ssä tarkoitettua lupaa lapsen tutkimiseen;
- 3) 35 §:ssä tarkoitettua toimeentulon ja asumisen turvaamista;
- 4) 43 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitettua lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa;
- 5) 47 §:ssä tarkoitettua huostassapidon lopettamista;
- 6) 63, 71 ja 72 §:ssä tarkoitettua yhteydenpidon rajoittamista;
- 7) 69 ja 72 §:n 2 momentissa tarkoitettua liikkumisvapauden rajoittamista;
- 8) 75 ja 76 §:ssä tarkoitettua jälkihuoltoa; sekä
- 9) 81 §:n 5 momentissa tarkoitettua kieltoa.

Tämän lain 43 §:n 2 momentissa tarkoitettua lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa sekä 60 a §:ssä tarkoitettua erityistä huolenpitoa koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä saa hakea valittamalla muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta ilman valituslupaa.

Hakemuksen tai päätöksen tehnyt viranomaislainen saa hakea muutosta hallinto-oikeuden päätökseen valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Valitusluvasta säädetään edellä 1 ja 2 momentissa ja oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa.

Hallinto-oikeuden antamaan muuhun kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitettuun lapsi- ja perhekoh-taista lastensuojelua koskevaan päätökseen ei saa valittamalla hakea muutosta.

Hallinto-oikeuden asian käsittelyn aikana tekemästä päätöksestä, jolla muutoksenhaun alaisen päätöksen täytäntöönpano on kielletty tai keskeytetty, ei kuitenkaan saa valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Hallinto-oikeuden antamasta 83 §:ssä tarkoitettua väliaikaisesta määräyksestä ei saa hakea erikseen muutosta.

Muutossäädöksen voimaantulosäännös

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2022, kuitenkin niin, että lain 13 b §:n 3 momenttia sovelletaan 1.1.2024 alkaen.

95 §

Siirtymäsäännökset

Joka tämän lain voimaan tullessa voimassa olleiden säännösten mukaan on ollut kelpoinen toteuttamaan lastensuojelulaitoksessa rajoitustoimenpiteitä, on kelpoinen toteuttamaan niitä ilman 61 c §:ssä vaadittua koulutusta ja perehdytystä kahden vuoden ajan tämän lain voimaantulosta.

Ennen tämän lain voimaantuloa voimassa oleva erityisen huolenpidon järjestäminen sekä henkilöstön vähimmäismäärä on saatettava tämän lain mukaiseksi kahden vuoden kuluessa tämän lain voimaantulosta.

Ennen tämän lain voimaantuloa tehtyyn päätökseen sovelletaan päätöksen tekohetkellä voimassa ollutta lakia.

Valitukseen, joka tehdään ennen tämän lain voimaantuloa annetusta päätöksestä, sekä tällaisen asian käsittelyyn valituksen johdosta ylemmässä valitusviranomaisessa sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

2.

Laki

valtion lastensuojelulaitoksista

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Lain soveltamisala

Tätä lakia sovelletaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisiin valtion lastensuojeluyksiköihin ja vankilan perheosastoon.

2 §

Tehtävät

Valtion lastensuojeluyksikön tehtävänä on, kun lapsen hoito ja huolenpito edellyttää sosiaali- ja terveydenhuollon toiminnallisesti integroitua tukea, järjestää:

- 1) lastensuojelulain 49 a §:n mukaista vaativaa sijaishuoltoa;
- 2) valtion lastensuojeluyksikköön sijoitettujen lasten perusopetusta;
- 3) erityistä huolenpitoa; ja

4) lastensuojelulain mukaista jälkihuoltoa.

Valtion lastensuojeluyksikössä voidaan järjestää perusopetuksen intervallijaksoja lastensuojelulain 36 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisena koulunkäynnin tukena lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille. Lisäksi valtion lastensuojeluyksikkö voi toteuttaa yhteistyössä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa lastensuojeluyksiköiden toimialaan kuuluvaa kehittämis- ja tutkimustoimintaa.

Lapsi voidaan sijoittaa vankilan perheosastolle vankeusrangaistustaan suorittavan tai tutkittavankeudessa olevan vanhempansa luo siten kuin lastensuojelulaissa säädetään. Perheosasto tukee vanhempia vanhemmuudessa ja elämänhallinnassa. Tavoitteena on lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen tukeminen sekä fyysisesti ja psyykkisesti turvallisen arjen luominen lapselle.

3 §

Ohjaus, valvonta ja kehittäminen

Valtion lastensuojelulaitosten lastensuojelulain mukaisen toiminnan ohjaus ja valvonta sekä lastensuojelun tutkimus- ja kehittämistoiminta kuuluvat Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle.

Valtion lastensuojeluyksiköissä annettavaa perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta ohjaa Opetushallitus.

Aluehallintovirasto valvoo valtion lastensuojeluyksikön järjestämän ja tuottaman lastensuojelun, terveydenhuollon ja perusopetuksen lainmukaisuutta ja antaa siihen liittyvää ohjausta siten kuin laissa aluehallintovirastoista (896/2009) säädetään.

4 §

Neuvottelukunta

Valtion lastensuojelulaitoksella ja vankilan perheosastolla on yhteinen neuvottelukunta, jonka sosiaali- ja terveysministeriö asettaa neljäksi kalenterivuodeksi kerrallaan. Käsiteltäessä vankilan perheosastoon liittyviä asioita neuvottelukunta kuulee Rikosseuraamuslaitosta.

Neuvottelukunnan kokoonpanosta ja tehtävistä säädetään tarkemmin asetuksella.

5 §

Lastensuojelun järjestäminen

Valtion lastensuojeluyksikön toiminta voidaan järjestää laitoshoitona tai muuna lapsen tai nuoren tarpeiden mukaisena palveluna siten, kuin lastensuojelulaissa säädetään.

Vankilan perheosasto toimii vankilan yhteydessä. Valtion lastensuojelulaitosten toiminnasta vastaava johtaja johtaa perheosaston lastensuojelulain mukaista toimintaa.

6 §

Yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen kanssa

Vankeuslain (767/2005) 5 luvun 8 §:ssä tarkoitetun päiväjärjestyksen valmistelee Rikosseuraamuslaitos yhteistyössä vankilan perheosaston henkilökunnan kanssa, ja sen vahvistaa vankilan johtaja.

Lastensuojelun toteuttamiseksi järjestetään neuvotteluja lastensuojelulain 31 §:n mukaisesti. Jos vanhemman tilanteesta tapahtuu muutoksia, jotka saattavat edellyttää lapsen asiakassuunnitelman tarkistamista, vankilan johtajan on viipymättä ilmoitettava asiasta lapsen asioista vastaavalle sosiaaliohjaajalle.

7 §

Perusopetuksen järjestäminen

Perusopetuksen ja siihen liittyvän muun opetuksen järjestämisestä valtion lastensuojeluyksikössä on voimassa, mitä perusopetuslaissa (628/1998) ja sen nojalla säädetään, määrätään ja päätetään.

8 §

Muun toiminnan järjestäminen

Valtion lastensuojeluyksiköjä järjestää työtoimintaa, milloin se lapsen tai nuoren kuntoutuksen kannalta katsotaan tarpeelliseksi.

9 §

Henkilökunta

Sen lisäksi mitä lastensuojelulain 60 §:ssä säädetään, valtion lastensuojeluyksikössä tulee olla lasten- tai nuorisopsykiatri ja perheterapeutti sekä riittävä asiakaskunnan tarpeita vastaava opetuksen sekä mielenterveys- ja päihdetyön asiantuntemus.

Valtion lastensuojelulaitosten henkilöstön valinnasta ja henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

10 §

Tarkemmat säännökset

Valtion lastensuojelulaitosten neuvottelukunnasta sekä ohjesäännöstä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

11 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 202x.

Tällä lailla kumotaan laki Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010) ja asetus valtion koulukodeista (769/1978).

Jos muualla lainsäädännössä viitataan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleeseen lakiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä tai asetukseen valtion koulukodeista, sen asemesta sovelletaan tätä lakia.

12 §

Siirtymäsäännökset

Valitukseen ja alistukseen, joka tehdään ennen tämän lain voimaantuloa annetusta päätöksestä, sekä tällaisen asian käsittelyyn valituksen johdosta ylemmässä valitusviranomaisessa sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

3.

Laki

terveydenhuoltolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan

muutetaan 69 § sellaisena kuin se on laissa 1303/2014, seuraavasti:

69 §

Lastensuojelulain mukaiset velvoitteet

Lastensuojelulain (417/2007) perusteella sijoitetulla lapsella sekä jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella ja nuorella, on oikeus saada tarvitsemansa välttämättömät terveydenhuollon palvelut, päihde-palvelut, lapsen ja nuoren tutkimus ja hoito- ja terapiapalvelut sekä apuvälineet viivyttyä. Lastensuojelulain 16 b §:ssä tarkoitetun sijoituskunnan tai sen sairaanhoitopiirin, johon sijoituskunta kuuluu, on järjestettävä lapselle tai nuorelle hänen tarvitsemansa terveydenhuollon palvelut. Palvelut on järjestettävä yhteistyössä lastensuojelulain 16 tai 17 §:n mukaan vastuussa olevan kunnan (sijoittajakunta) kanssa.

Jos lastensuojelun tarve johtuu riittämättömistä terveydenhuollon palveluista, lapselle ja hänen perheelleen on sen estämättä, mitä hoitoon pääsystä 51–53 §:ssä säädetään, järjestettävä viipymättä lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömät terveydenhuollon palvelut sekä lapsen oppimisvaikeuksiin, vamman tai toimintakyvyn selvittämiseen liittyvä tutkimus ja palvelut. Jos terveydenhuollossa arvioidaan, ettei lapsi ole autettavissa terveydenhuollon keinon, on terveydenhuollon ammattihenkilön perusteltava arvionsa kirjallisesti sosiaalityöntekijän pyynnöstä salassa-pitovelvollisuuden estämättä.

Jos sijoituskunta tai sairaanhoitopiirin kuntayhtymä on järjestänyt 1 momentissa tarkoitettuja palveluja, on sijoittajakunnan tai sen sairaanhoitopiirin, johon sijoittajakunta kuuluu, suoritettava hoidon järjestäjälle aiheutuneita kustannuksia vastaava korvaus. Korvaus saa olla enintään palvelun tuottamisesta aiheutuvien kustannusten suuruinen. Korvauksesta vähennetään hoidosta suoritettu maksu ja muut toimintatulot.

Sijoituskunnan tai sen sairaanhoitopiirin, johon sijoituskunta kuuluu, on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lastensuojelutyössä tarvittavaa lapsen ja nuoren terveydentilan edellyttämää asiantuntemusta. Kun lapselle järjestetään lastensuojelulain 49 a §:ssä tai 60 a §:ssä tarkoitettua laitoshoidoa, tulee kunnan terveydenhuollon asianomaisten yksiköiden tai sen sairaanhoitopiirin osallistua hoidon ja huolenpidon antamiseen kyseisessä yksikössä.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

4.

Laki

sosiaalihuoltolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään lakiin uusi 18 a § seuraavasti:

18 a §

Perhekuntoutus

Perhekuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaalihojauksen keinoin annettavaa kuntouttavaa toimintaa koko perheelle suunnitellusti ja tavoitteellisesti. Perhekuntoutuksen tavoitteena on lasten kasvuolosuhteiden turvaaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja perheen omien voimavarojen sekä vuorovaikutuksen vahvistaminen. Perhekuntoutusta järjestetään laitos-kuntoutuksena.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä x.x.20xx

Pääministeri

Sanna Marin

Perhe- ja peruspalveluministeri

Krista Kiuru

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus valtion lastensuojelulaitoksista

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön päätöksen mukaisesti säädetään valtion lastensuojeluyksiköistä annetun lain (xx/20xx) 9 §:n 2 momentin ja 10 § nojalla:

1 §

Henkilöstön valinta

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos vastaa valtion lastensuojelulaitosten toiminnasta vastaavan johtajan, lastensuojelulaitosten johtajien ja johtavan rehtorin valinnasta.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekee vankilan perheosaston lastensuojelutehtävistä vastaavan palveluntuottajan valintaa koskevat päätökset.

2 §

Henkilökunnan kelpoisuusvaatimukset

Kelpoisuusvaatimuksena valtion lastensuojelulaitoksen virkoihin ja tehtäviin on, että asianomainen on aikaisemmalla toiminnallaan osoittanut sellaista taitoa ja kykyä, jota viran menestyksellinen hoitaminen edellyttää.

Lisäksi vaaditaan:

1) valtion lastensuojelulaitosten toiminnasta vastaavalta johtajalta soveltuva ylempi korkeakoulututkinto;

2) lastensuojeluyksikön johtajalta sosiaalihuoltolain 46 a §:n 3 momentissa säädetty kelpoisuus;

3) vastaavalta ohjaajalta ja ohjaajalta sosiaali- tai terveydenhuoltoalan ammattikorkeakoulututkinto tai vastaava aiempi tutkinto tai muu soveltuva ammattikorkeakoulututkinto; sekä

4) muilta vakinaisilta ja määräaikaisilta virkamiehiltä virkaan tai tehtävään soveltuva koulutus tai mitä muualla laissa ja lain nojalla säädetään.

Vankilan perheosastolla voi olla vastaava ohjaaja, ohjaajia sekä tarpeen mukaan muuta henkilökuntaa.

3 §

Neuvottelukunta

Neuvottelukunnassa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja enintään 8 muuta jäsentä. Kullakin jäsenellä puheenjohtajaa ja varapuheenjohtajaa lukuun ottamatta on henkilökohtainen varajäsen. Neuvottelukunnan jäsenet edustavat lastensuojelun asiakkaita tai heidän omaisiaan, alue- ja paikallishallintoa, lasten ja nuorten kehityksen, mielenterveyden ja päihteidenkäytön asiantuntemusta, lastensuojelupalvelujen kehittämisen asiantuntemusta, lasten oikeuksien tai lastensuojelun juridista osaamista sekä tarvittaessa muuta osaamista. Käsiteltäessä vankilan perheosastoon liittyviä asioita neuvottelukunta kuulee Rikosseuraamuslaitosta.

Neuvottelukunnan tehtävänä on:

- 1) seurata valtion lastensuojelulaitosten toimintaa;
- 2) tehdä aloitteita valtion lastensuojelulaitosten toiminnan ja toimintaedellytysten kehittämiseksi;

- 3) käsitellä valtion lastensuojelulaitosten talousarvio, tilinpäätös ja toimintakertomukset ja -suunnitelmat sekä muut toiminnan kannalta laajakantoiset ja olennaiset sekä taloudellisesti merkittävät asiat;
- 4) käsitellä valtion lastensuojelulaitosten toiminta- ja vuosikertomus; ja
- 5) tehdä esityksiä lastensuojelun kehittämistä kansallisella tasolla.

4 §

Ohjesääntö

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos hyväksyy valtion lastensuojeluyksiköiden ja vankilan perheosaston ohjesäännön. Ohjesäännössä määrätään neuvottelukunnan kokoontumisesta sekä lastensuojelulaitosten toiminnasta ja henkilöstön tehtävistä. Neuvottelukunta voi asettaa keskuudestaan toimielimiä neuvottelukunnalle kuuluvien tehtävien suunnittelua ja toimeenpanoa varten.

